AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Kasım TUTAR

AHMED EFENDİ BİN YAHYA EFENDİ EL-ÇELEBĪ'NİN "EL-KİTĀB-I ŞERH-İ ŞĀHİDNĀME"Sİ (TUHFE-İ ŞÂHİDÎ ŞERHİ) (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Kasım TUTAR

AHMED EFENDİ BİN YAHYA EFENDİ EL-ÇELEBĪ'NİN "EL-KİTĀB-I ŞERH-İ ŞĀHİDNĀME"Sİ (TUHFE-İ ŞÂHİDÎ ŞERHİ) (GİRİŞ-İNCELEME-METİN-SÖZLÜK-TIPKIBASIM)

Danışman
Doç. Dr. Emine ATMACA

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Kasım TUTAR'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Zikri TURAN	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Doç. Dr. Emine ATMACA	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Suat ÜNLÜ	(İmza)

Tez Başlığı:	Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebī'nin "el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme"si (Tuhfe-i Şâhidî Şerhi) (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi: 21/06/2021

Mezuniyet Tarihi: 08/07/2021

(İmza)

Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebī’nin “el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme”si (Tuhfe-i Şâhidî Şerhi) (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Kasım TUTAR

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	**Kasım TUTAR**
Öğrenci Numarası	**20185242004**
Enstitü Ana Bilim Dalı	**Türk Dili ve Edebiyatı**
Programı	**Tezli Yüksek Lisans**
Programın Türü	**(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans**
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	**Doç. Dr. Emine ATMACA**
Tez Başlığı	**Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebī'nin "el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme"si (Tuhfe-i Şâhidî Şerhi) (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**
Turnitin Ödev Numarası	**1614536214**

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 322 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 01/07/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Alıntılar hariç % 11'dir.

Alıntılar dahil % 12'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

01/07/2021

(imzası)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Doç. Dr. Emine ATMACA

İ Ç İ N D E K İ L E R

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **viii**
İŞARETLER ..... **ix**
ÇEVİRİ YAZI (~TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ ..... **x**
ÖZET ..... **xii**
SUMMARY ..... **xiv**
ÖN SÖZ ..... **xv**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
SÖZLÜK, ŞAHİDİ İBRAHİM DEDE VE TUHFE-İ ŞAHİDİ, AHMED EFENDİ BİN YAHYA EFENDİ EL-ÇELEBİ VE EL-KİTAB-I ŞERH-İ ŞAHİDNAME

1.1. Sözlük 4
1.1.1. Sözlük 4
1.1.1.1. Sözlük ve Sözlükçülük Tanımı 4
1.1.1.2. Sözlükçülüğün Tarihçesi 4
1.1.1.2.1. Türk Sözlükçülüğü 5
1.1.2. Manzum Sözlük Nedir? 7
1.1.2.1. Manzum Sözlük Nedir 7
1.1.2.2. Manzum Sözlük Tarihi 7
1.1.2.3. Manzum Sözlüklerin Yazılış Amacı 9
1.1.2.4. Manzum Sözlüklerin İşlevleri 9
1.1.2.5. Manzum Sözlüklerde Öğretme Yöntemleri 10
1.1.2.5.1. Tekrar Yöntemi 10
1.1.2.5.2. Ezberleme Yöntemi 10
1.1.2.6. Manzum Sözlüklerin Şekil ve Düzen Özellikleri 10
1.1.2.7. Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Çeşitleri 11
1.1.2.7.1. Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler 11
1.1.2.7.2. Arapça-Türkçe Manzum Sözlükler 13
1.1.2.7.3. Türkçe-Arapça-Farsça Manzum Sözlükler 14
1.1.2.7.4. Arapça-Farsça Dışındaki Diğer Dillerde Yazılan Manzum Sözlükler 14
1.2. Şâhidî İbrahim Dede Ve Tuhfe-İ Şâhidî'si 14
1.2.1. Şâhidî İbrahim Dede 14
1.2.1.1. Hayatı 14

1.2.1.2. Edebi Kişiliği 15
1.2.1.3. Eserleri 15
1.2.2. Tuhfe-i Şâhidî 16
1.2.2.1. Eserin Yazılış Sebebi 17
1.2.2.2. Eserin Türk Edebiyatı'ndaki Yeri 18
1.2.2.3. Eserin Türk Edebiyatı'ndaki Şerh ve Nazireleri 18
2.2.3.1. Şerhler 19
1.3. Ahmed Efendi Bin Yahya Efendi El-Çelebi Ve El-Kitab-I Şerh-İ Şâhidnâme 20
1.3.1. Ahmed Efendi Bin Yahya Efendi El-Çelebi 20
1.3.2. El-Kitab-ı Şerh-i Şâhidnâme (Tuhfe-i Şâhidî) 22
1.3.2.1. Eserin Bulunuşu 22
1.3.2.2. Eserin Fiziksel Durumu 22
1.3.2.3. Eserin Konusu 23
1.3.2.4. Eserin Dili 23
1.3.2.5. Şerh Metodu 24
1.3.2.6. İktibaslar 26
1.3.2.7. Metin Hazırlanışıyla İlgili Hususlar 26
1.3.2.8. Nüshanın İmlâ Özellikleri 26
1.3.2.9. Eserin Nüsha Tavsifi 26

İNCELEME

İKİNCİ BÖLÜM

YAZILIŞ (~ İMLÂ) ÖZELLİKLERİ

2.1. Ünlülerin Yazılışı 27
2.1.1. */a/* ünlüsünün yazılışı 28
2.1.2. /e/ ünlüsünün yazılışı 28
2.1.3. */ı/, /i/* ünlülerinin yazılışı 29
2.1.4. /u/, /ü/, /o/, /ö/ ünlülerinin yazılışı 30
2.2. Ünsüzlerin Yazılışı 31
2.2.1. /ç/ ünsüzünün yazılışı 31
2.2.2. /p/ ünsüzünün yazılışı 31
2.2.3. /g/ ünsüzünün yazılışı 32
2.2.4. /ŋ/ ünsüzünün yazılışı 32
2.2.5. /t/ ünsüzünün yazılışı 33
2.2.6. /s/ ünsüzünün yazılışı 33
2.3. Bazı Ek ve Şekillerin Yazılışı 34

2.3.1. Hemzenin /ء/ yazılışı 34
2.3.2. +dan, +den, +deŋ (دڭ), (دن) ekinin yazılışı 34
2.3.3. Atıf vav'ının /و / yazılışı 34
2.3.4. Farsça İzafetlerde Tamlama Kesresi / ی/'nin yazılışı 35
2.3.5. "ki" bağlacının yazılışı 35
2.3.6. +ki aitlik ekinin yazılışı 35
2.3.7. "kim" bağlacının yazılışı 35
2.3.8. "içün" edatının yazılışı 35
2.3.9. "ile" edatının yazılışı 36
2.3.10. i- yardımcı fiilinin yazılışı 36
2.3.11. "daḫı" kelimesinin yazılışı 36
2.3.12. "dem" kelimesinin yazılışı 36
2.3.13. +dUr bildirme ekinin yazılışı 37
2.3.14. +ġIl emir ekinin yazılışı 37
2.3.15. +lAr çokluk ekinin yazılışı 37
2.3.16. +lIk ekinin yazılışı 37
2.4. Türkçe Arkaik (~Eskicil) Kelimeler 37
2.5. Türkçe Kelimelerde İkili Yazılışlar 40
2.6. Yabancı Kelimelerde İkili Yazılışlar 41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SES BİLGİSİ (~FONETİK) ÖZELLİKLERİ

3.1. Ünlüler 42
3.1.1. Ünlü Değişmeleri 42
3.1.1.1. Yuvarlaklaşma 42
3.1.1.1.1. /ı/ > /u/ değişmesi 42
3.1.1.2. Düzleşme 42
3.1.1.2.1. /ü/ > /i/, /u/>/ı/ ve /ö/ > /e/ değişmesi 42
3.1.1.3. Daralma 43
3.1.1.3.1. /a/ > /ı/, /e/ > /i/ ~ /ü/, /ö/ > /ü/, /o/ > /u/ değişmesi 43
3.1.1.4. Genişleme 44
3.1.1.4.1. /i/ > /ė/ > /e/, /ı/ > /a/ değişmesi 44
3.1.1.5. İncelme 45
3.1.1.5.1. /ı/ > /i/, /u/ > /ü/, /a/ > /e/ değişmesi 45
3.1.1.6. Ünlü Kısalması 46
3.1.1.7. Ünlü Türemesi 46

3.1.1.7.1. Ön Seste Ünlü Türemesi 46
3.1.1.7.2. İç Seste Ünlü Türemesi 47
3.1.1.7.3. Son Seste Ünlü Türemesi 47
3.1.1.8. Ünlü Yutulması 47
3.1.1.9. Birleşme 47
3.1.1.10. Geçişme 48
3.1.1.11. Ünlü Düşmesi 48
3.1.1.12. Ünlü Uyumu 48
3.1.1.12.1. Damak Uyumu (~Kalınlık-İncelik Uyumu~Dil Uyumu) 48
3.1.1.12.2. Dudak Uyumu (~Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu) 50
3.1.1.12.2.1. Kelime Tabanlarında Dudak Uyumu 50
3.1.1.12.2.1.1. Dudak Uyumu Bulunan Kelime Tabanları 50
3.1.1.12.2.1.2. Dudak Uyumu Bulunmayan Kelime Tabanları 51
3.1.1.12.2.1. Eklerde Dudak Uyumu 51
3.1.1.12.2.1.1. Düz Ünlülü Ekler 51
3.1.1.12.2.1.2. Yuvarlak Ünlülü Ekler 52
3.1.1.12.2.1.3. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumuna Uyan Ekler 55
3.2. Ünsüzler 55
3.2.1. Ünsüz Değişmeleri 55
3.2.1.1. Ötümlüleşme 56
3.2.1.1.1. Ön Seste Ötümlüleşme 56
3.2.1.1.2. Kelime içinde ve sonunda ötümlüleşme 57
3.2.1.2. Ötümsüzleşme 58
3.2.1.3. Süreklileşme 58
3.2.1.3.1. Sızıcılaşma 58
3.2.1.4. Diğer ses değişmeleri 59
3.2.1.5. Ünsüz Uyumu (~ Ünsüz Benzeşmesi) 60
3.2.1.6. Ünsüz Türemesi 61
3.2.1.6.1. Başta Ünsüz Türemesi 61
3.2.1.6.2. İçte Ünsüz Türemesi 62
3.2.1.7. Ünsüz İkizleşmesi 62
3.2.1.8. Ünsüz Yutulması 62
3.2.1.9. Ünsüz Erimesi 63
3.2.1.10. Ünsüz Düşmesi 63
3.2.1.11. Ünsüz Kaynaşması 64
3.2.1.13. Tekleşme 64

3.2.1.14. Hece Tekleşmesi 64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ŞEKİL BİLGİSİ (~MORFOLOJİ) ÖZELLİKLERİ

4.1. Ekler 65
4.1.1. Yapım Ekleri 65
4.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri 65
4.1.1.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri 68
4.1.1.3. Fiilden İsim Yapım Ekleri 69
4.1.1.4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri 71
4.1.2. Çatı Ekleri 72
4.1.2.1. Edilgenlik 72
4.1.2.2. Dönüşlülük 72
4.1.2.3. İşteşlik 72
4.1.2.4. Ettirgenlik 72
4.1.3. Olumluluk-Olumsuzluk Eki 73
4.1.4. Fiilimsi Ekleri 73
4.1.4.1. İsim-Fiil Ekleri 73
4.1.4.2. Sıfat-Fiil Ekleri 74
4.1.4.3. Zarf-Fiil Ekleri 74
4.1.5. Çokluk Ekleri 77
4.1.6. Çekim Ekleri 77
4.1.6.1. İsim Çekim Ekleri 77
4.1.6.1.1. İyelik Ekleri 77
4.1.6.1.2. Hal Ekleri 78
4.1.6.1.2.1. Yalın hâli eki: +Ø 78
4.1.6.1.2.2. Yönelme hâli eki: +(y)A (<< +GA) 78
4.1.6.1.2.3. Bulunma hâli eki: +dA 79
4.1.6.1.2.4. Ayrılma hâli eki: +dAn 79
4.1.6.1.2.5. Vasıta hâli eki: +(y)IlA, +le, +(I)n 79
4.1.6.1.2.6. Eşitlik hâli eki: +cA 79
4.1.6.1.2.7. İlgi Eki (~Tamlayan eki): +(n)Uŋ, +ki 79
4.1.6.1.2.8. Belirtme Eki (~ Yükleme, ~ Akuzativ): +(y)I (<< +IG), +nI, +Ø 80
4.1.7. Fiilin Kip ve Zaman Ekleri ve Fiil Çekimi 80
4.1.7.1. Fiillerin Basit Çekimi 80
4.1.7.1.1. Şahıs Ekleri 80

4.1.7.1.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri / I. Tip Şahıs Ekleri 81
4.1.7.1.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri / II. Tip Şahıs Ekleri 81
4.1.7.1.1.3. Emir Kökenli Şahıs Ekleri / III. Tip Şahıs Ekleri 82
4.1.7.1.2. Zamanlar 82
4.1.7.1.2.1. Görülen Geçmiş Zaman Eki 82
4.1.7.1.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki 82
4.1.7.1.2.3. Geniş Zaman Eki 83
4.1.7.1.2.4. Gelecek Zaman Eki 83
4.1.7.1.3. Tasarlama Kipleri 84
4.1.7.1.3.1. Emir Kipi 84
4.1.7.1.3.2. Şart Kipi: -sA (< -sAr) 84
4.1.7.1.3.3. İstek Kipi 85
4.1.7.1.3.4. Gereklilik Kipi: -sa gerek isim + (Ar. >) lāzım 85
4.1.7.2. Fiillerin Birleşik Çekimleri 85
4.1.7.3. Ek-Fiilin Çekimi 86
4.1.7.3.1. Geniş Zaman (Bildirme Eki) 86
4.1.7.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi 86
4.1.7.4. Birleşik Fiiller 86
4.1.7.4.1. Kurallı Birleşik Fiiller 86
4.1.7.4.1.1. Tezlik Fiili 86
4.1.7.4.2. İsim + Fiil Yapısında Olanlar 86
4.1.7.4.2.1. İsim + it(ėt-) yardımcı fiili 87
4.1.7.4.2.2. İsim + ol- yardımcı fiili 87
4.1.7.4.2.3. İsim + eyle- yardımcı fiili 87
4.1.7.4.2.4. İsim + ḳıl- yardımcı fiili 87
4.1.7.5. Soru Eki 87
4.2. Kelimeler 87
4.2.1. Zamirler 88
4.2.1.1. Yapıları Bakımından Zamirler 88
4.2.1.1.1. Basit (Yalın) Zamirler 88
4.2.1.1.2. Türemiş Zamirler 88
4.2.1.1.3. Birleşik Zamirler 88
4.2.1.2. İşlevleri Bakımından Zamirler 88
4.2.1.2.1. Şahıs Zamirleri 88
4.2.1.2.2. İşaret Zamirleri 89
4.2.1.2.3. Dönüşlülük Zamirleri 89

4.2.1.2.4. Birliktelik Zamirleri 89
4.2.1.2.5. Belirsizlik Zamirleri 90
4.2.1.2.6. Soru Zamirleri 90
4.2.1.2.7. Bağlama (Nispet) Zamirleri 90
4.2.2. Sıfatlar 90
4.2.2.1. Niteleme Sıfatları 90
4.2.2.2. Belirtme Sıfatları 91
4.2.2.3. İşaret Sıfatları 91
4.2.2.4. Sayı Sıfatları 91
4.2.2.4.1. Asıl Sayı Sıfatları 91
4.2.2.4.2. Sıra Sayı Sıfatları 91
4.2.2.4.3. Üleştirme Sayı Sıfatları 92
4.2.2.4.4. Topluluk Sayı Sıfatları 92
4.2.2.4.5. Kesirli Sayı Sıfatları 92
4.2.2.5. Belirsizlik Sıfatları 92
4.2.2.6. Soru Sıfatları 92
4.2.3. Zarflar 92
4.2.3.1. Zaman Zarflar 93
4.2.3.2. Hâl Zarflar (~ Nasıllık-Nicelik) 93
4.2.3.3. Yer-Yön Zarfları 93
4.2.3.4. Miktar Zarfları 93
4.2.3.5. Soru Zarfları 93
4.2.4. Edatlar 93
4.2.4.1. Ünlem Edatları 93
4.2.4.2. Bağlama Edatları 94
4.2.4.3. Çekim Edatları 94
METİN 95
SÖZLÜK 132
SONUÇ 216
KAYNAKÇA 218
EK-1 TIPKIBASIM 223
ÖZGEÇMİŞ 301

KISALTMALAR LİSTESİ

Ar.	Arapça
Azr.	Azerbaycan Türkçesi
bk.	Bakınız
C	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
EOT	Eski Oğuz Türkçesi
ET	Eski Türkçe
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
H	Hicri
Haz.	Hazırlayan
i./s.	İsim / Sıfat Kategorisi
KB	Kutadgu Bilig
Lat.	Latince
M	Miladi
OT	Osmanlı Türkçesi
Peh.	Pehlevice
Rum.	Rumca
öl.	Ölüm Tarihi
S	Sayı
s.	Sayfa
Sans.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdça
TDK	Türk Dil Kurumu
Tr.	Türkçe
TS	Türkçe Sözlük
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve Benzeri
Yun.	Yunanca

İŞARETLER

(#)	Bir sesin başında kelime başını, sonunda ise kelime sonunu gösterir.
(-)	Fiile bağlanmayı, fiil kategorisini gösterir.
(*)	Tahmini, sınırlı ya da şüpheli olduğunu ifade eder.
(~)	Birbirinin yerine geçen (alternanslı) şekilleri gösterir.
(+)	İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.
(<)	Gelişmenin yönü
(<<)	Gelişmenin yönüne göre birden fazla değişim ile başka bir şekle geçiş
(>)	Gelişmenin yönü
(>>)	Gelişmenin yönüne göre birden fazla değişim ile başka bir şekle geçiş
(K)	Konsonant, ünsüz terimini formüle eder.
(K/)	Kök ünlüsünden sonra gelen ünsüzü temsil eder.
(Ø)	Bir gramer unsurunun telaffuz edilmeyen; ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.
(V)	Vokal, ünlü terimini formüle eder.
(V)	Vokal, ünlü terimini formüle eder.
/…/	Ses birimi
[…]	Alt Ses Birimi

ÇEVİRİ YAZI (~TRANSKRİPSİYON) İŞARETLERİ

a	ه ا
ā	ا ا
b	ب
c	ج
ç	چ
d	د
ḍ	ض
e	ه ا
g	ك
ġ	غ
h	ه
ḥ	ح
ẖ	خ
ı	ى ا
i	ى ا
ī	ى
k	ك
ḳ	ق
l	ل
m	م
n	ن
ŋ	ڭ
o	ا او و
ö	ا او و
p	پ
r	ر
s	س
ṣ	ص
s̱	ث
ş	ش

t	ت
ṭ	ط
u	ا او و
ū	او و
ü	ا او و
v	و
y	ی
z	ز
ż	ض
ẕ	ذ
ẓ	ظ

ÖZET

Klasik Türk edebiyatının didaktik eserlerinden biri sayılan ve hacimce küçük ama içerik bakımında zengin olan manzum sözlüklerin kaleme alınışlarının temel sebebi yabancı dildeki kelimeleri öğretmektir. Bu dil hazinelerine yazılan şerhler ise bazı yanlış okumaların, bilgilerin düzeltilmesi amacıyla kaleme alınan ayrıntılı eserlerdir. Türk edebiyatında en çok şerh edilen manzum sözlük, Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede'nin *Tuhfe-i Şâhidî* adlı eseridir.

Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebî'nin *el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme*si, Şâhidî İbrahim Dede'nin *Tuhfe-i Şâhidî* adlı manzum sözlüğünü şerh etmek amacıyla kaleme alınmış bir metindir. Eser Türk şerh edebiyatının XVI. yüzyıl metinleri arasındadır. Ahmed Efendi, *Tuhfe-i Şâhidî*'yi kısım kısım şerh ederken, kelimelerin lügat anlamlarını vermiş, gramer özelliklerine değinmiş, edebi sanatlar hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.

Tezimizin konusu olan bu çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde "Konu, Amaç, Kapsam ve Sınırlılıklar, Yöntem" başlıkları altında çalışmanın yol haritası çizilmiştir. Birinci bölümde "Sözlük ve Sözlükçülük, Manzum Sözlüğün Türk Edebiyatındaki yeri, Şâhidî ve Eserleri, Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebî ve *el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāmesi*" hakkında bilgi verilmiştir. İnceleme bölümünde (ikinci, üçüncü, dördüncü bölümler) metin gramer açısından ele alınmış ve mensup olduğu dönemin dil özellikleri çerçevesinde incelenmiştir. Akabinde metin kısmında *el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme*'nin transkripsiyonlu alfabeye aktarımı gerçekleştirilmiş, içerisindeki edebî ve kültürel malzeme incelenmiştir. Sözlük bölümünde, nüshada geçen hemen hemen bütün kelimelerin anlamları alfabetik dizim şeklinde açıklamalı verilerek yaklaşık 4500 kelimeden oluşan geniş çaplı bir sözlük oluşturulmuştur. Çalışmanın tıpkıbasım bölümünde ise transkripsiyonlu metin ile karşılaştırılabilmesi için 78 sayfadan oluşan nüshanın tıpkıbasımı verilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde *Tuhfe-i Şâhidî* adlı manzum sözlüğün Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebî tarafından nasıl yorumlandığına, bu yüzyılda yaşamış bir şârihin beyitlerindeki kelime ve kavramları ele alış tarzına ve XVIII. yüzyılda hâkim olan sanat, kültür, tarih ve edebiyatla ilgili açıklayıcı bilgilerin yanında gramer hususiyetlerine de ulaşılacaktır.

Anahtar kelimeler: Şerh, Tuhfe-i Şâhidî, Şerḥ-i Şâhidnâme, Sözlük, Türkçe-Farsça Manzum Sözlük.

SUMMARY

EL-KİTÂB-I ŞERḤ-İ ŞÂHİDNÂME BY AHMAD EFFENDİ BİN YAHYA EFFENDİ CHALABİ (TUHFE-İ ŞÂHİDÎ COMENTARY) (INTRODUCTİON- REVİEW-TEXT-DİCTİONARY-FACSİMİLE)

The main reason why verse dictionaries, which are considered as one of the didactic works of classical Turkish literature and which are small in volume but rich in terms of content, are being written is to teach foreign words. The annotations written on these language treasures are detailed works written in order to correct some wrong readings and information. The most annotated verse dictionary in Turkish literature is the work of Muğla Şâhidî İbrahim Dede called Tuhfe-i Şâhidî.

el-Kitâb-ı Şerḥ-i Şâhidnâmesi by Ahmad Effendi bin Yahya Effendi Chalabi is a text written to illustrate the work of Şâhidî İbrahim Dede's which is titled Tuhfe-i Şâhidî. The work is a sixteenth century text of Turkish commentary literature. While Ahmed Efendi explained Tuhfe-i Şâhidî part by part, he gave the lexical meanings of the words, mentioned the grammatical features, and made evaluations about literary arts.

This study, which is the subject of our thesis, consists of five main sections. In the introduction part, the roadmap of the study has been drawn under the headings of "Subject, Purpose, Scope and Limitations, Method". In the first chapter, information is given about "Dictionary and Lexicography, the place of Poetic Dictionary in Turkish Literature, Şâhidî and His Works, Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebî and el-Kitâb-ı Şerḥ-i Şâhidâme". In the analysis chapter (the second, third and fourth sections), the text is analyzed in terms of grammar and examined within the framework of the linguistic features of the period to which it belongs. After that, in the text chapter, the transfer of el-Kitâb-ı Şerḥ-i Şâhidnâme to the transcribed alphabet was carried out, and the literary and cultural material in it was examined. In the dictionary section, a large-scale dictionary consisting of approximately 5 thousand words was created by giving the meanings of almost all the words in alphabetical order in the copy that is provided. A facsimile of the 78-page copy was given in order to be able to compare it with the transcribed text in the reprint part of the study.

In the conclusion chapter, the interpretation of Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebi of the verse dictionary named Tuhfe-i Şâhidî and his way of handling the words and concepts in the couplets as a poet in XVIII century. In addition to explanatory information about the dominant art, culture, history, literature and grammatical features will also be reached.

Keywords: Commentary, Tuhfe-i Şâhidî, Kitâb-ı Şerḥ-i Şâhidnâme, Dictionary, Turkish-Persian Verse Dictionary.

ÖN SÖZ

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Eski Oğuz Türkçesinin henüz etkileri sürerken Osmanlı Türkçesi de iyiden iyiye belirmeye başlamıştır. Arapçanın dinî ve ilmi, Farsçanın ise edebî bir zeminde ders kitabı olarak okutulmaya başlandığı bu dönemde öğretici özelliğiyle öne çıkan manzum sözlükler medresede yerlerini almıştır. Bu hususta, Farsça kitapların okunmasına kolaylık sağlamak, öğrencinin bu lügatteki kelimeleri kolayca ezberlemesine olanak tanımak ve özellikle Mesnevî'nin anlaşılmasına yardımcı olmak için hazırlanan eserlerden biri de *Tuhfe-i Şâhidî'*dir. Şâhidî İbrahim Dede, manzum sözlük yazma geleneğinde en başarılı isim olarak kabul edilmesi bu eser ile tescillenmiştir. Özellikle Farsça ve Arapçanın Türkçede nüfuz etmeye başladığı bu yüzyılda kaleme alınan *Tuhfe-i Şâhidî* Eski Oğuz Türkçesinden unsurlar taşımaktadır. Çalışmamızın bir kısmını oluşturan bu dil unsurları *Tuhfe-i Şâhidî'*nin şerhi olan *el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme*'de de tezahür etmiştir.

Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede'nin bahsi geçen manzum sözlüğü, kendisinden sonra yetişmiş birçok müellif tarafından tanzir edilmiş, müstensih tarafından tekrar kaleme alınmış ve şârih tarafında şerh edilmiştir. Bu şerhlerden biri de çalışmamıza konu olan ve Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebî'nin şerh ettiği *el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme* adlı eserdir. Kendisi hakkında herhangi bir kayıtlı bilgiye rastlanmayan şârihin, usta bir şâir ve yazar olduğu şerh ettiği nüshanın metninden alıyoruz. *Tuhfe-i Şâhidî*'nin orijinal metnini en kapsamlı şekilde içeren ve Bosnalı Sûdî tarafından şerh edilip şu anda Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye Bölümü 866 numarada kayıtlı olan nüshasıdır. Elimizdeki nüsha daha önce incelenmediği için kaydı bulunmamaktadır.

Tezimizde öncelikle Sözlük, Manzum Sözlük ve Manzum Sözlüğün Türk Edebiyatındaki yeri hakkında bilgi verilmiş, akabinde Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede ve manzum sözlüğü olan *Tuhfe-i Şâhidî* adlı eseri tanıtılmıştır. Elimizdeki nüshanın şârihi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmadığı için onun, eserini kaleme alırken izlediği yol ve şerh metodundan bahsetmekle yetindik. Sonrasında imlâ özellikleri hakkında bilgi verilmiş ve inceleme bölümünde ise metin gramer açısından ele alınmıştır. Eser mensup olduğu dönemin dil özelliklerini barındırdığı için Eski Oğuz Türkçesi dil kuralları çerçevesinde incelenmiştir. Hemen akabinde metin kısmında *el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme*'nin transkripsiyonlu alfabeye aktarımı gerçekleştirilmiş, içerisindeki edebî ve kültürel malzeme incelenmiştir. Sözlük bölümünde, nüshada geçen hemen hemen bütün kelimelerin anlamları alfabetik dizim şeklinde açıklamalı verilerek yaklaşık 4500 kelimeden oluşan geniş çaplı bir sözlük oluşturulmuştur.

Çalışmanın tıpkıbasım bölümünde ise transkripsiyonlu metin ile karşılaştırılabilmesi için 78 sayfadan oluşan nüshanın tıpkıbasımı verilmiştir.

Bu tezi seçmemizdeki amaç Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebî'nin şerh ettiği *el-Kitāb-ı Şerh-i Şāhidnāme* adlı eserini kapsamlı bir şekilde ele alıp metin gramerini inceleyerek bilim dünyasına tanıtmaktır. Ayrıca bu şerh, Muğlalı İbrahim'in dil hazinesi manzumesinin Türk edebiyatı sahasında ne seviyede etkili olduğunu göstermek bakımından da oldukça önemlidir.

Bu tezin oluşum sürecinden bitimine kadar pek çok kişinin yardımını ve desteğini gördüm. En başta, lisans dönemimizden beri ilmî disiplinine hayran olduğumuz, müşfik tavırlarıyla, her daim gülen yüzüyle, bu âleme adım atmamıza cesaret veren, sabrıyla, sevgisiyle bizi yetiştiren ve yapılan işlerin kıymetini hissettiren, yoğun gündemi ve mesâîsi olmasına rağmen hiçbir konuda desteğini esirgemeyen, görüş ve önerileriyle eserin olgunlaşmasına katkı sağlayan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Emine ATMACA'ya şükranlarımı sunarım. Tezin bazı aşamalarında bilgi ve deneyimlerinden istifade ettiğim saygıdeğer hocam Sayın Doç. Dr. Furkan ÖZTÜRK'e, kütüphanesindeki kaynakları benimle paylaşan Sayın Araş. Gör. Özlem GÜZEL'e ve Farsça bilgisiyle tezdeki Farsça tamlama ve ifadeleri Türkçeye aktarmama yardımcı olan sevgili arkadaşım Noor Khalid İBRAHİM'e teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca çalışmalarım süresince her anlamda yanımda duran sevgili aileme gösterdiği sabır ve desteklerinden dolayı minnet borçluyum.

Bu süreçte mümkün olduğunca doğru ve muhkem oluşturmaya gayret gösterdiğimiz bu çalışmada hata ve eksikliklerin varlığının söz konusu olması beşer oluşumuzdandır. Bu aşamada işin erbabı olan hocalarımızın eksikliklerimizi hoş göreceğine inanıyor ve tenkitlerinin bizim için çok değerli olduğunu belirtmek istiyoruz.

Kasım TUTAR

Antalya, 2021

GİRİŞ

Konu

Çalışmamızın konusu, Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede'nin 1515'te kaleme aldığı ve büyük oranda Mevlâna'nın tasavvufî eseri olan Mesnevî'den alınan Farsça kelimelerin Türkçe, Arapça karşılıklarının manzum hâlde yazıldığı Tuhfe-i Şâhidî adlı sözlüğünden oluşmaktadır. Şâhidî Dede, manzum sözlüğünde geçen Farsça kelimelerin XVI. yüzyılın Türkçesiyle karşılıklarını vermiş ve dil eğitiminin yanında kültür, coğrafya, din gibi konulara da değinmiştir. Bir Mevlevî şeyhi olan Şâhidî İbrahim Dede, eserini meydana getirmedeki gayesi Mesnevî'nin okunup anlaşılmasıdır şüphesiz. Dönemin kültürüyle yoğurulan Türkçe-Farsça manzum sözlüğün dil özelliklerinde Eski Oğuz Türkçesi unsurları kendini göstermektedir. Eski Oğuz Türkçesinin son döneminde kaleme alınan eser, bu Türkçenin bünyesindeki özelliklerden nasibini almıştır.

Şâhidî'nin bu dil abidesi eserini 1767 yılında şerh etmek niyetiyle tekrar kaleme alan Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebî, *el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme* olarak adlandırdığı yazmasında orijinal eserin ana hatlarının dışına çıkmadan içerdiği kelimeleri aslına uygun açıklamalarla kaleme almıştır. Biz de orijinal nüshasının Eski Oğuz Türkçesinin son döneminde yazılan ve dönemin dil özelliklerini taşıyan bu eserin giriş, transkripsiyonlu metin tahlili, sözlük gibi incelemelerin yanında gramerini ele aldık. Bu çalışmayı meydana getirirken eserin ihtiva ettiği tüm dil hususlarını gözden geçirip Eski Oğuz Türkçesiyle bağdaştırdık. Böylece çalışmamızın ana gövdesini oluşturan bu dil hususları üzerine yoğunlaştık.

Amaç

Türk İslâm edebiyatı sahasında kaleme alınan eserleri okuyup anlayabilmek için Türkçenin yanında Arapça ve Farsçaya hâkimiyet şarttır. Bu bakımdan, kaleme alınmasındaki temel husus bahsi geçen dilleri öğretmek olan *Tuhfe-i Şâhidî* gibi manzum sözlüklerin büyük önem arz ettiği muhakkaktır. Sadece dil öğretmekle sınırlı olmayan bu şairane eserler, çeşitli dini, ahlaki, edebi bilgi ve erdemleri de öğretmeyi amaçlamış; bu bilgi ve erdemlere ayet, hâdis ve iktibaslarla değinen bu dil cevherlerinin sadece leksikoloji alanında araştırılmaya değer bir malzeme olarak görülmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de açıklayacağımız gibi, bu eserlerin telif sebepleri başta Kur'an-ı Kerîm ve hadîs-i şerifler olmak üzere bütün dini kaynakları rahat bir şekilde okuyup anlamada öncülük etmektir. Bundan dolayıdır ki manzum sözlükler yıllarca sıbyan mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Manzum sözlüklerin dil öğretimindeki faydalarını göz önünde bulundurup Türk İslâm Edebiyatı alanında bu eserlere yönelik bir farkındalık oluşturmak niyetiyle bahsi geçen manzum sözlüğü araştırma konusu edindik. Bunun yanında Türkoloji'ye hizmet etmesi

adına, eserin içerdiği tüm dil unsurlarını adeta bir ağ örer gibi titizlikle ele aldık. Özellikle grameri üzerinde yoğun çaba sarf edilen eserin ihtiva ettiği tüm özellikleri gün ışığına çıkarıp bilim dünyasına sunmaya çalıştık.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmamızın konusu olan ve Ahmed Efendi bin Yahyā Efendi el-Çelebī'nin 1767'de şerh ettiği el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme (Tuhfe-i Şâhidî) isimli manzum sözlüğün, Türkiye'de ve yurt dışında birçok özel ve devlet kütüphanesinde şerhleri bulunmaktadır. Türkiye'de şu ana kadar 140'tan fazla şerhi tespit edilen eserin her şerhinde olduğu gibi elimizdeki nüshasının da diğerlerinden farklı bir mizaç ve dil hususiyetleri olduğu aşikârdır. Bilim dünyasına ilk bizim çalışmamızla adım atacak olan nüshanın fiziki ve filoloji hususiyetlerinin imkânları dâhilinde ele alınıp incelenmiştir. Çalışmamızda ilerlerken metnin silik olduğu veya şârihin eseri nazmederken yaptığı yazım hatalarını tespit edip metnin daha önce üzerinde çalışılan orijinal beyitleriyle karşılaştırdık. Okuyamadığımız ve şârihin hatayla yazdığı kelime ve kelime gruplarını kıtᶜaları oluşturan beyitlerin vezinlerinden veya kelimenin diğer dillerdeki açıklamasına bakarak düzeltmelerde bulunduk. Tüm bunları yaparken orijinal metne sadık kalınıp yorum ve fikirlerimizi dipnotlarda açıkça şerh ettik.

Yöntem

Tezi yazmaya başlamadan önce literatür taraması yapılmış, elde edilen bilgilerin cümlesi incelenmiş ve gerekli notlar tutularak çalışmada kullanılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, kapsam ve sınırlılıkları, yöntemi; birinci bölümünde sözlük, sözlüğün Türk edebiyatındaki yeri ve tarihi, manzum sözlükler, eserin tanıtımı, eserin Türk Edebiyatı'ndaki yeri, eserin şerh ve nazireleri, eserin müellifi ve eserleri, eserin şârihi, elimizdeki nüshanın imlâ özellikleri, metin hazırlanışıyla ilgili hususlar ve iktibâslar sıralanmıştır.

İnceleme bölümünde, elimizdeki nüshanın metin imlâ özellikleri, arkaik kelimeler sözlüğü, fonetik inceleme ve morfolojik inceleme ele alınmıştır. Bu bölümle ilgili araştırmalar yapılmış ve çalışmamıza yakın kaynaklara ulaşılmaya gayret edilmiştir. Daha önceki çalışmalarda sadece metin merkezli olan araştırmaları biz genişleterek gramerle birlikte dönemin dil özelliklerini de çalışmamıza dâhil ettik. Bu kapsamda yalnızca Türkçe olan ve Türkçeleşmiş kelimeleri gramer incelemesine dâhil ettik. Böylece her açıdan incelenen nüsha, tam anlamıyla bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur.

Metin bölümünde, el-Kitāb-ı Şerh-i Şāhidnāme'nin transkripsiyonlu alfabeye aktarımı gerçekleştirilmiştir. Transkripsiyonlu metinde varakların ön yüzüne "a", arka yüzüne "b" denmesi kaydıyla [1a], [1b], [2a], [2b], [3a] . . . olarak isimlendirilmiştir.

Metnin transkripsiyon alfabesine aktarımı esnasında bazı yazım ve noktalama[1] hatalarıyla karşılaştık. Metin içinde şârihin nazmının izini sürdük ancak dipnotlarda ve "İmlâ Hususiyetleri" başlığı altında doğru yazımını belirttik. Gramer incelemesinde ise kelimenin sözlükteki doğru anlam ve yazımını referans aldık.

Söz konusu nüshada birçok yerde /k/ "ك" ve /g/ "گ" harflerinin ayrımına dikkat edilmediğinin farkına varılmıştır. Biz çalışmamızı icra ederken sözlüklerden yararlanıp bu tür imlâ karışıklıklarını tashih etme yoluna gittik ve metne kelimeleri doğru yazımlarıyla aktardık. Bunun yanında söz konusu kelimelerin nüshadaki imlâlarını dipnotlarda belirttik.

el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme'de "damar, damla, doğan, dokuz, dudak" vb. kelimeler /d/ "د" ile değil [ṭ] "ط" harfleriyle yazılmıştır. Biz, şârihin imlâsına sadık kalarak bu tür kelimeleri "ṭamar, ṭamla, ṭoğan, ṭokuz, ṭudak" şeklinde transkripsiyon alfabesine aktardık.

Arapçada /ü/ harfinin bulunmamasına rağmen nüshadaki bazı kelimelerin Latin alfabeye aktarımında bu kelimelerin Türkçe telaffuzundaki kullanımlarını esas alarak /ü/ harfini tercih ettik. Aynı şekilde Farsça olan "koned, goft, gol" vb. kelimeleri Türkçe telaffuzlarına göre "küned, güft, gül" şeklindeki okunuşlarını tercih ettik.

el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme aruz imlâsıyla şerh edilmiş olup şârih, kelimelerin yazımında vezne göre çeşitli tasarruf ve uzatmalarda bulunmuştur. Bundan kaynaklı aynı anlamda olan ve aynı yazıma sahip kelimelerin uzatmalı ve uzatmasız birbirinden farklı şekillerde nazmedildiği görülmektedir.

Sözlük bölümünde, nüshada geçen hemen hemen bütün kelimelerin anlamları alfabetik dizim şeklinde açıklamalı verilerek yaklaşık 4500 kelimeden oluşan geniş çaplı bir sözlük oluşturulmuştur. Açıklaması yapılan kelimenin hangi dile mensup olduğu (Far.), (Rum.), (Ar.) . . . ve okuyucunun kelimeyi metinde kolay bulabilmesi için hangi varak, kaçıncı sayfada bulunduğu (23a/4), (12b/7), . . . şeklinde belirtilerek yazılmıştır.

Çalışmanın tıpkıbasım bölümünde ise transkripsiyonlu metin ile karşılaştırılabilmesi için 78 sayfadan oluşan nüshanın aslı verilmiştir.

[1] Buradaki "noktalama"dan kasıt Arap ve Fars alfabesindeki harflerin sahip olduğu işaretler ve aldığı harekelerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM
SÖZLÜK, ŞAHİDİ İBRAHİM DEDE VE TUHFE-İ ŞAHİDİ, AHMED EFENDİ BİN YAHYA EFENDİ EL-ÇELEBİ VE EL-KİTAB-I ŞERH-İ ŞAHİDNAME

1.1. Sözlük

1.1.1. Sözlük

1.1.1.1. Sözlük ve Sözlükçülük Tanımı

Sözlük, "Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat"[2] anlamına gelmektedir. Sözlükler, sadece bir dilin kelimelerinin başka dildeki karşılıklarını vermek şeklinde olduğu gibi bir dilin kelimelerini alfabetik sıralayarak açıklayabilir. Bundan mütevellit sözlükler tek dilli olabildikleri gibi çok dilli de olabilir. Oluşturulan sözlüklerde, kelimelerin tarihi, kökeni, okunuşu, cümle içindeki veya deyimlerle birlikte kullanımları gibi ayrıntılar da yer alabilir.

Sözlükçülük, "bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirmen ve uygulama alanına çıkarma işi, sözlük bilgisi, lügatçilik, leksikografi"[3] anlamına gelmektedir. Türkler 'in İslam medeniyetinin etkisi altında kalıp İslam dini mensubu olduktan sonra birçok bölgede Müslüman Türk devletleri kurup idare etmişlerdir. Bu devletlerin bulunduğu coğrafyalarda Türk dili ve İslamlığın paralel gelişmesiyle Türk dilinin önemini arttırmıştır. Bu sahalarda, Türk olmayanlara Türkçeyi öğretmek amacıyla da çeşitli sözlük ve gramer kitapları yazılmıştır. Çoğu Arap dilciler tarafından kaleme alınan bu eserler Türkçenin etki alanını genişletmiş ve dilin yayılmacı özelliğini tam anlamıyla göstermiştir.

1.1.1.2. Sözlükçülüğün Tarihçesi

Asırlar boyunca insanlara konuştukları dil haricinde başka bir dil öğretmek, hazırda konuştukları dilin inceliklerini öğretmek ve çeşitli konularda daha çok bilgi sahibi olmalarını sağlamak için birçok sözlük hazırlanmıştır. Bunun değişik örneklerini görmek mümkündür. İlk sözlüğün nasıl ve kim tarafından hazırlandığı bilinmemekle birlikte, kaynaklar "en eski sözlük

[2] Türk Dil Kurumu, 2011: 2157.
[3] TDK, 2011: 2157.

çalışmalarının Çinlilere ait olduğunu hatta MÖ. IX. yüzyılda Bavtişi adında bir Çinli dilci tarafından hazırlandığına işaret etmektedir[4].

XIX. yüzyılda sözlükçülük bilimi bakımından verimli bir dönem olup okurların hizmetine birçok sözlük sunulmuştur. Kendi edebiyat ve kültürünü daha yakından ve daha iyi tanımaları açısından okuyucu ve yazar açısından çok önemli bir hamle olan bu sözlükçülük çalışmaları, geçmişin birikimini günümüze değin taşımıştır. Birikimin modern sözlükçülüğe olan etkisinin büyük olduğu su götürmez bir gerçektir. Dil ve edebiyat açsından bir zenginlik teşkil eden bu sözlük hazineleri her geçen gün gelişimini sürdürmektedir.

1.1.1.2.1. Türk Sözlükçülüğü

Türk sözlükçülük geleneği, Türk dilini hem Araplara Türkçeyi öğretmek hem de Türklere konuştukları dilin inceliklerini tanıtmak amacıyla Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan *Dîvân-ı Lügati't-Türk* adlı eseriyle başlar. Kaşgarlı Mahmut bu muhteşem eserini Abbasi halifesi Muktedi Billah'a sunar ve şöyle tanıtır: "Türklerin hemen tekmil illerini, obalarını ve bozkırlarını inceden inceye gezerek dolaştım. Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma, Kırgız boylarının dillerini ve kafiyelerini tamamen zihnimde nakşettim ve bu hususta o kadar muvaffak oldum ki, her taifenin şivesi bence en mükemmel suretde elde edilmiş oldu."[5]

Eser, dilbilgisi ihtivasının yanında Türk kültürü, inanışları, boyları, coğrafyası hakkında bilgi veren devrinin emsalsiz bir örneğidir. Tüm bunların yanında eserin Türk dilini tanıtması ve geleceğe taşıması açısından adeta bir hazinedir. Bu bakımdan Türk dili hakkında hazırlanmış olan eserin değeri çok yüksektir.

Türk dünyasında sözlükçülük geleneğinde ses getiren Kaşgarlı Mahmut'un eserinden sonra Zemahşerî'nin *Mukaddimetü'l-edeb* adlı eseri de sözlükçülük sahasında büyük yankı uyandırır. Din, dil ve edebiyat bilgini olan Zemahşerî, Harzemşahlar devletinin hükümdarı olan Atsız bin Muhammed bin Ânuş Tigin, Arapçayı öğrenmek amacıyla kendisinden bir sözlük hazırlamasını istemiş. Bu istek üzerine eserini kaleme alan Zemahşerî, Arapça öğrenmek isteyenler için kullanışlı ve anlaşılır bir yapıt meydana getirmiştir.

Dîvân-ı Lügati't-Türk'ten yaklaşık 200 yıl sonra Harezm sahasında Mehmed bin Kays tarafından hazırlanan *Tıbyânü'l-Lügâti't-Türkî ʿalâ Lisâni'l-Kanklı* adlı eser Türk dili için hazırlanan ilk sözlüklerden biridir. Bu sözlük, Türk dilinin lehçe ve şivelerine ait özellikleri barındıran bir eserdir. Ayrıca bir Arap filolog olan İbn-i Mühennâ, hazırladığı sözlükte Türkçe, Arapça, Farsça ve Moğolca kelimeler içermesi Türk dili açısında önemli bir eserdir.[6]

---

[4] Muhtar, 1985: 364-365.
[5] Caferoğlu, 1984: 19.
[6] Yüce, 1993: 6-7.

Kıpçak (~Kuman) Türkçesi dil varlığını tespit etmekte benzersiz bir eser olan *Codex Comanicus* adlı sözlük hem yabancılara Kıpçak Türkçesini öğretmeye hem de Kıpçakların, Hristiyanlığı kendi dilleriyle yaymalarına yardımcı kaynak niteliğindedir.[7]

Türk dil bilgisi ile ilgili zengin bilgiler içeren ve yazarı İspanya doğumlu Endülüslü dil bilgini Ebu Hayyan'ın *Kitâbu'l-İdrâk Li Lisani'l-Etrâk* adlı eseri, Kıpçak ve Türkmen Türkçelerine ait kelimeleri içerisinde barındıran önemli bir sözlüktür. Tam bir sözlük niteliğinde hazırlanan bu eser Türk diline ait önemli unsurları kayıt altına almıştır.

Türk sözlükçülük tarihi açısından önemli olan bir diğer eser ise Çağatay Türkçesinden Oğuz Türkçesine tercüme şeklinde hazırlanan *Abuşka Lügati*'dir. Yazarının bilinmediği ve ilk kelimesinin 'abuşka' olması münasebetiyle sözlük bu ismi almıştır. Eser, gösterdiği örneklerle birçok beyit ve şiir dizelerini içermektedir. Özellikle Çağatay edebiyatından seçilen örnekler ile gösterilen kelimenin hangi eserde nasıl yazıldığı da belirtilmiştir.

Osmanlı edebiyatı sahasında manzum ve mensur şeklinde devam eden sözlük çalışmaları daha çok iki dilli olup Farsça-Türkçe, Arapça-Türkçe şeklindedir. Sözlükçülükte zamanla mensur sözlüklerden manzum sözlüklere doğru bir geçiş yaşanır. Bunun sebebi de manzum sözlüklerin daha çabuk ve kalıcı şekilde öğretme özelliğinin bulunmasıdır.

XIX. yüzyılda Türk sözlükçülüğünde yeni bir pencere açılır ve artık sadece Farsça ve Arapça dillerini değil Türkçeyi de tanıtıp sahada daha etkili bir şekilde boy göstermeye başlar. O dönemde Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmânî* adlı eserinde Türkçe kelimelere yer vererek Türk sözlükçülüğünün açılan yeni penceresine ışık tutmuştur. Bu yapıt ile edebiyat ve dilde millileşme gelişiminde hedeflerine muttasıl olunmaya başlanmıştır.

Asrın sözlükçülük bakımından önemi Şemsettin Sami ile daha iyi anlaşılacağı muhakkaktır. Nitekim Arnavut asıllı olan Şemsettin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, *Kâmûs-ı Fransevî* ve *Kâmûsu'l Âlâm* adlı çalışmalarıyla hem Türkçeye hem de Türk sözlükçülük tarihine damga vurmuştur. Bu asırda zirveyi yaşayan Türk sözlükçülüğü XX. yüzyılda Lâtin alfabesi ile hazırlanan sözlüklerle taçlandırılmıştır. Özellikle Türk Dil Kurumu'nun bünyesinde hazırlanan çalışmalar dile hizmet açısından göz ardı edilemez bir mahiyete mensuptur.[8]

Birbirini takip eden bu sözlük çalışmaları Türk sözlükçülüğünün temeli niteliğinde olup Türk dilinin gelişimini geleceğe taşıyan köprüler mahiyetindedir.

[7] Caferoğlu, 1984: 176.
[8] Yavuzarslan, 2004: 195.

1.1.2. Manzum Sözlük

1.1.2.1. Manzum Sözlük Nedir

Manzum sözlükler, herhangi bir dildeki kelime ve kelime gruplarının başka bir dil veya dillerdeki anlamını vezin, kâfiye ve bunlara benzer ahenk unsurlarından yararlanarak veren, böylelikle dil öğrenimini kolaylaştırarak zevkli bir hale getiren, bu süreçte de bazı dini prensipler, edebi bilgiler ve ahlâki faziletleri de öğretmeyi amaçlayan nitelikli eserlerdir.

Genellikle yabancı dil öğretiminde göz önüne alınan manzum sözlükler, öğretilecek dilin kelimelerini bilinen dildeki karşılılarıyla ahenk içinde ezberleterek bu dili kısa sürede ve kalıcı şekilde öğretmek amacıyla meydana getirilmiş eserlerdir. Keyifli ve kolay bir nazım ile oluşturulmaları, veznin verdiği kolay okunabilirlik ve tekrar yöntemiyle az bir zamanda ezberlenebilmeleri münasebetiyle dil öğretimi geleneğinde uzun zaman büyük ilgi görmüşlerdir.

Sözlükçülük ilminin kuralları dâhilinde düzenlenen mensur sözlükler ilmiye takımına mensup insanlarca hazırlanırken manzum sözlükler genellikle edebiyatçı ve şâir kişilerce kaleme alınmıştır. Bu tür sözlüklerin tanzimindeki başarı ilgili dillerin iyi bilinmesi ve kelimelerle sanat yapan iyi bir şâir olmaktan geçer. Bu nedenle manzum bir sözlük hazırlamak mensur bir sözlük hazırlamaya nazaran daha zor ve çaba gerektiren bir iştir.

Manzum sözlükler yabancı bir dili pratik ve hızlı bir şekilde öğretmeyi amaçlar. Bu nedenle bu sözlükler kendilerine has amaç, biçim ve yazılış özelliklerine sahiptir. Dolayısıyla mensur sözlüklerdeki gibi kelimelerin okunuş ve anlamlarını bir arada verilmez sadece diğer dildeki anlamını vermekle yetinir.

Kayıtlara göre manzum sözlükler ilk olarak Fars edebiyatında (Reşidüddin Vatvat) ve ardından Arap edebiyatında boy göstermiş. Bu iki edebiyatta vücut bulan bu sözlük türleri XVI. yüzyılda Türk edebiyatında daha sık ve gelişmiş bir yöntemle görülür.[9]

1.1.2.2. Manzum Sözlük Tarihi

Asıl çıkış kaynakları Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerdeki anlaşılması ve kavranması zor olan kelimelerin karşılıklarını bir arada verip bu karşılıklarının ezberlerini sağlamak olan manzum sözlükler, daha sonra şiirin ahenk ve vezin özelliklerinden yararlanarak yabancı dil öğrenmeye başlayan çocuk ve yetişkinler için meydana getirilen öğretici eserlerdir. Şiir üzerinden temel bilgilerin (vezin, anlam, aruz, günlük hayat ile ilgili kavram ve ifadeler . . .) öğretilmesini amaçlayan manzum lügatlerin ilk örnekleri Arap filologlar tarafından gazel, kaside tarzında fıkıh, tefsir, hadis, sarf, nahiv gibi birçok konu hakkında hazırlanmıştır. Özellikle Türk ve Fars

[9] İnce, 2002: 175-182.

edebiyatlarında Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde kavranması güç olan kelimelerin öğretilmesinde etkili olmuş olan bu manzum sözlük geleneği birçok bilgin tarafından kaleme alınmıştır. Bu bilgiler ışığında anlaşılıyor ki manzum sözlük geleneğinin temelinde dini unsurlar pek etkili olmuştur.

Eğitim ve öğretim geleneğinde manzum eserlerin tercih edilmesinde; ezberi kolay ve akılda kalıcılığı sağlayan kısa ve öz olmaları, okumadaki zevkli ve kolaylığı sağlayan vezin ile kafiye gibi ahenk unsurlarına sahip olmaları, nazmın her dönemde nesirden daha çok ilgi görmüş olması ile İslam kültür ve medeniyetinde etkin bir nüfuza sahip olmaları, öğretmedeki hedefin pratik ve kolay olmasının gerekliliğini bünyelerinde barındırmaları ve bilgilerin cevelan halinde olmasındaki özelliğiyle kolay aktarılabilmesi gibi unsurlar ağır basmaktadır.

Yemenli şair ve dil bilgini İsmail bin İbrahim bin Muhammed er-Rib'î (öl. M.1087)'nin *Kaydu'l-Evâbid* adlı eseri, Halîl bin Ahmed'in *Kitabu'l-ᶜayn* adlı eseri, Zemahşerî'nin *el-Mufassal* adlı eseri, Edîb Natanazzî'nin *Düstûru'l-Lüga ve Kitabu'l-Halas a*dlı eseri ve Cemaluddîn Ebî Abdullâh Muhammed bin Malik bin Muhammed *et-Tâ'î* adlı eseri gibi iki dille yazılan manzum sözlüklerin ilk örnekleri kabul edilir.[10]

Birden fazla dilli manzum sözlük yazma geleneğinin ilk örneği XIII. yüzyılda Bedrüddin Ebû Nasr Mesᵓud bin Ebî Bekr el-Farâhî'nin 200 beyitlik *Nisâbü's-Sıbyân* adlı Arapça-Farsça sözlüğüdür. Bu sözlük, Türkistan, İran, Anadolu ve Hindistan'da meşhur olmuş, ziyâdesiyle ilgi görmüştür. Esere gösterilen bu değer, farklı şerhleri neşredilmesinden anlaşılmaktadır. Kayıtlara göre ikinci manzum sözlük ise ilkinin asırdaşı olup Şükrullâh bin Şemsüddîn Ahmed bin Seyfüddîn Zekeriyâ tarafından, *Zühretü'l-Edeb* adıyla yazılmıştır.[11]

Anadolu sahasında XIII. yüzyılda, Hüsâmeddin Hasan bin Abdulmüᵓmin el-Hoyî tarafından yazılan *Nasîbu'l-Fityân ve Nesîbü't-Tibyân*, Abdulhamîd el-Engûrî'nin yazarı olduğu *Silkü'l-Cevâhir*, Germiyanlı şair Ahmedî'nin nazmettiği varsayılan *Mirkâttü'l-Edeb* ve XV. Yüzyılda Farsça öğretiminin Anadolu sahasında ilgi odağı olması, dönemin Farsça-Türkçe manzum sözlük yazımında ön plana çıktığı görülmektedir. Bu dönemde ağırlık kazanan Farsça-Türkçe manzum lügat yazımı ile sözlükçülüğün aralanan farklı penceresi daha da genişlemiş, edebiyata nüfuz etmiştir.

Farsça-Türkçe manzum sözlük geleneğinin ilk örneği kabul edilen ve Hüsâm bin Hasan el-Konevî tarafından kaleme alınan *Tuhfe-i Hüsâm* asrın geleneğine ışık tutmuştur. İlk Arapça-Türkçe sözlük ise XIV. yüzyılın sonlarında Abdüllatîf ibn Melek tarafından kaleme alınan *Lügat-ı Ferişteoğlu* adlı eserdir.[12]

---

[10] Öz, 1999: 1.
[11] Ekinci, 2017: 1.
[12] Kırbıyık, 2002: 183.

Bahâüddîn ibn Abdurrahman-ı Magalkaravî tarafından Anadolu'da yazılan ilk Arapça-Farsça-Türkçe manzum lügat, 1424'te *Uᶜcûbetü'l-Grâyib fîiNazni'l-Cevâhiri'l-ᶜacâyib* adıyla kaleme alınmıştır. Bu sahada nazmedilen manzum lügatler; Abdükerîm 1594'te *Lügat-i Abdülkerim*, Hâkî Mustafa Üsküdârî 1633'te *Menâzimü'l-Cevâhir*, Hasan Aynî *Nazmü'l-Cevâhir,* Mustafa bin Osman Keskin *Manzûme-i Keskin* gibi yapıtlar sayılabilir. Bu örnekler haricinde Batıya yönelişin etkisiyle Arapça, Farsça dışında farklı dillerde de manzum sözlükler yazılmıştır.[13]

1.1.2.3. Manzum Sözlüklerin Yazılış Amacı

Manzum sözlüklerin yazılış amacı genellikle kolay ve keyifli bir yöntemle dil eğitimi ve öğretimini sağlamaktır. Bunların yanında öğrenilen dilin yapısı ve kuralları hakkında da bilgi vermeyi amaçlar. Okula yeni başlayan çocuklara dil öğretmek ve bunu yaparken de öğrenilen dilin kalıcılığını sağlamak amacıyla hazırlanan bu tür sözlükler yabancı dil eğitiminde damga vurmuştur.

Öğrenmeyi kolaylaştırma ve kalıcılığını sağlamada manzum olmalarının büyük bir payı vardır. Şair ve yazarların manzum sözlükler kaleme alma sebeplerinden biri de budur. Böylelikle öğretmede etkili olan bu gelenek ile birçok eser meydana getirilmiştir.

Şâhidî İbrahim Dede de Tuhfe-i Şâhidî'yi bu gelenek doğrultusunda kaleme almıştır. Sözlükte Farsça kelimelerin ve Farsça konuşma kalıp ile tamlamaların şiir diliyle yazılmasındaki amaç kolay, keyifli ve hızlı bir şekilde öğrenmeyi sağlamaktır.

1.1.2.4. Manzum Sözlüklerin İşlevleri

Eski dönemlerdeki eğitimin manzum sözlükler aracığıyla yapılması bu sözlüklerin eğitimdeki önemli işlevlerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Özellikle çocukların ilk eğitiminde kullanılması bu durumu açıkça ifade etmektedir. Bu sözlüklerin, dil, din, edebiyat, belagat ve fesahat, kelime anlam ile ezberi öğretiminde işlevselliği kayda değer bir niteliktir. Bunların yanında çocuklara tamlama, deyim, atasözü ve kalıp ifadeler gibi unsurlar da öğretilir. Yine bu tür sözlüklerin Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir yer edinmesi işleklik açısından bir kez daha önemini vurgulamaktadır.

[13] Öz, 1999: 2.

1.1.2.5. Manzum Sözlüklerde Öğretme Yöntemleri

1.1.2.5.1. Tekrar Yöntemi

Kelimeleri belli vezin ve kafiye çerçevesinde nazmeden müellif, yabancı dil öğrenimini kolaylaştırmak için eserini şiir diliyle süsleyerek okuyucuya sunar. Okuyucu zorlanmadan ve keyifli bir şekilde tekrar ederek okur. Müellif, okuyucunun tekrar ederken kelimelerin zihinde kalıcılığını sağlamak için de birbirine yakın kelimeleri aynı beyitte nazmetme amacını güder. Böylece düzenli bir ahenk içinde beyitleri tekrar yöntemiyle yabancı kelimeler zihinde yer etmiş olur.

1.1.2.5.2. Ezberleme Yöntemi

Ahenk ve kafiye içinde yazılan kelimelerin tekrarının kolay olmasıyla insanın zihnine oturmasında müellifin şairane hüneri çok etkilidir. Aynı beyitte kelimelerin hem birbirine anlam olarak yakınlığı hem de kafiye içinde olması ezberi kolaylaştıran bir unsur olduğu muhakkaktır. Müellifler de gelenek haline gelen manzum sözlükleri neşrettiklerinde bu öğretme yöntemini ziyadesiyle eserine yansıtmaktadır.

1.1.2.6. Manzum Sözlüklerin Şekil ve Düzen Özellikleri

Manzum sözlükler muhteva ve biçim açısından birbirinden farklılık gösterse de bazı usûl ve esaslara göre yazıldıkları için düzen bakımından birtakım ortak özellikler barındırmaktadır. Bu sözlükler, genellikle mesnevi nazım şekli ile yazılır ve bir mukaddime ile başlar. Mukaddime bölümü bünyesinde, edebi eserlerde gelenekselleşen besmele, hamdele ve salvele'yi barındırmakla birlikte müellifin hayatı, eserin yazılış amacı, şekil ve düzen özellikleri, ismi ve yazılış tarihi gibi bilgiler de yer almaktadır. İlk kıtᵉalarda dini terim ve ibârelere yer verilir. Buna ilaveten dilin önemi, öğrenimi ve dil öğrenmenin faydalarını da nasihatler şeklinde okuyucunun bilgisine sunulmaktadır.

Eserin girişinden sonra asıl bölüm olan sözlük kısmı yer alır. Bu asıl olan bölümde, aynı *vezin* ve *bahir*de kaleme alınmış beyitler *kıtᵉa* ifadesini taşıyan başlıklarla birbirinden ayrılmıştır. Farsça veya Arapça ifadelerle isimlendirilen bu kıtᵉa sayılarla kaçıncı kıtᵉa olduğu, bu kıtᵉanın nazmında kullanılan vezin ve bahrin adı da belirtilmiştir. Bazı müellifler içeriği oluşturan kelimelerin genel özelliklerine, konuya, nazım şekline ve kafiyeye de değinmiştir.

Kıtᵉaların yazımında kullanılan vezin ve bahrin bilinmesi, beyitlerin bu vezin nazarında okunup ezberlenebilmesi hasebiyle kıtᵉa sonlarına aynı vezinde 1-2 taktiᵉ beyti nazmedilmiş ve veznin tefᵉileleri belirtildiği gibi bahrin adı da söylenmiştir. Nazmedilen beyitlerde önce yabancı kelimenin hemen akabinde Türkçe karşılığı yazılmasına ve bu sıra dikkatle tertip edilmesine önem verilmiştir. Fakat vezin uyumu gereği bu sıra tüm esere tam anlamıyla nüfuz

etmemiştir. Bunun bir nedeni de yabancı kelimelerin eş anlamlarının verilmesi, vezni tamamlamak için ek olarak kelime yerleştirilmesi gibi şekil, vezin, muhteva ve kafiye unsurlarıdır.

Nazmedilen bazı sözlüklerde verilen kelimenin hangi dile ait olduğu kafiye ve vezin çerçevesi içinde belirtilmiştir. Vezin ve kafiye gibi ahenk unsurları ile öğrenmeyi kolay ve keyifli kılarken, kelimelerin zıt ve eş anlamlarını aynı beyit içinde hatta peşi sıra yer almasına özen gösterilmiştir.

Aruz vezniyle nazmedilen bu manzum sözlüklerin çoğu sıbyanlar için kaleme alındığından isimleri genelde *hediye* anlamına gelen ve Arapça olan *tuhfe* kelimesiyle karşılanmaktadır. Ayrıca bu sözlüklerde ahlaki bilgiler, fıkıh, ayetler, hadisler gibi dini unsurların yanında gramer, felsefe, mantık, astronomi ve edebiyat da bulunmaktadır.

Gelecek bahrin nasıl okunması gerektiği hakkında bilgi veren müellif, bunu Türkçe, Farsça ve Arapça beyitler nazmederek belirtmektedir. Bunların yanında okumanın, ilim tahsil etmenin faziletlerinden de okuyucusuna bahseder.

Gelenek haline gelen bu sözlüklerin son bölümünde ise mesnevi nazım şekliyle yazılmış *hatime* bulunmaktadır. Çoğu zaman da eserin telif tarihi ve nazmedildiği yeri yazıp okuyucusundan dua talep eder.

1.1.2.7. Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Çeşitleri

Dil öğretiminde etkili bir yöntem olup gelenek haline dönüşen manzum sözlüklerden Türk edebiyatı da nasibini almıştır. Bu geleneğin Anadolu sahasındaki ilk misalleri Arapça-Farsçadır. Arap dilcilerin manzum sözlükleri kaside şeklinde yazması ile bu geleneğin Türk edebiyatına aksetmesinde Fars edebiyatının da payı büyüktür. Nitekim manzum sözlüğün Türk edebiyatındaki yeri Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça-Farsça ve nadiren de olsa Türkçe-Rumca, Türkçe-Bulgarca, Türkçe-Ermenice, Türkçe-Fransızca, Türkçe-Boşnakça gibi başlıklar altında incelenebilir. Ayrıca ikiden çok dilli manzum sözlükler de mevcuttur.

1.1.2.7.1. Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler

Tuhfe-i Hüsâmî

Anadolu'da yazılan ilk manzum Farsça-Türkçe sözlük olan, 305 beyitten oluşan ve tam ismi *Tuhfe-i Hüsâmî ez-Müeltekât-ı Sami* olan bu eser Hüsâm bin Hasan el-Konevî tarafından 1399-1400 yıllarında Sultan Orhan Bey adına, Hüsameddin Hasan Bin Abdülmümin'in *Nasîbü'l-Fıtyân ve Nesîbü't-Tıbyân* adlı Arapça-Farsça manzum sözlüğüne nazire olarak yazmıştır.[14]

[14] Kartal, 2003: 25.

Bu manzum sözlük kendisinden sonra yazılan pek çok manzum sözlüğe örnek olmuştur. Nitekim Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede'nin kaleme aldığı ve bizim de daha önce çalışılmamış bir nüshasını incelediğimiz *Tuhfe-i Şâhidî* adlı Farsça-Türkçe olan manzum eseri Tuhfe-i Hüsâmî'ye naziredir.

Bahrü'l-garâyib

Elimizdeki bilgilere göre 1444'te Lütfullah Halimî bin Ebi Yûsuf tarafından kaleme alınan ve Anadolu sahasında yazılan Farsça-Türkçe manzum sözlüklerin ikincisidir.

Şâdiyye

Nisâb's-sıbyân nazire olarak Mehmed bin Yahyâ-yı Konevi tarafından 1484'te kaleme alınan manzum Farsça-Türkçe sözlüktür.

Tuhfe-i Şâhidî[15]

Mevlevi şeyhi olan Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede tarafından 1515'te Yavuz Sultan Selim Han devrinde Tuhfe-i Hüsâmî'ye nazire olarak yazılmıştır.

Lügat-ı Manzûme (Tuhfe-i Lâmi)

Bursalı Lâmî Çelebi tarafından 1527'de kaleme alınan manzum Farsça-Türkçe sözlük, 169 beyitten oluşmaktadır.[16]

İlm-i Lügat

İmâd-zâde Velî bin Yûsuf İmdâdî tarafından nazmedilen sözlük, yazım tarihi bilinmemekle birlikte 71 kıtadan oluşmaktadır.[17]

Manzûme

Osman bin Hüseyn-i Bosnevî tarafından 1583'te kaleme alınan eser, 168 beyitten oluşmaktadır.[18]

Nazmül'l-esâmî

XVI. yüzyıl ürünü olan ve 208 beyitten oluşan bu manzum sözlüğün müellifi bilinmemektedir.

Fethu'l-fettâf

Sunʿî-i Malatyevî tarafından 1599'da Malatya'da yazılmış olup 400 beyitten meydana gelmektedir.[19]

Tuhfetü'l-Mülûk

Kuddusî tarafından Tuhfe-i Şâhidî'ye nazire olarak hicri 1063 yılında kaleme alınmıştır.[20]

---

[15] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. çalışmamızın "Şâhidî İbrahim Dede ve Tuhfe-i Şâhidî" başlığına.
[16] Kartal, 2003: 28.
[17] Kartal, 2003: 29.
[18] Kartal, 2003: 30.
[19] Kartal, 2003: 31.
[20] Akçay, 2010: 54.

Diğer Farsça-Türkçe manzum sözlükler

Seyyid Hasan Rızâî, *Kân-i Maânî*, 1671.

Hafız Abdullah bin Halil bin Ali, *Tuhfetü'l-hâfız*, 1761.

Maraşlı Sünbülzâde Vehbî, *Tuhfe-i Vehbî,* 1782. (Tuhfe-i Şâhidî'ye naziredir.)

İlmî Ali Efendi, *Nazm-ı Bedî',* 1809.

Güher-rîz Süleymân Dürrî, *Güher-rîz*, 1847.

Osmân, *Tuhfetü'l-manâ*, 1852.

Ahmet Remzi Akyürek, *Tuhfe-i Remzî*, 1924.

1.1.2.7.2. Arapça-Türkçe Manzum Sözlükler

Lügat-i Ferişteoğlu

Abdüllatif ibn Melek tarafından 1392'de kaleme alınan ve 60'a yakın nüshası tespit edilen eser Türkçe-Arapça manzum sözlüklerin Anadolu'daki ilk örneğidir.[21]

Sübha-i Sıbyân

Yaklaşık 460 beyitten oluşan eserin müellifi ve yazım tarihi tespit edilememiştir. Eser, sıbyan okullarında ders kitabı olarak okutulmuştur.[22]

Lügat-ı Mahmûdiye

Hasan bin Ali tarafından, 1553'te kaleme alınan eser 572 beyitten meydana gelmektedir.[23]

Tuhfe-i Fedâî

Fedâî tarafından 1634'te Tuhfe-i Şâhidî'ye nazire olarak yazılan eser, 401 beyitten oluşmaktadır.[24]

Diğer Arapça-Türkçe manzum sözlükler:

Antepli Şeyh Ahmet, *Nazmü'l-Leâl*, 1641.

Mezid-zâde Ayıntabî, *Nazmü'l-Ferâid*, 1698.

Şemsî, *Cevâhirü'l-Kelimât,* XVII. yüzyıl.

Mütercim Âsım Efendi, *Tuhfe-i Âsım*, 1798.

Sünbülzâde Vehbi, *Nuhbe-i Vehbi*, 1799.

Müfîdü'l-Müstefîsin, 1643. Müellif bilinmemektedir.

---

[21] Akçay, 2010: 48.
[22] Kılıç, 2006: 69-70.
[23] Akçay, 2010: 48.
[24] Yakar, 2007: 1019.

1.1.2.7.3. Türkçe-Arapça-Farsça Manzum Sözlükler

Bahâ'üddîn ibn ᶜabdurrâhmân-ı Malkaravi, *Uᶜcubetu'l-Garâib fi Nazmi'l-Cevâhiri'l-ᶜacâyib*, 1427.

Halveti Şeyhi Sinânüddin Yûsuf Efendi, *Lügat-i Abdülkerim*, 1594.

Gencî Pîr Mehmed, *Genc-i Leᵓâl*, 1631.

Hâkî Mustafâ Üsküdârî, *Menâzîmü'l-Cevâhir*, 1633.

Abdurrhmân Zâhidî-i Konevî, *Tevfiye*, 1721.

Şeyh Ahmed Antakî, *Se-Zebân*, 1723.

Eşref Feyzî, *Lügat-ı Feyzi (Hoş-edâ)*, 1736.

Ahmed Resmî bin İbrâhîm-i Giridî, *Nazm-ı Giridî*, 1740.

Keskin bin ᶜosmân, *Manazûme-i Keskin*, 1758.

Mustafâ İlmî bin İbrâhîm, *Tuhfetü'l-İhvân ve Hediyyetü's-Sıbyân*, 1722.

Osman Şâkir bin Mustafâ-yı Bozokî, *Müselles-nâme-i Şâkir*, 1795.

Hasan Aynî, *Dürrü'n-Nizâm* 1811, *Nazmü'l Cevâhir* 1821.

Hayret Mehmet Efendi, *Tuhfe-i Zîbâ*, 1819.

Nasûh Efendi, *Tuhfe-i Nushî*, 1839-1861.

Süleymân Hayrî, *Hayrü'l-Lügat,* 1844-1891.

1.1.2.7.4. Arapça-Farsça Dışındaki Diğer Dillerde Yazılan Manzum Sözlükler

Yûsuf Hâlis Efendi, *Miftâh-ı Lisân* (Türkçe- Fransızca), 1849.

Ahmed Feyzî Kîsedâr-zâde, *Tuhfetü'l-ᶜuşşâk* (Türkçe-Rumca), 1815.

Yusufyan Han, *Tuhfe-i Rûmî* (Türkçe-Rumca), 1783.

Mustafa Sabrî, *Tuhfe-i Sabrî An Lisân-ı Bulgarî* (Türkçe- Bulgarca), 1878.

Refᵓî Kâlâyî, *Manzum Lügat-ı Ermeniyye* (Türkçe-Ermenice), XIX. yy.

Bosnalı Üsküfî, *Makbûl-ı Ârif* (Türkçe-Boşnakça), 1630.

Sirâcuddîn Alî Hân-ı Ekberânî, *Garâᵓibü'l-Lugât* (Urduca-Farsça-Arapça-Türkçe), ? .

1.2. Şâhidî İbrahim Dede Ve Tuhfe-İ Şâhidî'si

1.2.1. Şâhidî İbrahim Dede

1.2.1.1. Hayatı

Asıl adı İbrahim olan ve 1470'te Muğla'da dünyaya gelen müellifin mahlası Şâhidî'dir. Mevlevîhâne şeyhi olan babasının adı Sâlih Hüdâyî Dede'dir. Eserlerinden (Türkçe Divân, Gülşen-i Esrâr) edinilen bilgilere göre ilköğrenimini babasından almıştır. 10 yaşına gelince babasını kaybeden İbrahim, dini ve ilmi birikimine devam etmiştir. Bir müddet sonra

Muğla'dan ayrılarak İstanbul Fatih medresesi akabinde Bursa Yıldırım medresesinde öğrenim yoluna devam etmiştir. İbrahim, Muğla'ya döndüğü vakit Fâni Dede'ye, Şeyh Bedrettin'e ve Mevlânâ'nın soyundan gelen Paşa Çelebi'ye intisap etmiş. Aynı zamanda dini ve ilmi dersler veren müellif bir müddet sonra Divane Mehmet Çelebi'ye intisap edip ondan aldığı dini, tasavvufi ve manevi ilim ile eserlerini inşa etmiş. İzinde gittiği hocası, Divane Mehmet Çelebi vefat edince Şâhidî, içinde aktif olduğu Muğla Mevlevihane'si şeyhliğine başkanlık etmiştir. Burada bir taraftan eserlerini kaleme alırken diğer taraftan da insanları hakka davet etmeye devam etmiştir. Hocasının Afyon'daki mezarını sık sık ziyarete giden Şâhidî İbrahim, şeyhliği oğlu Şühûdî'ye devretmiş ve hocasını ziyaret etmeye gittiği son sefer olmuştur. Vefatı (1550) sonrasında hocasının mezarının yanında gömülmüştür.

İlim birikimiyle şairane bir üslûba sahip olan Şâhidî, eserlerini Mevlevîliği ve tasavvufi düşünceyi insanlara ulaştırmak için bir köprü olarak kullanmıştır. Nitekim eserlerinde babası Hûdayî ve hocası Divane Mehmet Çelebi'nin etkileri görülmektedir[25].

1.2.1.2. Edebi Kişiliği

Küçük yaşlardan itibaren babası ve hocalarından aldığı eğitim eserlerine nüfuz etmiş ve pek başarılı bir şairane tavırla meydana getirmiştir. Mevlevî ve tasavvufî ilimle donanmış olmasından kaynaklanacak ki eserlerinde tasavvufî rüzgâr esintilerinin izlerine rastlanılır. Kendi ilim birikiminde manzum sözlüklerin payının büyük olduğunu belirten Şâhidî, eserlerini de öğretici yanı baskın olan bir edâ ile kaleme almıştır. Bunu yaparken de kafiye ve vezinlerle desteklediği ahenk unsurlarını çok etkili bir şekilde eserlerine sindirmiştir.

1.2.1.3. Eserleri[26]

Divân

Tespit edilen yedi nüshanın hepsi de tam değildir. Divân, iki kaside, bir terci-i bend, üç muhammes, iki tahmis, bir müstezat, dört kıta, bir rubai, yedi beyitten, hece ölçüsüyle yazılmış bir şiir ve seksenden fazla gazelden oluşmaktadır.

Gülşen-i Vahdet

Mesnevî tarzında 1536'da kaleme alınan eser 491 beyitten oluşmaktadır. Numan Külekçi tarafından incelenen eser sade bir dil ile nazmedilmiştir.

---

[25] Çıpan, 2010: 273-274.

[26] Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Çıpan, Muğlalı Şâhidî Dede (Hayatı-Sanatı-Eserleri), Nur Basımevi, Konya, tarihsiz.

Gülşen-i Tevhid

Mevlânâ'nın Mesnevîsi tarzında 1530'da kaleme alınan eser, Mesnevî'nin her cildinden 100'er beyit alınarak bu beyitlerin her biri 5'er beyit halinde şerh edilmiştir. Ahmet Niyazi tarafından yayımlanmıştır.

Gülşen-i Esrâr

Şâhidî İbrahim Dede'den ve mevlevilikten bahseden eser 1544'te Farsça tanzim edilmiştir. Eseri, Nuri Şimşekler doktora tezi olarak incelemiştir.

Mevlid

Eser, Melahat Yöntem tarafından incelenmiş olup 823 beyitten oluşmaktadır.

Diğer Eserleri

Şerh-i Gülistân

Risâle-i Âfâk u Enfüs

Sohbetnâme

Gülşen-i Semâhâne

Dîvân (Farsça)

Tırâşnâme

Müşâhedât-ı Şâhidîye

Tuhfe-i Şâhidî[27]

1.2.2. Tuhfe-i Şâhidî

Şair, Farsça-Türkçe manzum sözlük olan bu eseriyle sanatında zirveyi görmüş, meşhur olmuştur. 1515 yılında kaleme aldığı bu eserin ön sözünde babasından eğitim aldığını ve Tuhfe-i Hüsâmî'den her vakitte faydalandığını belirtmiştir. Hatta bu sözlüğü nazmetmede Tuhfe-i Hüsâmî'den yararlandığını ifade etmiştir[28].

Eserini oluşturmada Mesnevî'nin içeriğini oluşturan Farsça kelimeleri hedef aldığını ve bu kelimelerin dönemin Türkçesi ile karşılığını verdiğini belirtmiştir. Sözlük, Mesnevî'yi anlamanın bir kılavuzu haline gelmiştir. Dolayısıyla çok rağbet görmüş ve müstensihlerin çalışma sahasına öncülük etmiştir. Sözlüğün başarılı bir şekilde oluşturulduğuna kanıt, dönemin medreselerinde ders kitabı olarak okutulması olmuştur. Müellif, eserini hem aruz hem de dil eğitimi için şairane hususlar içeren ve eğlenerek öğreten önemli özelliklerle donatmıştır.

Farsça-Türkçe olan manzum sözlük, 61 beyitten oluşan bir dibace, her biri 5-20 beyit arasında değişen 27 kıt'a (bölüm, parça, fasl, kısım) ve mesnevî nazım şekliyle yazılmış 6 beyitlik bir kıt'adan oluşan hatime bölümünden meydana gelmiştir. Her kıt'anın sonunda

[27] Çalışmamızın konusu olan bu eser, aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.
[28] Öz, 1999: 23.

kullanılan bahirlerin vezni, bir mısra Farsça biri de bunun Türkçesi olan birer beyit şeklinde örneklendirmiş, son beyitlerde ise bahrin adı ve tefᶜileleri belirtilmiştir. 61 beyitlik dibace, 6 beyitlik hatime ve 388 beyitlik sözlük kısmı olmak üzere toplam 455 beyitten oluşmaktadır. Fakat bu sayı yazma nüshalarında değişiklik gösterebilmektedir. Eserde 12 bahir kullanılmış olup bunlar; 7 kıtᶜa hezec, 6 kıtᶜa recez, 3 kıtᶜa remel, 2'şer kıtᶜa muzâri ve mütekârib bâhirleri, 1'er kıtᶜa hafif, kâmil, müktezab, müctes, münserih, tavîl ve vâfir bahirleridir[29].

Gerek Mesnevi'yi anlamakta kolaylık sağlamada gerekse keyifli ve kalıcı bir şekilde öğretme özelliğiyle hem devrinde hem de sonraki devirlerde manzum sözlüklere örnek olmuştur. Bu özelliğiyle en çok şerhi yazılan manzum sözlük unvanına sahiptir. Bu kadar ilgi görüp müstensihler tarafından defalarca kopyalanmasına rağmen müellifin nazmettiği orijinal nüshası henüz tespit edilememiştir[30].

1.2.2.1. Eserin Yazılış Sebebi

Türk edebiyatı manzum sözlüklerinin en meşhuru olan Tuhfe-i Şâhidî, Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nde geçen Farsça kelimelerin ve söz gruplarının Türkçe anlamlarını manzum bir şekilde bir arada toplamıştır. Şâhidî İbrahim Dede'nin de bir Mevlevî şeyhi olması, bu eserini Mesnevî'nin okunması ve anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla kaleme aldığı su götürmez bir gerçektir.

Mevlânâ'nın sanatını icrâ ettiği ve tasavvuf ilminin ifadesi olan Mesnevî asırlar boyunca Türk kültüründe okunup anlaşılmak istenmiştir. Bir Mevlevîhane şeyhi olan Şâhidî ise eserinde bu arzuya cevap verecek nitelikte Farsça kelime ve kavramların anlamlarını Mesnevî'deki karşılıklarıyla verme çabası içine girmiş ve bunu hakkıyla başarmıştır.

Şâhidî Dede, manzum Farsça-Türkçe sözlüğünün dibacesinde belirttiğine göre çocukken babasının ona Tuhfe-i Hüsâmî'den beyitler okuduğunu belirtmiş ve o da eserini bu sözlüğe nazire yazdığını şu beyitte belirtmiştir.[31]

Diledüm ki yazam bir hoşça nâme
Nazîre ola ol Tuhfe-i Hüsâma

Yabancı bir dil öğreniminde çok fazla etkili olan manzum sözlükler ezberlemeyi kolaylaştıracak etkenlere sahiptirler. Bu etkenlerin başında kafiye, yakın anlama sahip kelimelerin bir arada hatta bir beyitte yazılması, tekrarı ile keyif veren ve sıkmayan ahenk unsuru gelir. Eserin yazıldığı dönemde öğrenmenin ve öğrenilen bilginin kalıcılığını sağlamak

[29] Öz, 1999: 24.
[30] Öz, 1999: 23-28.
[31] Öz, 1999: 25.

maalesef günümüzde olduğu kadar kolay değildi. Dolayısıyla manzum eserler yalnızca sanat ve eğlence unsuru değil ilme, bilime hizmet eden önemli yapı taşlarıydı.

1.2.2.2. Eserin Türk Edebiyatı'ndaki Yeri

Bir dilin kendi bünyesinde bulundurduğu kelimelerin manalarını veya yabancı dillerdeki kelimelerin karşılıklarını tek çatı altında birleştiren sözlük, dile hizmet niteliğinde bir eserdir. Bu eserlerin içerdiği kelimeler, kimi zaman mensup olduğu dilin tüm kelimelerini kimi zamansa belli bir konu ve alanda kullanılan ya da aynı dilin farklı dönemlerini kapsayan bir içeriğe sahip olabilirler. Her ne kapsamda olursa olsun sözlükler, hizmet ettiği dilin tarihini, gelişimini, ifade zenginliğini ve kelimelerin tarihsel seyrini okuyucularına sunan vazgeçilmez kaynaklardır. Müellif, müstensih veya şair olsun bir kişinin yazmadaki hünerini sahip olduğu; ifadeyi anlamlandırma, bilgiyi kaleme sürme, düşünceler arası bağlayıcı kabiliyet ve kuvvetli yazarlıkta sözlüğün etkisi küçümsenmeyecek bir unsurdur.

Hem kendi dilinin inceliklerini hem de yabancı dilleri öğrenmede sözlükler vazgeçilmez kaynaklardır. Bu öğrenim yolculuğunun hem daha kolay hem daha keyifli hem de daha kalıcı olabilmesini sağlayan manzum sözlükler dile hizmet açısından tam teşekkül hizmet vasfındadır.

Şâhidî, gerek aldığı eğitim gerekse aldığı eğitimin kalıcılığının ve kaydettiği ilerlemenin manzum sözlüklere borçlu olduğunun farkına varmış ve Tuhfe-i Şâhidî'yi bu uğurda insanlara yararlı olsun diye nazm ettiğini kendi kalemiyle ifade ettiğini daha önce de belirtmiştik. Öyle ki türünün edebiyatımızda en meşhuru ve rağbet gören örneği haline gelmiştir. Farklı müstensihler tarafından defalarca neşredilmesi eserin alanında ne kadar kıymete değer ve önemli olduğunu apaçık göstergesidir. Tabi ki bunun altında müellifin ilmi ve başarısı yattığı kesindir. Şâhidî'nin bu manzum sözlüğü sadece dil öğretmekte kalmayıp aynı zamanda insanın şiir bilgisini ve edebiyat unsurlarına hâkimiyeti de arttırmaktadır.

Ondan sonraki dönemlerde nazmı gerçekleştirilen hemen hemen her manzum sözlüğün dibacesinde hem Şâhidî'ye hem de eseri olan Tuhfe-i Şâhidî'ye hürmetler edilmiş, övgüler yağdırılmıştır.

1.2.2.3. Eserin Türk Edebiyatı'ndaki Şerh ve Nazireleri

Yusuf Öz'ün belirttiğine göre Tuhfe-i Şâhidî'nin; 39 şerhi, 6 tercüme, 6 nazîre ve tazmîn, 4 alfabetik tertip ve 6 bahir ve vezinler hakkında olmak üzere sözlük hakkında çok sayıda çalışma icra edilmiştir. Bizim de çalışmamızın konusu olan, daha önce incelenmemiş bir Tuhfe-i Şâhidî nüshası ile bu sayı daha da artmaktadır.

Ahmet Hilmi İmamoğlu'nun doktora tezinde belirttiğine göre 1993 yılına kadar toplam 146 nüshasının tespit edildiğini ve daha tespit edilmemiş nüshalarının da olduğu görüşündedir.

Araştırma ve tahminlere göre Tuhfe-i Şâhidî'nin yaklaşık 200'ün üzerinde nüshası olduğu düşünülüyor.

2.2.3.1. Şerhler[32]

1Ahmed Efendi bin Yahyā Efendi el-Çelebī, el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme[33] (1767)

2) Sûdî-i Bosnavî, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1598)

3) Abdülkadir bin ᶜÖmer bin Bâyezid el-Bağdâdî, Taᶜrîbu Tuḥfeti'ş-Şâhidî (1640-67)

4) Ḳara İbrâhîm Efendi, er-Risâle ale'ş-Şâhidî (1661)

5) ᶜAbdülkâdir bin Ömer bin Bâyezid el-Bağdâdî, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1667)

6) ᶜAbdurrahmân bin Abdullah-i Kuddûsî, Tuhfetü'l-mülûk (1682)

7) Ahmed bin Mehmed Selâmî ibn Ağrıboğaz, Tezkiretü'l-müntehî ve ifâdetü'l-mübtedî (1700)

8) İbrâhîm bin Süleymân el-Ezherî el-Ensârî, Dâᵓiretü'l-ihitsâr ve't-taᶜlîl ale'l-iksâr ve't-tatvîl (1703)

9) Atfî Ahmed-i Bosnavî Şerh-i Tuhfe (1711)

10) İbrâhîm Vahdî Efendi, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1711)

11) İbrâhîm bin Süleymân el-Ezherî el-Ensârî, Şerhu Tuhfe-i Şâhidî (1717)

12) Pîrî Paşazâde Cemâlî Mehmed bin Abdülbâkî, Tuhfe-i Mîr (1719)

13) Hüseyin (Nûrî) el-Keşfî el Karahisârî eş-Şarkî, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1722)

14) akovalızâde Hâtem Ahmed, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1730-31)

15) Ali Gürcî-i Bektaşî, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1731-40)

16) Mehmed İsmet bin İbrahim, Feyzü'l-hâdî fî hali müşlilâti Şâhidî (1740)

17) Mustafa İbn Mîrzâ, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1740)

18) İbrâhîm bin Süleymân el-Ezherî el-Ensârî, Şerhu Tuhfeti'ş-Şâhidî (1746)

19) Mustafa İsâmuddîn bin Abdullah, Gülşen-i Şâhidî (1750)

20) Şâhinzâde Ali Dilkesîr el-Maraşî, Tuhfetü'l-vüzerâ (1759)

21) Ali Ruhavî, Tuhfe-i taksîrî (1761)

22) Nâdîde Ahmed Hâfız, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1763)

23) Muhammed Necîb, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1781)

24) Yorgancızâde Ali Hicâbî, et-Tuhfetü'l-Hicâbiye ale't-Tuhfeti'ş-Şâhidîye (1810)

25) Mehmed Murâd en-Nakşibendî, Müzîlü'l-hafâ (1839)

26) Mustafa bin Yusuf bin Murad el-Mostârî el-Bosnavî, Hulle-i Mnazûme (1698-99)

---

[32] Öz, 1999: 31-89.

[33] İncelememizin konusunu oluşturan nüsha, Ahmed Efendi bin Yahyā Efendi el-Çelebī'nin neşrettiği bir Tuhfe-i Şâhidî nüshasıdır. Bu nüsha, bilim dünyasına sunulmak üzere ilk defa tarafımızca incelenmiştir.

27) Karadenizli Ahmed Efendi, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1700)

28) Zeki Ali Efendi, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1711)

29) Fâ'iz Efendi, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1711)

30) Ebî İshâk İbrahim bin Abdullah (eserin nüshasına ulaşılamamıştır) (1722)

31) Hayâtî Ahmed-i Elbistânî (eserin nüshasına ulaşılamamıştır) (1814)

32) Penbezâde Erzen er-Rûmî

33) Mehmed Muslu, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (ABD Columbia Üniversitesi Butler Kütüphanesi)

Müellifi Bilinmeyen Şerhler

34) Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1709)

35) Celâl Tuhfe-i Şâhidî (1710)

36) Sürûr ale'ş-Şâhidî (1744)

37) Şerh-i Şâhidî (1786)

38) Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (19. yüzyılın ikinci yarısı)

39) Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî (1853)

2.2.3.2. Nazire ve Tazminleri[34]

1) Ömer Kusûrî, Tazmîn-i Tuhfe-i Şâhidî (1714)

2) Abdurrahman el-Halvetî, Nazîre-i Tuhfe-i Şâhidî (1768)

3) Mustafa Keskin bin Osman, Mnzume-i Keskin (1758)

4) Fedâî Mehmed-i Ayntâbî, Tuhfe-i Fedâî (1634)

5) Hâfız Mezîdzâde-i Ayıntâbî, Nazm-ı Ferâid (1697)

6) Müfiddü'l-müstefidîn (müellifi belli değildir) (1643)

1.3. Ahmed Efendi Bin Yahya Efendi El-Çelebi Ve El-Kitab-I Şerh-İ Şahidname

1.3.1. Ahmed Efendi Bin Yahya Efendi El-Çelebi

Şârih hakkında herhangi bir bilgi tespit edilmemiştir.

Şârih'in kalemi hakkındaki bilgilere şerh ettiği nüshadan yola çıkarak fikir sahibi olabiliriz. Şerhte izlediği yöntem ve kurallar şöyledir:

Ana metnin tamamını şerh metnine dâhil etmemiştir. Besmele ile başlayan sözlük kısmı Tuhfe-i Şâhidî'nin orijinal metnini takip ederek farklı sayıda beyitlerden oluşan her kıt^{c}anın ilk, takti ve son beyitlerini alıp bunların içerdiği Farsça kelimeleri Türkçe ve Arapça karşılıklarıyla vermiş. Hatta bazılarını da daha iyi anlaşılabilmesi için yorumlamıştır. Kıt^{c}anın, önce takti beyti ve vezni, sonra bir dizede bahir adı, sonra da sözlük kısmının ilk beytini verip geri kalan

[34] Öz, 1999: 106.

beyitleri yazmayıp sadece ihtiva ettikleri kelimeleri açıklamıştır. Bu düzen yazmanın sonuna dek tekerrür halindedir. Örneğin;

ey ṣanem dil-ber-i ḫulḳ-ı ḥasen
dünyāda ol ᶜömr-i beḳā ile sen
müfteᶜilün / müfteᶜilün / fāᶜilün
maṭvī serīᶜ eşidür aŋlasun
git bi-rev söyle bi-gū gel biyā
ez-çi neden çün nite niçün çi-rā
rev emr-i ḥāẕurdur git dėmekdir ᶜarabça rūḥ bi-gū söyle dėmekdir
ᶜarabça kellem biyā gel dėmekdir ᶜarabça taᶜal ez -den dėmekdir çi
…

Kelime ve kelime gruplarının sözlük anlamlarını vermekle birlikte, zaman zaman Türkçe ve Arapça karşılılarını yazmış, mecazî ve yan anlamlara dair de ek açıklamalarda bulunmuştur. Örneğin;

süde şir ü tū didi ḳaymaġa füledir aġuz hem aġız dehān
süriye gele tele ṭora di dele ṣaŋsara dele di zebān
şir süd ᶜarabça leben tū ḳaymaḳ yaᶜnī süd ḳaymaġı füle aġuz
yaᶜnī dişi ḳoyun doġurduḳda ibtidāᵓ südine aġuz dėrler
dehān ve dehen aġız ᶜarabça fem dėrler ḥayvān sürisi
tele ṭora ᶜarabça kīs dele ṣaŋṣar dedükleri ḥayvān
zebān ve zefān dil ᶜarabça lisān key ulu pādişāha ve ulu
ḥānlara ve ulu beglere derler daḥi key ḳaçan ne zemān ve ne vaḳt dėmekdir
dey ḳış ayına derler ᶜarabça māh-ı şitā ve şehr-i şitā ve şehr şitā mey
süci ve şarāb ney ḳamış merkeb olur neyşeker gibi şeker ḳamışı
dėmekdir pey ṣıŋır muḫ kemik içinde olan yaġ ki ilik dėrler
üstüḫvān süŋük yaᶜnī kemük ᶜarabça ᶜaẓmdır meske tere
…

Aynı bahir ve vezinde kaleme alınmış beyitler "kıtᶜa" diye isimlendiren başlıklarla diğer beyitlerden ayrılmıştır. Bu kıtᶜalar Arapça sayılarla belirtilmiştir. Metni Latin alfabesine aktarma esnasında bahsi geçen kıtᶜalar, dil kuralları çerçevesinde yine Arapça telaffuz edildiği gibi yazılmıştır. Örnek olarak; ḳıṭᶜatü'ṣ ṣāniye (ikinci kıta), ḳıṭᶜa ṣāliṣe (üçüncü kıta), ḳıṭᶜa rābiᶜ (dördüncü kıta), ḳıṭᶜa ḫāmis (beşinci kıta), ḳıṭᶜa sādis (altıncı kıta) vb.

Her kıtada takti beyitleri yazılmıştır. Kıtᶜaların yazımında kullanılan bahir ve veznin bilinmesi ve beyitlerin bu vezne göre doğru okunması maksadıyla genellikle kıtᶜa sonlarına aynı

vezinde bir veya iki takti beyti yazılmıştır. Kıtᶜalarda bahirlerin adı yazıldığı gibi veznin tef'ileleri ilk mısrada, iki beyit olanlar da üçüncü mısrada belirtilmiştir. Örneğin;

ḳıṭᶜa ᶜışrīn
ᶜāşıḳ olan ey gül derd-i dile çāre arar
bir ṣanemi ṣarmaġıla sinesine çāre arar
müfteᶜilün müfteᶜilün müfteᶜilün müfteᶜilün
bu recez-i maṭvī bil tā olasın ehl-i hüner
pīẖten oldı elemek hem daḥı māşūdur elek
hem daḥı aşu gili surḥ oldı sepūs oldı kepek

1.3.2. El-Kitab-ı Şerh-i Şâhidnâme (Tuhfe-i Şâhidî)

1.3.2.1. Eserin Bulunuşu

Bu eser, Muğla'da antika koleksiyonculuğu yapan ve isminin gizli kalmasını isteyen birinden temin edilmiştir. Eser, 41 varaktan ibarettir. 200 mm x 150 mm boyutlarındadır. Yazmanın ilk iki sayfasında eserin adı, içeriği, şarihi, fiyatı, Kur'an-ı Kerim'den bir ayet ve altında bir dörtlükten oluşan şiir bulunmaktadır. Son iki sayfasında eserin kaleme alındığı tarih, dua bölümü, bazı kelimelerin Arapça çekimleri ve Hicri 297 (910 m) tarihli Es-Seyyid Ahmed Raşid'in mührü bulunmaktadır. Arada kalan tüm sayfalarda ise Tuhfe-i Şâhidî'nin asıl sözlük bölümünü oluşturan ve beyit sayıları 5-20 arasında değişen kıtᶜaların her birinden ilk ve son (takti) beyti yazılmış, arada kalan beyitlerin sadece içerdiği kelimler şerh edilmiştir. Her sayfa toplam 15 satırdan oluşmaktadır. Yazı türü harekesiz nesihtir. Eser rutubetten tahrip olmuş ve bazı varaklarının yerleri değişmiştir ama okunacak durumdadır.

1.3.2.2. Eserin Fiziksel Durumu

Rutubet etkisiyle mürekkebi dağılan yazma genel itibarıyla sağlam ve okunaklıdır. Eser boyutları, genişlik 200 mm x uzunluk 150 mm x yüksekliği ise 5 mm çapındadır. Dış kapağı sert mukavvadan yapılmış olup üzerinde pek belli olmayan işaret ve çizimler yer almaktadır. Oluşturulduktan bir süre sonra varakların ucundaki yamalardan anlaşılıyor ki tamir görmüştür. Neşir esnasında mürekkebin dağılmaması için olacak ki varakların ince ve sert olmasına dikkat edilmiştir. İnce dikiş ipiyle birbirine tutturulan varaklar dış cilde bir tür yapışkan madde ve ip ile tutturulmuştur. Eserde bazı varakların yerleri değişmiş ama incelememiz sırasında aruz kalıplarının, bahirlerin ve kafiyelerin uyumları takip edilerek düzeltilmiştir.

1.3.2.3. Eserin Konusu

Şâhidî, eserini oluşturmada Mesnevî'nin içeriğini oluşturan Farsça kelimeleri hedef aldığını ve bu kelimelerin dönemin Türkçesi ile karşılığını verdiğini, sözlüğün Mesnevî'yi anlamanın bir kılavuzu haline geldiğini, dolayısıyla çok rağbet gördüğünü ve müstensihlerin çalışma sahasına öncülük ettiğini daha önce belirtmiştik. Sözlüğün başarılı bir şekilde oluşturulduğuna kanıt, dönemin medreselerinde ders kitabı olarak okutulması olmuştur. Müellif, eserini hem aruz hem de dil eğitimi için şâirane hususlar içeren ve eğlenerek öğreten önemli özelliklerle donatmıştır. Bu da eserin çağına ışık tuttuğunun en belirgin sebeplerinden biri olmuştur.

Türk edebiyatı manzum sözlüklerinin en meşhuru olan Tuhfe-i Şâhidî, Mevlânâ'nın Mesnevîsi'nde geçen Farsça kelimelerin ve söz gruplarının Türkçe anlamlarını manzum bir şekilde bir arada toplamıştır. Şâhidî İbrahim Dede'nin de bir Mevlevî şeyhi olması, bu eserini Mesnevî'nin okunması ve anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla kaleme aldığı su götürmez bir gerçektir.

Genel itibarıyla Mesnevî'den beslenen ve tasavvufî ilmin yanında dil eğitimine de değinen bir mizaç ile kaleme alınan eser, din, dil, kültür, tarih ve coğrafya gibi konuları da barındırması konu hususunda ne kadar geniş bir iklime sahip olduğunu gözler önüne seriyor.

1.3.2.4. Eserin Dili

Günlük yaşamda, yazım hayatında, meslek yolculuğunda ve şairlikte bir dili öğrenmek her zaman için gerekli olmuştur. Bazı âlimler bu öğrenme işini kolaylaştırmak ve kalıcılığını sağlamak için farklı yöntemlere başvurmuştur. Bu yollardan biri de manzum sözlükler olmuştur.

Öğrenilecek dil ve o dilin özelliklerini tek çatıda birleştirmek, bunların yanında sıkılmadan keyifle okumayı amaçlayan manzum sözlükler yeni bir geleneğin ışıkları olmuştur. Şâhidî Dede bu işi en iyi yapanların başında gelmiştir. Farsça-Türkçe dillerini ihtiva eden sözlüğün incelediğimiz şerhinin şârihi tarafından bu dillere ek olarak Arapçayı da kelime açıklamalarına dâhil edilmiştir. Şârih Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebî, bazı kelimelerin açıklamalarına Farsça, Türkçe, Arapça dillerinin dışından bir lügat ile müdahale etmiştir. Kullanacağı dili de önceden belirten şârih, *"... ibârenin Türkmân lügatında karşılığı ..."* şeklinde açıklamıştır.

Yer yer Suriye Lehçesi Arapçası ile kelime açıklamalarında bulunan Ahmed Efendi, kaleme aldığı nüshaya Tuhfe-i Şâhidî'nin diğer yazma nüshalarından farklı bir yorum katmıştır. Bazı kelimelerin anlamlarını verdikten sonra, Lügat-ı Pehlevî, Nimetullah Lügatı, Lügat-ı

Hâlimî, Reyhan-ı Kâmus, Sıhah-ı Cevherî (Vankulu Lügatı) gibi meşhur sözlüklerden yararlanarak açıklamasını tamamlamış.

Yabancı bir dil öğreniminde çok fazla etkili olan manzum sözlükler ezberlemeyi kolaylaştıracak etkenlerle donatılmıştır. Bu etkenlerin başında kafiye, yakın anlama sahip kelimelerin bir arada hatta bir beyitte yazılması, tekrarı ile keyif veren ve sıkmayan ahenk unsuru gelir. Eserin yazıldığı dönemde öğrenmenin ve öğrenilen bilginin kalıcılığını sağlamak günümüzde olduğu kadar kolay değildi. Dolayısıyla manzum eserler yalnızca sanat ve eğlence unsuru değil ilme, bilime hizmet eden önemli yapı taşlarıydı.

1.3.2.5. Şerh Metodu

Şârih Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebî'nin el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme adlı eserinde, klasik şerh metodu bağlamında şu özellikler sıralanabilir:

Şârih, *el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme*'de bilgi ve becerisine göre kaynak metni ele almıştır. Fakat şerh edeceği metnin tamamını şerh metnine dâhil etmek yerine, her kıtᶜanın ilk, son ve takti beyitlerini alıp bahir ve vezinlerini belirterek, arada kalan beyitlerin ise sadece içerdikleri kelimeleri şerh etmiştir.

Şârihe ait nüshanın ilk sayfasında; başta eserin ismi, akabinde fiyatı Arapça olarak verilmiştir. Altında Nisa suresi 57. ayet hemen sonrasında ise asl'ın sekiz manaya geldiğini ve bu manaların neler olduğunu sırasıyla açıklamıştır. Sayfanın sonunda da bir dörtlükten oluşan şiir verilmiştir. Bunlar, sırasıyla şöyledir:

el-kitāb-ı şerḥ-i şāhidnāme,

ḳıymet el-meblaġ[35] 300

"vellezīne āmenū ᶜamilū el-ṣāliḥāt lehüm cenneti tecri min taḥtihe el-enḥār

ẖālidīne fihā u ezvācu muṭaharat u rızvan min Allāh ve Allāh u besīr"[36]

āᶜlem en el-aṣıl yeciᵓ ᶜalā semāniye meᶜān el-evvel bi-maᶜnā nabġa vel-s̱āni bi-magᶜnā istinsāḥ

ve huva yuḳāᵓ mekān ᶜalā mekān vel-s̱āliṣ bi-maᶜnā el-delīl vel-rabıᶜ bi-maᶜnā el-muẖtār

vel-ẖamis bi-magᶜnā el-fāᵓide vel-sādis bi-maᶜnā ḳıṭᶜa vel-sābiᶜ bi-maᶜnā el-raciḥ vel-s̱āmin

mā yūbnī ᶜaleyhi şeyᵓ

---

[35] Eserin fiyatı 300 olarak yazılmış fakat para birimi veya cinsinden bahsedilmemiş.

[36] Nisa süresi 57. ayet. Eserde, ayet eksik kelimelerle ve söyleyiş özellikleriyle yazılmıştır. Ayet, Kur'an-ı Kerim'de وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَداً لَهُمْ فِيهَا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلاًّ ظَلِيلاً "İnanıp iyi işler yapanları da içinde ebediyen kalmak üzere, zemininde ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve onları koyu bir gölgeliğe koyacağız" şeklindedir.

ᶜilm kelimesiyle ḫiṭāb olunduġu vaḳt eġer muḫaṭāba maᶜlūm ise

ḥaṣıl ṣaḥsın lāzım gelür velev süāl olunur ise teḳūlü

ᶜilm gelmesi devam maᶜnāsı ile taṭbīḳ olınur ṭaḳdīrde siz

ᶜilmiŋize dāᵓim olsun cevabı ṣānī emr-i ᶜamel iktiżāᵓ etmez

el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme giriş, şerh metni ve temmet kısımlarından oluşmaktadır.

Şerh edilecek beyit, kıtᶜa başlığı altında bahir ve vezni belirtmek amacıyla verilen beytin hemen altında yazılmış olup içerdiği kelimeleri açıklamıştır. Sonrasında kıtᶜanın diğer beyitlerindeki kelimeleri açıklamıştır. Bu düzen eserin sonuna dek tekerrür halindedir.

Aruz vezinlerini göstermek amacıyla her kıtᶜanın başına vezne uyan bir beyit yazmış akabinde şerh edilecek beyti yazmıştır. Böylece aruz veznini de yazan şârih beyti aruza uydurmak için diğer nüshalardan farklı olarak kelimeler ekleyip çıkarmış veya kelimede birtakım dil hadiseleri oluşturmuştur.

Şârih, kelime şerhlerinde önce şerh edilecek kelimeyi koyu kırmızı renk mürekkep ile yazmış, üstüne çizgi çekmiş, akabinde o kelimenin yazılış ve söylenişini belirterek ön plana çıkarmıştır.

Kelime ve kelime gruplarının gramer özellikleriyle birlikte Arap ve Fars alfabelerindeki hangi harflerle karşılandığını ve yazıldığını belirmiştir. Arapça ve Farsça eklerin işlevlerini açıklamış, yer yer dilbilgisi tahlillerine de değinmiştir.

Klasik metin şerhlerindeki üç dili kullanma hususu, *el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme'de* de kullanılmış, ek yorumlarda bulunulmuştur. Şârih, kelimelerin okunuşlarını nadiren de olsa harekelerle desteklemiş ama genel olarak *kaf-ı Arabî, kaf-ı Farisî* gibi açıklamalarla özellikle belirtmiştir.

Şerhte açık, anlaşılır, sanatsız bir dil kullanan Şârih, yer yer kelimelerin eş anlamlarının yanında hangi lügatte neyi ifade etmek amacıyla kullanıldığını da gözler önüne sermiştir.

Şârih Ahmed Efendi, şerh esnasında çeşitli nedenlerle beyitlerde geçen edebî sanatların adını belirtip neşrettiği metni apaçık okuyucusuna sunmuştur.

Ahmed Efendi, eseri şerh ettiği dönemde dilde mevcut olup da kullanılmayan arkaik kelimeleri zaman zaman açıklamalarda kullanmıştır.

Şârih, yeri geldikçe kayda değer gördüğü bilgileri yazmaktan geri kalmamıştır. Örneğin, matematik, edebiyat, astronomi, coğrafya gibi alanların ihtivasında olan kelimeleri açıklamalarında bahsi geçen üç dilde de yapmıştır.

Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebî'nin, *el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme*'sinde geçen bitki, hayvan vb. isimler ile ilgili yaşadığı dönemle ilgili kültür ve inanışlar çerçevesinde

ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur. Açıkladığı bir ilaç veya nesnenin o dönemde kimler tarafından, ne amaçla, nasıl kullanıldığını kendi geleneklerine göre tanımlamıştır.

Gereksiz bilgi kalabalığını engellemek için zaman zaman ayrıntıya düşmemiştir.

Eserinde yararlandığı kaynak ve sözlüklerin isimlerini belirtmiştir. Fakat bazen sözlüğün ismini zikretmeden millet adıyla anmıştır. Mesela; *"Türkman Lügatında şu anlama gelmektedir*" gibi.

1.3.2.6. İktibaslar

Şârih Ahmed Efendi, eseri şerh ettiği sırada başta sözlükler olmak üzere birçok kaynaktan istifade etmiştir. Yararlandığı kaynağın ismini de yazmaktan geri kalmamıştır. Şerh kitabında; Lügat-ı Pehlevî, Nimetullâh Lügatı, Lügat-ı Halîmî, Reyhan-ı Kâmus, Sıhah-ı Cevherî (Vankulu Lügatı) gibi eserlerin adını zikretmiştir.

1.3.2.7. Metin Hazırlanışıyla İlgili Hususlar

Metnin transkripsiyon ile Latin alfabeye aktarılmasında Turkish-Osmanlıca transkripsiyon klavye kullanılarak Times New Roman yazı fontu ile yazılmıştır. Şerh metni hazırlanırken Şârihin eserinde uyguladığı fiziksel düzeniyle paralel gidilmiştir. Eserde herhangi bir der-kenara rastlanmamıştır. Sayfa numaraları **[…]** içinde, **[1a], [1b], [2a]** vb. şeklinde kalın olarak gösterilmiş ve sayfanın ortasına hizalanmıştır. Her sayfanın sonunda, diğer sayfanın başlangıcında yer alan ve takip olarak adlandırılan, kelime yazılmıştır.

1.3.2.8. Nüshanın İmlâ Özellikleri

Eserde dönemin dil özelliğini yansıtan kullanımlar mevcuttur. Türkçe kelime ve eklerde standart bir ünlü-ünsüz kullanımı olduğu söylenemez. Bu durum özellikle eklerde çok belirgindir. Yabancı dillerdeki kelimelerin yazımında harflerin doğru telaffuz edilip okunmasına ve doğru anlamının belirtilmesine yön veren noktalama ve işaretlerin bazıları ya yanlış yazılmış ya da eksiktir.

1.3.2.9. Eserin Nüsha Tavsifi

Eserin Adı: el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme

Şârih: Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebî

Varak Sayısı: 41 / Sayfa Satır Sayısı: 15

Yazı Tipi: Nesih

İstinsah Tarihi: (1181/1767)

Fiziki Özellikler: Şirazesi dağılmış, varakların yerleri değişmiştir

Vakıf kaydı: -

İNCELEME
İKİNCİ BÖLÜM
YAZILIŞ (~ İMLA) ÖZELLİKLERİ

Eski Oğuz Türkçesi'nin takriben üç yüz yıl süren, zaman geçtikçe olgunlaşan ve bütün evreleri içine alan yerine oturmuş bir imlâsından söz edilemez. Bundan dolayı imla özellikleri eser ve döneme göre farklılık gösterebilmektedir. Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde kelimelerin yazılışları bazen hareke *fetha* (üstün), *kesra* (esre), *damma* (ötre), *tenvin* (iki üstün, iki esre, iki ötre), *sükûn* (cezm), *teşdid* (şedde) bazen de illet harfleri denilen *elif* (ا), *vav* (و), *ye* (ى) ile yazılmıştır. Bu kullanışlar müstensihten müstensihe farklılık göstermektedir. Hatta aynı müstensih bile bir kelimeyi aynı eserde farklı şekillerde yazabilmektedir. İncelenen metin harekesiz olup kelime yazılışlarını illet harfleriyle, kalınlık incelik kuralına uyularak yazılmıştır. Bununla birlikte müstensih bazen aynı kelimeyi farklı şekillerde yazmıştır.

- Farsça ve Arapça ön ve son ekler kısa çizgi (-) ile kelimeden ayrılmıştır.
- Birleşik kelimeler kısa çizgi (-) ile ayrılmıştır.
- Uzun ünlülerin üzerine (¯) işareti konularak belirtilmiştir.
- Farsça ve Arapça kelimelerdeki ayn (ᶜ), hemze (ᵓ) işaretleriyle gösterilmiştir.
- Farsça tekrar eden kelimeler arasına giren ekler kısa çizgi (-) ile ayrılmıştır.
- İsim tamlamalarında tamlananın son harfi vokal olduğu durumlarda "-i, -ı" yazım şekli tercih edilmiştir.
- Aynı kelimeden oluşan kelime tekrarları ayrı ayrı yazılmıştır.
- Metin üzerinde gramer incelemesi yapıldığı için herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için Allah lafızları hariç büyük harf kullanılmamıştır.

2.1. Ünlülerin Yazılışı

Ünlülerin yazılışı bakımından kelimelerin bir kısmında düzensizlikler görülmektedir:

ات	*at*	(4b/5)	آت	*āt*	(4b/6)
دیرلر	*dėrler*	(2b/8)	درلر	*derler*	(3b/2)
قولاني	*ḳulanı*	(4b/6)	اوغلاني	*oġlanı*	(11b/13)
سورویه	*sürüye*	(13a/8)	سوریه	*süriye*	(12a/4-7, 13a/12)

2.1.1. */a/* ünlüsünün yazılışı

Eski Oğuz Türkçesi devresinde */a/* ünlüsü *fetha* (üstün) işaretiyle, *elif* (ا) ve *he* (ه) ile yazılmıştır. İncelenen metin harekesiz olduğu için bunlardan sadece *elif* (ا)'in değişik şekilleri ve *he* (ه) ile yazılmıştır.

Ön Seslerde: İncelenen metinde ön seslerde */a/* ünlüsü, *üstünlü elif* (آ), *elif* (ا) ve *ayn* (ع) ile yazılmıştır:

آلات	*ālet*	(21a/6)	عمو	*ᶜamu*	(2b/8)
ات	*at*	(4b/5)	آت	*āt*	(4b/6)
عربچه	*ᶜarabça*	(2b/6)	انا	*ana*	(20b/4)
اراسینه	*arasına*	(21a/9)	اشی	*aşı*	(20b/3)
آته	*ata*	(20b/4)	آتش	*āteş*	(16b/6)

Metinde, kelime başındaki */a/* ünlüsünün yazılışı, aynı kelimelerde de farklılık gösterebilmektedir:

آدم	*ādem*	(20a/1)	ادم	*adem*	(14b/2)
ات	*at*	(4b/5)	آت	*āt*	(4b/6)

İç Seslerde: İncelenen metinde iç seslerde */a/* ünlüsü *elif* (ا) ve kalınlık-incelik uyumuna bağlı olarak *harekesiz* ve *elif* (ا)'siz şeklinde yazılmıştır:

عربچه	*ᶜarabça*	(17a/2)	قفا	*ḳafa*	(2b/9)
بالچق	*balçıḳ*	(20b/3)	حیواندن	*ḥayvāndan*	(17a/4)
قرنداش	*ḳarındaş*	(20b/3)	طاغ	*ṭāġ*	(17a/1)

Son Seslerde: Kelime sonunda */a/* ünlüsü için sıklıkla *elif* (ا) kullanılmaktadır. Ayrıca *güzel he* (ه) ile de kullanıldığı görülür:

انا	*ana*	(20b/4)	عربچه	*ᶜarabça*	(28a/1)
بورننه	*burnına*	(28a/5)	حالاصنه	*ḥalāṣına*	(2b/10)
خرما	*ẖurma*	(28a/13)	قفا	*ḳafa*	(2b/9)

2.1.2. /e/ ünlüsünün yazılışı

Eski Oğuz Türkçesi devresinde */e/* ünlüsü *fetha* (üstün) işaretiyle, *elif* (ا), *ye* (ې) ve *he* (ه) ile yazılmıştır. İncelenen metin harekesiz olduğu için bunlardan sadece *elif* (ا), *ye* (ې) ve *he* (ه) ile yazılmıştır.

Ön Seslerde: İncelenen metinde ön seslerde */e/* ünlüsü, *üstünlü elif* (آ) ve *elif* (ا) ile yazılmıştır:

آدات	*edāt*	(29a/9)	افزون	*efzūn*	(25a/13)

ار	*er*	(28a/2)	اسنمك	*esnemek*	(29b/4)
اتمك	*etmek*	(28b/2)	ايو	*eyü*	(25a/8)

İç Seslerde: İncelenen metinde iç seslerde */e/* ünlüsü *elif* (ا), *ye* (ي) ve kalınlık-incelik uyumuna bağlı olarak *harekesiz* ve *elif* (ا)'siz şeklinde yazılmıştır:

ديمكدر	*dėmekdir*	(29b/1)	ديرلر	*dėrler*	(29b/8)
اسنمك	*esnemek*	(29b/4)	اڭليجي	*iŋleyici*	(30b/4)

Son Seslerde: İncelenen metinde kelime sonunda */e/* ünlüsü için sıklıkla *elif* (ا) kullanılmaktadır. Ayrıca *güzel he* (ه) ve *ye* (ي) ile de kullanıldığı görülür:

كووي	*güveye*	(35a/4)	خسته	*ẖaste*	(29b/2)
عقد	*ʿūkde*	(31b/7)	اوزرنده	*üzerinde*	(31b/4)

2.1.3. */ı/, /i/* ünlülerinin yazılışı

Eski Oğuz Türkçesi devresinde */ı/, /i/* ünlüleri *elif* (ا), *esreli elif* (ا), *ye* (ي) ve *esreli elif ye* (ايِ) ile yazılmıştır. İncelenen metinde */ı/, /i/* ünlüleri, *elif* (ا), *ye* (ي), *elif ye* (ايِ) ve bazen de *esre* (ِ) ile yazılmıştır.

Ön Seslerde: İncelenen metinde ön seslerde */ı/, /i/* ünlüleri, *elif* (ا) ve *elif ye* (ايِ) ile yazılmıştır:

ايچي	*içi*	(35b/4)	ايكن	*iken*	(36a/11)
ايكي	*iki*	(36a/12)	اسلك	*isilik*	(35b/1)
اسميدر	*ismidir*	(38a/4)	ايشي	*işi*	(35b/15)

İç Seslerde: İncelenen metinde iç seslerde */ı/, /i/* ünlüleri, *ye* (ي) ve iki hece arasındaki durumuna göre kalınlık-incelik uyumuna bağlı olarak harekesiz ve harfsiz yazıldığı da görülür:

ايتدكي	*ėttigi*	(2b/14)	غليص	*ġalı̄ṣ*	(35b/1)
غليس	*ġalı̄s*	(35b/1)	ايلك	*ilik*	(2b/9)
اسلك	*isilik*	(35b/1)	اسميدر	*ismidir*	(38a/4)
صاحبي	*ṣāḥibi*	(2b/14)			

Son Seslerde: İncelenen metinde son seslerde */ı/, /i/* ünlüleri, *ye* (ي) ile yazılmıştır:

ايتدكي	*ėttigi*	(2b/14)	ايچي	*içi*	(35b/4)
ايكي	*iki*	(36a/12)	ايشي	*işi*	(35b/15)
صاحبي	*ṣā̲ḥibi*	(2b/14)	يڭي	*yeŋi*	(2b/10)

2.1.4. /u/, /ü/, /o/, /ö/ ünlülerinin yazılışı

Kalınlık-incelik ve darlık-genişlik bakımından ayırıcı işaretlerle belirlenemeyen bu ünlülerin yazılışları birbirinin aynısıdır[37].

Ön Seslerde: İncelenen metinde ön seslerde */u/, /ü/, /o/, /ö/* ünlüleri, *elif-vav* (او) ile yazılmıştır. Nadiren de *elif* (ا) ile yazıldığı da görülür:

اوغل	*oġul*	(8b/15)	اوقي	*oḳı*	(9a/2)
اول	*ol*	(8b/7)	اولدي	*oldı*	(9a/4)
اولانه	*olana*	(9a/14)	اولور	*olur*	(6b/13)
اولمش	*olmuş*	(7a/7)	اولوق	*oluḳ*	(5a/14)
اوتوز	*otuz*	(10a/15)	اوده	*öde*	(8b/10)
اون	*ön*	(8b/9)	اوپش	*öpüş*	(8b/5)
اوته	*öte*	(8b/8)	اوريلو	*örilü*	(7a/3)
اصول	*uṣūl*	(6b/10)	اوغرسي	*uġrısı*	(6b/15)
اوجوز	*ucuz*	(22b/3)	اولوفه	*ulūfe*	(12b/2)
اولاشدرمق	*ulaşdırmaḳ*	(11b/3)	اولومق	*ulumaḳ*	(11b/7)
اولو	*ulu*	(12a/10)	اون	*un*	(4a/12)
اوش	*uş*	(6a/15)	اوصي	*uṣṣı*	(4a/4)
اويلغڭ	*uyluġuŋ*	(10a/6)	اورمك	*ürmek*	(11b/7)
اوزرينه	*üzerine*	(2b/9)	اوزرنده	*üzerinde*	(6a/6)

İç Seslerde: İncelenen metinde iç seslerde */u/, /ü/, /o/, /ö/* ünlüleri, *vav* (و), işaretsiz ve harfsiz olarak yazılmıştır:

كتورم	*getürme*	(17b/3)	كتورمك	*getürmek*	(11a/13)
انجودن	*incüden*	(7a/10)	قاشڭ	*ḳaşuŋ*	(7a/12)
قولق	*ḳulaḳ*	(26b/3)	قورولي	*ḳurulı*	(7a/12)
اوغل	*oġul*	(8b/15)	اولور	*olur*	(6b/13)
اولوق	*oluḳ*	(5a/14)	اولمش	*olmuş*	(7a/7)
اوتوز	*otuz*	(10a/15)	اوپش	*öpüş*	(8b/5)
سوزم	*sözüm*	(7a/10)	سڭو	*süŋü*	(4a/13)
اولومق	*ulumaḳ*	(11b/7)	اولوفه	*ulūfe*	(12b/2)
اويلغڭ	*uyluġuŋ*	(10a/6)	طوتر	*ṭutar*	(7a/12)
يوقوش	*yoḳuş*	(9b/2)			

[37] Özkan, 1995: 87.

Son Seslerde: İncelenen metinde son seslerde */u/, /ü/, /o/, /ö/* ünlüleri, *vav* (**و**), *vav-elif* (**وا**) ile yazılmıştır:

برو	*berü*	(8b/9)	**همچوا**	*hemçü*	(5b/12)
همچو	*hemçū*	(6b/6)	**اشبو**	*işbu*	(7a/13)
اولو	*ulu*	(12a/10)	**اولو**	*ulu*	(12a/10)
اوريلو	*örilü*	(7a/3)	**سڭو**	*şüŋü*	(4a/13)

2.2. Ünsüzlerin Yazılışı

Eski Oğuz Türkçesinde ünlülerin yazımında olduğu gibi ünsüzlerin yazımında da imlâ bakımından Uygur yazı diline ait yazım özellikleri ile Arap-Fars yazı diline ait yazım özellikleri bir arada bulunmaktadır[38]. İncelediğimiz metinde de ünlülerin yazımında olduğu gibi ünsüzlerin yazımında da hem eski Uygur hem de Arap-Fars imlâ geleneklerini bir arada görmek mümkündür.

İncelenen metinde ünsüzlerin yazılışları ile ilgili örnekler şöyledir:

2.2.1. /ç/ ünsüzünün yazılışı

Metinde, */ç/* ünsüzü kelime başında ve kelime içinde genellikle */c/* (**ج**) şeklinde yazılır. İncelenen metnin müstensihi bu harfi yer yer */ç/* (**چ**) şeklinde yazdığı da görülür. Bu ünsüz (ç) ile ilgili tespit edilen örnekler şöyledir:

عربجه	*ᶜarabca*	(2b/6)	**اچمق**	*açmaḳ*	(11a/6)
عربچه	*ᶜarabça*	(10a/5)	**بالجق**	*balcuḳ*	(6a/8)
بورج	*borc*	(7b/14)	**صچڭ**	*saçuŋ*	(2b/2)
ترکجه	*türkce*	(10a/1)	**اچينده**	*içinde*	(5b/10)
اجينه	*icine*	(2b/10)	**قلج**	*ḳılıc*	(7b/12)
كرج	*kirec*	(6a/8)	**صاج**	*ṣac*	(10a/11)

2.2.2. /p/ ünsüzünün yazılışı

Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait metinlerde, *-Up* zarf-fiil ekinin genellikle */b/* (**ب**) ile yazılması bir imla kalıplaşması olarak düşünülebilir[39]. Metinde, */p/* ünsüzü kelime başında ve kelime içinde */p/* (**پ**) ve */b/* (**ب**) harfleriyle yazılmıştır. Kelime sonunda */p/* (**پ**)'nin yanında */b/* (**ب**) şeklinde yazıldığı da görülür. Yani Türkçedeki */b/* > */p/* değişmesi sonucu olarak */b/* (**ب**)'li yazılışları yanında */p/* (**پ**)'li yazılışlarına da rastlanılmaktadır.

İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

الب	*alb*	(14a/15)	**پاس**	*pas*	(4b/12)

[38] Özkan, 1995: 88.
[39] Atmaca, 2020: 41.

ايب	*ib*	(11a/6)	اپلك	*iplik*	(33b/5)
قاقيوب	*ḳaḳuyub*	(25b/4)	كب	*küb*	(8b/17)
قزوب	*ḳazub*	(27b/1)	كرپكلر	*kirpikler*	(4a/2)
پاك	*pāk*	(3a/13)	پاره	*pāre*	(3a/12)
پيدا	*peydā*	(14b/4)	پير	*pīr*	(7a/7)
الوب	*olub*	(21b/15)	صابني	*ṣabını*	(4a/5)
ياتوب	*yatub*	(25b/5)	يابشدررلر	*yabışdırırlar*	(4a/6)

2.2.3. /g/ ünsüzünün yazılışı

Eski Oğuz Türkçesi dönemi eserlerinde ötümsüz */k/* ünsüzü ile ötümlü /g/ ünsüzünü ayıran bir işaret yoktur. Bunun yanında bazı metinlerde */g/*'yi karşılamak üzere bazen üç noktalı kef (ڭ) bazen de keşideli kef (گ) kullanılmıştır[40]. Metinde, bu harfi (g) karşılamak üzere üç noktalı kef (ڭ) ve keşideli kef (گ)'in yanında bir de kef (ك) harfi kullanılmıştır.

İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

اكري	*egeri*	(7b/8)	بيلك	*bilig*	(37a/10)
بلوكي	*bölügi*	(7a/2)	كل	*gel*	(5a/4)
كلور	*gelür*	(4a/1)	كيجه	*gėce*	(4a/5)
ككز	*geŋez*	(8b/2)	كبي	*gibi*	(5a/15)
كيت	*git*	(5a/3)	كتمك	*gitmek*	(4a/7)
كوكس	*gögis*	(8a/12)	كوكچك	*gökçek*	(5a/7)
كوز	*göz*	(6a/12)	كوكرجين	*gögercin*	(6b/12)
كوكدن	*gökden*	(13a/9)	كورنمز	*görinmez*	(5b/13)
كنش	*güneş*	(4a/15)	كمش	*gümiş*	(8a/15)
كلنك	*külüng*	(16b/12)	كورك	*kürüg*	(13a/10)
سورچەكن	*sürçegen*	(7b/6)	يكت	*yigit*	(7a/6)

2.2.4. [ŋ] ünsüzünün yazılışı

Ön ses durumunda bulunmayan bu ünsüz, sadece iç ses ve son ses durumunda bulunmaktadır. Damak [ŋ] ünsüzünü karşılamak için *kef* (ك), *üç noktalı kef* (ڭ) ve *nun-kef* (نك) kullanılmıştır[41].

Metinde, damak ünsüzü [ŋ], *kef* (ك) ve *üç noktalı kef* (ڭ) harfleri ile yazılmış. Tespit edilen örnekler şöyledir:

النڭ	*alnuŋ*	(2b/2)	انلا	*aŋla*	(2b/3)

[40] Özkan, 1995: 89.
[41] Yıldız ve Yalkın, 2021: 31.

بڭزر	*beŋzer*	(13b/14)	بوڭه	*buŋa*	(12a3)
جمالڭه	*cemālüŋe*	(11b/15)	دلرسڭ	*dilerseŋ*	(15b/14)
خطڭ	*ḥaṭṭuŋ*	(6a/1)	حسنڭه	*ḥüsnüŋe*	(13b/6)
كوزيمڭ	*gözimüŋ*	(11b/15)	لعلڭده	*laᶜlüŋde*	(14b/15)
لبڭڭ	*lebüŋüŋ*	(12a/1)	لبڭڭ	*lebüŋüŋ*	(16a/2)
نسنەنڭ	*nesnenüŋ*	(2b/9)	عقوراسڭ	*oḳurısaŋ*	(12a/3)
روخڭ	*rūḫuŋ*	(2b/2)	صچڭ	*saçuŋ*	(2b/2)
سڭا	*saŋa*	(12b/15)	سليسڭ	*selisüŋ*	(2b/15)
سوزينڭ	*sözinüŋ*	(12a/3)	سڭك	*süŋük*	(12a/15)
شيڭ	*şeyüŋ*	(2b/8)	طڭوز	*ṭoŋuz*	(11a/4)
طوڭمق	*ṭoŋmaḳ*	(16a/10)	يڭي	*yeŋi*	(2b/9)
يردڭ	*yerdeŋ*	(3a/15)	يوڭه	*yüŋe*	(14a/1)
يوزڭ	*yüzüŋ*	(2b/2)	زلفڭي	*zülfiŋi*	(13b/6)

2.2.5. /t/ ünsüzünün yazılışı

İncelenen metinde, kelime başı ötümsüz-patlayıcı /t/ ünsüzü, ince ünlülü kelimelerde te "t" (ت), kalın ünlülü kelimelerde tı "ṭ" (ط) harfi ile yazılmıştır.

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

التمش	*altmış*	(10b/1)	بلوط	*buluṭ*	(6a/6)
دورت	*dört*	(10a/13)	خطڭ	*ḫaṭṭuŋ*	(6a/1)
قحط	*ḳaḥṭ*	(22b/3)	نخاط	muḫāṭ	(26b/2)
طاغ	*ṭāġ*	(17a/1)	طاوق	*ṭavuḳ*	(19a/5)
طوشنجل	*ṭavşancıl*	(17a/11)	طارو	*ṭaru*	(16b/13)
طاش	*ṭaş*	(16b/12)	توه	*tava*	(7b/11)
تر	*ter*	(8b/5)	طوغن	*ṭoġan*	(17a/12)
طبراق	ṭopraḳ	(6a/11)	طوقدقلري	*ṭoḳuduḳları*	(19a/15)
طوڭمق	*ṭoŋmaḳ*	(16a/10)	طڭوز	*ṭoŋuz*	(11a/4)
طورنا	*ṭurna*	(17a/1)	طوزاق	*ṭuzaḳ*	(19b/4)

2.2.6. /s/ ünsüzünün yazılışı

Metinde kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda ötümsüz-sızıcı /s/ ünsüzü karışık olarak yazılmıştır. Ancak çoğunlukla kalın ünlülü kelimelerde sad "ṣ" (ص), ince ünlülü kelimelerde sin "s" (س) harfi ile yazılmıştır. Peltek s "s̲" (ث) ile yazılmıştır.

İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

چورەسي	*çevresi*	(28/5)	خرص	*ḫırṣ*	(18b/5)

مثله	*meşele*	(13b/9)	نسنده	*nesnede*	(28b/3)
اولسون	*olsun*	(28b/2)	اوكسرك	*öksürük*	(29b/4)
پوسو	*pusu*	(30a/3)	صالنمق	*ṣalınmaḳ*	(11a/13)
صي	*ṣay*	(10b/5)	صنمق	*ṣanmaḳ*	(11a/12)
صاورمق	*ṣavurmaḳ*	(11a/14)	صڭر	*ṣıŋır*	(12a/14)
صنق	*ṣınıḳ*	(29b/2)	ناقص	*nāḳıṣ*	(18b/4)
صووقرق	*ṣovuḳraḳ*	(11b/12)	صووق	*ṣovuḳ*	(11b/11)
صو	*ṣu*	(12b/4)	اوص	*uṣ*	(26b/10)

2.3. Bazı Ek ve Şekillerin Yazılışı

2.3.1. Hemzenin /ء/ yazılışı

Yuvarlak he (ه) ile biten kelimelere gelen yükleme hali eki */ı/, /i/* genellikle hemze ile yazılmıştır. Yuvarlak he (ه) ile biten kelimelere gelen ve bazı kelime sonundaki hemze **/ء/**, incelenen metnin Latin alfabeye aktarımı sırasında "yi" şeklinde yazılmıştır. Metinde, kelime içindeki ve sonundaki diğer hemze **/ء/** harfleri " ʾ " işareti ile karşılanmıştır.

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

باء	*bā-yı*	(8b/11)	همزهء	*hemze-yi*	(3a/14)
كلمهء	*kelime-yi*	(30b/9)	معأي	*maᶜnā-yı*	(34a/3)
مطويء	*maṭviʾ*	(20a/14)	صائقه	*ṣāʾḳā*	(21a/12)
زاء	*zā-yı*	(3a/11)	زائده	*zāyide*	(8b/11)

2.3.2. +dAn, +deŋ (دڭ), (دن) ekinin yazılışı

Uzaklaşma hali eki, metinde bazen *+dAn* (**دن**), *+deŋ* (**دڭ**) şeklinde yazılmıştır.

İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

بندن	*benden*	(7a/11)	جانلودن	*canludan*	(12b/9)
دلبردن	*dilberden*	(6b/9)	كوكدن	*gökden*	(13a/9)
ادغامدن	*idġāmdan*	(3a/15)	انجودن	*incüden*	(7a/10)
قمشدن	*ḳamışdan*	(12b/12)	قمودن	*ḳamudan*	(13b/4)
قيوندن	*ḳoyundan*	(14a/1)	ممهدن	*memeden*	(2b/11)
سرايدن	*sarāydan*	(5a/11)	يردڭ	*yerdeŋ*	(3a/15)

2.3.3. Atıf vavı'nın /و/ yazılışı

Metinde bu atıf harfi ile yapılan terkiplerde *vav /و/* istikrarlı olarak kelimeden ayrı bir şekilde yazılmıştır.

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

بنام خالق و حی و توانا قدیم و قادر و بینا و دانا

ثنا و حمد و شکر و بی نهایه سپاس و منت و بیحد و غایه

be-nām-ı ẖālıḳ *u* ḥayy *u* tūvānā ḳadīm *u* ḳādir *u* bīnā *u* dānā

s̱enā *u* ḥamd *u* şükr *ü* bī-nihāye sipās *u* minnet *ü* bī-ḥadd *u* ġāye (2b/4,5)

2.3.4. Farsça İzafetlerde Tamlama Kesresi /ی/'nin yazılışı

Metinde Farsça tamlama kesresi çoğunlukla *ye* "y" (ي) ile karşılanmıştır. Tespit edilen örnekler şöyledir:

عنبري سارا	*ᶜanber-i sārā*	(3b/4)	**اهلي درد**	*ehl-i derd*	(6b/9)
خلقي حسن	*ẖulḳ-ı ḥasen*	(5b/15)	**حرفي ندا**	*ḥarf-i nidā*	(8b/15)
نرگسي شهلا	*nergis-i şehlā*	(3b/4)	**عمري بقا**	*ᶜömr-i beḳā*	(5b/15)

2.3.5. "ki" bağlacının yazılışı

Metinde, *ki* bağlacı (**كي**) ve (**كه**) şeklinde kelimden ayrı yazılmıştır. Tespit edilen örnekler şöyledir:

چوربه كي	çorba *ki*	(5b/8)	**خبري كه**	ẖaberi *ki*	(13a/3)
او كمسه كه	o kimse *ki*	(9b/4)	**ياغ كه**	yaġ *ki*	(12a/14)
يول كه	yol *ki*	(6b/15)			

2.3.6. +ki aitlik ekinin yazılışı

İncelenen metinde aitlik eki, *+ki* (**كي**) şeklinde kelimeden ayrı yazılmıştır. Metinde bir örnek tespit edilmiştir:

خرمنده كي *ẖarmandaki* (35a/14)

2.3.7. "kim" bağlacının yazılışı

Metinde *"kim"* bağlacı, **كيم** ve **كم** şeklinde kelimeden ayrı yazılmıştır. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

بحرپدرر كيم baḥrıdurur *kim* (9b/9) **رمل كم** remel *kim* (19a/1)

2.3.8. "içün" edatının yazılışı

İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

بلمك ايچون	bilmek *içün*	(25b/12)
غار اچون	ġār *içün*	(18a/11)
طوقدقلري ايچون	ṭoḳuduḳları *içün*	(19a/15)
ورن ايچون	veren *içün*	(12b/6)

2.3.9. “ile” edatının yazılışı

Metinde ile edatı ekleşmiş haldedir. Kelimeden ayrı ve ile (ايله) şeklinde bazen de kelimeye bitişik *+lA* (له) şeklinde yazılmıştır.

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

عرب ايله	ᶜarab *ile*	(3a/4)	عجم ايله	ᶜacem *ile*	(4b/3)
ادمله	*adımla*	(25a/6)	قبضله	*ḳabżla*	(9a/3)
تجربه ايله	*tecrübe ile*	(10b/6)	اوجيله	*ucıyla*	(27a/6)

2.3.10. /i-/ yardımcı fiilinin yazılışı

Metinde, */i-/* yardımcı fiilinin genellikle kendinden önceki kelimeden ayrı yazılmasıyla birlikte bazen kelimeye bitişik yazıldığı da görülür.

İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

اڭليجي ايسڭ	anlayıcı *iseŋ*	(10b/8)	ايدر ايسم	ėder *isem*	(12a/1)
درايسڭ	dėr *iseŋ*	(9a/2)	ديجك ايكن	dėyecek *iken*	(21b/6)
طفل ايكن	ṭıfl *iken*	(36a/11)	يغار ايكن	yaġar *iken*	(31b/4)

2.3.11. “daẖı” kelimesinin yazılışı

Metinde, birkaç örnek dışında kendisinden önce gelen kelimeden ayrı yazılmıştır. Bu kelime, metinde dört ayrı şekilde (داحي، داخي، دحي، دخي) yazılmıştır.

İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

اشيان داخي	āşīyān *dāẖı*	(12b/11)	بر داحي	ber *dāḥı*	(8a/13)
چادر دخي	çādır *daẖı*	(19b/1)	دماغا داحي	dimāġa *dāḥı*	(7b/15)
فارسيده دخي	fārisīde *daẖı*	(22a/11)	غلتان داخي	ġaltān *dāẖı*	(22b/5)
كنج دحي	genc *daḥı*	(5a/10)	ابن داخي	ibn *dāẖı*	(9a/1)
قولا دخي	ḳula *daẖı*	(20b/11)	كم دحي	kem *daḥı*	(7b/8)
كوسه داخي	küse *dāẖı*	(24a/14)	مغاك داخي	meġāk *dāẖı*	(20a/4)
مژه دحي	müje *daḥı*	(4a/2)	اولداخي	ol *dāẖı*	(10a/2)
ركيك داحي	rekīk *dāḥı*	(3a/11)	تركيده داخي	türkīde *dāẖı*	(22a/14)
وداخي	ve *dāẖı*	(12b/11)	يحچه دخي	yaḥçe *daẖı*	(13a/7)

2.3.12. “dem” kelimesinin yazılışı

Metinde, “dem” kelimesi kendisinden önceki kelimeyle bitişik yazılmıştır. Metinde, sadece bir örneği tespit edilmiştir:

همدم hem-*dem* (22a/5)

2.3.13. +dUr bildirme ekinin yazılışı

Bu ek, metinde şu örneklerde eklendiği kelime ile birleşik yazılmıştır:

حاظردر	*ḥāẓurdur*	(5a/3)	قزلجەدر	*ḳızılcadur*	(10a/2)
مغاسنادر	*maᶜnāsınadur*	(19a/7)	ندادر	*nidādur*	(8a/1)
ادر	*oddur*	(6a/11)	صفاتدر	*ṣıfātdur*	(3b/10)

2.3.14. -ġIl emir ekinin yazılışı

Metinde, iki örneği tespit edilen bu ek kelimeye bitişik yazılmıştır:

بقمغل	*baḳmaġıl*	(24a/6)	بلكل	*bilgil*	(6a/2)

2.3.15. +lAr çokluk ekinin yazılışı

İncelenen metinde tespit edilen *+lAr* çokluk eki, kalınlık-incelik uyumuna uyarak لر şeklinde, ondan önce gelen kelimeye bitişik yazılmıştır. Tespit edilen örnekler şöyledir:

حانلره	*ḥānlara*	(12a/11)	قابلر	*ḳablar*	(6a/10)
قريلر	*ḳarılar*	(7a/9)	قشلرن	*ḳaşların*	(6a/5)
صاچرلر	*ṣaçarlar*	(6a/9)	صارقدرلر	*ṣarḳıdurlar*	(7a/3)

2.3.16. +lIk/+lıḳ ekinin yazılışı

İncelenen metinde tespit edilen *+lIk/+lıḳ* isimden isim yapım eki لك, لق şeklinde, ondan önce gelen kelimeye bazen bitişik bazen de ayrı yazılmıştır.

İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

اولك	*evlik*	(24b/11)	خسته لك	*ḫastelik*	(31b/11)
اكنه لك	*ignelik*	(17b/13)	اپلك	*iplik*	(33b/5)
ايلك	*iyilik*	(16b/3)	قامشلق	*ḳamışlıḳ*	(32b/11)

2.4. Türkçe Arkaik (~Eskicil) Kelimeler

"Arkaik, dil biliminde "dil kullanımında eskiye bağlılık, artık kullanımdan düşmüş eski kelimeleri veya kelimelerin eski biçimlerini kullanmak" [42] olarak tanımlanabilir.

Tuhfe-i Şâhidî Farsça-Türkçe bir sözlük olduğundan dolayı XV. yüzyıl Türkçe söz varlığına da sahiplik yapıyor. Bununla birlikte şerhi XVIII. yüzyılda yapan Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebī de Farsça ve Arapça kelimelerin Türkçe karşılığını verirken, eserin kaleme alındığı dönemde kullanılan kelimeleri tercih etmiştir. Dolayısıyla eserde arkaik kelimelerin de olduğu bir Türkçe söz varlığı ortaya çıkmıştır. Bu kelimeleri aşağıda liste halinde alfabetik sıraya göre verdik:

[42] Atmaca, 2015: 61.

aldamaḳ: Aldayış, aldatmak, kandırmak. (25a/14, 25b/1)

arġac: Örülmüş bez, atkı. (13b/15)

artuḳ: Artık, içildikten, yenildikten veya kullanıldıktan sonra geriye kalan. (24b/6)

aṣṣı: Fayda, kār, menfaat. (6a/15)

başmaḳ: Ayakkabı. (19b/2)

bay: Yönetici, zengin. (3b/13)

beleŋ: İki dağ arasından geçen yol. (21a/9)

bezek: Zinet, süs, bezek. (13b/12, 15a/11, 37a/2)

bilegü: Bilegi taşı veya bıçağı. (16a/5,6)

bilig: Bilgi. (37a/10)

biti: Nâme, mektup. (10a/9)

boyunduruḳ: Çift süren veya arabaya koşulan hayvanların birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür ağaç çember. (13a/13,14)

burunduruḳ: Deve yuları. (22b/9)

butraḳ: Üç köşeli diken veya bu dikene benzer savaş aleti. Butrak. (19a/2,4)

buyruḳ: Emir, karar, fermân. (14b/10)

çeç: Yığın, hububat yığını. (6b/3)

çeri: Asker. (14a/11)

dilkü: Tilki. (23b/6)

dölek: Yumuşak yürüyüşlü davar. (20b/13)

eŋek: Çene. (8a/11,12)

ergeç: Erkek deve. (8b/3)

erin: Cerahat. (24b/1)

eyegü: Kaburga kemiği. (10a/5)

gökçek: Güzel. (36a/13)

gömüldürük: At sinesi. (7b/7)

gön: Sığır derisi. (30/15)

gözeme: Yamalık, bir tür dikiş. (38a/4)

güyegü: Güveyi, damat. (28a/6)

iŋildemek: İnlemek. (30a/11)

irgürmek: Eriştirmek, ulaştırmak. (11b/3)

irişdirici: Feryadyes, feryat edenin imdadına yetişmek. (32a/6)

iriŋ: Cerahat, organizmanın herhangi bir yerinde iltihaplanma sonunda ölmüş hücre artıklarından ve bozulmuş akyuvarlardan oluşan, mikroplu veya mikropsuz, genellikle sarımtrak renkte koyuca sıvı. (24a/15)

işbu: Bu, özellikle bu, işte bu. (7a/13)

ivmek: Acele, hızlı. (26a/1)

ıḳlıġ: Kabak kemane, bir tür saz. (4b/9)

ıldırıcı: Parıldatmak, parlatmak, şimşek çakması. (21a/14)

ıldırım: Yıldırım (21a/11)

ıldırmaḳ: Parıldamak, yanıp sönmek. (21a/15, 21b/1)

ılḳıya: Yılkı, yılkı atı. (31a/2)

ıŋranmaḳ: Kükremek, hırlamak. (25b/15, 36b/4)

ıraḳ: Uzak. (23b/10, 33b/8)

ısıcaḳ: Sıcak, ısısı fazla olan. (15a/7)

ıssı: Sıcak. (33b/8,9)

ḳaḳır: Tez kişi, çabuk kişi. (8a/15)

ḳaḳuyub: Kakımak, sıyırmak. (25b/4)

ḳalabaḳ: Kalpak, keçe takkiye. (13b/14, 37a/5)

ḳalġı: Kaldır. (18a/13)

ḳamu: Bütün, hep, her. (13b/4, 16b/2, 22b/13,14, 35a/8,9)

ḳaraŋu: Karanlık. (35b/13)

ḳaravaş: Savaşta tutsak edilen veya satın alınan köle, esir. (5a/15, 14a/10)

ḳaşnı: Çadıruşağı, şeytantersi ağacı vb. bitkilerden elde edilen bir zamk. (29b/11)

ḳatık: Ekmekle karın doyurmak gerektiğinde, ekmeğe katılan peynir, zeytin, helva vb. yiyecek. (24a/2)

ḳav: Komşu. (15a/7)

ḳayġu: Hüzün, yas. (28b/6)

ḳıçı: Bir tür ot, tere, hardal. (18b/1)

ḳıġ: Deve ve koyun tezeği. (32a/13)

kile: Ölçek. (22a/14)

ḳıraŋ: Taraf, yön. (31a/7)

ḳırġıl: Ak, beyaz. (7a/8)

ḳırnaḳ: Cariye, dişi esir. (7b/2,4)

ḳısac: Kerpeten, maşa. (21a/3,6)

kiçirek: Küçücük. (38a/8)

ḳolan: Semer, eyer. (16b/13)

ḳoz: Ceviz. (23b/3)

ḳulaġuz: Rehber. (3b/12, 14a/4)

nite: Nasıl, niçin. (5a/2,5)

od: Ateş. (6a/11, 20b/7)

ol: O gösterme sıfatı, o gösterme zamiri. (10a/2, 13a/3, 14b/11, 17b/15)

onmaz: Anlayışsız, ebleh, bön. (13b/1)

öd: Safra. (12b/3)

ög: Akıl, us, zihin. (26b/10)

önegülik: Kavga eden, kavgacı, inatçı. (14b/7, 19a/11,12)

örs: Çelik yüzeyli demir araç. (21a/3,6)

öygün: Akciger. (10a/4)

şaġrı: Memeli hayvanlarda bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm. (7b/12)

şayru: Sayrı, hasta. (18b/3, 30b/5)

semiz: Şişman. (24a/4, 33a/15)

şındu: Makas. (17b/15)

şoḳranmaḳ: Söylenmek, homurdanmak. (25b/4)

şovuġraḳ: Çok soğuk, aşırı soğuk. (11b/12)

şubaşı: Çeribaşı. (32b/2)

ṭayrınmaḳ: Sürçmek. (27b/2)

uçmaġ: Cennet. (27a/10)

urġan: Urgan. Pamuk, keten, kenevir gibi bitki elyâfından yapılan ince halat. (16a/14)

uya: Sersem, ebleh, uysal, tembel. (13b/2)

ügi: KB. Baykuş, puhu kuşu. (12b/7)

ütme: Ateşte kızartılmış taze buğday veya mısır. (18b/6)

üyaz: Üvez, sivrisineğe benzer bir böcek. (17b/7,9)

yaba: Harman savurmakta kullanılan, çatal biçiminde, tahtadan tarım aracı. (13a/13)

yalgın: Serap. (11b/8)

yegin: Zafer, galibiyet. (14b/7, 24b/6)

2.5. Türkçe Kelimelerde İkili Yazılışlar

ات	*at*	(4b/5)	**آت**	*āt*	(4b/6)
بر داحي	ber *dāḥı*	(8a/13)	**فارسيده دخي**	fārisīde *daḫı*	(22a/11)
ديرلر	*dėrler*	(2b/8)	**درلر**	*derler*	(3b/2)
بربرينه	*birbirine*	(36a/12)	**بري برينه**	*biri birine*	(26b/12)
گجه	*gece*	(21a/12)	**گيجه**	*gėce*	(4a/5)
گزلو	*gizlü*	(29b/5)	**گزلي**	*gizli*	(22a/4)
اجينه	*icine*	(2b/10)	**اچينده**	*içinde*	(5b/10)
قرداش	*ḳardaş*	(6a/4,6)	**قرنداش**	*ḳarındaş*	(14a/8, 20b/3)
كه دحي	keh *daḥı*	(27b/13)	**كوسه داخي**	kūse *dāḫı*	(24a/14)
قومق	*ḳomaḳ*	(25b/6)	**قويمق**	*ḳoymaḳ*	(25b/8)
قورقو	*ḳorḳu*	(18b/2)	**قورقى**	*ḳorḳı*	(9b/5, 20a/9)
كوپجك	*küpcik*	(37b/4)	**كوپچك**	*küpçik*	(32b/7)
اوقى	*oḳı*	(6b/6, 9a/2, 13a/14)	**اوقورايسك**	*oḳurısaŋ*	(12a/3)
اوغلاني	*oġlanı*	(11b/13)	**قولاني**	*ḳulanı*	(4b/6)
تركجه	*türkce*	(10a/1)	**تركچه**	*türkçe*	(19a/5)
سورويه	*sürüye*	(13a/8)	**سوريه**	*süriye*	(12a/4-7, 13a/12)
يورو	*yürü-*	(20b/13,15)	**يوري**	*yüri-*	(13b/4, 14b/12,13)

2.6. Yabancı Kelimelerde İkili Yazılışlar

ادام	*ādam*	(11b/13)	**ادم**	*ādem*	(14b/2)
عربچه	*ᶜarabça*	(10a/5)	**عربجه**	*ᶜarabca*	(2b/6)
خالق	*ḫālıḳ*	(3b/10)	**حالق**	*ḥālıḳ*	(2b/4)
معناسندور	*maᶜnāsınadur*	(19a/7)	**معناسندر**	*maᶜnāsınadır*	(15a/15)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SES BİLGİSİ (~FONETİK) ÖZELLİKLERİ

Arap alfabesindeki elif (ا), vav (و) ve ye (ى) harfleri, Türkçedeki ünlüleri karşılaması Eski Oğuz Türkçesinin önemli problemlerinden biridir. Bu problem, kelimelerdeki kalın ve ince harflerin hepsi Arap alfabesindeki bahsi geçen harflerle gösterilmesinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte bazı ek, edat ve kelimelerin transkripsiyonu ile uyuma bağlı olup olmaması gibi mevzular da vardır.

3.1. Ünlüler

3.1.1. Ünlü Değişmeleri

Ünlü değişmeleri ya kelimede bulunan diğer ünlülerin ya da öncesinde ve sonrasında bulunan ünsüzlerin etkisi ile oluşmaktadır. Yani ünlülerin birbirine olan etkilerinden kaynaklanan ve ünsüzlerin ünlülere olan etkilerinden kaynaklanan bir değişimdir. Ünsüzler ihtiva ettikleri özelliklerini ünlülere aktararak değişmelerini gerçekleştirir. Böylece o ünlünün aldığı etkinin şekline göre ünlülerde değişim yaşanır.

Metinde tespit edilen ünlü değişmeleri şöyledir:

3.1.1.1. Yuvarlaklaşma

Temel sebebi Türkçenin eski dönemlerdeki kelimelerin bünyesinde bulunan */g/* ve kalın şekli olan [ġ]'nin erimesidir. Eski Oğuz Türkçesinin karakteristik özelliklerinde biri olan ünlü yuvarlaklaşmalarının sebeplerinden biri Eski Türkçede dudak uyumuna dâhil olmayan bazı kelimelerde genellikle ilerleyici ünlü benzeşmesi ile uyumu sağlama çabasıdır[43].

3.1.1.1.1. /ı/ > /u/ değişmesi

Eski Oğuz Türkçesindeki yuvarlaklaşmalar /i/ > /ü/, /ı/ > /u/ yönünde olup kelime kökünde ve eklerde tezahür eder.

İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ayru* (<< adrıg) (13b/6), *bulud* (< bulıt) (4b/2), *ḳuzuya* (< ḳuzı) (13a/8), *ḳuru* (<< ḳurı-ġ) (6a/13, 23b/3), *uyumaḳ* (< uyı << udı) (25b/5), *yaġmur* (< yaġmır) (4b/2, 31b/4, 32a/3).

3.1.1.2. Düzleşme

3.1.1.2.1. /ü/ > /i/, /u/ > /ı/ ve /ö/ > /e/ değişmesi

[43] Yıldız ve Yalkın, 2021: 42.

Yuvarlaklaşma olayının tersi olan bir ses olayıdır. Eski Türkçede */u/* ve */ü/* yuvarlak ünlülerini taşıyan bazı kelimeler, Eski Oğuz Türkçesi dönemine geçerken */ı/* ve */i/* düz ünlülere dönüşmüştür[44]. İncelenen metinde gerek kök gerekse ekli kelimelerde ikili şekiller tespit edilmiştir.

İncelediğimiz metinde bazı kelimelerin hem düz hem yuvarlak olmak üzere ikili şekillerine rastlanılmaktadır. Bu değişim ve ikili şekiller metinde şu kelimelerde tespit edilmiştir: *bulın-* (< bulun-) (22b/6) *bunı* (< bunu) (13a/1,4), *gümiş* (<< kümüş) (8a/15, 23b/11, 33b/3), *içün* (< üçün < uçun) (12b/6, 18a/11, 19a/15, 23b/14, 25b/12, 31b/1, 34a/9, 36a/15), *ḳuzı* (< ḳuzu) (13a/11), *ḳorḳı* (< ḳorḳu) (9b/5), *oḳı-* (> oḳu-) (6b/6, 9a/2, 13a/14), *yalıŋız* (< yalıŋuz), *ḳavın* (< ḳavun) (33b/11, 22a/10,11, 38a/8), *sürüye (sürü)*(13a/8) / *süriye* (12a/4-7, 13a/12).

İncelenen metinde eyü (**ايو**) kelimesinde */ü/ > /i/* ses değişimi olmamış, kelime asli şekliyle kullanılmıştır. Tespit edilen örnekler şöyledir: *eyü* (**ايو**) (<< edgü) (14a/9, 20a/8, 25a/8, 26a/5).

eyü (**ايو**) kelimesi, metinde yalnız bir yerde *iyilik* (**ايلك**) (16b/3) şeklinde dar-düz olarak yazılmıştır.

/ö/ > /e/ değişmesi: *depe* "tepe" (<< töpü) (29a/13).

3.1.1.3. Daralma

3.1.1.3.1. /a/ > /ı/, /e/ > /i/ ~ /ü/, /ö/ > /ü/, /o/ > /u/ değişmesi

"Düz bir ünlünün, yanındaki dudak ünsüzünün veya söz içindeki yuvarlak bir ünlünün etkisiyle yuvarlak sıradan bir ünlüye dönüşmesi olayıdır"[45]. Eski Oğuz Türkçesindeki ö/ü, o/u değişmeleri daralma ya da genişleme hadisesi olmaktan çok, Arap alfabesindeki *vav* (**و**)'ın Türkçedeki */o/, /ö/, /u/, /ü/* vokallerini karşılamasından doğan bir hadisedir.

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ıldırım* (< yaldırım) (21a/11), *çiçek* (< çeçek) (7a/2), *büyük* (< böyük < bedük) (9a/10,13,14, 17a/9, 24a/15, 30b/11, 33a/15, 34b/2, 35a/12, 36b/14, 38a/6), *güzel* (< gözel) (5b/15, 10a/1, 13a/15, 18b/12, 23a/15, 24b/14, 38a/9), *işit-* (< eşit-) (25a/10, 27a/5), *nite* (<< neteg) (5a/5), *imdi*[46] (< emti < amtı) (13a/3), *niçe* (< neçe) (5a/5,

[44] Timurtaş, 2019: 128.
[45] Karaağaç, 2019: 147.
[46] Bu kelime metinde bazen *şimdi* (**شمدي**) şeklinde yazılmıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk."Yazılış (~İmla) Özellikleri" bölümündeki "Türkçe Kelimelerde İkili Yazılışlar".

20b/13, 24a/4, 25a/11), *yuḳarı* (< yoḳarı) (8b/10, 14a/2), *uyanıḳ* (< oyanıḳ) (34b/12), *yürü-*[47] (yörü-) (13b/4, 14b/13, 19b/6, 20b/13,15, 25a/6) vb.

Eski Oğuz Türkçesi metinlerinin bazılarında olduğu gibi incelememize konu olan eserde de bu değişmeye giren alıntı kelimeler vardır. Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *bī-fişān* (<< Far.+Far. bi-feşān) (10a/11).

3.1.1.4. Genişleme[48]

3.1.1.4.1. /i/ > /ė/ > /e/, /ı/ > /a/ değişmesi

Eski Oğuz Türkçesindeki genişlemeler Arap alfabesindeki vav (و) harfinin Türkçedeki */o/, /u/, /ö/, /ü/* ünlülerini karşılamasından kaynaklı bir hadisedir. Düz dar */i/* sesinin kapalı */e/* [ė] ve */e/* ünlüsü sesine dönüşmesi (/i/ > /e/) meselesi de yaygın bir ses olayı olup tersi de daralma (/e/ > /i/) şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Eski Oğuz Türkçesinde */e/* ile */i/* arasında bir ses olan kapalı */e/* [ė] hakkında bilim insanları tarafından birçok görüş ileri sürülmüş; ancak bu konu hakkında fikir birliğine varılamamıştır[49]. Çünkü Türk dilinde kapalı *e* [ė] meselesi ünlü gelişmeleri içerisinde /i/ > /e/, /e/ > /i/, /i/ > [ė], /e/ > [ė], [ė] > /e/ değişmeleri karışık bir şekilde görülmektedir[50]. Yazıda, bu sesi gösteren belirleyici bir işaretin olmayışı tespitini zorlaştıran en güçlü nedendir. İlk hece ünlüsünde görülen /i/ > /e/ meselesinde, Eski Oğuz Türkçesi daha çok */i/* tarafındadır[51]. Eski Oğuz Türkçesi döneminden sonra /i/ > /e/ meselesi, daha çok /i/ > /e/ biçiminde bir istikamet takip etmiş ancak bu gelişim imla dolayısıyla kesin olarak ispatlanamamıştır. Çünkü yazma eserlerde aynı kelime, hem */i/*'li hem de */e/*'li biçimde yazılmıştır[52].

İnceleme konumuz olan metinde kapalı *e* [ė]'ler elif /ا/ ve ye /ي/'nin, [ايا] şeklinde yazılmasıyla gösterilmiştir. Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebi'nin el-Kitâb-ı Şerh-i Şâhidnâmesi'nde[53] kapalı */e/* (~/ė/) ünlüsünün yer aldığı örnekler şöyledir: *dėmekdir* (4b/11), *dėnür* (6b/14), *dėrler* (2b/8, 4a/10), *ėttigi* (2b/14), *ėtdük* (3a/14), *ėdici* (14a/12, 15b/10), *ėder* (8a/14), *ėt* (10b/11), *ėrmek* (11a/9), *ėtmek* (11a/10), *gėçe* (26a/13), *gėce* (4a/5), *yėrlerine* (11b/8), *vėrdi* (14a/7), *vėrici* (3b/13), *yė* (21b/12), *yėre* (9b/7), *yėr* (4a/15) vb.

---

[47] Bu kelime metinde bazen *yüri-* (يورې) şeklinde yazılmıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk.Yazılış (~İmla) Özellikleri bölümündeki Türkçe Kelimelerde İkili Yazılışlar.

[48] Kapalı *e* (ė) meselesi bu başlık altında incelenmiştir.

[49] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Yıldız ve Yalkın 2021: 37.

[50] Atmaca, 2020: 49.

[51] Timurtaş, 1976: 333.

[52] Duman, 1995: 174-175.

[53] Bundan sonraki sayfalarda tasarruf sağlamak amacıyla el-Kitâb-ı Şerhi Şâhidnâme ifadesi EŞŞ şeklinde kısaltılarak verilecektir.

Metinde kök hecede */e/* bulunduran ve bugün Standart Türkiye Türkçesinde[54] */e/* olan kelimeler şöyledir: *ben* (22a/13), *bend* (29a/11), *benden* (7a/11), *çeker* (32b/12), *delik* (28a/4), *degüldür* (38a/2), *eglenmek* (26a/2), *eksik* (18b/4), *eylemege* (3a/12), *eyle* (6b/9), *elli* (10a/15), *gelür* (4a/1), *getür* (11a/13), *kendü* (8b/14), *sekiz* (10b/3), *neden* (5a/2), *kes* (21a/5), *sen* (5b/12) vb.

Metinde kök hecede */i/* bulunduran ve bugün Standart Türkiye Türkçesinde */i/* olan kelimeler şöyledir: *bilgil* (6a/2), *bilek* (13b/15), *bilezik* (30a/6), *bir* (25a/3), *biti* (10a/9), *bit* (28a/15), *biten* (19b/14), *çiçek* (7a/2), *dilim* (33b/11), *dile* (20a/11), *git* (13b/4), *girmek* (11a/8), *içi* (16a/11), *içün* (18a/11), *iç* (21b/13), *içerüsü* (31a/6), *iki* (19a/14), *it* (11b/7), *iz* (14a/5), *kimse* (<< kim+ise) (36a/10), *kim* (9b/7), *kiçi* (9a/14), *şimdi* (35b/2), *yine* (18b/11) vb.

Metinde kök hecede */e/* bulunduran ve bugün Standart Türkiye Türkçesinde */i/* olan kelimeler şöyledir: *eyü* (<< edgü) (14a/9) vb.

Metinde kök hecede */i/* bulunduran ve bugün Standart Türkiye Türkçesinde */e/* olan kelimeler şöyledir: *dimekdir* (3a/2), *idüp* (22b/14), *yimek* (18b/13), *yiyecegi* (16a/13) vb.

Metinde *gece* kelimesi, **كيجه** "gėce"(4a/5), **كجه** "gece" (21a/12), **كيچه** "gėçe" (26a/12-13) olarak üç farklı imlada, *yer* kelimesi, **ييز** "yėr" (9b/7, 11b/8), **يز** "yer" (3a/15, 3b/2, 4a/1530a/15) olarak iki farklı imlada, *de-mek* kelimesi, **ديرلر** "dėrler" (4a/10), **درلر** "derler" (21a/12) olarak iki farklı imlada, *ye-mek* kelimesi, **يي** "yė-" (21b/12), **يمك** "ye-" (3a/8) olarak iki farklı imlada, et-mek kelimesi, **ايتمك** "ėtmek" (16a/6, 18a/11), **اتمك** "etmek" (2b/6, 19b/13) olarak iki farklı imlada yazılmıştır.

Metinde diğer "gece", "yer", "et-mek", "ye-mek" ve "de-mek" kelimeleri, imlanın tezahürleri esasına göre yazılmıştır.

Metinde diğer ünlü genişlemesi örnekleri şöyledir: *ağaç* (<< yığaç) (19b/15, 26a/9,11, 31b/7, 37b/5), *ağlamaḳ* (<< yığla-) (15b/6, 35b/1), *ağlayıcı* (<< yığla-) (30b/3) vb.

3.1.1.5. İncelme

3.1.1.5.1. /ı/ > /i/, /u/ > /ü/, /a/ > /e/ değişmesi

Kalın ünlülerin (/a/, /ı/, /o/, /u/), (/ç/, /ş/, /n/, /y/) gibi ağzın ön tarafında oluşan ünsüzlerle bir arada bulunmasından meydana gelen ses olayıdır[55].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *eyit* (< ayıt) (4b/12), içün (< *üçün* < uçun) (12b/6, 18a/11, 19a/15, 23b/14, 25b/12, 31b/1, 34a/9, 36a/15), *degil* (<< taġ ol) (9a/12, 9b/14,

[54] Bundan sonraki sayfalarda tasarruf sağlamak amacıyla Standart Türkiye Türkçesi ifadesi STT şeklinde kısaltılarak verilecektir.
[55] Timurtaş, 1976: 339.

18a/5, 26a/13, 38a/2), *piş-* (< pış-) (29a/6), *iş* (< ış) (29a/9), *yine* (<< yana) (13b/6,11, 18b/11), *yeşil* (<< yaşsıl) (9a/10), *yürü-* (< yorı-) (20b/13,15).

3.1.1.6. Ünlü Kısalması

Bir ünlünün çıkış süresinin kısalması şeklinde oluşur[56]. Bu ses hadisesi çoğunlukla dar ünlülerde (/ı/, /i/, /u/, /ü/) görülür. Bugün standart konuşma ve yazı dilinde birçok alıntı kelimedeki uzun ünlüler uzunluklarını kaybetmiştir[57]. Alıntı kelimelerdeki elif (ا), vav (**و**), ye (**ي**) harflerinin yazılmaması ünlü kısalmasının yazıda gösterilmesi olarak değerlendirilmektedir[58]. Türk yazı dilinde nadir rastlanan bu ses olayına daha çok yabancı dillerden özellikle Arapça ve Farsçadan alıntılanan kelimelerde görülür.

İncelenen metinde tespit edilen örnek şöyledir:

melik (< malik < mālik) (35a/9, 38a/10).

Metinde, alıntı kelimelerdeki uzunlukların korunduğu ve aslına uygun olarak yazıldığı örnekler daha çoktur. Tespit edilen örnekler şöyledir: *bārān* (4b/1), *belāya* (6b/9), *ebrū* (6a/3), *maᶜnāsına* (2b/6,7,12,14,15), *gedāy* (3b/13), *gūşt* (5b/7), *kālā* (6a/15), *mızrāb* (5b/11), *müjgān* (4a/1), *nām* (5b/3), *peyġāmber* (3b/12), *peykān* (4a/12), *semā* (4b/1), *pāy* (4a/3), *perestār* (5b/1), *Yezdān* (3b/10), *zemīn* (4a/15) vb.

3.1.1.7. Ünlü Türemesi

Eski Oğuz Türkçesinde Türkçe kelimelerde ünlü türemesi pek fazla tezahür eden bir ses hadisesi değildir. Ancak çift ünsüz taşıyan Arapça kelimelerde daha sık görülür[59]. Türeme, fonksiyonsuz bir ses hâdisesi olup kelimenin anlamını herhangi bir şey katmaz[60]. İncelenen metin harekeli olmadığı için alıntılanan kelimelerin içinde ünlü türemesi olup olmadığı tespit edilememiştir. Ancak manzum sözlük olan bu yazma eser, insanlara Farsça ve Arapça dillerini halkın kolaylıkla anlayabilmesi için yazıldığından alıntı kelimelerin Türkçeleştirildiği düşünülmektedir. Bu yüzden Farsça ve Arapçadan alıntılanan bazı kelimeler ünlü türemesi meydana gelmiş gibi okunmuştur.

3.1.1.7.1. Ön Seste Ünlü Türemesi:

İncelenen metinde ön seste ünlü türemesi oruç kelimesinde tespit edilmiştir. *oruç*[61] (< Far. rūze) (26b/7).

---

[56] Karaağaç, 2019: 145.
[57] Özkan, 2009: 127.
[58] Özkan, 2009: 127.
[59] Özkan, 1995: 98.
[60] Atmaca, 2016: 72.
[61] Bu kelime (oruç), Kıpçak grubu lehçelerinden Kazak Türkçesinde "oraza" şeklinde kullanılmaktadır.

3.1.1.7.2. İç Seste Ünlü Türemesi:

İncelenen metinde tespit edilen içte ünlü türemesi örnekleri şöyledir: *ᶜaḳılsız* (< Ar. ᶜaḳl) (21b/4, 26b/9, 10b/11, 35b/15), *emirdir* (< Ar. emr) (6a/14, 10a/12, 10b/9, 13a/1,15, 15b/14,15, 16b/3, 19a/14, 31b/1,14,15, 32a/15), *fikir* (< Ar. fikr) (14b/8), *ḳabir* (< Ar. ḳabr) (31a/11), *şükür* (< Ar. şükr) (17a/2) vb.

3.1.1.7.3. Son Seste Ünlü Türemesi:

İncelenen metinde tespit edilen sonda ünlü türemesi örnekleri şöyledir: *ġayrı* (< Ar. ġayr) "gayrı, başka" (24b/15), *yigirek* (daha iyi, en iyi) (12b/15).

Metinde, *baᶜż* kelimesi aslına uygun olarak *baᶜż* **بعض** (23b/2, 31b/1, 34b/5, 37b/15) şeklinde yazılmıştır.

3.1.1.8. Ünlü Yutulması

Çeşitli fonetik nedenlerden dolayı hem alıntı hem de Türkçe kelimelerde var olan bazı ünlülerin vurgusuzluktan dolayı yutulması olayıdır[62].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ağız* > ağzından (12a/8, 16a/11, 28b/2,4), *boyun* > boynun (33a/10), *göŋliŋüŋ* (< köŋül) (4b/13, 18b/10), *oġul* > oğlanı (7a/6, 8b/15, 28a/5,8), *üzre* < üzere (16b/5,6, 14a/12) vb.

İncelenen metinde, i- ile yapılan şekiller şöyledir:

ise: *ėderse* (18b/15, 27a/9), *olursa* (21a/13) vb.

iken: *ṭoġururken* (37a/14).

idi: *evveldi* (3a/5).

3.1.1.9. Birleşme

Ünsüzle biten bir kelimenin ünlüyle başlayan bir kelimeyle birleşmesi ve bu iki kelimenin, tek bir kelime hâline dönüşmesi hadisesidir[63].

İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *değil* (<< taġ+al) (38a/2, 9a/12, 9b/14, 18a/5, 29a/13), *kimse* (kim+ise < kim+erse) (5b/13, 9b/4, 21b/5, 22a/4, 36a/10, 36b/9), *nitekim* (<< ne+teg+kim) (11a/15, 22a/10), *nite* (<< ne+teg) (5a/2,5), *şol* (<< uş+ol) (22b/7, 38a/7), *şöyle* (<< uş+eyle) (4a/8), *yalıŋız* (yalıŋ+öz)[64] (3a/2), *yoḫsa* (<< yoḳ+ise << yoḳ+erse) (10b/8).

---

[62] Özkan, 2009: 129.
[63] Özkan, 2009: 131.
[64] Tekin, 1994: 263.

3.1.1.10. Geçişme

Ünlüyle biten bir kelimeden sonra ünlü ile başlayan bir kelime ile yan yana geldiği zaman ünlülerden birisi diğerinin içerisinde yutulması olan ses hâdisesidir. Bu ses olayında ikisi daima yan yana bulunan kelimelerin geçirdiği değişikliklerden sonra yeni bir şekil oluşur ve iki kelime tek kelime hâline dönüşür[65].

İncelenen metinde tespit edilen geçişme örnekleri şöyledir: *ancaḳ* (<< an+ça+oḳ) (32a/4), *böyle* (<< bu+eyle)[66] (4a/8), *niçün* (ne+içün (<< uçun)) (5a/2,6, 12b/6), vb.

3.1.1.11. Ünlü Düşmesi

Kelime bünyesinde var olan bir ünlünün çeşitli nedenlerden dolayı kaybolması, seslendirilmemesi. Eski Türkçeden beri görülen bu ses olayı, *erime* ve *yutulma* ses hâdiselerinden farklıdır[67].

İncelenen metinde tespit edilen ünlü düşmeleri şöyledir: küdegü >>*güyegü* > *güvegi* > *güvey* (28a/6).

3.1.1.12. Ünlü Uyumu

Bir ünlünün kendisinden sonra gelen ünlüleri çıkış biçimleri ve çıkış yerleri bakımından kendisine benzetmesi olayıdır[68]. Eski Oğuz Türkçesinde ünlü uyumu kuvvetlidir.

3.1.1.12.1. Damak Uyumu (~Kalınlık-İncelik Uyumu~Dil Uyumu)

Eski Türkçede olduğu gibi Eski Oğuz Türkçesinde de kalınlık-incelik uyumu tamdır[69]. Türkiye Türkçesinde uyuma uymayan *+ki* aitlik eki Eski Oğuz Türkçesinde Eski Türkçe dönemindeki gibi (+KI) kullanılıp uyuma uymuştur. Bu ek vokal ile biten kelimelere eklendiğinde */k/* ünsüzü ötümlüleşerek *+gı* şekline dönmektedir. Bu dil devresinde uyum dışı kalan ekler *-iken* ve *-yor* ekleridir[70].

Standart Türkiye Türkçesinde uyumsuz kullanılan bazı kelimeler metinde uyumlu haldedir. Tespit edilen örnekler şöyledir: *ḳardaş* "kardeş" (6a/4,6), *ana* "anne" (20b/4, 28a/1,2).

Metinde birkaç istisna dışında kelime kök ve eklerinde kalınlık-incelik bakımından uyum tamdır. Bu istisnalar da genellikle alıntı kelimelerden olup ikili şekillerde yazılmalarından kaynaklanmaktadır. Tespit edilen örnekler şöyledir: ادام *ādam* (< Ar. ādem) "insan, insanoğlu, adam" (11b/13), ادم *ādem* (14b/2, 20a/1, 20b/5, 24b/8,9, 30a/3, 31a/8, 31b/2,

---

[65] Tuna, 1992: 43.
[66] Ayrıntılı bilgi için bk. Atmaca, 2020: 51.
[67] Turan, 2006: 49.
[68] Atmaca, 2020: 51.
[69] Yıldız ve Yalkın, 2021: 49.
[70] Özkan, 2009: 133.

33b/10,15, 34b/15), *ḫastelik* (< Far. ḫaste) "hasta, rahatsız, sayrı, (31b/11), *zemān* (< Ar. zemān) "müddet, zaman, vakit" (8a/2, 12a/11, 15a/4,6, 37b/9).

+dAş eki: Bu ek metinde uyum halindedir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *derddeş* (22a/4), *ḳardaş* (6a/4,6), *ḳarındaş* (14a/8, 20b/3), *yoldaş* (6a/4,7) vb.

+lA, +(y)IlA vasıta eki: Metinde kelimelere bitişik olarak yazılmıştır. Tespit edilen örnekler şöyledir: *servile* (9b/7), *ayaḳlarıyla* (19a/15), *naẓmla* (3a/1), *ṣarmaġıla* (20a/12), *servile* (9b/7) vb.

-ınca zarf-fiil eki: İncelenen metinde bu zarf-fiil eki, kalınlık incelik uyumuna girmiştir. Tespit edilen örnekler şöyledir: ḳar *yaġınca* (37b/11), mürekkeb *olınca* (12b/4), *olınca* ʿayān (19b/11).

-GIl emir eki: İkinci teklik şahıs eki olan -*GIl* emir eki, Eski Türkçede olduğu gibi Eski Oğuz Türkçesinde de ünlü uyumuna uymaktadır. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *baḳmaġıl* (24a/6), *bilgil* (6a/2).

-(i)ken zarf-fiil eki[71]**:** "*i*-" fiilinin zarf -fiil ekidir. Bu ek standart Türkiye Türkçesinde kalınlık-incelik uyumuna uymayıp hep ince ünlülü olarak yazılır. İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir: dėyecek *iken* (21b/6), gider *iken* (28b/6).

+lIK yapım eki: İsimden isim yapım eki olan bu ek, incelenen metinde kalınlık-incelik uyumuna bazı örnekler uymaktadır: *pīrlikden* (36a/5), *issilik* (35b/1), *iyilik* (16b/3), *ḳamışlıḳ* (32b/11), *ṣarılık* (33a/2), *şadaŋlık* (12b/4), *ziyādelik*(37a/2).

-iser gelecek zaman eki: Teklik III. şahıs gelecek zaman kip ekidir. İncelenen metinde bu ekin örnekleri kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *geliserdür* (27b/4).

-(y)IcI yapım eki: Fiilden isim yapım ekidir. İncelenen metinde kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. Tespit edilen örnekler şöyledir: *aġlayıcı* (30b/3), *ėdici* (30b/4), *iŋleyici* (30b/4), *irişdirici* (32a/6) vb.

+CI yapım eki: İsimden isim yapım ekidir. İncelenen metinde tespit edilen örnekler kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *bostāncılar* (12b/11), *ḫalvacı* (22a/12), *getüriçi* (34b/15) vb.

-(y)AlUm emir eki: Emir birinci çokluk şahıs eki. İncelenen metinde tespit edilen örnekler kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *bıraġalum* (36b/1), *döşeyelüm* (36b/1).

+ArU yapım eki: İncelenen metinde isimden isim yapım eki *+ArU* bazen yuvarlak yazılmıştır. İncelenen metinde tespit edilen örnekler kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *içerü* (<< iç+gerü) (10b/7), *ilerü* (il+gerü) (14a/3), *yuḳaru* (<< yok+ġaru) (18a/13).

---

[71] Ayrıntılı bilgi için bk. Özmen, 2014: *Türkçede -Ken Zarf-Fiil Eki,* TDK Yayınları, Ankara.

-egü yapım eki: Fiilden isim yapım ekidir. İncelenen metinde tespit edilen örnekler kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *bilegü* (16a/6).

-dük sıfat-fiil eki: Eski Oğuz Türkçesinde sıfat-fiil ekinin vokali yuvarlaktır. İncelenen metinde tespit edilen örnekler kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *çekdügi* (37a/14), *etdük* (3a/14), *dedükleri* (35a/10), *ėtdügümce* (11b/15) vb.

+lU kategori eki: Metinde varlık bildiren *+lU* kategori eki alan bazı kelimeler kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *enlü* (18a/1), *güçlü* (14a/14), *gözlü* (14b/1), *kirlü* (19a/8), *küflü* (28b/2), *ṣamanlu* (6a/8), *baġlu* (10a/7) vb.

+(n)Uŋ ilgi hâli eki: İncelenen metinde tespit edilen bazı ilgi hâli örnekleri kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *sözinüŋ* (12a/3), *ṭonınuŋ* (22b/12), *nesnenüŋ* (31a/6).

-(y)UP zarf-fiil eki: Zarf-fiil, incelenen metinde *-Ub* şeklindedir. İncelenen metinde tespit edilen örnekler kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *bişürüb* (18b/7), *bükülüb* (34a/6), *baġlayub* (36a/12), *dürüb* (11a/3), *görüb* (22b/15), *urub* (34b/7) vb.

-(y)U zarf-fiil eki: Eski Oğuz Türkçesinde bu zarf-fiil ekinin ünlüsü genellikle yuvarlak olarak geçer. İncelenen metinde tespit edilen örnekler kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *emekleyü* (36b/9), *yıḳayu* (31b/15).

3.1.1.12.2. Dudak Uyumu (~Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu)

Ünlülerin çıkış noktalarına göre olan bir ünlü uyumdur. Ünlüler, dudakların aldıkları biçime göre düz ve yuvarlak olarak ikiye ayrılır. Türkçede yuvarlak ünlülerden */o/*, */ö/*, */u/*, */ü/* sonra düz-geniş */a/*, */e/* veya dar-yuvarlak */u/*, */ü/* ünlüler, düz ünlülerden */a/*, */e/*, */ı/*, */i/* sonra düz ünlüler gelir[72]. Bu dönemde (EOT) ekler ya tamamen düz ya da tamamen yuvarlaktır[73]. İncelenen metinde de kelime kök ve eklerinde düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir.

3.1.1.12.2.1. Kelime Tabanlarında Dudak Uyumu

3.1.1.12.2.1.1. Dudak Uyumu Bulunan Kelime Tabanları

Eski Oğuz Türkçesinde bazı kelimeler dudak uyumuna bağlı değildir. Bu kelimelerin bir kısmında Eski Türkçe'deki uyumsuz biçimlerin kullanılması etkilidir.

İncelenen metinde bu kelime tabanlarında dudak uyumu tespit edilmiştir: *büyük* (9a/10,13,14, 17a/9, 24a/15, 30b/11, 33a/15, 34b/2, 35a/12, 36b/14, 38a/6), *erkek* (8b/3, 38a/6), *ḳarın* (8a/8,10), *ḳarındaş* (14a/8, 20b/3), *kimse* (3b/13, 5b/13, 9b/4, 21b/5, 22a/4, 25b/3, 36a/10,

[72] Karaağaç, 2019: 149.
[73] Yıldız ve Yalkın, 2021: 51.

36b/9, 37a/4), *kişi* (15a/7, 25a/15, 33b/15, 34a/1, 34b/13, 36a/15), *küçük* (7a/5, 9a/1), *yürür* (25a/6) vb.

3.1.1.12.2.1.2. Dudak Uyumu Bulunmayan Kelime Tabanları

İncelenen metinde şu kelimelerde dudak uyumu yoktur: *açuḳ* (6a/3), *ḫatun* (32b/7), *içün* (12b/6, 18a/11, 19a/15, 23b/14, 25b/12, 31b/1, 34a/9, 37a/15), *içerü* (10b/7, 31a/6), *yuḳarı* (8b/10, 14a/2, 18a/13) vb.

3.1.1.12.2.1. Eklerde Dudak Uyumu

3.1.1.12.2.1.1. Düz Ünlülü Ekler

Bu ekler, metinde hem düz ünlülü hem de yuvarlak ünlülü tabanlarda düz ünlülü olarak kullanılan eklerdir. Metinde düz ünlülü kullanılan ekler şöyledir:

-dI görülen geçmiş zaman III. teklik şahıs eki: *bişdi* (7b/11), *egdi* (21b/6,7), *egildi* (21b/7), *ėtdi* (27b/6), *ėyledi* (34b/10), *gelmedi* (18b/11), *gitdi* (18b/10), *ḥoruldadı* (29b/2), *oldı* (6b/10,11, 9a/4, 9b/3,4, 16b/9, 17b/6, 20a/8,15, 20b/1, 21b/7, 23a/5, 24a/7, 25a/14, 27a/10,11,13), *vėrdi* (14a/7), *yedi* (10a/14) vb.

+(n)I belirtme (~ yükleme hâli) eki: Eski Oğuz Türkçesinde olduğu gibi incelenen metinde de ekin ünlüsü dar-düzdür. Tespit edilen örnekler şöyledir: *pasını* (4b/13, 11a/6), *anı* (13a/2), *bunı* (13a/1,4), *bucaġı* (16a/11), *çubuġı* (19b/13,12)vb.

+(s)I(n) iyelik eki: Ekteki vokal metinde genellikle düzdür. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *burnına* (29b/10), *ḳapusı* (35a/15), *kemügi* (29b/6), *mühresi* (29b/6), *yüzine* (30/9), *sözinüŋ* (12a/3), *yüzi* (28a/12), *birisini* (11a/10,12) vb.

+CI isimden isim yapım eki: Ek, Eski Oğuz Türkçesinde +CI şeklindedir. İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *getüriçi* (34b/15), *avcı* (22b/5), *bostāncılar* (12b/11), *ḥalvacı* (22a/12), *pābuccılar* (19b/3) vb.

-GIl teklik II. şahıs emir eki: İncelenen metinde ekin ünlüsü düzdür. Tespit edilen örnekler şöyledir: *baḳmaġıl* (24a/6), *bilgil* (6a/2).

-mış sıfat-fiil eki: Eski Türkçede ve Eski Oğuz Türkçesinde daima düz ünlülü kullanılan bu ek, metinde de dar-düz ünlülü kullanılmıştır. Tespit edilen örnekler şöyledir: *egilmiş* (kimse) (36a/9), *ṭoġranmış* (nesne) (35b/3) vb.

-mIş öğrenilen geçmiş zaman eki: Bu ek, Eski Oğuz Türkçesinde her zaman düz ünlülü kullanılır. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *dėmişler* (23b/2), *gizlenmiş* (8b/4), *bunamış* (7a/7), *eylemiş* (8b/6) vb.

+ki (~Aitlik eki): Eski Oğuz Türkçesinde aitlik eki *+KI (+GI)* şeklinde kullanılmaktadır. İncelenen metinde yalnızca bir örnek tespit edilmiş olup o da dar-düz ünlülüdür: *ẖarmandaki* (35a/14).

-(ı)m fiilden isim yapım eki: İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *adım* (7b/15), yarım (24b/1), *ıldırım* ve *yıldırım* (< yaldrı-/yaldra- "parıldamak") < yalt+rl- "parlamak") (21a/12).

-(y)IcI fiilden isim yapım eki: İncelenen metinde ekin ünlüsü dar-düz ünlülüdür. Tespit edilen örnekler şöyledir: *ėdici* (14a/12), *gösterici* (3b/8), *işleyici* (13b/2), *söyleyici* (4b/8), *vėrici* (3b/13, 15b/9), *ṣaḳlayıcı* (23a/1), *söyleyici* (4b/8), *ṭutıcı* (8a/1), *vėrici* (3b/13, 15b/9), *yaradıcı* (15b/7), *yarıcıŋ* (21a/1), *yazıcı* (33a/2), *yırtıcı* (23b/7, 29b/13) vb.

+lA, +(y)IlA vasıta eki: Eski Türkçede vasıta eki olan *+(I)n*, Eski Oğuz Türkçesinden itibaren *ile* bağlama edatından ortaya çıkan *+lA /+IlA* ekleri olarak kullanılmıştır. Metinde kelimelere bitişik olarak yazılan vasıta ekinin ünlüleri düzdür. Tespit edilen örnekler şöyledir: *servile* (9b/7), *burnıyla* (11a/4), *ayaḳlarıyla* (19a/15), *naẓmla* (3a/1), *ṣarmaġıla* (20a/12) vb.

-sın teklik II. şahıs eki: Bu ekin ünlüsü Eski Oğuz Türkçesinde dar-düz olup dudak uyumuna uymaz[74]. Metinde de bu özelliği göstermektedir. Tespit edilen örnekler şöyledir: *bulasın* (13a/3), *ḳazanursın* (15a/14), *ḳazasın* (24a/6), *olasın* (13a/1, 13b/4, 20a/14).

-(ı)n çatı eki: Fiilden fiil yapan çatı ekidir. İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *olınca* (12b/2, 19b/11), *olınur* (30a/2, 34a/6,13) vb.

-ınca zarf-fiil eki: Ekin ünlüsü dar-düzdür. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *olınca* (12b/4, 19b/11), *yaġınca* (37b/11).

-iser gelecek zaman eki: Bu ek, Eski Oğuz Türkçesinde olduğu gibi metinde de "*iser"* şeklinde dar-düz ünlüdür. Metinde bu ekin bir örneği tespit edilmiştir: *geliserdür* (27b/4).

-(I)l- edilgenlik eki: Eski Oğuz Türkçesinde ekin ünlüsü genellikle düz, nadiren yuvarlaktır[75]. İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ṭaḳılan* (5b/6) *açıl-* (20a/4, 34a/10), *örtülü* (29b/5), *örülü* (7a/3), *yapılan* (36a/4).

3.1.1.12.2.1.2. Yuvarlak Ünlülü Ekler

Eklerin yazılışı Arap harfli yazı kullanıldığı sürece klişeleşmiş halde devam etmiştir. Bir fonetik meselesi olduğu kadar bir imlâ meselesi de olan bu konu, Eski Türkiye Türkçesinde ilk zamanlardan beri bu kalıplaşmış şekillerin yazılışı bugünkünden farklı ve muayyen şekilde olmuştur[76].

---

[74] Özkan, 2009: 138.
[75] Timurtaş, 1994: 38.
[76] Timurtaş, 2019: 32.

İncelediğimiz metinde bulunan bazı ekler yuvarlaklaşmış olarak karşımıza çıkmış, bazılarıysa düz halde devamlılığını sürdürmüştür. Bunda dilimizin tarihi seyri etkili olmuştur.

Metinde yuvarlak ünlülü kullanılan ekler şöyledir:

-(y)AlUm emir kipi: Emir birinci çokluk şahıs eki. İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *bıraġalum* (36b/1), *döşeyelüm* (36b/1).

+ArU yapım eki eki: İncelenen metinde isimden isim yapım eki *+ArU*, bazen yuvarlak yazılmıştır. Tespit edilen örnekler şöyledir: *içerü* (<< iç+gerü) (10b/7), *ilerü* (il+gerü) (14a/3), *yuḳaru* (<< yok+ġaru) (18a/13).

+dUr bildirme eki: Bildirme eklerinin ünlüsü yuvarlaktır. Eski Türkçedeki *tur-* fiilinden türeyen III. şahıs bildirme ekinin hem ekleşmiş hem de ekleşmemiş şekli yan yana kullanılmaktadır[77].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *nidādur* (8a/1), *ṣıfātdur* (3b/10), *ḥāẓurdur* (5a/3), *oddur* (6a/11), *cāmiddür* (2b/13), *lüledür* (19a/3), *mefuldur* (11a/3), *rīşdür* (24a/8,9) vb.

-egü fiilden isim yapım eki: İncelenen metinde tespit edilen örnek şöyledir: *bilegü* (16a/6).

+suz isimden isim yapı eki: Metinde bu ekin ünlüsü dar-yuvarlak şeklinde sadece bir örnekte tespit edilmiştir: *ṭatsuz* (30/12).

-dUr- ettirgenlik eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ḳaldurub* (11a/13), *yazdururlar* (29a/2), *getürmek* (< keltür-) (11a/13, 17b/3), *getüren* (<< keltür-) (26b/14), *götürmek* (<< keltür-) (29a/13), *getüriçi* (<< keltür-) (34b/15), *yazdur-* (29a/2).

-düŋ görülen geçmiş zaman eki: Eski Oğuz Türkçesinde ekin ünlüsü, teklik ve çokluk birinci ve ikinci şahıslarda yuvarlak, üçüncü şahıslarda düzdür[78].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *geldüŋ* (37b/13).

-dUK sıfat-fiil eki: Metinde, ekin ünlüsü genellikle dar-yuvarlaktır. Bazı kelimelerde dar-düz kullanıldığı da görülür. Tespit edilen örnekler şöyledir: *çekdügi* (37a/14), *dedükleri* (12a/9, 12b/7), *ṣoḳduḳları* (36b/13), *ṭoḳuduḳları* (19a/15) vb.

-dUK görülen geçmiş zaman eki: Metinde, ekin ünlüsü genellikle dar-yuvarlaktır: *etdük* (3a/14), *çekdügi* (37a/14), *ėtdük* (3a/14).

-gür- fiilden fiil yapım eki: İncelenen metinde bir örnek tespit edilmiştir: *irgürmek* "ulaştırmak, yetiştirmek" (11b/3).

[77] Özkan, 2000: 103.
[78] Özkan, 1995: 136.

-(U)K fiilden isim yapım eki: Eski Oğuz Türkçesinde ekin ünlüsü daima dar-yuvarlaktır. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *açuḳ* (6a/3), *artuḳ* (24b/6), *buyruḳ* (14b/10), *bölük* (24b/12), *ḳonuḳ* (21b/14), *ṭonuḳ* (24b/8), *yayuḳ* (12b/1) vb.

+lU isimden isim yapım eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *güçlü* (14a/14), *gözlü* (14b/1), *gizlü* (29b/5), *kirlü* (19a/8), *enlü* (18a/1), *ṣamanlu* (6a/8), *işvelü* (36/9), *ḳuvvetlü* (33b/1), *nüktelü* (36/9) vb.

+(u)ŋ teklik II. şahıs iyelik eki: Eski Oğuz Türkçesinde ekin yardımcı ünlüsü yuvarlaktır. Ünlü ile biten kelimelere direkt eklenen ek, ünsüz ile biten kelime tabanlarına bir yardımcı ünlü alarak eklenir. Metinde tespit edilen ekler şöyledir: *ḳaşuŋ* (7a/12), *rūḥuŋ* (2b/2), *ṣaçuŋ* (6a/1, 3b/4, 2b/2, 16a/2) vb.

+(n)Uŋ ilgi eki: Bu ilgi eki**,** Köktürk Yazıtları ile Eski Oğuz Türkçesi arasındaki köprüyü gösteren eklerden biridir[79]. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *anuŋ* (< a+nıŋ) (16b/8), *ᶜavretinüŋ* (37a/6), *sözinüŋ* (12a/3), *ṭonınuŋ* (22b/12), *nesnenüŋ* (31a/6), *ḥüsnüŋe* (13b/6), *laᶜlüŋde* (14b/15), *nesnenüŋ* (31a/6), *taŋrınuŋ* (3b/7), *ṭonınuŋ* (22b/12) vb.

-(A/U)r geniş zaman eki[80]: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *dinür* (28a/9), *gelür* (38a/5, 4a/1, 15a/15, 26b/4, 28a/14), *ṭutar* (7a/12), *sürer* (10a/2), *yürür* (25a/6), *bulur* (13a/4), *ḳılur* (9b/6,7,9), *olınur* (30a/2, 34a/5,12), *olur* (7a/4,13, 11b/15, 12a/1,3,13, 12b/3,5,6) *ṣaḳlanur* (30a/3) vb.

-sun emir III. teklik şahıs eki: Bu ek Eski Türkçede *-zUn* şeklinde olup ünlüsü daima yuvarlaktır[81]. Eski Oğuz Türkçesinde ekin ünlüsü yuvarlaktır. İncelenen metinde de ekin ünlüsü yuvarlak olup bir kelimede tespit edilmiştir: *aŋlasun* (5a/1).

-(y)Up zarf-fiil eki: Eski Oğuz Türkçesinde ekin ünlüsü yuvarlaktır. İncelenen metinde de ekin ünlüsü yuvarlak olup ünsüzü ötümlü patlayıcı */b/* ünsüzü ile yazılmıştır. Bazı örneklerde ise ötümsüz */p/* ünsüzü ile yazılmıştır.

Tespit edilen örnekler şöyledir: *bicüb* (36b/2), *bişürüb* (18b/7), *büzülüb* (36b/14), *bükülüb* (34a/6), *dürüb* (11a/3), *baġlayub* (36a/12), *egilüb* (34a/10), *idüb* (22b/14), *dirüb* (23a/7), *görüb* (22b/15), *ürküb* (26b/11), *yerüb* (36b/2).

-(y)U zarf-fiil eki: Bu zarf-fiil eki Eski Oğuz Türkçesinde uyumsuzdur ve dar-yuvarlaktır. İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *emekleyü* (36b/9), *yıḳayu* (31b/15).

---

[79] Gülsevin, 1997: 25.
[80] Eski Oğuz Türkçesinde bu ekin -Ur, -Ir, -Ar şekillerinin hepsi kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Özkan, M. 2000. *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 104.)
[81] Gabain, 2003: 79.

-u fiilden isim yapım eki: Fiilden isim yapan *-u, -ü* ekinin, Eski Türkçe döneminden sonra *-g, -ġ* seslerinin erimesi sonucu yuvarlak olarak kaldığı düşünülüyor. Eski Oğuz Türkçesinde olduğu gibi metinde de yuvarlak ünlülüdür. Tespit edilen örnekler şöyledir: *ayru* (<< adrıg) (13b/6), *ḳorḳu-* (29a/10).

-(ġ/ḳ)u fiilden isim yapım eki: Eski Oğuz Türkçesinde yuvarlak olan *-ḳu* yapım eki incelenen metinde de yuvarlaktır.

Tespit edilen örnekler şöyledir: *bıçḳu* (< bıçgu) (28b/3), *uyḫu* (<< udıḳu) (28a/14), *çalġuya* (35a/11), *ḳayġu* (28b/6).

+müz çokluk I. şahıs iyelik eki: Eski Oğuz Türkçesinde ekin yardımcı ünlüsü daima yuvarlaktır. Bu yuvarlaklaşmanın sebebi dudak ünsüzü */m/*'dir[82]. Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *göŋlümüz* (18b/10).

-ür- ettirgenlik eki: Metinde işlek kullanılan eklerden biri değildir. Tespit edilen örnekler şöyledir: *bişürüb* (18b/7), *düşürici* (23a/7), *üfürürler* (22b/7) vb.

+(U)m teklik I. şahıs iyelik eki: Eski Oğuz Türkçesinde ekin yardımcı ünlüsü daima yuvarlaktır. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *gülᶜizārum* (27a/6), *günümi* (6a/1), *sözüm* (4b/11, 7a/10).

-dukda zarf-fiil eki: Metinde yalnızca bir örneği tespit edilmiştir: *doġurduḳda* (12a/7).

-mur fiilden isim yapım eki: Metinde işlek kullanılan eklerden biri değildir. Bir kelime tespit edilmiştir: *yaġmur* (4b/2, 26a/5, 31b/4).

3.1.1.12.2.1.3. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumuna Uyan Ekler

+lIk / lUk isimden isim yapım eki: *+lIk / +lUk* Eski Oğuz Türkçesinde olduğu gibi metinde de düzlük-yuvarlaklık bakımından kökün ünlüsüne uymaktadır. Tespit edilen örnekler şöyledir: *aylıḳ* (37b/6), *duṭluḳ* (12b/13), *günlük* (29b/9), *ḫastelik* (31b/11), *ilerülük* (14a/3), *ḳamışlıḳ* (32b/11), *ḳocalıḳdan* (36a/10), *ḳulluḳ* (32a/2, 36b/11), *meşelik* (19b/2), *muştuluḳ* (24b/11), *pīrlikden* (36a/5), *ṣayruluḳ* (30b/5), *şādlıḳ* (15b/6), *varlıḳ* (32b/5), *yamalıḳ* (38a/4), *yuḳarlıḳ* (14a/2) vb.

3.2. Ünsüzler

3.2.1. Ünsüz Değişmeleri

Eski Oğuz Türkçesi'nin Türkiye Türkçesinden ayrılan en önemli yönü, bünyesinde */n/* [ŋ] damak ünsüzü ile sızıcı bir gırtlak ünsüzü olan */h/* [ḫ] ünsüzünü bulundurmasıdır[83]. Ses değişmesi, art zamanlı (~diyakronik) bir değişim olup bir sesin nitelik ve nicelik bakımından

[82] Timurtaş, 2019: 33.
[83] Özkan, 2000: 106.

başka bir ses hâline gelmesi ve bu oluşan yeni şeklin kalıcılığını devam ettirmesidir[84]. Türkçe kelimeler */c/, /f/, [ḥ], [h̲], /l/, /n/, [ŋ], /r/, /v/, /z/* sesleriyle başlamaz, */j/* ünsüzü ikinci derecede ve alıntı kelimelerde; */c/, /f/, /v/* ünsüzleri sadece alıntı kelimelerde bulunur[85].

İncelenen metinde tespit edilen ses değişmeleri şöyledir:

3.2.1.1. Ötümlüleşme

Ötümsüz bir ünsüzün, ötümlü iki ünlü arasına girmek suretiyle ötümlü hâle gelmesi hâdisesidir.

3.2.1.1.1. Ön Seste Ötümlüleşme

#k > #g değişmesi: Ön sesteki bu değişiklik, Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçince ortaya çıkmıştır. Eski Oğuz Türkçesinde ötümsüz-patlayıcı-ön damak #k'yi ve ötümlü-patlayıcı-ön damak #g'yi birbirinde ayıran işaretler yoktur. Lakin bazı metinlerde ötümlü-patlayıcı-ön damak #g'yi karşılamak için çift keşideli kef (ګ) ve üç noktalı kef (ڭ) kullanılmıştır[86].

Metinde #k ve #g'li kelimeler, okunurken Eski Oğuz Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin ayrımı esas alınıp birçok ses hususiyeti bakımından olduğu gibi #k > #g değişikliğinde de Türkiye Türkçesi yazı dilinin gösterdiği manzara prensip olarak kabul edilmiştir[87].

Metinde ötümlü-patlayıcı-ön damak #g'li olarak okunan kelimeler şunlardır: *geŋez* (8b/2), *gerek* (3a/6), *ġece* (4a/5), *gel* (5a/4), *gelmedi* (3a/9), *gelür* (4a/1), *gemi* (9a/15), *gideceġe* (3a/7), *git* (5a/3), *gökçek* (3a/10, 5a/7), *gözüŋ* (3b/4), *gösterici* (3b/8), *göz* (3b/15), *gök* (4b/1), *göŋül* (4b/12), *gögercin* (6b/11), *gömüldürük* (7b/7), *göbek* (8a/10), *gögis* (8a/12), *gümiş* (8a/15), *güneş* (4a/15) vb.

Metinde ötümsüz-patlayıcı-ön damak #k'li olarak okunan yani */k/* sesinin korunduğu kelimeler şunlardır: *kemük* (12a/15), *keçeden* (16b/1), *kāse* (23b/14,15), *kendin* (23a/9), *kendüsini* (23a/7), *kimse* (9b/4), *kim* (9b/7), *kise* (23b/11), *köse* (24a/14), *küçük* (9b/1) vb.

#t > #d değişmesi: "Aslı ötümsüz-patlayıcı-ön damak #t olan bu ses, Eski Türkçe döneminin sonlarına doğru ötümlü-patlayıcı-ön damak #d sesine dönüşmüştür"[88]. Eski Oğuz Türkçesine ait eserlerde aynı kelimenin hem ötümlü hem de ötümsüz biçimleri görülür. Metinde tespit edilen #t > #d değişmesi örnekleri şöyledir:

---

[84] Atmaca, 2020: 81.
[85] Yıldız ve Yalkın 2021: 63.
[86] Özkan, 2000: 107.
[87] Yıldız ve Yalkın, 2021: 66.
[88] Atmaca, 2020: 82.

Metinde daha çok ince sıradan kelimelerde gerçekleşmiştir: *delü* (13b/2), *dilkü* (23b/6), *degirmen* (5b/12), *demir* (8b/15), *depe* (24b/2), *deve* (32a/13), *dėyecek* (21b/6), *dėrler* (21b/7), *değil* (26a/13), *diri* (20b/8), *dil* (12a/10), *dökmek* (29a/13), *dört* (10a/13) vb.

Metinde, kalın sıradan kelimelerde de örneği görülür fakat az sayıda: *doġmış* (31a/9), *doġurduḳda* (12a/7) vb.

Metinde şu örnek ötümlüleşmemiştir: *tütün* (4a/7).

Metinde, Eski Türkçede *taḳı* (< taḳ-ı) olarak kullanılan kelimenin ötümlüleşerek *daḫı / daḥı* biçiminde kullanıldığı tespit edilmiştir: *daḫı* (9a/1, 10a/2, 12b/11, 13a/7, 14b/9, 20a/4, 20b/11), *daḥı* (3a/11, 3b/8, 4a/2, 5a/10, 6a/4, 7b/8,15, 8a/9,13).

Metinde bazı kelimelerde ötümsüzlük muhafaza edilmiştir: *ṭayanub* (25b/4), *ṭoḳuz* (10a/14), *ṭoḳsan* (10b/4), *ṭoġan* (12b/10, 14a/10), *ṭon* (10/9), *ṭolu* (13a/9,7), *ṭoġrı* (14b/12,13), *ṭudaḳ* (3b/14), *ṭurma* (21b/10), *ṭul* (22a/9), *ṭamla* (28b/1), *ṭam* "dam" (7b/13) vb.

3.2.1.1.2. Kelime içinde ve sonunda ötümlüleşme

VtV > VdV değişmesi: İki ünlü arasında kalan ötümsüz-patlayıcı */t/* ünsüzü ötümlüleşmiştir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *adım* (7b/15), *ṭudaḳ* (3b/14), *ėden* (36b/15), *ėdici* (14a/12, 15b/10, 22b/9), *ederler* (24b/12), *ėder* (8a/14, 12a/1, 17b/10, 18b/15), *gideceġe* (3a/7), *gidiş* (19b/6), *gider* (28b/6), *giden* (34b/10), *yaradıcı* (15b/7) vb.

t# > d# değişmesi: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ad* (27a/14), *and* (33b/1), od (20b/7) vb.

Metinde, KtV > KdV şeklinde de örnekler tespit edilmiştir: *ardı* (26b/3), *kendü* (< kentü) (15b/12, 7a/1, 8b/14, 11b/13), *kendin* (< kentü) (23a/9), *kendüsini* (< kentü) (23a/9), *imdi* (<< amtı) (13a/3) vb.

VḳV > VġV değişmesi: İncelenen metinde, kelime içinde ötümsüz-patlayıcı- art damak [ḳ] ünsüzü, ötümlüleşmiş ötümlü-patlayıcı-art damak [ġ]'sine dönüşmüştür: *aġarmış* (7a/8), *almaġa* (35b/3), *aydınlıġı* (35b/12), *başaġı* (24a/2), *bozulmaġa* (36a/1), *bıraġalum* (36b/1), *çubuġı* (19b/12,13), *çanaġa* (17a/4), *dimaġa* (7b/15), *ḫorlamaġa* (63b/2), *ḳaymaġa* (12a/4), *ḳaçaġa* (30b/2), *ḳılcıġın* (18b/6), *ḳatıġı* (24a/2), *ḳuşaġa* (8a/11), *ṭuzaġı* (5b/3), *ṭuzaġına* (23a/6), *yaŋaġında* (7a/4), *yaṣduġı* (25b/8) vb.

ḳ# > ġ# değişmesi: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ırmaġ* (4a/10).

VkV > VgV değişmesi: Metinde, kelime içinde ötümsüz-patlayıcı-ön damak /k/ ünsüzü ötümlüleşmiş ötümlü-patlayıcı-ön damak /g/'sine dönüşmüştür. Tespit edilen örnekler şöyledir: yimegi (35a/5), *bölügi* (7a/2), *çekdügi* (37a/14), *erigi* (23b/1), *ėttigi* (2b/14), *gedigi* (33a/1), *kemügi* (29b/6), *tedarigi* (33a/14) vb.

VçV > VcV değişmesi: İncelenen metinde tespit edilen ötümlüleşme örnekleri şöyledir: ḳucaḳ (< ḳuçaḳ) (26b/1), *gece* (<< kiçe) (21a/12), *ucuz* (< uçuz) (22b/3), *ġece* (<< kiçe) (4a/5).

Metinde, ötümsüz-patlayıcı */ç/* ünsüzünün ötümlüleşmediği örnekler: *aġaçı* (26a/9), *getüriçi* (34b/15), *niçe* (5a/5, 20b/13, 24a/4, 25a/11) vb.

VpV > VbV değişmesi: İncelenen metinde tespit edilen ötümlüleşme örnekneği şöyledir: *gibi* (<< kipi) (26b/3).

3.2.1.2. Ötümsüzleşme

Ötümlü bir ünsüzün herhangi bir sebeple ötümlülüğünü kaybetmesidir. Eski Oğuz Türkçesinde olduğu gibi metinde de kalın sıradan kelimelerin ön seslerinde bulunan ve daha */d/*'ye dönmemiş olan */t/*'ler genellikle kurallı olarak *[ṭ]* (ط) harfi ile yazılmıştır.

#d > #t değişmesi: Tespit edilen örnekler şöyledir: *ṭāġ* (21a/8,9,10, 23b/1,9, 30b/11, 33a/7), *ṭar* (32a/7), *ṭatlu* (24a/5, 30b/12), *ṭatsuz* (30b/12), *ṭatmaḳ* (25b/12), *ṭavar* (8b/3, 20b/12/13) vb.

#b > #pdeğişmesi: Tespit edilen örnek şöyledir: *bıŋar* (> pınar) (9a/4,5), *barmaḳ* (9a/13) vb.

Metinde, Standart Türkiye Türkçesinde ön seste ötümlü olan kelimeler, ötümsüz şekliyle yazılmıştır. Tespit edilen örnekler şöyledir: *ṭaşra* (37/10, 10b/10), *ṭayanub* (25b/4), *ṭaş* (6a/10, 16b/12, 32b/8), *ṭaşlı* (31a/12), *ṭurma* (21b/10).

d# > t# değişmesi: Tespit edilen örnek şöyledir: *işit-* (<< eşid-) (25a/10).

s# > z# değişmesi: Tespit edilen örnek şöyledir: *gögis* (<< köküz) (8a/12)

3.2.1.3. Süreklileşme

Süreksiz ünsüzlerin sürekli ünsüzler hâline gelmesi olayıdır. Uygun şartlarda hece sonundaki ötümlü ünsüzler süreklileşebilir[89]. Sürekli ünsüzlerin "sızıcı" ve "akıcı" olmak üzere ikiye ayrılmasından dolayı süreklileşme hâdisesi, "sızıcılaşma" ve "akıcılaşma" olarak ikiye ayrılmaktadır:

3.2.1.3.1. Sızıcılaşma

Patlayıcı ünsüzlerin sızıcı ünsüzlere dönüşme hâdisesidir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

ḳ > ẖ değişmesi: Metinde, ḳ > ẖ sızıcılaşması şu örneklerde tespit edilmiştir: *aẖşam* (< aḳşam) (5b/4), *daẖı* (<< taḳı) (9a/1, 10a/2, 12b/11, 13a/7, 14b/9, 19b/1, 20a/4, 20b/11,

[89] Atmaca, (2020): 84.

22a/11,14, 22b/5, 24a/14, 30a/1, 32a/9), *daẖı* (<< taḳı) (3a/11, 3b/8, 4a/2, 5a/10, 6a/4, 7b/8,15, 8a/9,13), *ḳorẖu* (< ḳorḳu) (29a/9), *uyẖu* (<< udıku) (28a/14), *yoẖsa* (<< yok+ise (< erse)) (10b/8), *yoẖsul* (< yoḳsul) (3b/14). vb.

Metinde kelime başında oluşan #ḳ > #h sızıcılaşma örneği şöyledir: *ẖatun* (< ḳatun) (32b/7).

Metinde, şu kelimede #ḳ > #h sızıcılaşma gerçekleşmemiştir: *ḳaçan* (ne zaman, ne vakit) (8a/2, 12a/11).

#b > #v değişmesi: Eski Türkçede içerisinde */b/* bulunduran bazı kelimeler, Batı Türkçesinde sızıcılaşarak */v/* olmuştur. Tespit edilen örnekler şöyledir: *var* (<< *barır) (7a/10, 22b/15, 30a/1, 38a/9), *var-* (< bar-) (15b/14), *veren* (<< ber-) (12b/6), *vėrici* (<< ber-) (3b/13, 15b/9), vėrdi (<< ber-) (14a/7), vėrme (<< ber-) (22a/12).

b# > v# değişmesi: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *av* (< ab) (29b/12), *avcular* (< ab) (37b/10), *ev* (< eb) (5a/11, 12b/11,13, 14a/10, 16b/1) vb.

b > v değişmesi: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ṭavşan* (<< tabışġan) (26b/5), *deve* (<< tebi) (21a/11), *yavlaḳ* (< yablaḳ) "fena" (12b/11), *yavuz* (< yabuz) (20b/12, 34b/9, 37a/12), *ṭavar* (< tabar) (8b/3, 20b/12,13).

3.2.1.3.2. Akıcılaşma

Patlayıcı ünsüzlerin akıcı ünsüze dönüşmesi hâdisesidir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

d/ >> y/ değişmesi: Fonetikte bu ses olayına "geçişme ses hâdisesi" denir. Yani nitelikleri değişen ve başka bir sese dönüşen bir sesin bu yeni varlığını devam ettirme hâdisesidir[90].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ayru* (<< adrıg) (13b/6), *ayaḳ* (<< adaġ) (15a/13, 19a/14,15, 22b/12, 25a/6, 26b/8, 32a/1,2), *bayram* (<< badram) (29a/5), *büyük* (<< bedük) (9a/10,13,14, 17a/9, 24a/15, 30b/11, 33a/15, 34b/2, 35a/12, 36a/14), *eyü* (<< edgü) (14a/9, 20a/8, 25a/8, 26a/5), *uyumaḳ* (<< udı-) (25b/5) vb.

3.2.1.4. Diğer ses değişmeleri

b > p değişmesi: Bazı kelimelerdeki */b/*'ler Eski Türkçede olduğu gibi Eski Oğuz Türkçesinde de */b/* şeklini devam ettirmiştir. Lakin bu */b/*'ler Türkiye Türkçesinde ötümsüz patlayıcı */p/*'ye dönmüştür[91].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *barmaḳ* (> parmak) (9a/13), *bıŋar* (> pınar) (9a/4,5) vb.

[90] Atmaca, 2016: 84.
[91] Özkan, 1995: 99.

g > v değişmesi: Eski Türkçede iki ve üstü heceli kelimelerin son seslerindeki *ġ/g* ünsüzleri ile ek ve hece başındaki *ġ/g*'ler Batı Türkçesinde düşerken bazıları kendinden önceki ünlüyü yuvarlaklaştırırken bazıları herhangi bir değişiklik geçirmemiştir[92]. Kıpçak Türkçesinin karakteristik ses özelliklerinden biri olan bu değişme, özellikle Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinleri ile Codex Comanicus ve Tuhfetü'z-Zekiyye'de görülür[93].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *çevresi* (<< tegre) (28b/5), *tavuḳ* (<< taḳıġu) (12b/5), *ḳavın* (< ḳaġun) (22a/11), *ḳulavuz* (ḳulaġuz) (14a/4), *ayru* (<< adrıg) (13b/6), *kiçi* (<< kiçig) (9a/14, 31b/5), *ḳulaḳ* (<< kulgak) (26b/3) vb.

ŋ > m değişmesi: Bazı kelimelerde yuvarlak ünlülerin ardından gelen ve Türkiye Türkçesinde */m/* olan [ŋ], kendini muhafaza etmektedir.

Tespit edilen örnekler şöyledir: *ḳoŋşıya* (>> komşu) (15a/3), *ṭoŋuz* (>> domuz) (11a/1,4, 17b/7) vb.

3.2.1.5. Ünsüz Uyumu (~ Ünsüz Benzeşmesi)

Benzeşme, bir dil biriminde mevcut olan seslerin çıkış yeri veya biçimi bakımından birbirine yaklaşmasıdır[94]. Ünsüzler arasındaki ötümlülük-ötümsüzlük uyumudur. Eski Oğuz Türkçesinde bazı ünsüzlerin yalnızca ötümlü şekillerinin olması hasebiyle metinlerde ünsüzler arasında ötümlü olup olmama yönünde bir uyum yoktur[95].

İncelenen metinde tespit edilen ünsüz uyumu örnekleri şöyledir:

+dA bulunma hâli eki: Eski Türkçede ek başındaki */d-t/* ünsüzlerinden */l, n, r, ç, ş/* gibi ünsüzlerle biten isimlerden sonra */t/*, ünlü ve diğer ünsüzlerle biten isimlerden sonra */d/* kullanılır. Eski Oğuz Türkçesi ise diğer Orta Türkçe lehçelerinden farklı ve karakteristiktir. Eski Oğuz Türkçesinde ekin sadece ötümlü olan */d/*'li biçimleri kullanılır.[96]

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *cüssede* (9a/13), *diyārında* (16b/14), *elde* (7a/12), *demirde* (28b/3), *havada* (17b/10), *ḫarmānda* (18b/8), *maġribde* (34b/3), *ḳulaḳlarda* (14b/5), *luġatde* (3a/12), *şecerde* (19b/14), *tende* (31b/3), *üzerinde* (22b/7), *velāyetlerde* (19b/1), vb.

+dAn ayrılma hâli eki: Ek, Eski Oğuz Türkçesinde +dAn olup ötümsüz-patlayıcı #t'li biçimleri sonradan ünsüz uyumuna bağlı olarak ortaya çıkmıştır[97]. Metinde tespit edilen

[92] Özkan, 2000: 107.
[93] Yıldız ve Yalkın, 2021: 74.
[94] Karaağaç, 2019: 121.
[95] Tuna, 1957: 44-45.
[96] Yıldız ve Yalkın, 2021: 84.
[97] Atmaca, 2016: 60.

örnekler şöyledir: *ırāḳdan* (33b/8), *ḳocalıḳdan* (36a/10), *ḳamışdan* (12b/12), *pīrlikden* (36a/5), *gökden* (4b/1) vb.

+dUr bildirme eki: Metinde tespit edilen ünsüz uyumu örnekleri şöyledir: *yoḳdur* (12b/6), *yırtıḳdur* (19b/12), *rīşdür* (24a/8,9), *ḳarışdur* (24b/13), *ṣuṣamışdur* (25a/8), *ṣıfatdur* (3b/10) vb.

-dUr- çatı eki: Metinde tespit edilen ünsüz uyumu örnekleri şöyledir: *getür-* (<< keltür-) (26b/14), *ḳaldurub* (11a/13), *yazdur-* (29a/2) vb.

-dik/-dUK sıfat-fiil eki: Bazı kelimelerde dar-düz kullanıldığı da görülür. Tespit edilen örnekler şöyledir: *çekdügi* (37a/14), *dedükleri* (12a/9, 12b/7), *ṣoḳduḳları* (36b/13), *ṭoḳuduḳları* (19a/15) vb.

Metinde, dar-düz olan örnekleri de vardır: *dedikleri* (31a/12, 20b/3, 16a/15, 14b/7).

+(y)ici fiilden isim yapım eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *yaradıcı* (15b/7), *ėdici* (14a/12).

-dI görülen geçmiş zaman eki: Eski Oğuz Türkçesinde ekin ünsüzü daima ötümlü-patlayıcı */d/*'lidir. Ötümlülük-ötümsüzlük uyumuna tâbi olmamıştır[98].
İncelenen metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *bişdi* (7b/11), *ėtdi* (27b/6), *gitdi* (18b/10), *ṭutdı* (8a/4) vb.

+CA eşitlik hâli eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ḳızılca* (10a/1), *niçe* (< ne+çe) (5a/5, 20b/13, 24a/4, 25a/11).

-dUḳdA zarf-fiil eki: Metinde iki örnek tespit edilmiştir: (aġuz yaᶜnī dişi ḳoyun) *doġurduḳda* (ibtida südine aġuz dėrler) (12a/7), (ṣallanmaḳ nitekim ḳuzı) *boġazlanduḳda* (ṭalābir ve yürek oynıcaḳ) (11a/15).

3.2.1.6. Ünsüz Türemesi

Heceye destek sağlamak için kelimede, hiçbir organik fonksiyonu bulunmayan bir veya daha çok sesin türemesi olayıdır[99].

3.2.1.6.1. Başta Ünsüz Türemesi

#v türemesi: İncelenen metinde, *-ur* > *vur-* kelimesinde ünsüz türemesi görülmez. Metinde kelime, Eski Türkçedeki asli şekliyle (*ur-*) kullanılmıştır. Tespit edilen örnekler şöyledir: *urmaḳ* (15b/13), *urucı* (15b/13), *uruş* (26b/12), *urub* (34b/7), *ururlar* (37a/12) vb.

#y türemesi: Eski Oğuz Türkçesinde ön seste hem *y* sesini bulunduran kelime örnekleri hem de *y* sesini yitirmiş kelime örnekleri vardır.

---

[98] Gülsevin ve Boz, 2004: 122.
[99] Tuna, 1986: 47.

Tespit edilen örnekler şöyledir: *ıldırım / yıldırım* (21a/11), *irişdirici* / *yirişdirici* (<< eriş-) (32a/6).

3.2.1.6.2. İçte Ünsüz Türemesi

Yarı ünlü */y/* ünsüzünün genellikle iç seste türemesi, "açıklık uyumu" ve "ses-hece dengelenmesinden (~nitelik-nicelik dengelenmesinden)" kaynaklanmaktadır[100].

y/ türemesi: y/ sesi, daha çok yabancı dillerden Türkçeye geçen ve iç seste hemze (ء) veya ayn (ع) sesi bulunan kelimeler arasında diftongdan kaçmak ve söyleyiş kolaylığını sağlamak için türemektedir.

Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *zāyide* (< Ar. zāʾide).

VyV türemesi: Yardımcı ünsüz olarak /y/ türemesi. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *aġlayıcı (30b/3)*, *anlayıcı* (10b/8), *belāya* (10b/14), *çalġuya* (35a/11), *ibtidāya* (35b/10), *iŋleyici* (30b/4), *ḳamuya* (16b/2), *ḳamuya* (16b/2), *ḳoŋşıya* (15a/3), *ortaya* (15a/15), *ṣaḳlayıcı* (23a/1), *söyleyici* (4b/8), *yıldırayıcı* (21a/14) vb.

3.2.1.7. Ünsüz İkizleşmesi

Bu ses olayı kelime içinde gerçekleşmektedir. Bir tür türeme çeşidi olan ünsüz ikizleşmesi, ötümsüz ünsüzün ikizleşmesi hâdisesidir[101].

Metinde tespit edilen ikizleşme örnekleri şöyledir: *aṣṣı* "fayda, kâr" (<< asıg) (6a/15), *elli* "elli" (< elī < elig) (10a/15), *ıssı* "sıcaklık, hararet" (<< ısıg) (33b/8,9), *issilik* "sahip" (<< idisi) (35b/1) vb.

3.2.1.8. Ünsüz Yutulması

Bir ünsüzün, kendisinden sonraki ünlünün içinde erimeye vakit bulamadan kaybolmasıdır[102].

Metinde tespit edilen ünsüz yutulması örnekleri şöyledir:

#b > #Ø: Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *ol-* (< bol-) (7a/4,13, 11b/15, 12a/1,3,13, 12b/3,5,6).

#h > # Ø: Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *örgücü* (<< hörgüc) (21a/11).

#y > #Ø: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *aġlamaḳ* (<< yıġla-) (15b/6), *aġlayıcı* (<< yıġla-) (30b/3) vb.

ġ/ > Ø/ : Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ḳulaḳ* (<< ḳulġaḳ) (26b/3).

---

[100] Ercilasun, 2000: 219-225.
[101] Özkan, 2009: 168.
[102] Atmaca, 2016: 87

+ArU (<< +GArU) (yön gösterme hâli eki): Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *içerü* (<< iç+gerü) (10b/7), *ilerü* (<< il+gerü) (14a/3), *ilerülük* (14a/3) vb.

+(y)A (<< +GA) (yön gösterme hâli eki): Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *başlarına* (32a/15), *burnına* (37a/12), *demirciye* (13b/8), *dişiye* (31b/10), *süriye* (12a/4), *ulusına* (34b/2) vb.

-ınca (<< -GInçA) (zarf-fiil eki): Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *olınca* (19b/11, 12b/4), *yaġınca* (37b/11) vb.

-(y)An (<< -GAn) (sıfat-fiil eki): Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *biten* (19b/14), *gören* (13b/6), *ḳalanlara* (<< ḳalġan) (34b/10), *veren* (12b/6), *yalan* (<< yalġan) (31a/3) vb.

+lü (<< +lUG) (isimden isim yapım eki): Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *gözlü* (14b/1), *güçlü* (14a/14), *īşvelü* (36a/9), *kirlü* (19a/8), *örilü* (7a/3) vb.

l/ > Ø/: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *getürmek* (<< keltür-) (11a/13), *getürme* (<< keltür-) (17b/3), *getüren* (<< keltür-) (26b/14), *getüriçi* (<< keltür-) (34b/15) vb.

s/ > Ø/: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ḳızıl* (< kızsıl) (37a/5, 32a/9, 38a/8), *ḳızılca* (< kızsıl) (10a/1) vb.

3.2.1.9. Ünsüz Erimesi

"Bir kelimede, ünlüden sonraki ünsüzün o ünlünün açıklığı etkisiyle niteliği silinerek ünlü içinde onu uzatma suretiyle kaybolmasıdır. Yutulma ses hâdisesi ile arasındaki temel fark, *istikamet farkı*'dır."[103]. Başta görülmeyen bu ses hadisesinin temel nedeni ünlülerin açıklık derecelerinin (açıklık uyumu) ünsüzlerden fazla olmasıdır.

İncelenen metinde tespit edilen *ünsüz erimesi* örnekleri şöyledir:

ġ# > Ø# erimesi: Tespit edilen örnekler şöyledir: *diri* (<< tirig) (20b/8), *kişi* (<< kişig) (15a/7, 25a/15, 33b/15, 34a/1, 34b/13, 36a/15), *ḳuru* (<< ḳurıġ) (6a/13) vb.

l/ > Ø/ erimesi: Tespit edilen örnekler şöyledir: *getürmek* (<< keltür-) (11a/13), *otur-* (<< oltur-) (37b/7) vb.

r# > #Ø erimesi: (i- (<< er-)): Tespit edilen örnekler şöyledir: *ėderse* (18b/15, 27a/9), *olursa* (21a/13) vb.

3.2.1.10. Ünsüz Düşmesi

[103] Atmaca, 2017: 71

Erimeye imkân bulamayıp kullanıştan kalkan son sesin düşmesi hâdisesidir. Düşme, erime ve yutulma ses hâdiselerinden farklı olup daha çok alıntı kelimelerin sonunda gerçekleşmektedir[104].

Metinde ünsüz düşmesi ses hâdisesinin görüldüğü örnekler şöyledir: *ḥaḳ* (< Ar. ḥaḳḳ) (3b/12, 14a/12), *Rab* (< Ar. Rabb) (22b/14, 7a/13, 28a/13), *aġla-* (<< yıġla-) vb.

3.2.1.11. Ünsüz Kaynaşması

İki ünsüzün nitelik ve niceliklerinin kaynaşarak tek bir ünsüze dönüşmesi ses hâdisesidir. Bu ses hâdisesi ünlülerde ulama ile meydana gelen "ünlü kaynaşması"dır. Eski Oğuz Türkçesinden önce tamamlanmış bir ses olayıdır[105].

İncelenen metinde "ünsüz kaynaşması" örnekleri şöyledir: *aŋa* (<< an+ga) (6b/15, 13a/4, 22b/7, 27a/9, 27b/9, 35a/14), *baŋa* (<< ben+ge) (14a/7), *yaŋa* (<< yan+ġa) (30a/2) vb.

3.2.1.13. Tekleşme

Alıntı kelimelerde, özellikle Arapça ve Farsçadan alıntılanan kelimelerde bulunan çift ünsüzlerden birinin düşmesi hâdisesidir.

İncelenen metinde tespit edilen "tekleşme" örnekleri şöyledir: *ḥaḳ* (< Ar. ḥaḳḳ) (3b/12, 14a/12), *Rab* (< Ar. Rabb) (22b/14, 7a/13, 28a/13), *ṣaf* (< Ar. ṣaff) (32b/3) vb.

3.2.1.14. Hece Tekleşmesi

Sesçe birbirine benzeyen hecelerden birinin söyleyişten kalkması hâdisesi olan bu ses olayının temelinde "en az çaba kanunu"[106] vardır.

Metinde hece tekleşmesi, Eski Oğuz Türkçesinde III. şahıs bildirme çekiminde kullanılan ve geniş zamanın çekimlenmiş şekli olan *-dUr* (<< turur) fiilinin sonundaki hecenin erimesiyle meydana gelmiştir.

Tespit edilen "hece tekleşmesi" örnekleri şöyledir: *budur* (2b/3), *cāmiddür* (2b/13), *geliserdür* (27b/4), *lüledür* (19a/3), *mefʿūldur* (11a/3), *rīşdür* (24a/8,9) vb.

---

[104] Özkan, 2009: 170.

[105] Yıldız ve Yalkın, 2021: 82

[106] Ayrıntılı bilgi için bk. Hatiboğlu, V. 1978: *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 48.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ŞEKİL BİLGİSİ (~MORFOLOJİ) ÖZELLİKLERİ

Şekil bilgisi, "bir kök kelimelerini, eklerini, köklerle eklerin birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili öteki konularını inceleyen gramer dalıdır"[107]. Şekil bilgisi iki temel ögeden oluşmaktadır: Kökler ve ekler.

4.1. Ekler

4.1.1. Yapım Ekleri

Yapım ekleri, "sonuna eklendiği kelime ile birlikte fakat o kelimeden hem anlamca hem de kavramca ve şekilce farklı, yeni bir kelime yapısı ve bu yeni kelimenin cümle seviyesini ilgilendiren herhangi bir söz dizimi teşkilinden bağımsız olarak varlığını sürdürebilmesi gerekmektedir"[108].

4.1.1.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

İsimden isim türeten ekler, isim kök ve gövdelerine getirilen eklerdir.

+ak eki: Metinde beş örnek tespit edilmiştir: *başaḳ* (24a/2, 30b/14), *bucaḳ* (5a/10, 16a/11, 32a/7), *yıġınak* (6b/3), *çanaḳ* (< çan+ak "ağaçtan oyma kāse") (5a/15, 17a/6, 23b/13), *yaŋaḳ* (3b/14).

+An eki: Eski Türkçe döneminde çokluk kategorisinde kullanılan ve kalıplaşarak isimden isim yapma eki özelliği kazanan bir ektir[109]. Kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. *eren* (23a/2), *oġlan* (<< oġul+an) (7a/5, 11b/13, 20b/5, 28b/3, 35a/3, 36b/10).

+ArU (<< +GArU) eki: İstikamet bildiren kelimeler türetir: *içerü* (<< iç+gerü) (10b/7, 31a/6), *ilerü* (<< il+gerü) (14a/3), *yuḳaru* (<< yok+ġaru) (18a/13).

+CA eki: Aslında eşitlik hâli eki olan bu ek fonksiyon değiştirerek eskiden beri yapım eki hâlinde kullanılıp bazı kelimelerde kalıcı adlar türetmiştir[110]. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *aḳça "akçe, para"* (23b/11, 37b/4), *alaca* (32b/10), *ᶜarabça* (25a/1, 25b/1) (24a/11), *kemānçe* (4b/9), *kızılca* (10a/1), *türkçe* (4a/3).

+cAk eki: "Sıfat fonksiyonunda kelimeler türetir"[111]: *gökçek* (3a/10, 5a/7, 36a/13), *ısıcak* > *sıcak* (15a/7).

---

[107] Korkmaz, 2009: 5.
[108] Atmaca, 2016: 91.
[109] Gülsevin, 1997: 115.
[110] Taş, 2015: 27.
[111] Gülsevin, 2017: 124.

Bu ek aynı zamanda zarf eki olarak kullanılır: *yalıncaḳ* (26a/15).

+CI eki: Eski Türkçe döneminden beri isimden isim yapım eki olarak kullanılmıştır. Genellikle meslek isimleri yapar ve ünlüsü düz-dardır[112]. Metinde ünlüsü üç farklı şekilde kullanılan bu ek, meslek isimleri, uğraşma ve alışkanlık fonksiyonunda isimden isim türetir: *avcı* (22b/5), *ekinci* (6b/1), *demirci* (13b/10), *bostancılar* (12b/11), *deveci* (22b/10), *eskiciler* (19b/3), *gözci* (28b/12), *ḥalvacı* (22a/12), *kuyumcı* (13b/10), *pabuccılar* (19b/3), *sucı* (36a/3), *otçı* (31b/2).

+cıl eki: İsinden isim yapım eki olan bu ek, ad ve sıfatlar türetir: *ṭavşancıl* (17a/11).

+cuk eki: Küçültme, sevgi ve şefkat fonksiyonunda kullanılan bu ekin ünlüsü, Eski Oğuz Türkçesinde olduğu gibi dar-yuvarlaktır: *depecük* (29a/1), *uvacuḳ* "ufacık" (23b/1).

+de eki: Zaman bildiren isimlere geldiğinde zaman zarfı yapan bu ek, şekil olarak "bulunma hâli eki"dir: *güninde* (32a/15).

+dAş eki: Genellikle eşitlik, mensubiyet, ortaklık ve bağlılık fonksiyonunda kelimeler türetir[113]. Metinde birkaç örnekte geçmektedir: *derddeş* (22a/4), *ḳardaş* (6a/4,6), *ḳarındaş* (14a/8, 20b/3), *yoldaş* (6a/4,7).

+di eki: Metinde, kalıplaşmış olarak tek örnekte bulunmaktadır: *imdi (<< amtı)* (13a/3).

+dın eki: Metinde bir örnekte tespit edilmiştir: *aydınlıġı* (35b/12).

+dız eki: İşlek bir ek değildir. Metinde, bir örneği tespit edilmiştir. *yıldız* (14a/13).

+dü eki: "Yansıma (onomatope) kelimelerden yeni isimler yapar"[114]. Metinde, tespit edilen örnek şöyledir: *iŋildüye* (30a/11).

+dUrUK eki: "Bu ek *-n, -l* ünsüzleri ile sonuçlanan insan ve hayvanlara ait organ adlarına gelerek "tutan, durduran" anlamına işin yapılmasını sağlayan araç, gereç vb. adlar türetmiştir"[115]. Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir: *boyunduruḳ* (13a/13,14), *burunduruḳ* (22b/9), *gömüldürük* (7b/7), *kendürük* (38a/5).

+egü eki: "Addan ad türeten *+a-* eki ile fiilden ad türeten *-gI* ekinin kaynaşmasından oluşmuş, addan ad ve sıfat türeten birleşik bir ektir"[116]. Arkaik olarak belli kelimelerde geçmektedir.

Metinde işlek kullanılan bir ek değildir: *önegülik* "inat, inatçı kimse" (14b/7, 19a/11-12), küdegü *>>güyegü > güvegi > güvey* (28a/6).

+el eki: Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *güzel* (< köz+el) (18b/12, 38a/9).

---

[112] Yıldız ve Yalkın, 2021: 87.
[113] Caferoğlu, 1929:
[114] Gülsevin, 2017: 125.
[115] Korkmaz, 2009: 46.
[116] Korkmaz, 2009: 34.

+eş eki: Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *güneş* (< kün+eş) (4a/15, 22b/8, 34a/4, 35b/9)

+ez eki: İsimden sıfatlar ve zarflar türeten bir ektir[117]. Metinde, geçen örnekler şöyledir: *geŋez* "kolay" (8b/2, 34a/2).

+ıl eki: Renk adlarına gelir. Metinde, iki örneği tespit edildi: *ḳızıl* (32a/9, 37a/5, 38a/8), *yaşıl* (9a/10, 38a/8).

+un eki: Ünlü uyumuna uyarak isimlerden zarf yapar[118]: *uzun* (18a/3, 25a/10).

+gü eki: Metinde bir örneği tespit edilmiştir: *eyegü* (kaburga kemiği) (10a/5).

+kek eki: Kalıplaşmış olarak metinde tek örnekte görülür: *erkek* (8b/3).

+la eki: Yer isimleri yapar: *yayla* (12b/13, 31a/5).

+lak eki: Eski Türkçede *+lAG* ekinin Doğu Türk lehçelerinde aldığı şekildir. Bazı örnekler ödünçleme yolu ile Anadolu'daki Türkçeye de girmiştir. Bu ekin EAT'deki kurallı şekli *+lA*'dır[119]. Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *otlaḳ* (16a/12)

+lIk, +lUk: "Yer, meslek ve mücerret isimleri sıfat yapma fonksiyonunda kelimeler türetir"[120]. Metinde işlek kullanılan eklerden biridir:

a) İsimlerden ve sıfatlardan soyut isimler türetir: *eksiklik* (28b/8), *ḥastalıḳ* (31b/11), *ḳulluḳ* (32a/2, 36b/11), *iyilik* (16b/3), *sayruluḳ* (30b/5), *varlıḳ* (32b/5).

b) İsimlerden zaman bildiren kelimeler yapar: *günlük* (29b/8), *aylık* (37b/6), *evlik* (24b/11,12).

c) Belirli bir dönemi ifade eden isimler türetir: *ḳocalıḳ* (36a/10), *pirlik* (36a/5).

d) Meslek isimleri türetir: *muştuluḳ* (24b/11).

e) Bir maddenin neler olamaya uygun olduğunu gösteren isimler türetir: *yamalıḳ* (38a/4).

f) Bitki isimleri türetir: *ṣarılık* (33a/2).

g) Alet isimleri türetir: *benglik* (29a/8), *ignelik* (17b/13), *iplik* (19b/4, 33b/5), *ḳamışlıḳ* (32b/11), *maṣlıḳ* (29a/8), *ṣadlıḳ* (15b/6), *ṣadanlıḳ* (12b/4).

h) Yer ve yön isimleri türetir: *duṭluḳ* (12b/13), *girülük* (14a/4), *ilerülük* (14a/3), *issilik* (35b/2), *meşelik* (19b/2), *yuḳarlıḳ* (14a/2).

+lU(<< +lIG) eki: "Genellikle "sahip olan" işlevinde sıfatlar türetir"[121]. Ekin ünlüsünün yuvarlak olmasının nedeni, ekin Eski Türkçedeki şekli olan *+lIG*'daki ötümlü patlayıcı G#'nin erimesidir.

---

[117] Yıldız ve Yalkın, 2021: 87.
[118] Atmaca, 2020: 22.
[119] Gülsevin, 2017: 126.
[120] Atmaca, 2016: 93.
[121] Taş, 2015: 45.

Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir: *aġulu* (24b/10), *atlu* (25a/4), *baġlu* (10a/7), *baẖtlu* (15b/6), *enlü* (18a/1), *ġamlu* (30a/14, 36a/13), *gizlü* (29b/5), *güçlü* (14a/14), *gözlü* (14b/1), *ḥācetlū* (30a/14), *işvelü* (36a/9), *kirlü* (19a/8), *ḳokulu* (15b/4), *ḳorḳulu* (29a/10), *ḳutlu* (3a/3, 15b/6), *kuvvetlü* (32b/2, 33b/1), *küflü* (28b/2), *otlu* (16a/12), *örtülü* (29b/5), *paslu* (19a/8), *ṣaḳallu* (24a/14), *ṣamānlu* (6a/8), *tellu* (4b/10), *şikayetlü* (30a/14), ṭatlu (24a/5, 30b/12), *ṭozlu* (33b/7), *yamalu* (20b/9), *yaşlu* (34b/14), *yürüyüşlü* (20b/13) vb.

+mIş eki: Çok eskiden "on" anlamında kullan bu ek, daha sonraki dönemlerde altı ve yedi sayı isimlerinde kalıplaşmış olarak görülür[122]. Metinde iki örnek de görülür: *altmış* (10b/1, 22a/14), *yetmiş* (10b/1).

+rA eki: Bu yön bildirme hâli eki, metinde yapım eki fonksiyonunda kullanılmıştır:

a) Yön gösteren zarflar yapar: *taşra* (10b/10, 37a/10), *üzre* (<üze+re) (14a/12).
b) Zaman belirten zarflar yapar: *ṣoŋra* (31b/7).

+rAk eki: Sıfat ve zarflar türetir: *kiçirek* (38a/8), *ṣovuġraḳ* (11b/12), *yigirek* "daha üstün" (12b/15).

+sul eki: Tek örnekte görülür: *yoẖsul* (3b/14).

+sUz eki: İsimden sıfat yapmak için kullanılan eklerden biridir, olumsuzluk fonksiyonuna sahiptir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *asılsuz* (3a/10), *elsüz* (14b/2), *fāyidesüz* (4b/7), *ṭatsuz* (30b/12) vb.

+vaş eki: Sıfat tamlamasında tamlanan olan "baş" kelimesi zamanla ekleşmiş ve 'baş'ın ön sesindeki */b/* süreklileşerek */v/*'ye dönmüştür[123]. Metinde bir örnek tespit edilmiştir: *ḳaravaş* (5a/15, 14a/10).

+(I/U)z eki: Soyut, somut isimler ve sıfatlar türeten bu ekin fonksiyonu, ikilik (~dualite)'dir[124]. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *göz* (3b/15, 6a/12, 18a/4, 20b/5, 22b/15, 24b/3, 27a/6), *gözlü* (14b/1), *gözinin* (17b/5, 18b/15), *gözci* (28b/12).

4.1.1.2. İsimden Fiil Yapım Ekleri

+A- eki: Hem geçişli hem geçişsiz fiil yapabilir: *oyna* (18a/14), *beŋze* (13b/14, 18b/1), *uzamak* (25b/5).

+An- eki: Bu ek, "+*A*- isimden fiil yapma eki ile +*n*- fiilden fiil yapma ekinin birleşmesinden oluşmuş birleşik bir ektir"[125]: *utandı* (16a/2), *begen* (25b/8), *utanmaḳ* (25b/11, 34a/14,15).

[122] Gülsevin, 2017: 128.
[123] Yıldız ve Yalkın, 2021: 93.
[124] Gabain, 2003: 46.
[125] Korkmaz, 2003: 112.

+(A)r- eki: Geçişli ve geçişsiz fiiller türetir. Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir: *göger* "yeşermek, yeşillenmek" (35a/4), *aġarmış* (7a/8).

+DA- eki: Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir: *aldar* (24A/4, 25a/14,15), *iste* (izde) (3a/7, 9a/4, 15b/15, 35a/7).

+el- eki: Geçişsiz fiil yapar: Metinde, tespit edilen örnek şöyledir: *düzelmiş* (15a/10).

+ı- eki: Geçişsiz fiilleri türetir. Metinde işlek kullanılan eklerden biri değildir: *aġrı* (< ağırı) (30b/6).

+ıḳ eki: Geçişsiz fiil yapar. Tespit edilen örnek şöyledir: *açıḳ* (6a/5).

+lA- eki: İsimden fiil türeten en işlek eklerden biridir: Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir: *gizle* (8b/4,5), *ḥazırla* (18a/9), *işleyici* (13b/2), *ḳocaḳla* (26a/15), *otla* (31b/1).

-lAn- eki: *+lA* ekinin çatı eki *-n-* ile genişletilmiş şeklidir[126]. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *baġlan* (10a/8), *devlenmek* (13b/11), *gizlenmek* (8b/4,5), *nazlan* (18b/14), *öykülenmiş* (28b/6).

+sa- eki: 'bir şeye ihtiyacı olmak, istemek' anlamı taşıyan geçişsiz fiil yapar[127]. Metinde işlek olmayan bir ektir: *ṣuṣamışdur* (25a/9).

+ü- eki: "Bu ekin varlığı, mukayese yolu ile açıklanabilir"[128]. Metinde bir örnek tespit edilmiştir: *ögüt* (< ög+ü-t) (16b/4).

4.1.1.3. Fiilden İsim Yapım Ekleri

-V: Bir tek ünlü ile yapılan isimlerdir. Eski Türkçe kelimelerin sonunda ötümlü-patlayıcı G#'lerin kendinden önceki ünlünün içerisinde erimesi sonucunda bünyesinde bu ünsüzü bulunduran farklı ekler, Eski Oğuz Türkçesinde tek ünlü ile karşılanmıştır[129].

-A: Eski Türkçede zarf-fiil ekidir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *yine* (13b/6,11, 18b/11), *ḳışa* (18a/2).

-ac eki: Alet ismi yapar: *ḳışac* "kıskaç, kerpeten" (21a/3).

-(A)k eki: Geçişli ve geçişsiz fiillerden isimler türetir: *bıçaḳ* (<< bıççaḳ) (4a/5,11), *ṭaraḳ* (24a/8,10), *dilek* (20b/10), *döşek* (26a/14, 36b/15), *ölçek* (22a/14,15), *ṭudaḳ* (3b/14), *ḳorḳaḳ* (9b/4).

-an (<< -GAn) eki: Sıfat-fiil ekidir. Metinde, tek örnekte tespit edilmiştir: *yalan* (<< yalġan) (31a/3).

-az eki: İşlek kullanılan bir ek değildir. Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir: *boġazına* (5b/5), *boġazlanduḳda* (11a/15), *boġaz* (32a/1).

---

[126] Atmaca, 2020: 68.
[127] Gülsevin, 1997: 119.
[128] Gülsevin, 2017: 132.
[129] Gülsevin ve Boz 2004: 159.

-cek eki: Metinde, bir örnek tespit edilmiştir: *emcek* "meme" (28a/11).

-dU eki: Geçişsiz fiillere gelip âlet ismi yapar. Metinde, bir örnek tespit edilmiştir: *şındu* "makas" (17b/15), *egindü* (altun ve gümüş dörpülemek) (33b/2).

-g eki: Eski Türkçedeki *-(I)G* ekinin ünsüzü Eski Oğuz Türkçesinde eriyip kaybolduğundan, bu ekle türeyen şekiller '*g*'siz kalmıştır. Ama tek ünlülü fiillerde '*g*'yi saklanmıştır. Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *ög* "akıl, us, gönül, iç" (26b/10).

-gA eki: Hem isim hem de sıfat yapar[130]. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *gölge* (15a/2,5), *çekirge* (32b/13).

-ġu/ ḳu eki: "Eklendiği fiilin son ses durumuna göre, ön sesi ötümlü ve ötümsüz biçimler alabilen ek, genellikle tek heceli fiil kökleriyle çeşitli çatı ekleri almış fiil gövdelerinden adlar türeten çok işlek bir ektir"[131]: *ḳayġu* "kaygı" (28b/6), *bıçḳu* (28b/3), *çalġu* (35a/13) vb.

-ı eki: Eski Türkçedeki fiilden isim yapım eki *-I* ile zarf-fiil eki *-I*'nın kalıplaşmış örneklerinde görülür[132]. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *daḫı* "dahi, de, ve" (30a/1, 32a/9), *daḥı* "dahi, de, ve" (32b/1).

-(y)IcI/-(y)UcI eki: "Bu ek, bir meslek veya düşkünlük fonksiyonunda kelimeler türetir"[133]. Aslında fiillerin isimleştirilmiş şekilleri olan sıfat-fiiller ile fiilden isim yapan eklerin temel farkı 'zaman' kavramı taşımalarıdır. Ama *–(y)IcI* eki, temelde bir 'zaman' anlamı vermez. Bir fiili çok ve devamlı yapan kişi ve nesneleri bildiren isim ve sıfatlar yapar. Ayrıca sıfat-fiillerin olumsuzu *-mA-* ile yapılmasına rağmen, *-(y)IcI* ekinin olumsuzu "*değil"* ile yapılmaktadır[134].

Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir: *aġlayıcı* (30b/3), *aḳıcı* (22a/8), *alıcı* (33a/11), *anlayıcı* (10b/8), *besleyici* (22b/14), *çekici* (15b/11), *ėdici* (14a/12, 15b/10, 22b/9), *gėderici* (14a/5), *görici* (23a/5,9), *gösterici* (3b/8), *ıldırıcı* (21a/14), *ḳovıcı* (23a/5), *ḳovucı* (23a/7), *olıcı* (5b/1, 22a/5), *ṣaḳlayıcı* (23a/1), *söyleyici* (4b/8), *ṭutıcı* (8a/1), *urucı* (15b/13), *vėrici* (3b/13, 15b/9), *yaradıcı* (15b/7), *yarıcıŋ* (21a/1), *yazıcı* (33a/2), *yırtıcı* (23b/7, 29b/13), *yorucı* (32b/9) vb.

-(ı)m eki: Bir defada yapılan işleri gösterir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *adım* (7b/15), *ṣalḳımı* (24a/1, 30b/14).

---

[130] Yıldız ve Yalkın, 2021: 95.
[131] Korkmaz, 2009: 80.
[132] Yıldız ve Yalkın, 2021: 96.
[133] Atmaca, 2016: 94.
[134] Gülsevin, 2017: 150.

-ḳun/ -ġun eki: "Hem geçişli hem geçişsiz fiillere gelerek 'edilgen çatıda -mIş' anlamı taşıyan kelimeler üreten bu ek EOT'de işlektir"[135]. Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir: *şaşḳun* (10b/2), *yılġun* (33a/9).

-mA eki: "Eski Türkçede ve Eski Oğuz Türkçesinde bu ekle müşahhas fonksiyonda kalıcı isimler üretilmiştir"[136]. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *düzme* (32b/10), *ışmarlama* (35a/12), *örme* (16a/15), *ütme* (18b/6) vb.

+mAK eki: İsim-fiil ekidir. Ama kalıcı isimler yaparak yapım eki fonksiyonunda da kullanılır[137]. Mastar eklerinin en işleğidir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *etmek* "ekmek" (24a/2), *ṭoḳmaḳ* (9a/10), *yemek* "aş" (25b/13), *başmaḳ* "yüz örtüsü" (19b/2).

-man eki: İşlek bir ek değildir. Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *ṭuman* "duman, sis" (21a/11,13).

-mur eki: Geçişsiz fiillere gelir. Metinde çok işlek değildir: *yaġmur* (4b/2, 31b/4, 32a/3).

-u eki: "-*U* eki aslında bir yardımcı ünlü iken Batı Türkçesine geçişte -*(I/U)G* ekindeki */G/* ünsüzünün düşmesiyle oluşmuş ve ekin yerine geçerek yuvarlaklaşmıştır. Kimi kelimelerdeki -*U* eki, Eski Türkçedeki -GU ekinin başındaki */G/* ünsüzünün erimesiyle oluşmuştur"[138]. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ḳorḳu* (ḳorḳ-u < ḳorḳ-ġu) (18b/2, 20a/9, 29a/10), *ḳoḳulu* (15b//4), *ayru* (13b/6).

-(U)K eki: "Ek, ünlü ile biten tabanlara doğrudan doğruya, ünsüzle biten tabanlara ise araya yardımcı ünlü alarak eklenmektedir"[139]. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *artuḳ* (24b/6), *büyük* (9a/10,11, 17a/9, 24a/15, 30b/11, 33a/15, 34b/2, 35a/12, 38a/6), *bölük* (24b/12, 33b/2), *öksürük* (29b/4), *tükürük* (38a/2), *ṣovuḳ* (11b/11, 15a/8, 33b/9).

4.1.1.4. Fiilden Fiil Yapım Ekleri

-ç- eki: İşlek olmayan eklerdendir. Tespit edilen örnek şöyledir: *sürç-* "kaymak, ayağı kaymak" (27b/2).

-I- eki: Pekiştirme bildirir. Tespit edilen örnek şöyledir: *ḳazı-* (11a/14).

-(I)k- eki: Tek heceli fiil köklerinden anlamı pekiştirilmiş 'olma' fiilleri türetir[140]. Tespit edilen örnek şöyledir: *ḳırḳ-* "kırkma, yapağasını kesme" (14a/1).

---

[135] Gülsevin, 2017: 146.
[136] Timurtaş, 1994: 81.
[137] Yıldız ve Yalkın, 2021: 97.
[138] Özkan, 2009: 64.
[139] Özkan, 2000: 120.
[140] Korkmaz, 2003: 127.

-y- << -d- eki: Pekiştirme çatıları türetir[141]. Metinde işlek değildir: *ḳoy-* (*ḳo- "koymak, bırakmak")[142] (12b/2).

4.1.2. Çatı Ekleri[143]

Çatı ekleri, fiilin bünyesinde taşıdığı icra vasıtasıyla yine fiilin bünyesinde taşıdığı hareket arasındaki ilişki fiillerin çatısını oluşturur. Bu ekler, "eklendiği kelimeyle birlikte; fakat o kelimeden hem anlamca hem de şekilce farklı, yeni bir kelime yapmamaktadır"[144].

Sonuç olarak bu ekler, söz diziminde fiilin icra edilmesiyle ilgili bir görev üstlendikleri için yapım eklerinden ayrı bir üst başlıkta ele alınmalıdır.

Metinde, tespit edilen çatı ekleri şöyledir:

4.1.2.1. Edilgenlik

Geçişli veya geçişsiz fiillere *-(I)n-* ve *-(I)l-* eklerinin getirilmesiyle oluşur. Edilgenlik çatısı, geçişli ve geçişsiz eylemlerden edilgenlik ekleriyle kurulan; ancak eylemin gösterdiği işin kimin tarafından yapıldığı belli olmayan, öznesi belirsiz çatıdır[145].

-(I)l-/ -(ü)l eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *açıl-* (20a/4, 34a/10), *örtül-* (29b/5), *örül-* (7a/3), *yapıl-* (36a/4).

-(I)n-/ -(u)n eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *bağlan-*(10a/8), *olun-* (7b/9), *yolun-* (24a/1).

4.1.2.2. Dönüşlülük

Geçişli ve geçişsiz fiilere *-(I)n* eki getirilerek yapılır. İşi yapan ile yapılan işten etkilenen aynıdır.

-(I)n- eki: Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir: *şalınmaḳ* (11a/13, 37a/4,5), *görinmek* (5b/13).

4.1.2.3. İşteşlik

Fiilin karşılıklı veya ortak yapılmasını ifade eder.

-ş- eki: Metinde, bir örneği tespit edilmiştir: *söyleşecek* (22a/4).

4.1.2.4. Ettirgenlik[146]

---

[141] Taş, 2015: 180.
[142] Atmaca, 2020: 69.
[143] Türkçede çatı kavramı ve çatı ekleri hakkında bk. Yücel, 1999: 156-202.
[144] Turan, 2007: 1837.
[145] Atmaca, 2020: 69.
[146] Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Tuna, 1986a: 381-428.

Eski Türkçeden beri varlığını sürdüren en işlek ektir. Geçişli veya geçişsiz fiil kök ve gövdelerine ettirgenlik ekleri eklenerek yapılır.

-dIr-/-dur- eki: İşlek kullanılan ettirgenlik ekidir. Oldurma ve yaptırma bildiren geçişli fiiller türetir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ḳaldırmaḳ* (11a/11), *ḳaldurub* (11a/13), *ulaşdırmaḳ* (11b/3), *yedirdikleri* (18b/7), *döndir* (21b/10), *getüriçi* (<< keltür-) (34b/15).

-ar- eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ḳoparmaḳ* (11a/5), *çıḳarurlar* (12b/2).

-ür- eki: Metinde işlek kullanılan ettirgen eklerinden biri değildir: *bişürüb* (18b/7).

-(i)t/-(u)t- eki: Metinde işlek kullanılan ettirgen eklerinden biri değildir: *ḳorḳutmaḳ* (11b/2), *eyit* (4b/12).

-r- eki: Metinde işlek kullanılan ettirgen eklerinden biri değildir: *gören* (<kö-+-r-) (13b/6), *segirtmek* (18a/10).

4.1.3. Olumluluk-Olumsuzluk Eki[147]

Olumsuzluk eki, fiilden fiil yapım eki olarak değerlendirilmemelidir. Bu ek "-mA- ekiyle olumsuzluğu, -Q- olumluluk ifade eden bu ekler, fiillerin karşıladığı hareketin icra vasıtasının olumluluk mu yoksa olumsuzluk mu ifade ettiğini, bunu yaparken de ne bir cümle ne de bir tamlama seviyesinde söz kurmadığı için çekim eki kategorisinde, fiilin karşıladığı hareketin vasıtasında herhangi bir değişiklik yapmadığı için yapım eki kategorisinde yer almamalıdır"[148].

Eski Oğuz Türkçesinde olumsuzluk kategorisi, *-mA-, -mAz* ekleri ve *'degül'* edatı ile yapılmaktadır[149].

-mA- eki: Metinde tespit edilen olumsuzluk eki örnekleri şöyledir: *gelmedi* (3a/9, 18b/11), *etme* (6a/2), *olma* (27a/5).

-mAz- eki: Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *oŋalmaz* (24a/12), *onmaz* (13b/1).

4.1.4. Fiilimsi Ekleri

"Fiillerden türetilmiş geçici isimlerdir. Bunlar sözlüksel kelime türetmezler. Eklendikleri isim veya fiilleri, sözlükte yer almayacak isim (kalıcı isim olanlar hariç), sıfat ya da zarf haline getiriler"[150].

4.1.4.1. İsim-Fiil Ekleri

[147] Bu konuda ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır: Ayşe Yılmaz, "Cümlenin Sınıflandırılmasında Kullanılan Olumluluk-Olumsuzluk Kategorisi Üzerine", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009, s. 2338-2350.
[148] Turan, 2000: 856/2.
[149] Yıldız ve Yalkın, 2021: 186.
[150] Yıldız ve Yalkın, 2021: 192.

"Mastarlar fiillerin isim şeklidir. Bu yüzden herhangi bir ismin gireceği bütün hallere girer ve isimlerin aldığı her eki alırlar"[151].

-mA eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: borç *alma vėrme* (22a/12).

-ş-/-iş/-uş eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *gidiş* (19b/6), *ovuşub* (17b/10), *biliş* (5a/13), *oynaş* (28a/6), *uruş* (26b/12).

-mAK eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *almaġa* (35b/3), *bozulmaġa* (36a/1), *eylemege* (3a/12), (cehd) *ėtmek* (21b/5), (cemᶜ) *ėtmek* (11a/10), *söylemege* (3a/8).

4.1.4.2. Sıfat-Fiil Ekleri

Sıfat-fiiller, fiillerin zamana bağlı isim ve sıfat şekilleri olmakla birlikte, isimler gibi çokluk, iyelik ve hâl eklerini alırlar[152].

-(y)AcAk eki: Gelecek zaman sıfat-fiil ekidir. Bu ek "ilk kez XIII. yüzyılda gelecek zaman ve gereklilik sıfat-fiil fonksiyonunda kullanılmaya başlanmış"[153].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *alacaḳ* (aş keffi "köpük") (7b/9), *söyleşecek* (kimse) (22a/4), *bişürecek* (kebab bişurecek şişdir) (25a/7), *ḳaçacaḳ* (yer) (28b/14,15), *ḳoyacaḳ* (terkiş), (25a/2), *oturacaḳ* (mekān) (37b/7), *ṣıġınacak* (yer) (28b/13), *yiyecek* (yemiş) (22a/9), *yolunacaḳ* (ṭaᶜām) (24a/1).

-(y)An (<< -GAn) eki: Geniş zaman sıfat-fiil ekidir. Eski Türkçedeki -gan, -gen şeklinin başındaki */g/* ve [ġ]'lerin düşmesiyle meydan gelmiştir[154].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *delen* (26a/11), (mecmuᶜ) *ėden* (36b/15), (żeyf) *iden* (21b/15), (aġaç içinde) *olan* (<< olġan) (2b/9), (boġazına) *ṭaḳılan* (5b/6), (ḳoyundan) *ḳırḳılan* (14a/1), (ḳuşaḳ) *ḳuşanılan* (22a/7) vb.

-(y)an sıfat-fiil ekinin olumsuzu: Metinde tespit edilen örnekler: *ṭoġurmayana* (16a/8), *yaḳışmayan* (24b/9).

-dük eki: Görülen geçmiş zaman sıfat-fiil ekidir. *çekdügi* (37a/14).

-mAz eki: Olumsuz geniş zaman sıfat-fiil ekidir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *yaramaz* (iş) (23a/8), *bilmez* (kişi) (8b/13).

-mIş eki: Öğrenilen geçmiş zaman sıfat-fiil ekidir. Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde ünlüsü daima düz-dar olduğu için uyumu bozar. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *yemiş* (meyve) (14a/4), *bağlanmış* (ekin) (10a/8).

4.1.4.3. Zarf-Fiil Ekleri

---

[151] Gülsevin, 2017: 132.
[152] Gülsevin, 2017: 133.
[153] Mansuroğlu, 1988: 247-276.
[154] Özkan, 2000: 150.

Belirli eklerle fiilden yapılan hem fiil hem zarf fonksiyonu taşıyan kelimelerdir. Şahıs ve zaman kavramı taşımazlar. Cümlenin anlamını çeşitli yönlerden etkiler, tasvir fiilleri kurar ve hareket hâli ifade ederler. İsim çekim eklerini almazlar[155]. Bu ekler, fiilleri başka fiillere bağlayarak zarflaştıran eklerdir.

Metinde tespit edilen zarf-fiil ekleri şöyledir:

-ınca (<< -GıncA) eki: "Eski Oğuz Türkçesinde *-(y)IncAyA kadar* işlevini üstlenmiştir. Olumsuz tabanlar üzerinde kullanıldığı zaman *-mAdIktAn sonra* işlevini taşır"[156].

Metinde işlek kullanılan zarf-fiil eklerinden biri değildir: (mürekkeb) *olınca* (12b/4), (kar) *yaġınca* (37b/11)

-(i)ken eki: i- fiilinin zarf-fiil şeklidir. Ünlü uyumuna girmez.

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: (dėyecek) *iken* (21b/6), (gider) *iken* (28b/6), (yaġar) *iken* (31b/4), (ṭıfl) *iken* (36a/11), *ṭoġururken* (37a/14).

-madın eki: Eski Türkçede *-mAdIn, -mAtIn* ekleriyle kullanılmıştır. */-u/, /-ü/, /-p/*'li zarf-fiillerin olumsuzudur[157].

Metinde tespit edilen örnek şöyledir: (kemâlin) *bulmadın* (18b/6).

-alı (<< -GAlI) eki: Esas fiilin hareket başlangıcını bildiren bu ek, metinde işlek kullanılan zarf-fiil eklerinden biri değildir: ḥayāl-i ve ḥaṭṭuŋ ve ḥālüŋ *ḳılalı* dilde ḳarār (6a/1).

-(y)UP eki: Eski Türkçedeki *-p* zarf-fiilinden gelen ek, ünlü ile biten bir kelimeye geldiği zaman araya */-y-/* yardımcı sesi gelmektedir[158].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *bicüb* (36a/2), *bişürüb* (18b/7), *bükülüb* (34a/6), *büzülüb* (36b/14), *dürüb* (11a/3), *dirüb* (23a/7), *egilüp* (34a/10), *görüb* (22b/15), *idüp* (22b/14), *ḳaḳuyup* (25b/4), *ḳazup* (27b/1), *olup* (21b/15), *ovalıyub* (18b/6), *siŋüb* (30a/13), *yatup* (25b/5), *yerüb* (36a/2).

-(y)ü eki: Metinde ikileme görevinde kullanılmıştır. Tespit edilen örnek şöyledir: *emekleyü emekleyü* (36b/9).

-sA eki: "Aslında, cümledeki başka unsurlar yardımı ile, asıl fiili, eklendiği fiille şart anlamı ile bağlayan bir zarf-fiil ekidir"[159].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

olsa mużāriᶜ aḥreb vezni olur anuŋ bu (16b/8),

pes edāt-ı ḫaberdir ᶜarabça iẕākāne keẕālik türkçesi öyle *olsa* (32a/5),

dilā ehl-i derd ol belāya ḥamūl ne kim *gelse* dilberden eyle ḳabūl (6b/9),

---

[155] Ergin, 2013: 338.
[156] Gülsevin, 2017: 137.
[157] Özkan, 2000: 154.
[158] Yıldız ve Yalkın, 2021: 206.
[159] Gülsevin, 1997: 127.

ne yère kim *düşse* sāyeŋ servile gülşen ḳılur (9b/7),

gözünüŋ fitnesine her kim *iderse* naẓarı (18b/15),

ṭayy *ėderse* muḳtebeṣ dinür aŋa ehl-i hūner (27a/9).

-dUkda eki: "*-dUk* sıfat-fiil eki ile *+da* bulunma hâli ekinin birleşmesi sonucunda oluşmuştur. "*...ınca, -dığı zaman*" işlevinde *zamandaşlık ifadesiyle*; "-dıktan sonra, -mesinden sonra" işlevinde de *sonralık ifadesiyle* bir zaman zarfı olarak fiile bağlanmaktadır"[160].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: (ḳuzı) *boġazlanduḳda* (11a/15), (ḳoyun) *doġurduḳda* (12a/7).

-ıcak eki: "Bir fiilin yapılmasının, zarf-fiil eki almış fiilin bitiminden sonra olacağını ifade eder. Yani, ikinci fiili şarta bağlar *-(y)IncA, -DIktAn sonra, -(V)rken, '-DIGIndA, +DA iken', '-(V)rsa+kişi'* anlamlarını katar"[161].

Metinde tespit edilen örnek şöyledir: mekfūf *olıcaḳ* böyle gerek ḳıṭᶜa aḫreb (13b/7), (yürek) *oynıcaḳ* (11b/1).

-çūn (ki) eki: *-(y)IncA, -dIğIndA* işlevlerinde kullanılır. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

āftāb-ı ṭalᶜatuŋ *çūn* ᶜālemi rūşen ḳılur (9b/6),

maᶜden egerçi tīredir *çūn* ḳazasın (24a/6),

vezni budur *çūn* remel maḥẕūf ola (27b/11).

kaçan (kim) eki: *-(y)IncA, -dIğIndA* işlevlerinde kullanılır: Metinde tespit edilen örnek şöyledir: key *ḳaçan* (8a/2).

tā (ki) eki: *-(y)IncA(yA) kadar* anlamı verir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

tā āfītāb ṭalᶜatuŋ āfāḳa ṣaldı nūr u fer (8a/5),

bu recez-i maṭvī bil *tā* olasın ehl-i huner (20a/14).

-sA+kişi eki: "Asıl fiilin yapılmasını, zarf-fiil eki alan fiilin yapılması şartına bağlar"[162]. Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir:

buŋa baḥr-ı kāmil *oḳurısaŋ* sözinüŋ bahāsı mezīd olur (12a/3),

gülsūn dėr *iseŋ* yüzüŋ ferecden (9a/2),

-(V)rsA+kişi eki: Asıl fiili zaman içinde şarta bağlar. Metinde tespit edilen örnek şöyledir:

lebüŋüŋ beyānın ėder *isem* dil u cān ṣafāsı mezīd olur (12a/1).

eger: *-dIysA+kişi* anlamı verir. Metinde tespit edilen örnek şöyledir:

yār-ı gülᶜizārum *eger* göz ucıyla ḳıla naẓar (27a/6).

---

[160] Atmaca, 2020: 73.
[161] Gülsevin, 1997: 125.
[162] Gülsevin, 2017: 142.

her kim: *-(V)rsA+kişi* anlamı katar. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

gözünüŋ fitnesine *her kim* ėderse naẓarı (18b/15).

4.1.5. Çokluk Ekleri

+lAr eki: Teklik konumundaki isimleri çokluk konumuna sokan bu ek, Eski Türkçede ve günümüz Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Eski Oğuz Türkçesinde de *+lAr* şeklindedir.

Metinde işlek olan bir ektir: *atlara* (18b/7), *ʿavretler* (37a/14), *ayaḳlar* (18b/15), *bahādırlar* (32a/3), *bostāncılar* (12b/11), *çobanlar* (16b/2), *hayvānların* (23b/7), *ḳaşların* (6a/5), *ḳuşların* (12b/10), *ḳulaḳlarda* (14b/5), *pābuccılar* (19b/3), *ocaḳlarda* (20b/7), *şaçarlar* (6a/9), *şayyādlar* (12b/12), *semerciler* (36b/13) vb.

+z eki: "Türk dilinde arkaik bir çokluk (~ ikizlik) eki olarak kabul edilmektedir"[163]. Metinde işlek bir ek değildir: *biz* (18b/9).

4.1.6. Çekim Ekleri

4.1.6.1. İsim Çekim Ekleri

4.1.6.1.1. İyelik Ekleri

Varlığın kişiye veya bir başka varlığa bağlı veya ait oluşu ifade eden eklere iyelik ekleri denir[164]. İsimlere gelen bu ekler, ekleşme dizisinde hâl eklerinden önce gelir.

Metinde tespit edilen iyelik ekleri şöyledir:

I. Teklik Şahıs İyelik Eki: +(ü)m

Ünsüzle biten kelimelere eklendiğinde araya yardımcı ses gelir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *günümi* (6a/1), *sözüm* (4b/11).

II. Teklik Şahıs Eki: +(ü)ŋ

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *dişüŋ* (3b/3), *cemālüŋe* (11b/15), *göŋlinüŋ* (4b/13), *gözüŋ* (3b/4), *gözinüŋ* (17b/15), *ḥüsnüŋe* (13b/6, 14b/15), *yüzüŋ* (2b/2, 3b/3, 9a/2) vb.

III. Teklik Şahıs İyelik Eki: +(s)I(n)

"III. teklik şahıs iyelik eki, hâl ekini alırken araya yarı ünlü */y/* ünsüzü yerine diş ünsüzü */n/*'yi alması, hatta yalnızca ünlü ile değil ünsüz ile başlayan hâl ekleriyle de */n/*'nin kullanılıyor olması buradaki */n/* ünsüzünün koruyucu bir ünsüz olmadığını göstermektedir"[165]. "I. kişi *+um*, II. kişi *+uŋ* eki gibi, III. kişide de *+ın* eki vardır ve tıpkı *+um, +uŋ* eklerinden sonra nasıl

[163] Tekin, 2000a: 5.
[164] Karaağaç, 2012: 327.
[165] Atmaca, 2016: 102.

kullanılmamış bir belirtme hâli fonksiyonu bulunuyorsa, III. kişi *+ın* eki üzerinde de kullanılmamış bir belirtme hâli vardır”[166].

Bu ek, Eski Türkçede olduğu gibi Eski Oğuz Türkçesinde de daima düz ünlülüdür. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *kemālin* (18b/6), *secdesin* (10b/12) vb.

I. Çokluk Şahıs İyelik Eki: +(ü)müz

Metinde ekin ünlüsü, dar-yuvarlaktır. Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *göŋlümüz* (18b/13).

III. Çokluk Şahıs Eki: +ları(n)

“Türkçede çokluk III. şahıs iyelik eki diye bir ek yoktur. *+lAr*, eke değil, kelimeye aittir. İyelik eki getirilen kelimenin çokluk olduğunu ifade etmektedir. Teklik ve çokluk arasında şekil bakımından değil; ancak “anlam” bakımından bir fark vardır”[167].

Metinde işlek kullanılan eklerden biridir. Tespit edilen örnekler şöyledir: *ḳuşların* (12b/10), *ḳollarına* (30a/6), *çobānlarıŋ* (31a/5), *miᶜmārların* (34b/13).

İyelik Eki Yığılması: “Türk dilinde, bazen III. kişi iyelik eki almış kelimelerde bu ekin fonksiyonu kaybolur ve kelime kalıplaşarak taban haline gelir. Bu durumlarda, kelimenin üstüne tekrar bir III. teklik kişi eki geldiği görülür”[168].

Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *birisini* (11a/10,12).

4.1.6.1.2. Hal Ekleri[169]

4.1.6.1.2.1. Yalın Hâli Eki: +Ø

Türkçede yalın hâl eksiz olarak kullanılır. Bu durum “ancak özne olan kelimelerde bulunabilir”[170]. Cümlede görevi sıfat, zarf, edat vb. olan isim soylu kelimeler, yalın hâl kapsamında değildir[171]. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

gözinüŋ fitnesine cānı meftūn ṣaçuŋuŋ ᶜuḳdesine *dil* mecnūn (17b/5),

ḥurrem ola *cān* u *göŋül* medḥin ider *şām* u *seḥer* (27a/7).

4.1.6.1.2.2. Yönelme hâli eki: +(y)A (<< +GA)

“Yönelme durumu, kelime guruplarında ve cümlelerde fiildeki hareketin yöneldiği adın içinde bulunduğu durumdur”[172]. Metinde tespit edilen yönelme hâli eki örnekleri şöyledir: *yere*

---

[166] Gülsevin, 1997: 15.
[167] Atmaca, 2016: 103.
[168] Gülsevin, 2017: 24.
[169] Ayrıntılı blgi için bk. Mansuroğlu, 1988: 258.
[170] Kerimoğlu, 2016: 61.
[171] Yıldız ve Yalkın, 2021: 104.
[172] Korkmaz, 2009: 280.

(19/8), *büklümüne* (21b/5), *espāba* (19a/4), *butraġa* (19a/2), *çanaġa* (17a/6), *ṣaḳalına* (25b/2), *ṭuzaġına* (23a/6) vb.

4.1.6.1.2.3. Bulunma hâli eki: +dA

EOT'de kalıplaşmış olarak bulunma hâli eki *+dA* şeklindedir. Metinde tespit edilen bulunma hâli eki örnekleri şöyledir: *demürde* (28b/3), *evde* (14a/10), *günlerinde* (32a/3), *maġribde* (34b/3), *nesnelerde* (28b/3), *tende* (31b/3), *yüzde* (36a/5), *yürekde* (12b/3).

4.1.6.1.2.4. Ayrılma hâli eki: +dAn

"Eski Uygur Türkçesinde ek, *+dIn* ve *-tIn* şeklinde yalnızca dar ünlülüdür"[173]. EOT'de ayrılma hâli eki ötümsüz ünsüzlü şekiller (+tAn) kullanılmaz. Metinde tespit edilen ayrılma hâli eki örnekleri şöyledir: *demirden* (33b/4), *aġacdan* (33b/4), *āletlerinden* (19a/14), *keçeden* (16b/1), *meyvelerinden* (33a/7), *şecereden* (33a/10) vb.

4.1.6.1.2.5. Vasıta hâli eki: +(y)IlA, +le, +n

Metinde bu ek, çok şekilli olarak kullanılmıştır. Tespit edilen örnekler şöyledir:

+(y)IlA eki: Eski Türkçede *+In, +Un* ekiyle karşılanan bu ek zamanla canlılığını yitirip yerini "*ile"* edatına bırakmıştır[174]. Metinde bu ek, kalınlık-incelik uyumuna bağlı olarak okunmuştur. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: ᶜacem *ile* (4b/3), ᶜarab *ile* (3a/4, 4a/11,13), *ayaḳlarıyla* (19a/15), *burnuyla* (11a/4), *kelimesiyle* (1a/10), *ucıyla* (27a/6), *ṭayyıla* ḥasiniŋ ki recez oldı revān u rāster (24a/7), *z̲errile* (10b/12).

+n Vasıta Eki: Eski Türkçeden günümüze değin kullanılan vasıta hali eki[175]. Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir: *ḳaçan* (*ka+ça+n) "ne zaman" (8a/2).

+le Vasıta Eki: Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir: *naẓmla* (3a/1), *anıŋla* (17b/15).

4.1.6.1.2.6. Eşitlik Hâli Eki: +çe

İsmin eşitlik, benzerlik ve gibilik ifade etmek için girdiği durumlardır. Bu ek, Eski Türkçe döneminden beri kullanılan *+CA* ekidir. İsmi, fiile bağlar. Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *niçe* (ne+çe) (5a/5, 25a/11).

4.1.6.1.2.7. İlgi Eki (~Tamlayan eki): +(n)Uŋ, +ki

[173] Gabain, 2003: 64.
[174] Korkmaz, 2009: 318.
[175] Atmaca, 2020: 76.

İsme belirtme, sahiplik, mensubiyet ve ilgi fonksiyonları katar. Bu ek, diğer hâl eklerinin isim-fiil bağlantısı kurduğu gibi bağlantı kurmaz, isim ile isim arasında ilgi kurmaktadır[176].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

+(n)Uŋ: *sözinüŋ* (12a/3), *ṭonınuŋ* (22b/12) vb.

+ki (~ Aitlik eki): "Bu ek, diğer isimden isim *yapım eklerinde* olduğu gibi yeni bir kelime türetmediği için yapım eki kategorisinde ele alınmamalı, *ilgi eki* başlığı altında ele alınmalıdır"[177]. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ẖarmandaki* (35a/14).

4.1.6.1.2.8. Belirtme Eki (~ Yükleme, ~ Akuzativ): +(y)I (<< +IG), +nI, +Ø

"Ekin görevi diğer hâl eklerinde olduğu gibi münasebet kurmak, bağlantı sağlamak değil, nesneyi belirtmek, belirli kılmaktır"[178]. Eski Oğuz Türkçesinde ek düz ünlülüdür. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

+(y)I (<< +IG) belirtme eki: Metinde işlek olarak kullanılan eklerden biridir: *demreni* (4a/13), *dikeni* (35a/15), *günümi* (6a/1), *ḳaravanı* (22a/12), *yıġını* (29a/13) vb.

+nI belirtme eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *pasını* (4b/13, 11a/6), *anı* (13/2), *bunı* (13a/1,4) vb.

+Ø belirtme eki: "Eski Oğuz Türkçesi devresinde, iyelik eki almış isimlerin *+(y)I* + veya *+nI* eklerini almaksızın belirli nesne oldukları görülür. Burada, bir +Ø belirtme eki söz konusudur"[179].

Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir:

gel imdi ᶜaḳlını ġavvāṣ ėt eya ᶜalīm huner reh-ber
ᶜaruż *secdesin* ṭalub çıḳar neml ẕer ile güher (10b/12),
yār-ı gülᶜizārum eger göz ucıyla ḳıla naẕar
ẖurrem ola cān u göŋül *medẖin* ėder şām u *seẖer* (27a/7),
kemālin (18b/6), *kendin* (23a/9).

4.1.7. Fiilin Kip ve Zaman Ekleri ve Fiil Çekimi

4.1.7.1. Fiillerin Basit Çekimi

4.1.7.1.1. Şahıs Ekleri

[176] Yıldız ve Yalkın, 2021: 112.
[177] Atmaca, 2020: 77.
[178] Karahan, 1999: 605-611.
[179] Ayrıntılı bilgi için bk. Gülsevin, 2017: 42-43.

Eylemin bildirdiği olma veya yapmayı gerçekleştiren kişi veya varlığı ifade eden eklerdir[180]. Metinde tespit edilen şahıs ekleri şöyledir:

4.1.7.1.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri / I. Tip Şahıs Ekleri

"Görülen geçmiş zaman, şart ve emir dışındaki yani; öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, istek ve gereklilik kiplerinin çekimlerinde kullanılan şahıs ekleridir"[181].

Teklik I. Şahıs Eki

-(V)m eki: Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *diyeyim* (13a/3, 27a/4).

Teklik II. Şahıs Eki

-sın eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *bulasın* (13a/3), *ḳazanursın* (15a/14),

bu recez-i maṭviʾi bil tā *olasın* ehl-i hüner (20a/14)

hīç ere ḫor baḳmaġıl şāyed ola o pür-hüner

maʿden egerçi tīredir çūn *ḳazasın* çıḳar güher (24a/7).

Teklik III. Şahıs Eki

Ø eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *aġarmış* (7a/8), *olınur* (30a/2) vb.

Çokluk III. Şahıs eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *baġlarlar* (16a/14), *yurlar* (17a/8), *yazdururlar* (29a/2) vb.

4.1.7.1.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri / II. Tip Şahıs Ekleri

Görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılan şahıs ekleridir.

Teklik II. Şahıs Eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *geldüŋ* (37b/13), *ėderseŋ* (26A/6), dėr *iseŋ* (9a/2), *dilerseŋ* (15b/14), anlayıcı *iseŋ* (10b/8).

Teklik III. Şahıs Eki: Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ėyledi* (34b/10), *gelmedi* (3a/9), *istedi* (3a/7), *oldı* (6b/11) vb.

Çokluk I. Şahıs Eki: -k

"Eski Türkçede iyelik kökenli şahıs eki olarak *-mIz* kullanılıyordu. Ancak XI. yüzyılda EOT'den itibaren bu ek *-k* olmuştur"[182]. Gramerde bu hususa, *şekil örneklemesi* denir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

evvel idi hemzeyi vāva ḳalb *etdük* vāvı vāvda idġām *ėtdük* (3a/14).

---

[180] Karaağaç, 2012: 355
[181] Atmaca, 2016: 109.
[182] Atmaca, 2016: 110.

4.1.7.1.1.3. Emir Kökenli Şahıs Ekleri / III. Tip Şahıs Ekleri

Zaman ifadesi yoktur, yalnızca şekil ifade ederler. Emir ekleri, hem kipi hem de şahsı ifade eder[183]. Bu kip, II. ve III. şahıslardan ibarettir.

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *etme* (6a/2), *bilgil* (6a/2), *baḳmaġıl* (24a/6), *gör* (18a/6), *baḳ* (18a/6), *yaḳ* (18a/7) vb.

4.1.7.1.2. Zamanlar

Yapma veya olma eylemlerinin veya bildirmelerin gerçekleşme yer, biçim ve zamanları, bağlı biçimleri veya söz dizimi ilişkileriyle ifade edilir. Türkçe bütün zaman çekimi ekleşmiş bağlı biçim birimleriyle gerçekleştirmektedir[184].

Metinde tespit edilen şekil ve zaman ekleri şöyledir:

4.1.7.1.2.1. Görülen Geçmiş Zaman Eki

Bu ek hem şekil hem de zaman ifade eder. Şekil bakımından bildirme, zaman bakımından görülen geçmiş zaman ifade etmektedir.

Teklik II. Şahıs: -düŋ

Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *geldüŋ* (37b/13).

Teklik III. Şahıs: -dI

Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir:

buldı (6b/10), *istedi* (3a/7), *ḳaynadı* (7b/11), *oldı* (6b/10,11, 9b/4),

şāhā saᶜādet ayını *ṭutdı* cihānı serteser

tā āfīt̄āb ṭalᶜatuŋ āfāḳa *ṣaldı* nūr ū fer (8a/4,5),

ki vaḳar aŋa *dėdi* Ġazalī̄ daḥı ne bulur bunı digeri (13a/4) vb.

Görülen Geçmiş Zamanın Teklik III. Şahsın Olumsuzu

Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *gelmedi* (3a/9, 18b/12).

Çokluk I. Şahıs Eki: -dük

Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *etdük* (3a/14).

Çokluk III. Şahıs Eki: -diler

Metinde tespit edilen örnek şöyledir:

buŋa kāmil ū muḳaṭṭaf *dediler* ey cān efendi (16a/2).

4.1.7.1.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki

[183] Yıldız ve Yalkın, 2021: 171.
[184] Karaağaç, 2013:

Öğrenilen geçmiş zaman kipi çekimi *-mIş*, ekiyle yapılır ve ekin ünlüsü düzdür. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

Teklik III. Şahıs: -mış

Metinde, tespit edilen örnekler şöyledir: *terlemiş* (8b/6), *ṭolaşmış* (34a/10), *gizlenmiş* (8b/4).

Teklik III. Şahıs: -mişdir

Bu şekilde yapılan halle ilgili zaman içinde yapılan fiilin "belirliliği" kaybolur ve iki ayrı ihtimal ortaya çıkar. Fiilin ilgili zaman içinde "kesin olarak" işlendiğini de ifade edebileceği gibi "belki işlenmiş olabileceğini" gösterebilir[185].

Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *denmişdir* (22b/13).

Çokluk III. Şahıs Eki: -lAr

Metinde, tespit edilen örnek şöyledir: *dėmişler* (23b/2).

4.1.7.1.2.3. Geniş Zaman Eki

Dil kullanımı şimdiki zamanda yapılmakta olup geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları içine alan belirsiz bir zamandır[186].

Teklik III. Şahıs: -Ur

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *olur* 87a/4), *yiglenür* (8a/14).

Çokluk III. Şahıs Eki: -rlAr

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *dėrler* (20b/7), *egelerler* (21a/8), *dėrler* (22a/10), *yapışdırurlar* (4a/6) vb.

Çokluk III. Şahıs Olumsuzluk Eki: mAzlAr

Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *dėmezler* (14a/11).

4.1.7.1.2.4. Gelecek Zaman Eki

Eski Oğuz Türkçesinde gelecek zaman ekleri *-(y)IsAr, -(y)A, -(y)AcAK, -sA gerek* ve *-dAçI* şeklindedi. Bu eklerin en işlek olanı *-IsAr*'dır[187].

Metinde, gelecek zaman teklik I. şahıs, teklik II. şahıs, çokluk I. şahıs, çokluk II. şahıs eklerinin örnekleri tespit edilmemiştir.

Teklik III. Şahıs: -iser, -(y)ecek

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *dėyecek* (21b/6), *diyecek* (3b/2), *geliserdür* (27b/4).

Çokluk III. Şahıs: -(y)ecekler

---

[185] Atmaca, 2020: 80.
[186] Yıldız ve Yalkın, 2021: 164.
[187] Gülsevin, 2017: 107.

Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *diyecekler* (27a/4)

4.1.7.1.3. Tasarlama Kipleri

Fiilin olumlu veya olumsuz yöndeki gerçekleşmesini, tasarlanan dilek, istek, şart, gereklilik veya emir kavramları içinde ve herhangi bir zaman değil, yalnızca görünüş veren kipler oluşturur[188].

Metinde tespit edilen tasarlama kipleri şöyledir:

4.1.7.1.3.1. Emir Kipi

Tasarlama kiplerinden olduğu için sadece şekil ifadesi olup zaman ifadesi yoktur. Bu kipte belli bir kip ekinden söz edilemez. Kip şahıs kavramı aynı ekle ifade edilmektedir[189]. Bu kip, teklik ve çokluk 2. ve 3. şahıslardan ibarettir.

Teklik II. Şahıs: -ġıl/-gil

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

bu baḥr-ı muhabbet ve maḫbūnı *bilgil* etme firār (6a/2).

hīç erre ḫor *baḳmaġıl* belki ola o pür-hüner (24A/6)

Teklik II. Şahsın Olumsuzu: -mA

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

hīç erre ḫor *baḳmaġıl* belki ola o pür-hüner (24A/6)

çekme (13b/1), *gelme* (3a/9), *getürme* (17b/3),

bu baḥr-ı muhabbet ve maḫbūnı bilgil *etme* firār (6a/2).

Teklik III. Şahıs: -sun

Metinde tespit edilen örnek şöyledir: *aŋlasun* (5a/1).

4.1.7.1.3.2. Şart Kipi: -sA (<< -sAr)

Şart kipi, hareketin bir şarta bağlı olduğunu gösteren kiptir. Metinde tespit edilen şart kipi örnekleri şöyledir:

Teklik I. Şahıs: -(i)sem

Metinde tespit edilen örnek şöyledir: lebüŋüŋ beyānın *ėderisem* dil ü cān ṣafāsı mezīd olur (12a/1).

Teklik II. Şahıs: -seŋ

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *ėderseŋ* (26A/6), *dilerseŋ* (15b/14).

Teklik III. Şahıs: -se

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *düşse* (9b/7), *örse* (21a/3).

---

[188] Karaağaç, 2013: 795.
[189] Atmaca, 2020: 82.

Metinde çokluk I. şahıs, çokluk II. şahıs ve çokluk III. şahıs şart kipi örnekleri tespit edilmemiştir.

4.1.7.1.3.3. İstek Kipi

Zaman ifadesi yoktur, sadece şekil ifadesi vardır.

Teklik I. Şahıs: -(y)am, -(y)eyim, -eyin

Teklik birinci şahısta ekin son sesi n#, teklik birinci şahıs iyelik ekine örnekseme yoluyla m#'ye değişmiştir[190].

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

gel imdi saŋa *diyeyim* ẖaberi ki bulasın ol nigāre yeri (13a/3).

elā ey şeh-i ḥūbān dil u cānı *ėdeyin* cāy saᶜādetle bu cayı şerīf eyle ser-ā-pāy (23a/3), *ḳoyam* (8a/3).

Teklik II. Şahıs: -asın

Metinde tespit edilen teklik II. şahıs istek kipi örnekleri şöyledir:

bu recez-i maṭvī bil tā *olasın* ehl-i huner (20a/14),

gel imdi saŋa diyeyim ẖaberi ki *bulasın* ol nigāre yeri (13a/3),

maᶜden egerçi tīredir çūn *ḳazasın* çıḳar güher (24a/6), *olasın* (13a/1, 13b/4).

Metinde, teklik III. şahıs istek kipi ve teklik III. şahıs istek kipi olumsuzluk örneği tespit edilmemiştir.

Çokluk I. Şahıs: -(y)elüm

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *döşeyelüm* (36b/1).

Metinde, çokluk II. şahıs istek kipi ve çokluk III. şahıs istek kipi örneği tespit edilmemiştir. Ancak çokluk III. şahıs istek kipi olumsuzluk örneği bir örnekte tespit edilmiştir: *batmayalar* (37b/11).

4.1.7.1.3.4. Gereklilik Kipi: isim + (Ar. >) lāzım

EOT'de gereklilik kipi için müstakil bir ek yoktur. Bu kip için daha çok *-A* istek kipi ve *-sA* şart kipi eklerine '*gerek, gerekdür'* gibi kelimeler eklenerek yapılan kalıplar kullanılmaktadır[191].

Metinde, gereklilik kipi örneği tespit edilmemiştir. Ancak bu ek bir örnekte Arapça lāzım kelimesiyle karşılanmıştır: ḥaṣıl şaḥsın *lāzım gelür* (1a/10).

4.1.7.2. Fiillerin Birleşik Çekimleri

[190] Atmaca, 2020: 82.
[191] Yıldız ve Yalkın, 2021: 174.

Birleşik kipli fiiller, içinde birden fazla kip eki olan fiillerdir. Bu fiiller, *olumlu* ya da *olumsuz* bir esas fiilin genellikle yalnız kip eki almış ve çekime girmemiş olan biçimine, *i- ek-fiilinin* çekimli şekillerinin eklenmesiyle oluşur. Çekim sırasında *i- ek-fiili* bazen kaybolur[192].

İncelenen metinde, hikâye ve rivayet birleşik çekimleri tespit edilmemiştir. Yalnızca şart birleşik çekiminin geniş zaman çekimi tespit edilmiştir: *ėderseŋ* (26a/6), *dilerseŋ* (15b/14), *ėderse* (18b/15, 27a/9), *olursa* (21a/13).

4.1.7.3. Ek-Fiilin Çekimi

4.1.7.3.1. Geniş Zaman (Bildirme Eki)

+dUr eki: Teklik III. şahıs bildirme ekidir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: *degüldür* (38a/2), *geliserdür* (27b/4), (emr-i) *hāẕurdur* (5a/3), *maᶜnāsınadur* (19a/7), (ḥarf-ı) *nidādur* (8a/1), (ḫacīl) *ḳılubdur* (16a/2), *ṣıfatdur* (3b/10) vb.

4.1.7.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi

-(y)IpdUr, -(y)UpdUr duyulan / farkına varılan geçmiş zaman: *-(y)Up* zarf-fiil eki ile *dUr(Ur)* bildirme ekinin birleşmesinden meydana gelmiştir[193].

İncelenen metinde bu ek, *-(y)UbdUr* şeklinde yazılmıştır. Metinde bir örnek tespit edilmiştir:

şekeri ḫacīl *ḳılubdur* lebüŋüŋ nebāt-ı ḳandı
ireli ṣaçuŋ nesīmi ḳo ᶜabīr ū misk utandı (16a/2).

4.1.7.4. Birleşik Fiiller

Türkçede birleşik fiil, bir yardımcı fiil ile bir isim veya fiil unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Önce isim ve fiil unsuru, sonra yardımcı fiil gelir[194].

4.1.7.4.1. Kurallı Birleşik Fiiller

4.1.7.4.1.1. Tezlik Fiili:

-(y)I, -(y)U zarf-fiil eki almış bir esas fiilin, *ver-* yardımcı fiili ile birleşmesiyle oluşur. Eylemin çabucak bazen de aniden yapıldığını ifade eder[195]. Metinde bu ek ile ilgili bir örnek tespit edilmiştir: *ṣalıver* (27a/2).

4.1.7.4.2. İsim + Fiil Yapısında Olanlar

---

[192] Korkmaz, 2009: 732.
[193] Gülsevin, 2017: 92.
[194] Özkan, 2000: 146.
[195] Yıldız ve Yalkın, 2021: 213.

*it-(*ėt-), *eyle-, kıl- ve ol-* yardımcı fiilleri ile kelimeleri fiil kategorisine çevirmektir. Bu tür birleşik fiillerde isim unsuru umumiyetle tek kelimeden ibarettir. Fakat birden fazla kelimeden meydana geldiği de sık görülür[196].

4.1.7.4.2.1. İsim + it-(ėt-) yardımcı fiili

Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: (meyl) *ėttigi* (2b/14), (idġām) *ėtdük* (3a/14), (cem^{c}) *ėtmek* (10a/10), (naẓar) *ėtdügümce* (11b/15), (tıraş) *ėtmek* (16a/6), (aḳın) *ėtmek* (18a/11), (cehd) *ėtmek* (21b/5), (^{c}aẕr) *ėtti* (21b/6), (kitābet) (*ėtdi)* (27b/6), (ġavvaṣ) *ėt* (10b/11), (ḳalb) *etdük* (3a/14), (ġayb) *etmek* (11a/8) vb.

4.1.7.4.2.2. İsim + ol- yardımcı fiili

Geçişsiz fonksiyona sahiptir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: (vaṣl) *olmaḳ* (11a/9), (mezīd) *olur* (11b/15), (merkeb) *olur* (12a/13), (mekfūf) *olıcaḳ* (13b/7), (peyda) *olur* (14b/4), (ḳabir) *olan* (31a/11) vb.

4.1.7.4.2.3. İsim + eyle- yardımcı fiili

Geçişli fonksiyona sahiptir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir: (pāre) *eylemege* (3a/12), (dilberden) *eyle* (6b/9), (teġavvuṭ) *eyle* (10a/12), (ta^{c}adud) *eyle* (10b/11), (ḳat) *eylemek* (11a/7) vb.

4.1.7.4.2.4. İsim + ḳıl- yardımcı fiili

Geçişli fonksiyona sahiptir. Metinde tespit edilen örnekler şöyledir:

āftāb-ı ṭal^{c}atuŋ çün ^{c}ālemi rūşen *ḳılur*

ne yėre kim düşse sāyeŋ serv ile gül-şen *ḳılur* (9b/6,7),

ḥayāl-i ve ḥaṭṭuŋ ve ḥālüŋ *ḳılalı* dilde ḳarār (6a/1).

4.1.7.5. Soru Eki

Bir cümle unsuru olan soru ekini yapım, çekim, çatı, fiilimsiler ve olumluluk-olumsuzluk gibi eklerden ayıran nokta, ekleşme dizisinde belirli bir yerinin olmamasıdır. Bu ek, cümlenin hangi unsuru soru hâline muhatap ise o unsurun sonuna gelmektedir[197]. Eski Oğuz Türkçesinde fiillerde soru *+mI* ekiyle yapılmaktadır. Metinde *soru eki* ile ilgili örnek tespit edilmemiştir.

4.2. Kelimeler

[196] Yıldız ve Yalkın, 2021: 208.
[197] Atmaca, 2016: 115.

Kendi başına anlamı olan, diğer kelimelerin anlamına ihtiyaç duymayan, sözlükte madde başı olabilen gramer unsuruna "kelime" denir. Kendi başına var olabildiği için "asıl unsur"dur. Ek ise yardımcı unsurdur. Türk dilinde isim ve fiil olmak üzere iki kelime türü vardır. Gramerde sıfat, zarf, edat, zamir, bağlaç ve ünlem olarak nitelendirilen terimler bir kelime çeşidi değil, ismin cümle içerisinde kazandığı fonksiyon adlarıdır[198].

4.2.1. Zamirler

Adların yerini tutan kelimelere *zamir* denir. "Zamirler de adlar gibi çekim, çokluk ve iyelik ekleri alarak çekime girebilir ve tamlama kurabilirler. Yalnız, adlardan farklı olarak bazı zamirlerin çekim sırasında bir gövde değişikliğine uğradıkları, kökte bir kırılmanın meydana geldiği görülür"[199]. Eski Oğuz Türkçesinde kullanılan zamirlerin bugünkü Türkçeden az da olsa farklı olanları vardır.

4.2.1.1. Yapıları Bakımından Zamirler

4.2.1.1.1. Basit (Yalın) Zamirler

Kök hâlinde tek kelimeden oluşurlar.

Metinde tespit edilen basit zamirler şöyledir: *ben* (22a/13), *sen* (5b/12, 16b/2), *o* (9b/4), *biz* (18b/9), *kendi* (11b/13), *bu* (4b/11), *kim* (6b/9), *ne* (6b/9), *ki* (*ki o* işleviyle) (5b/8).

4.2.1.1.2. Türemiş Zamirler

İsim, sıfat ve zarflara iyelik, aitlik ekleri getirilerek kurulmuş olan zamirlerdir. Metinde tespit edilen türemiş zamir örnekleri şöyledir: *birisini* (11a/12), *ḫarmandaki* (35a/14), *öteki* (26a/13) vb.

4.2.1.1.3. Birleşik Zamirler

"Birden fazla kelimenin birleşmesiyle oluşturulan zamirlerdir"[200]. Metinde tespit edilen birleşik zamir örnekleri şöyledir: *birazı* (7a/8).

4.2.1.2. İşlevleri Bakımından Zamirler

4.2.1.2.1. Şahıs Zamirleri

Kişi adlarının yerine geçen zamirlerdir. Metinde tespit edilen şahıs zamirleri örnekleri şöyledir:

---

[198] Atmaca, 2020: 85.
[199] Korkmaz, 2009: 400.
[200] Korkmaz, 2009: 404.

Hâl	I. Şahıs	II. Şahıs	III. Şahıs
Yalın	ben (22a/13)	sen (5b/12)	ol (29a/2)
İlgi	-	-	anıŋ (17b/15)
Belirtme	beŋi (26a/7)	seni (24a/)	anı (13a/2)
Yaklaşma	baŋā (5b/14)	saŋa (13a/3)	aŋa (6b/15)
Bulunma	-	-	anda (16b/14)
Çıkma	benden (7a/11)		andan (26a/10)

4.2.1.2.2. İşaret Zamirleri

Varlıkları gösterme yoluyla karşılayan kelimelere denir. Metinde tespit edilen işaret zamirleri örnekleri şöyledir:

Hâl	bu	şu	o
Yalın	bu (9b/9)	şol (22b/7)	o (9b/4)
İlgi	-	-	-
Belirtme	bunı (13a/4)	-	-
Yaklaşma	buŋa (12a/3)	-	-
Bulunma	-	-	anda (16b/14)
Çıkma	-	-	-

	Teklik	Çokluk
Yakın, görülen	bu (4b/11)	-
Uzak, görülen	-	-
Uzak, görülmeyen	o (8b/9)	-

4.2.1.2.3. Dönüşlülük Zamirleri:

Zamirin, yapılan işin yapana dönüşünü gösteren bir işlevi vardır[201]. Metinde tespit edilen dönüşlülük zamirleri örnekleri şöyledir:

Metinde dönüşlülük zamiri olarak *"öz" ve "kendi"* kelimeleri kullanılmıştır: *özin* (23a/5), *kendi* (11b/13, 23a/9).

4.2.1.2.4. Birliktelik Zamirleri:

Metinde tespit edilen birliktelik zamirleri örnekleri şöyledir: *birbirine* (36a/12, 37a/13).

[201] Yıldız ve Yalkın, 2021: 131.

4.2.1.2.5. Belirsizlik Zamirleri:

Nesneleri ve şahısları belirsiz bir şekilde temsil eden zamirlerdir. Metinde tespit edilen belirsizlik zamirleri örnekleri şöyledir: *baᶜż* "bazı" lüġatda (23b/2), *her şeyin* (2b/8), *birisini* (11a/12), *kimse* (21b/5), *her ne (*15b/14), *öteki* (26a/12,23).

4.2.1.2.6. Soru Zamirleri:

Canlı ve cansız varlıkların yerini soru (*ne, kim*) yoluyla tutan zamirlerdir. Metinde tespit edilen soru zamirleri örnekleri şöyledir:

dilā ehl-i derd ol belāya ḥamūl *ne kim* gelse dilberden eyle ḳabūl (6b/9),
ne yėre kim düşse sāyeŋ servile gülşen ḳılur (9b/7),
gözünüŋ fitnesine her *kim* iderse naẓarı (18b/15),
budur baḥr-ı remel *kim* ola maḫbūn eṣeri (19a/1),
yā rab *ne* şūḫ-ı ẓālim olur işbu bed-gümān (7a/13),
ki vaḳār aŋa dėdi Ġazalī daḥı *ne* bulur bunı digeri (13a/4).

4.2.1.2.7. Bağlama (Nispet) Zamirleri:

"Bağlama zamirleri, bir kelimeyi bir kelime grubunu veya bir cümleyi başka bir kelimeye, kelime grubuna veya cümleye bağlayan ve aynı zamanda, içinde "zamir" anlam ve işlevini de bulunduran bir zamir türüdür"[202]. Eski Oğuz Türkçesinde bağlama zamiri, *ki* ve *kim'dir*[203]. Metinde tespit edilen bağlama zamirleri örnekleri şöyledir:

bu *ki* derler hezec sālim oḳuyub belaya sarūr (10b/14),
bu remel baḥrıdurur *kim* tabᶜuŋı rūşen ḳılur (9b/9),
gel imdi saŋa diyeyim ḫaberi *ki* bulasın ol nigāre yeri (13a/3),
dėdi *ki* yine olmış iki menzili aḳreb (13b/6),
vezn-i hezec-i aḥreb budur *ki* mü5emmendir (15a/1),
ṭayyıla ḥasiniŋ *ki* recez oldı revān u rāster (24a/7).

4.2.2. Sıfatlar

Adlardan önce gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını gösteren veya çeşitli yönlerden belirten sözlere sıfat denir. Bir isimle birleşen sıfat, sıfat tamlaması kelime grubunu oluşturur. Sıfatların, Eski Oğuz Türkçesindeki kullanımı bugünkünden farksızdır.

4.2.2.1. Niteleme Sıfatları

[202] Korkmaz, 2009: 449.
[203] Timurtaş, 1994: 89.

Varlıkların nasıl olduğunu (renk, biçim, şekil, tat, huy, mesafe, koku, yetenek, alışkanlık, beceri, durum vb.) gösteren sıfatlardır.

Metinde tespit edilen niteleme sıfatları örnekleri şöyledir: *büyük* (ṭoḳmaḳ) (9a/10), *büyük* (ṭās) (17a/9), *büyük* (ṣaḳallı) (24a/15), *büyük* (ṭaġdur) (30b/11), *büyük* (pādişāh) (34b/2), *büyük* (menaḳḳuş) (36b/14), *büyük* (ṣofra) (38a/6), *güzel* (yüzlü) (18b/12), *güzel* (rāyihāsı) (38a/9), *küçük* (ṣabīdur) (7a/5), *küçük* (gemi) (9b/1), *ḳızıl* (taḳıye) (37a/5) vb.

4.2.2.2. Belirtme Sıfatları

İsimleri işaret, sayı, soru ve belirsizlik bakımından belirten sıfatlardır[204]. Bu sıfatlar sırasıyla şöyledir:

4.2.2.2.1. İşaret Sıfatları

Varlıkları gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Metinde işaret sıfatı olarak *bu, o, ol ve şol* (<< uş + ol ~ şu + ol) kelimeleri kullanılmıştır.

Metinde tespit edilen işaret sıfatları örnekleri şöyledir: *bu* (baḥr-ı muhabbet ve maḫbūnı bilgil etme firār) (6a/2), *bu* (ṭaraf) (8b/8), *bu* (vezn-i rubāʿīdir olınca ᶜayān) (19b/11), *bu* (söz) (26a/5), *bu* (yıl) (30a/14), *bu* (sene) (30a/14), *o* (ṭaraf) (8b/7), dünyada *ol* ᶜömr-i beḳā ile sen (4b/15), dilā ehl-i derd *ol* belāya ḥamūl (6b/9), gel imdi saŋa diyeyim ḫaberi ki bulasın *ol* nigāre yeri (13a/3), *ol* (yola) (14b/11), ruḫsāruŋ üzre *ol* ḥālḥāl üzre *ol* siyeh-mū (16b/5), *ol* (ṣındıya) (17b/15), *ol* (ḥatdur) (29a/2), *şol* (ṭulumdur) (22b/7).

4.2.2.2.2. Sayı Sıfatları

Nesnelerin sayılarını bildirerek belirten sıfatlardır.

4.2.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatları

Nesnelerin sayılarını belirten sıfatlara denir. Metinde tespit edilen asıl sayı sıfatları örnekleri şöyledir:

dėdi ki yine olmış *iki* menzili aḳreb (13b/6), *iki* (ucı), (19a/14), *bir* (ḳarışdur) (24b/13), *iki* (ṭaġ) (21a/9), *iki* (bacaġıŋ) (22b/12), *iki* (arpa) (30b/13), *iki* (şecerdir) (34b/3), *iki* (lisânda) (34b/8), *iki* (taḥtadır) (36a/12) vb.

4.2.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

[204] Yıldız ve Yalkın, 2021: 117.

Asıl sayı sıfatlarına, *+(I)ncı* eki getirilerek nesnelerin derecelerini belirten sıfatlara *sıra sayı sıfatları* denir. Metinde sıra sayı sıfatı örneği tespit edilmemiştir.

4.2.2.2.2.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Asıl sayı sıfatlarına, *+(ş)Ar* eki getirilmesiyle oluşan sıfatlara *üleştirme sayı sıfatları* denir. Metinde üleştirme sayı sıfatı örneği tespit edilmemiştir.

4.2.2.2.2.4. Topluluk Sayı Sıfatları

Adın gösterdiği varlık ve nesneler arasında bir yakınlık, birliktelik ve topluluk bulunduğunu gösteren sıfatlardır[205]. Metinde tespit edilen topluluk sayı sıfatları örnekleri şöyledir: *ikiz* (oğlan) (28a/3), *ikiz* (bele doġmış) (31a/9).

4.2.2.2.2.5. Kesirli Sayı Sıfatları

Metinde kesirli sayı sıfatları tespit edilmemiştir.

4.2.2.2.3. Belirsizlik Sıfatları

Nesneleri belirsiz olarak bildiren sıfatlardır. Yani isimlerin nicelik yoluyla belirsizliğini ifade ederler.

Metinde tespit edilen belirsizlik sıfatları şöyledir: Metinde "*bir*" kelimesi bazı yerlerde sayı sıfatı fonksiyonunda değil, belirsizlik fonksiyonunda kullanılmıştır: *bir* (kimse) (21b/5), *bir* (ḳuş) (33a/3), *bir* (ḳuşdur) (28b/11), *bir* (meyvedir) (33a/8), *bir* (ḥekīmüŋ ismidir) (34a/7) vb.

4.2.2.2.4. Soru Sıfatları

Varlık ve nesneleri soru yoluyla belirten sıfatlardır. Metinde tespit edilen soru sıfatları şöyledir: *ne* (zamān) (8a/2), *ne* (vaḳt) (8a/2).

4.2.3. Zarflar

"Zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce gelerek onları zaman, yer, yön, nitelik, durum azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlerdir"[206]. Zarflar cümle içindeki işlevine göre; zaman, yer-yön, azlık-çokluk (miktar), tarz ve soru zarfları olmak üzere beş gruba ayrılırlar.

---

[205] Korkmaz, 2009: 393.
[206] Korkmaz, 2009: 451.

4.2.3.1. Zaman Zarflar

Bir oluş ve kılışın zaman içindeki yerini bildiren sözlerdir. Şekil yönünden sıfatlardan farksızdır. Bir kelimenin sıfat mı zarf mı olduğu cümle içindeki yerinden anlaşılmaktadır. Metinde tespit edilen zaman zarfları şöyledir: *aḫşam* (akşam) (5b/4), *dün* (4a/5), (bā-yı) *evveli* (22b/11), (kitāb) *evveli* (34a/7), *gece* (21a/12), *gėce* (4a/5), *her gāh* (21a/1), (*imdi)* (13a/3), *şimdi* (32a/12), (kesildikten) *ṣoŋra* (31b/7), *ṣabāḥ* (5b/5), *ṭaŋ* (5b/4) vb.

4.2.3.2. Hâl Zarflar (~ Nasıllık-Nicelik)

Cümle içinde fiilin anlamını nasıllık-nicelik yönünden etkileyen zarflardır. Metinde tespit edilen hâl zarfları şöyledir: *eyü* (<< ed+gü) "iyi" (siŋici) (25a/8), *yine* (olmış) (13b/6), *böyle* (13b/7) vb.

4.2.3.3. Yer-Yön Zarfları

Fiillerin yerini ve yönünü gösteren zarflardır. Metinde tespit edilen yer-yön zarfları şöyledir: *içerü* (10b/7), *ilerü* (14a/3), *orta* (5a/11) vb.

4.2.3.4. Miktar Zarfları

Metinde tespit edilen miktar zarfları şöyledir: *az* (24a/14), *çoḳ* (9b/13, 14b/6), *artuḳ* (art+uḳ) "çok fazla" (24b/6) vb.

4.2.3.5. Soru Zarfları

Eylemlerin yön, sebep, yer, nitelik ve niceliklerini soru yoluyla ifade edilmesidir. Metinde tespit edilen soru zarfı örneği şöyledir:

ki vaḳar aŋa dėdi Ġazalī daḥı *ne* bulur bunı digeri (13a/4).

4.2.4. Edatlar

"Bir çeşit görevli dil birlikleri olup cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmaya yarayan alet sözlerdir"[207]. Edatların kelimeye eklenerek onu fiile vasıta yapmak cümle içinde yön, beraberlik, yer, sebep, vasıta, bitme, sınırlandırma gibi bazı anlam ilişkileri kurma görevleri de vardır. "Edatlar, çoğu zaman tek başlarına anlamları olmayan, yalnızca gramer görevleri bulunan kelimelerdir"[208].

Metinde tespit edilen edatlar şöyledir:

4.2.4.1. Ünlem Edatları

[207] Özkan, 2000: 126.
[208] Ergin, 1970: 348.

Değişik ortamlarda çıkarılan insan sesleri olup değişik duyguları anlatmaya yararlar. Metinde tespit edilen ünlem edatları şöyledir: *ey* (gönül) (24a/3), *ey* (boyı uzun) (25a/10), *ey* (perī-rū) (26a/8), *ey* (ḥur) (2b/3), *ey* (ḳāddī ᶜarᶜar) (15b/2), *ey* cān (16a/3), *ey* (gül-i derd-i dile çāre arar) (20b/11), *ey* şāh (21a/2), *ey* (şeh-i ḥūbān) (23a/3), *niçün* (5a/6) vb.

4.2.4.2. Bağlama Edatları

"Sözleri, söz öbeklerini veya cümleleri bir araya getirmeye yarayan çekimlik bağlı birimlerdir"[209]. Metinde tespit edilen bağlama edatları örnekleri şöyledir:

yār-ı gülᶜizārum *eger* göz ucıyla ḳıla naẓar (27a/6),

bu remel baḥrıdurur *kim* tabᶜuŋı rūşen ḳılur (9b/9),

bu *ki* derler hezec sālim oḳuyub belaya sarūr (10b/14),

gel imdi saŋa diyeyim ḫaberi *ki* bulasın ol nigāre yeri (13a/3),

dėdi *ki* yine olmış iki menzili aḳreb (13b/6),

her ki ḫūb aḫlāḳ *ile* meveṣūf ola (27b/8),

geç aḥreb ü ḳabż *ile* hezecden (9a/3),

kāf-ı ġaliẓa *ile* çuḳur (20a/4), iḳlim *ve* memleket (13b/9), altun *ve* incü *ve* cevahir (13b/12), *ammā* lisan-ı ᶜarabīde (17a/4), *ammā* fārisīde maḥṣuṣca (24b/15) vb.

4.2.4.3. Çekim Edatları

Bir adla birlikte kullanılarak o ada yer, yön, zaman, şekil, tarz, miktar gibi nitelikler yükleyen, kendisinden sonra gelen eylem veya adı bu niteliklerle niteleyen veya ilişkilendiren çekimlik bağlı birimlerdir[210]. Metinde tespit edilen çekim edatları şöyledir:

ruḫsāruŋ *üzre* ol ḥālḥāl *üzre* ol siyeh-mū

ṣan āteş *üzre* ᶜanber ᶜanberde dūd-ı ḫoş-bū (16b/5,6), ḳandeye *dek* (20b/15), cüz *gibi* (14b/4) vb.

[209] Karaağaç, 2012: 434.
[210] Karaağaç, 2012: 434.

METİN

[1a]

el-kitāb-ı şerḥ-i şāhidnāme

ḳıymet el-meblaġ[211] 300

“vellezīne āmenū ᶜamilū el-ṣāliḥāt lehüm cenneti tecri min taḥtihe el-enḥār ḫālidīne fihā u ezvācu muṭaharat u rızvan min Allāh ve Allāh u besīr”[212]

āᶜlem en el-aṣıl yeciᵓ ᶜalā semāniye meᶜān el-evvel bi-maᶜnā nabġa vel-s̱āni bi-magᶜnā istinsāḥ

ve huva yaḳāᵓ mekān ᶜalā mekān vel-s̱āliş bi-maᶜnā el-delīl vel-rabıᶜ bi-maᶜnā el-muḫtār

vel-ḫamis bi-magᶜnā el-fāᵓide vel-sādis bi-maᶜnā ḳıṭᶜa vel-sābiᶜ bi-maᶜnā el-raciḥ vel-s̱āmin

mā yūbnī ᶜaleyhi şeyᵓ

ᶜilm kelimesiyle ḫiṭāb olunduġu vaḳt eġer muḫaṭāba maᶜlūm ise

ḥaṣıl şaḥsın lāzım gelür velev süāl olunur ise teḳūlü

ᶜilm gelmesi devam maᶜnāsı ile taṭbīḳ olınur ṭaḳdīrde siz

ᶜilmiŋize dāᵓim olsun cevabı s̱ānī emr-i ᶜamel iktiżāᵓ etmez

---

[211] Eserin fiyatı 300 olarak yazılmış fakat para birimi veya cinsinden bahsedilmemiş.

[212] Nisa süresi 57. ayet. Eserde, ayet eksik kelimelerle ve söyleyiş özellikleriyle yazılmıştır. Ayet, Kur’an-ı Kerim’de “İnanıp وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَداً لَهُمْ فِيهَا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلاًّ ظَلِيلاً iyi işler yapanları da içinde ebediyen kalmak üzere, zemininde ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve onları koyu bir gölgeliğe koyacağız” şeklindedir.

[1b]

[2a]

Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm

ṣāḥibī ve mālikī heẕā el-kitāb

el-musammā bi-şāhidī ahmed efendi bin yahya efendi el-çelebī

cāᵓ heẕā el-kitāb min ᶜind Allāh

[2b]

Bismillāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

saçuŋ vel-leyl yüzüŋ āyeti nūr ruḫuŋ alnuŋ nedür nūr ᶜala nūr mefāīlün mefāīlün mefāīlün mefāīlün hezec maḫẕūf budur aŋla ey ḥūr 'be-nām-ı ḫālıḳ'[213] u ḥayy u tūvānā ḳadīm u ḳādir u bīnā u dānā şenā u ḥamd u şükr ü bī-nihāye sipās u minnet ü bī-ḥadd u ġāye

sipās ögmek maᶜnāsına ᶜarabca medḥ etmek minnet u men

ᶜarabīde luġadad niᶜmet maᶜnāsınadır ḥadd ṣınur maᶜnāsınadır

ġāye her şeyiŋ nihāyetine dėrler ᶜamu aṣḥāb maġz fārsīde

ḳafa içinde olan beyin ve ilik mecāzen her nesneniŋ üzerine

içine ve her nesneniŋ ḥalāṣına dėrler nev yeŋi ᶜarabça cedīd

reste nev-reste memeden ayrılan maᶜṣūm yetmiş

ve ḳurtılmış ve ḥalāṣ olmış "suḫan ve saḥun"[214] söz maᶜnāsına

ᶜarabça kelām dān ism-i cāmiddür meknūn mestūr ve manẓūm

maᶜnāsınadır selīs cürmiyān ṣāḥibi ve tabiᶜata meyl ėttigi

nesne selāset maᶜnāsınadır şūḫ selīsiŋ ᶜaṭf tefsīridir

[3a]

mevzūn maᶜnāsınadır reng-āmīz fünūn-ı nāẓmla maḫlūṭ

dėmekdir tenhā yalıŋız maᶜnāsınadır velī lekin maᶜnāsınadır

raᶜnā nāzik maᶜnāsınadır hümāyūn ḳutlu maᶜnāsınadır

mıṣrāᶜı nıṣf beytdir bīş bā-yı ᶜarab ile ziyāde maᶜnāsınadır

kem kāf-ı ᶜarabile nuḳṣān maᶜnāsınadır būd evveldi būdi

evvelidi ḫovāhd ister maᶜnāsına yaᶜnī gerek ḫovahdi

istedi maᶜnāsınadır reftani gidecege ṭaᶜām ḥurdani

yemek yemege geftani söylemege lātaḳ kelleme dėrler mī-nayāmed

---

[213] Farsçada herkesçe bilinen yaratıcı, anlamına gelen ifade ile Allah cc. kastedilmektedir.

[214] Metinde, bu kelimenin yazımı harekelerle desteklenmiş olup doğru anlam ve telaffuzu sağlanmıştır.

gelmedi maᶜnāsınadır māye[215] gelme maᶜnāsınadır ġavvāṣ ziyāde
ṭāyiçi zihī ne gökçek maᶜnāsınadır dūn aṣılsız ve ḥaḳīr
maᶜnāsınadır gej zā-yı ᶜacemile egri maᶜnāsınadır rekīk daḥı
egri maᶜnāsınadır taḳṭīᶜ lüġatde pāre eylemege derler
müsteṭāb ṭayyib ve pak ṭabīᶜ maᶜnāsınadır evvel aṣlında
evvel idi hemzeyi vāva ḳalb etdük vāvı vāvda idġām ėtdük
idġāmdan bedel bir ṣāda ve yerdeŋ evvel evveldi maġbūn aldanmış

[3b]

maᶜnāsınadır ḥāẕıḳ māhir maᶜnāsınadır eẕhem u rūy her veçhile
diyecek yerde derler **ḳıṭᶜa-yı evvel**
lüᵓlü-i terdir dişüŋ lāle-i ḥamrā yüzüŋ
ᶜanber-i sārā ṣaçuŋ nergis-i şehlā gözüŋ
müfteᶜilün / fāᶜilün / müfteᶜilün / fāᶜilün
maṭvī serīᶜ eşid eder keşf maṭrā sözüŋ
taŋrınuŋ adı durur Ėzid[216] u Yezdān[217] Ḥudāy
daḥı büzürg ulu yol gösterici reh-nümāy
Ėzid yefteḥ el-zā-i vel-kesr ism-i ẕatdır lafẓullah gibi
Yezdān ism-i ṣıfatdur ḫālıḳ gibi Ḥudāy
ey vācibü'ül-vucūh yaᶜnī ṣānnaᶜ ᶜālem büzürg ulu
reh-nümāy yaᶜnī ḳulaġuz peyġām-ber ḥaḳ cellu ᶜalīden
ḫaber vėrici tūvānger bāy yaᶜnī māldār kimseler gedāy
yoḫsul yaᶜnī faḳīr leb ṭudaḳ ruḫ yaŋaḳ çeşm
ḥamāyil ve ḳadeḥ niᶜmetullah göz ᶜarabça ᶜayn ve beṣar rūy

[4a]

rūy yüz ᶜarabça vech cemᶜī vucūh gelür müjgān ṣīġa-yı
cemᶜdir kirpikler dėmekdir müje daḥı kirpik dėmekdir dest
el ᶜarabça yed pāy türkçe ḥaṣṣa ᶜarabça ricl ve ḳadm
gūş ḳulaḳ ᶜarabça üẕn dūş omuz ᶜarabça menkeb
dūş dün gėce dėmek ve lūk ki bıçaḳ ve ḥançer ṣabını

---

[215] Metinde, meyā "ميا" şeklinde yazılmıştır. Ancak kelimenin sözlük anlamına ve metindeki açıklamasına bakınca "māye" olduğu anlaşılmaktadır.

[216] İran'ın eski dini olan Zerdüşlük'te iyilik tanrısı. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Alıcı, "Yezid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), S, 512.

[217] Kadim İran'a Tanrı karşılığında kullanılan yazata kelimesinin çoğulu olan yezdân "tapınmak, tâzim ve takdimde bulunmak" anlamındaki yaz- (yaj-) fiilinden türemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alıcı, "Yezdân", S, 512-513.

yabışdırırlar mūş ṣıçan ᶜarabça fāre hūş uṣṣı
gitmek dūd tütün ᶜarabça duẖān būd idi yaᶜnī
böyle idi şöyle idi ve evet ve vecūd ᶜarabça naᶜām maᶜnāsınadır
zūd tėz ve ᶜacele maᶜnāsınadır rūd çay yaᶜnī aḳar ṣu
cūy ırmaġıŋ yerine dėrler rūd aḳan ṣuya dėrler
ᶜarabça nehr kārd kāf-ı ᶜarab ile bıçaḳ ᶜarabça sikkīn
ārd medd el-elif un ᶜarabça daḳīḳ peykān bā-yı ᶜacem
kāf-ı ᶜarab ile oḳ demreni nīze ṣüŋü yaᶜnī mızrāḳ
zih kiriş ve yaḳa ve zencef tīr oḳ kemān yay ẖūr
deẖre güneş ᶜarabça şems zemīn yer ᶜarabça ᶜarż jāle

[4b]

gökden yaġan çiye derler āsmān gök ᶜarabça semā bārān
yaġmur ᶜarabça ġayş ebr bulud ᶜarabça seḥāb māh ay
ᶜarabça şehr gāv kāf-ı ᶜacem ile öküz ᶜarabça baḳara ester
ḳatır ᶜarabça baġl ẖar eşek ᶜarabça ḥımār üştür deve ᶜarabça
cemel ve ibil esb at ᶜarabça feres mādiyān ḳışraḳ kürre kaf-ı
ᶜarabile tāy yaᶜnī bir yaşında olan āt ġūlanı bī-hūde
lāzımsız yaᶜnī fāᵓidesiz ᶜarabça ᶜabeş jāj-ẖāy jāj
bāṭil söz ḥāya söyleyici nāḳır ṭanbur çeng şeştāye derler
rebāb bir sāzdır ıḳlıġ dėrler kemānçe ber-baṭ ḳopuz derler
altı tellu bir sāzdır dumr deffüŋ türkīsidir düdük neyuŋ
türkīsidir īn bu dėmekdir süẖānem sözüm dėmekdir yād ezber
kūn eyit jeng pas ve kir dilet dil göŋül tā ḥikāyet
jeng dilet mīzidāy ḳavli göŋliŋüŋ aç pasını ḳavline
muḳābildir **ḳıṭᶜatü'ş ṣāniye**
ėy şanem dil-ber-i ẖulḳ-ı ḥasen dünyāda ol ᶜömr-i beḳā ile sen

[5a]

müfteᶜilün / müfteᶜilün / fāᶜilün maṭvī serīᶜ eşidür aŋlasun
git bi-rev söyle bi-gū gel biyā ez-çi neden çūn nite niçün çi-rā
rev emr-i ḥāẕurdur git dėmekdir ᶜarabça rūḥ bi-gū söyle dėmekdir
ᶜarabça kellem biyā gel dėmekdir ᶜarabça taᶜal ez -den dėmekdir çi
ne dėmekdir ez-çi neden dėmekdir çūn niçe ve nite dėmekdir çi-rā
niçün dėmekdir şalvār iç eşyabı āstīn ḳaftān yeŋi pīrāhen
gömlek ḳabā ḳaftān naġz gökçek maġz ḳafada olan beyin ve ilik

çaġz ḥāmi vezaġ memaāṣıd çaġz zaġ çaġz vesīle pekyek
yekmāz vezaġ niᶜmetullāh cümlesi ḳurbaġa derīce terece bil-tāᵓ
lā bil-dāl der ḳapu ᶜarabça bāb kūşe bucaḳ genc daḥı bucaḳ
miyān orta ve bel yaᶜnī ḳuşaḳ yeri serā ev sarāydan
maḳṣūddur ᶜarabça beyt ḫevīş aḳrabā ve ḥışm tebār ḳavm
ḳabīle bīgāne ecnebī ve yād āşīnā biliş ve dost gürpe kedi
ᶜarabça hirre nāve içi oyulmış nesnedir tekne ve oluḳ aġac
çanaḳ gibi türkce senit ve yassı aġac derler ḳaravaş ḳul

[5b]

ve cāriye ve muṭīᶜ olıcı perestār ṭapucı ve akābide muṭīᶜ olıcı
niyā dede ᶜarabça cedd telle faḳ yaᶜnī ḳuş ṭuzaġı dām
cānavar ṭuzaġı nām ad ᶜarabça ism şām hem ᶜarabīdir
hem fārsīdir aḫşam vaḳtine dėrler bām fārsīdir ṭaŋ
ve ṣabāḥ maᶜnāsına ᶜarabça ṣubḥ ve fecr derā ḥayvān boġazına
ṭaḳılan çaŋa dėrler nemek ṭuz ᶜarabça milḥ nān etmek
ᶜarabça ḫubz gūşt et ᶜarabça laḥm māst yoġurtlu
çorba ki bozca aşı dėrler gendüm buġday ᶜarabça
ḥınṭa ve bürr erzen ṭaru cev arpa lūbiyā bögrülce
kārīz yer içinde olan ṣu yolu ve arḳ nāvdān
oluḳ ᶜarabça mızrāb āsiyā su degirmeni ās maṭlaḳ
degirmen hem-çü meṣel maᶜnāsınadır tu sen maᶜnāsınadır
kes kimse maᶜnāsınadır mī-nenümāyed görinmez ve görinmek
maᶜnāsına merā baŋa maᶜnāsına ey şeh-i ḥūbān ey
güzeller pādişāhı dėmekdir **ḳıṭᶜa ṣāliṣe**

[6a]

hayāl u ḫaṭṭuŋ u ḥālüŋ ḳılalı dilde ḳarār ḳara şaçuŋ gibi ᶜömr günümi ḫāke ḳarār

mefāᶜilün feᶜilātün mefāᶜilün feᶜilāt bu baḥr-ı muḥabbet ve maḫbūnı bilgil etme firār

açuḳ küşāde ve pīşānī alın ebrū ḳaş
daḥı birāder hem-rāh ḳardaş u yoldaş

küşāde açıḳ ᶜarabça meftūḥ pīşānī alın yaᶜnī ḳaşların
üzerinde olan düz yere ebrū ḳaş ve buluṭ birāder ḳardaş
ᶜarabça eḫ hem-rāh yoldaş ᶜarabça refīḳ keh ṣaman gil

balcuḳ keh-gil ṣamanlu balçuḳ kec kirec rīg ḳum ve riġke
yazı üzerine ṣaçarlar sifāl ṣaḳsı ve ṭopraḳ olan
ḳablar ḫışŋ kerpiç seng ṭaş ᶜarabça ḥacer āb
ṣu ᶜarabça mā[218] ḫāk ṭoprak ᶜarabça turāb āteş oddur
ᶜarabça nār yil bād ᶜarabça rīḥ ve rūzgār eşk göz
yaşı ḫuşk ḳuru ter yaş ḥırīdan almaḳ iştirā ve işrā
fürūḫten ṣatmaḳ ᶜarabça beyᶜ biḫır emirdir al dėmekdir
sūd aṣṣı ᶜarabça nefᶜ kālā ḳumaş ve ḥerīr ve meṭāᶜ berzger

[6b]

ekinci ᶜarabça zarrāᶜ kişt ekin şiyār naṭas bikār emrdir ek-
bidrev biç dėmekdir bikūb dök yaᶜnī ḫarman dök dėmek
çāş buġday ve arpa ve ṣaru yıġına ki çeç derler āşiti
barışmaḳ āmīḫten ḳarışmaḳ ve duḫūl ve iḫtilāṭ rām yavaş
ve muṭīᶜ cenk ṣavaş perḫāş yumruḳ cengi biḫvān
emrdir oḳı bigūş dürüş yaᶜnī çalış hemçü gibi gāv
ṣıġır ve öküz mebāş olma kāş keşke dėmekdir
ḳıṭᶜa rābiᶜ
dilā ehl-i derd ol belāya ḥamūl ne kim gelse dil-berden eyle ḳabūl
feᶜūlün feᶜūlün feᶜūlün feᶜūl teḳārüb çü ḳaṣir oldı buldı uṣūl
zaġan çaylaḳ oldı ve ḳartal dāl kebūter gögercin ḳanat perr ū bāl
zaġan çaylaḳ dāl ḳartal kebūter gögercin perr ū bāl ḳanat
ᶜarabça cenāḥ sitāre ve aḫter yıldız ᶜarabça necm ve kevkeb
meh-i nev hilāle dėnur meh māhdan maḥfufdur kehkeşān
semāda beyāż yol ki aŋa türkce ṣaman uġrısı derler şāl

[7a]

ᶜabā zenbūr bal arısı kendū kāf-ı ᶜarabīle ḳovān maᶜnāsınadır
şükūfe çiçek engebīn bal ᶜarabça ᶜasel gīsū ṣaç bölügi ki
yüz üzerine ṣarḳıdurlar merġūl örilü ṣaç ḫāl
hem ᶜarabī hem fārsīdir dil-berin yaŋaġında olur beŋ dėrler
kūdek küçük ṣabīler kink ḳart oġlan ve kerz cüvān
tāze yigit mümtāz maᶜnāsına pūr oġul ᶜarabça ibn zāl

[218] Müstensih bazı yabancı kelimeleri okunduğu yani telaffuz edildiği gibi yazmıştır. Bundan dolayı metinde bazı kelime ve kelime gruplarında harf ve ifade eksikliği olmuştur. Bu kelimeyi de telaffuz edildiği gibi *ma* olarak yazıp hemzeyi ء yazmamıştır. Kelimenin doğru yazımı ماء şeklindedir.

iẖtiyār ve pīr ḳoca fertūt bunamış ve meftūha olmuş
dümūy ṣaḳalınıŋ birazı aġarmış ḳırġıl ḳuçe pīre-zen
ḳoca ḳarılar māh ay ᶜarabça şehr sāl yıl ᶜarabça sene
süẖān-dārem sözüm var ez-dür incüden bih eyū ez-men
benden sitān al dėmek maᶜnāsınadır **ḳıṭᶜa ẖāmis**
peyveste ḳurulı ṭutar elde ḳaşuŋ kemān
yā Rab ne şūẖ-ı ẓālim olur işbu bed-gümān
mefᶜūlü fāᶜilātü mefāᶜilü fāᶜilāt
işit mużāriᶜ aẖrebiŋ uş vezn-i ᶜayān

[7b]

dėrler süciye bāde vü mül hem piyāle cām
ḳırnaḳ kenīzek u ḳula di bende hem ġulām
bāde ve mül süci ve şarāb ᶜarabça ḥamr piyāle ve cām ᶜarabça ḳadeḥ
kenīzek ḳırnaḳ dişi cāriye bende ve ġulām ᶜarabça ᶜabd ġulām
hem ᶜarabīdir güncişk serçe ḳuşı ābgīne şırça ve şişe
cām bilaġzed sürçegen ve ṭayınsun dėmekdir peyām ẖaber
ber-bend gömüldürük yaᶜnī āt sinesidir efsār yūlar fitrāk
eyer terkisi zīn at egeri ligām at uyanı kem daḥı dėrler
ᶜarabça kāf cim tebdīl olunub licām dėrler kef-gīr aş keffi alacaḳ
delikli kepçe tābe ṭıġan yaᶜnī tava dīg çölmek cūşīd
ḳaynadı buẖt bişdi ẖām çig maᶜnāsınadır şimşīr
ḳılıc tīġ mücerred keskin nesne deşne ḥancer keymuẖt ṣaġrı
ġılāf-niyām ḳılıf maᶜnāsınadır bām ṭam üstine derler vām
borc ᶜarabça deyn kös am ᶜarabça ferc kām murād ve maḳṣūd
gām adım ᶜarabça ẖaṭva gām dimāġa daḥı dėrler iy

[8a]

fārsīde ḥarf-ı nidāᵓdır dest el gīr ṭutıcı dāmen etek
ez-dest elden key ḳaçan ne vaḳt ne zemān key-hilem ne vaḳt
ḳoyam dėmekdir **ḳıṭᶜa sādis**
şāhā saᶜādet ayını ṭutdı cihānı ser te ser
tā āfītāb ṭalᶜatuŋ āfāḳa şaldı nūr u fer
müstefᶜilün müstefᶜilün müstefᶜilün müstefᶜilün
baḥr-ı recezdir sālim u eczā müşemmen pür-güher
ḳarın şikem nāfe göbek beldir miyān ḳuşaḳ kemer

daḥı zenaḥ-dandur çeŋe sīne gögisdir daḥı ber

şikem ḳarın ᶜarabça batn nāfe göbek ᶜarabça sürre miyān

bel yaᶜnī ḳuşaḳ bağlanan maḥal kemer ḳuşaġa derler zenaḥ eŋek

ᶜarabça ẕeḳan dān eŋek çuḳuru sīne gögis ᶜarabça ṣadr

ber daḥı gögis mürġāb ördek çeraġ çaḳır ṭoġan

tīzī ᶜacele küned ėder tīzī küned yiglenur ve ṭarıyur

türkce ḳaḳır āhen demir ᶜarabça ḥadid mis baḳır sīm gümiş

[8b]

zer altun ᶜarabça dīnār erzīz ḳalay rūy tunc āsān

geŋez yaᶜnī ḳolay düşvār güç yaᶜnī ḥatīn ve ṣaᶜb

nühāz ergeç kebş ḳoç māde dişi ṭavar ner erkek ṭavar

kār iş ᶜarabça fīᶜl nühüfte gizlenmiş nühüften gizlemek

ve gizlenmek gān cimāᶜ maᶜnāsına būs öpüş ḫoy ter ᶜarabça

ᶜaraḳ gerde eylemiş yaᶜnī terlemiş zen ᶜavret şevher ᶜarabça

recül ḫum küb sebū desti ān ol sū ṭaraf ān-sū o ṭaraf

ve öte ṭaraf dėmekdir īn bu ṭaraf dėmekdir sū bu ṭaraf

ve berü ṭaraf dėmekdir pīş ön ᶜarabça ḳabl pes ard ᶜarabça

dübr zīr aşaġı zeber yuḳarı vāmet güzār borcuŋ öde

püşt arḳa ᶜarabça ẓahr püştem arḳam biḫār bā-yı zāᵓide

ḳaşı īn ism- i işāretdir bu dėmekdir cā yer maᶜnāsına īncā

yerinde dėmekdir be-nā-dāŋān bilmezlerle dėmekdir girīz dėmekdir

ḫod kendü dėmekdir rā ᶜalāmet rehā-kün ḳurtar dėmekdir

iy ḥarf-i nidāᵓ püser oġul dėmekdir ᶜarabīde fārsīde mustaᶜmeldir

[9a]

ᶜarabça ibn daḫı dėrler **ḳıṭᶜa sebᶜa**

gülsün dėr iseŋ yüzüŋ ferecden ᶜilm oḳı ḫalāş bul ḥaracdan

mefᶜūlü mefāᶜilün feᶜūlün geç aḥreb ū ḳabżā hezecden

çeşme bıŋar oldı kūze bardaḳ isteme mecūy ū cūy ırmaḳ

çeşme bıŋar kūze bardaḳ mecūy nehy ḥāẓırdur isteme dėmekdir

cūy ırmaḳ ᶜarabça nehr endāḫten atmaḳ fürū fikenden aşaġı

bıraḳmaḳ zerd ṣaru ᶜarabça aṣfer kebūd gök yaᶜnī māᵓī boyalı

nesne siyāh ḳara ve ḳara ᶜarabça esved sepīd ū sefīd

aḳ yaᶜnī beyāż ᶜarabça ābyaż sürḥ ḳırmızı ᶜarabça aḥmer

sebz ᶜarabça aḫżar gibi yeşil nīl civid gūzine büyük ṭoḳmaḳ

laḥt çomaḳ saḫt ḳatı ve sıḳ bez dürüşt iri yaᶜnī
düz degil ve yaḳışıḳsız nerm yumuşaḳ kef ᶜarabīdir el yazısı
nāḫun ṭırnaḳ engüşt barmaḳ sütürk cüssede büyük olana
dėrler būzürg her büyük olana dėrler kālūç kiçi ṣırça
parmaḳ müşt yumruḳ keştī gemi ᶜarabça zevraḳ ve fülk ve sefīne

[9b]

zevraḳ küçük gemi yaᶜnī ṣandal ve ḳayıḳ ve pürme ve ḳadeḥ
maᶜnāsına daḥı gelūr şīb iniş fīrāz yoḳuş bülend
yüksek pest alçaḳ bürhīd ḳurtuldı ḫalāṣ oldı
an-ı kes-ki o kimse ki şud oldı hirāsān ḳorḳaḳ
hirās ḳorḳı **ḳıṭᶜa ṣāmen**
āftāb-ı ṭalᶜatuŋ çūn ᶜālemi rūşen ḳılur
ne yėre kim düşse sāyeŋ serv ile gul-şen ḳılur
fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilāt
bu remel baḥrıdurur kim tabᶜuŋı rūşen ḳılur
mī-çeked yaᶜnī ṭamar hem reg ṭamar di ḳana ḫūn
bezenilmiş çoḳ simāṭ ārāste bisyār ḫūvan
mī edāt-ı ḥāl çeked ṭamar yaᶜnī damar reg ṭamar ḫūn ḳan ᶜarabça
dem ārāste bezenilmiş yaᶜnī ḥāẓır ve müheyyā bisyār çoḳ ᶜarabça
keṣīr ḫūvān simāṭa maḥṣūṣ degildir maṭlaḳ içinde ṭaᶜam yinen
nesneye derler saᵓīre gibi ve ġayri gibi bāz-gūne ᶜaksine

[10a]

türkce tersine gül-gūne ve gülfūne ḳızılca ve ḳızılcaḳ figer güzeller
yüzlerine sürer ol daḫı ḳızılcadır ser-nigūn başı aşaġı
dėmekdir ten ve beden fārsīde ve türkīde müsteᶜmeldir gevde maᶜnāsına
rūde baġırsaḳ gürde bögrek şüş öygün yaᶜnī aḳciger pehlū
eyegū sū ṭaraf yaᶜnī cihet maᶜnāsına küşt yan ᶜarabça cenūb
surūn uyluġuŋ ḳaba yeri türkce uca dėrler reste
ḳurtulmuş ḫalāṣ olmuş beste baġlu ribat ve eşᶜār maᶜnāsına
deste baġlanmış ekin türkce ṣab dėrler mūy ḳıl ᶜarabça
şaᶜr ḫāme ḳalem nāme biti ᶜarabça mektūb câme ṭon ᶜarabça
libās ṣuç günāh ᶜarabça itteheme ve zünub ve özr ve seyiāt
bī-fişān ṣac ṭaġıd ᶜarabça neşr birī emrdir ṣıc ᶜarabça
teġavvūṭ eyle bişāş emirdir tebevvül eyle dėmekdir yek birdir

dū iki se üç çıhār u çār dört penc beş
şeş altı heft yedi heşt sekiz nüh ṭoḳuz deh
on bīst yigirmi sī otuz çil ḳırḳ pencāh elli

[10b]

şast altmış heftād yetmiş heftede on yedi ᶜadedine dėrler
kālīve ve kālīve bön yaᶜnī aḥmaḳ ve şaşḳun ve sersem heştād
seksen heştede on sekiz heştṣad sekiz yüz dėrler neved
ṭoḳsan ṣad yüz aṣl faṣīḥi sin ile sedyūz hezār
biŋ bişmār ṣay dėmekdir ᶜarabça taᶜadād eyle mī edāt
kūn emr-i ḥāẕır ile azmūn ṣınav ᶜarabça tecribe ile imtiḥān
enderūn içerü ā ḥarf gel maᶜnāsınadır ᶜarabça teᶜel ger
eger şīnāsi anlayıcı iseŋ verne yoḫsa mī-mān
mī edāt-ı ḥāl mān emirdir ḳal dėmekdir der fī maᶜnāsınadır
birūn be bīrūn ṭaşra **ḳıṭᶜa tāsiᶜ**
gel imdi ᶜaḳlını ġavvāṣ ėt eyā ᶜalīm hüner reh-ber
ᶜarūż secdesin ṭalub çıḳar neml ẕer ile gūher
mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün mefāᶜīlün
bu ki derler hezec sālim oḳıyub belāya sarūr
bi-verzīden özenmekdir neverdīden dürür dürmek

[11a]

zemīn-rā ḥūk perkenden nedir yeri ṭoŋuz dürmek
bi-verzīden bir nesneye özenmekdir neverdīden bir nesneyi
dürüb yükmek zemīn yer ᶜarabça ᶜarż rā żamīr mefᶜūldür
ḫūk ṭoŋuz ᶜarabça ḫınzīr berkenden ṭoŋuz burnuyla yeri
ḳoparmaḳ dürmek rübūden ḳoparmaḳ ᶜarabça nehb nümūden göstermek
zerūden pasını açmaḳ büsūden sürmek resen ib ᶜarabça
ḥabl tāften bükmek yaᶜnī ḳat ḳat eylemek gem yavu ḳalmaḳ
yaᶜnī ġayb etmek yāften bulmaḳ yaᶜnī ele girmek resīden
ėrmek vaṣl olmaḳ beçīden dirmek devşürmek ᶜarabça cemᶜ
ėtmek bāften örmek ve doḳumaḳ engāşten birisini sezmek
yaᶜnī ḥātırına gelübilmek efrāşten bir şeyi ḳaldırmaḳ ᶜarabça
refᶜ pendāşten ṣanmaḳ ᶜarabça ẕann etmek berdāşten birisini
ḳaldurub getürmek berdārīden meṣele ḫırāmīden ṣalınmaḳ
ḫırāşīden ṭırmalamaḳ ve ḳaşınmaḳ ve ḳazımaḳ dāmīden ṣavurmaḳ

demīden üfürmek ṭabīden ṣallanmaḳ nitekim ḳuzı boġazlanduḳda

[11b]

ṭalābir ve yürek oynıcaḳ demīden ot ürpermek
yaᶜnī bitmek remānīden ürkütmek ve ḳorḳutmaḳ resānīden
irgürmek ulaşdırmaḳ ᶜarabça ışāl resāndan meṣele
ġıjīden sürtünmek ve emeklemek bi-gerdīden bā-yı zāidedir gerdīden
bir ḥālden bir ḥāle dönmek gerdānīden meṣele geşten ve gerdīden
müterādiflerdir aşlında dönmek maᶜnāsınadır gezīden ışırmaḳ
seg it ᶜarabça kelb lāyīden ürmek ve ulumaḳ tef āteş
yalgu ᶜalev sūḫten yanmaḳ deriz yiv eṣyābın dikiş yėrlerine
yiv derler dūḫten dikmek muṭlaḳa eṣyāb dikmek ḥamīden
egilmek ᶜarabça inḥitād ve inḥirāf ḫamīdāden meṣele rūften
süpürmek çi ne bāşed ola serd ṣovuḳ ᶜarabça berd
ter edāt-ı tafżīldir serd-ter ṣovuġraḳ ez lafẓ-ı den maᶜnāsına
ᶜarabça min ᶜan gibi yaḫ buz merdüm adam oġlanı ḫevīşten kendi
maᶜnāsınadır dīden görmek maᶜnāsınadır **ḳıṭᶜa ᶜaşer**
naẓar ėtdügümce cemālüŋe gözimüŋ żiyāsı mezīd olur

[12a]

lebüŋüŋ beyānın ėder isem dil ü cān ṣafāsı mezīd olur
mütefāᶜilün mütefāᶜilün mütefāᶜilün mütefāᶜilün
buŋa baḥr-ı kāmil oḳurısaŋ sözinüŋ bahāsı mezīd olur
süde şir ü tū didi ḳaymaġa füledir aġuz hem aġız dehān
süriye gele tele ṭora di dele ṣaŋsara dele di zebān
şir süd ᶜarabça leben tū ḳaymaḳ yaᶜnī süd ḳaymaġı füle aġuz
yaᶜnī dişi ḳoyun doġurduḳda ibtidāᵓ südine aġuz dėrler
dehān ve dehen aġız ᶜarabça fem dėrler ḥayvān sürisi
tele ṭora ᶜarabça kīs dele ṣaŋṣār dedükleri ḥayvān
zebān ve zefān dil ᶜarabça lisān key ulu pādişāha ve ulu
ḥānlara ve ulu beglere derler daḥi key ḳaçan ne zemān ve ne vaḳt dėmekdir
dey ḳış ayına derler ᶜarabça māh-ı şitā ve şehr-i şitā ve şehr şitā mey
süci ve şarāb ney ḳamış merkeb olur neyşeker gibi şeker ḳamışı
dėmekdir pey ṣıŋır muḫ kemik içinde olan yaġ ki ilik dėrler
üstüḫvān süŋük yaᶜnī kemük ᶜarabça ᶜaẓmdır meske tere

[12b]

yaġı yaᶜnī tāze yaġ ki tere yaġı dėrler nehre yayuḳ ki yoġurd
ḳoyub yaġ çıḳarurlar behre ulūfe ᶜarabça naṣīb ve ḥıṣṣa
zehre yürekde olur öd maᶜnāsına ve mecāl maᶜnāsına daḥi olur
āb-dān āb ṣu būden ḳavuḳ mürekkeb olınca ṣadaŋlık dėmek
olur mākiyān tavuḳ ᶜarabça decāce keffe fārsīde
müşedded lafẓı yoḳdur el-emz ve ret veren içün li-şedīd olur
kūf ügi ḳuşı yaᶜnī buhu dedükleri ḳuş baṭ hem ᶜarabçada
ve hem fārsīde ḳaz dėmekdir fāḫte ügeyik ḳuşı kelāje
ṣaḳsaḳan ḳuşı mürġ maṭlaḳ ḳuşdır beççe her canludan
ṭoġan yavrı lāne yuva yaᶜnī ḳuşların meskeni āşīyān
daḫı yuvadur kāze ev ki yavlaḳ derler ve daḫı bostāncılar
ve ṣayyādlar yaparlar ki küme dėrler neyīn ḳamışdan olan
yayla evine derler ḥāne duṭluḳ eve dėrler ᶜarabça menzil
ve beytdir sütūn direk ᶜarabça ᶜamūd āsitān meşle betū
saŋa bihter yigirek ān-ki olaki rehī fārsīde ḳul ᶜarabçada ᶜabd

[13a]

şevī olasın bihil emirdir ḳo dėmekdir īn bunı ān
anı türkcedir **ḳıṭᶜa ıhda ᶜaşer**
gel imdi saŋa diyeyim ḫaberi ki bulasın ol nigāre yeri
ki vaḳār aŋa dėdi Ġazalī daḥı ne bulur bunı digeri
müfāᶜāletün müfāᶜāletün müfāᶜāletün müfāᶜāletün
buŋa ᶜarabī buḥūrı düşer ne türkī düşer ne ḫod tatarī
tegerg ṭolu ve yaḫçe daḫı dī berf ḳara dipiye deme
di mīş ḳoyun ḳuzuya berre çobana şıbān sürüye reme
tegerg gökden yaġan ṭolu yaḫ buz yaḫçe buzcaġız ki ṭolu
dėmekdir berf ḳar deme dipi ve kūrüg ve ṭumān mīş ḳoyun
ᶜarabça ġanem berre ḳuzı şıbān çoban ᶜarabça rāᶜī reme
ḥayvān sürisi ġalle hem ᶜarabī hem fārsī türkce taḥıl yūġ
ve yiv boyunduruḳ heyd yabā ki hiç ṣavururlar ġāv-şeng ögendire
hīş ṣaban oḳı sime zevle ki boyunduruġa taḳarlar keş
güzel keş ḳoltuḳ içi bikeş bazan da emirdir çek dėmekdir

[13b]

mekeş nehydir çekme dėmekdir gūl onmaz ve bön ᶜarabça ebleh
şeyde ve şeydā delü ᶜarabça mecnūn gīc uya yaᶜnī aġır işleyici

tenbel filīve seme yaᶜnī sersem be-rāh-ı edeb edeb yolına bi-rev
yüri git şevī olasın sere yara ve maḳbūl zi-heme ḳamudan
ḳıtᶜa iṣnā ᶜaşere
zülfiŋi gören ū ayru ḥüsnüŋe aḳreb dėdi ki yine olmış iki menzili aḳreb
mefᶜūlü mefāᶜīlü mefāᶜīlü feᶜūlün mekfūf olıcaḳ böyle gerek ḳıṭᶜa aḫreb
di çevreye pīrāmen ü iḳlīme di kişver demirciye ḳuyumcıya āhenger ü zer-ger
pīrāmen çeb ve çevre pirāmūn meṣele keşver iḳlīm ve memleket maᶜnāsınadır
āhenger demirci zer-ger ḳuyumcı derḥūr lāyıḳ ve revā maᶜnāısnadur
sezāvār yine lāyıḳ maᶜnāsına ārām devlenmek yaᶜnī ḳarār etmek
ārāyiş bezek yaᶜnī zīnet zīver altun ve incü ve cevāhir ile
bezenmiş dėmekdir mī-sezed yarar ve yaraşur dėmekdir mī-zībed lāyıḳ
ve yarar ve yaraşur māned ḳala dėmekdir mī-māned beŋzer dėmekdir dendān
diş ᶜarabça sinn eriş bilek ᶜarabça zirāᶜ tār eriş pūd arġacı ᶜarabça

[14a]

lüḥme peşm ḳoyundan ḳırḳılan yüŋe pister ḳalı yaᶜnī ebrīşum ḥalı
ve seccāde bālā boy ᶜarabça ḳāmet bālāter yuḳarlıḳ bālā yuḳarı
ḫoy der ᶜarabça ᶜaraḳ piş ilerü pişter ilerülük pes girü
pester girülük reh-ber ḳulaġuz ḳulavuz imlāᵓdır ber yemiş
ve meyve pey iz peyrev izce gėderici peykār ṣavaş ve cenk
ᶜarabça ḥarb çehre yüz ᶜarabça vech peyker ṣūret ve şekil
mīdād vėrdi bemen baŋa dādār ᶜadil pādişāh dād ᶜadil dāder
ḳarındaş ᶜarabça eḫ ve uḫt ḫudāvend ve ḫıdīv mülk ….
ᶜarabça ṣāḥib ve mālik maᶜnāsına bişitāb eyü ᶜacele eyle dėmekdir
berde ḳul ve ḳaravaş ve esīr çāker daḥı ḳul evde ṭoġan ḳula
bende dėrler berde dėmezler sipeh-dār ū sipeh-büd çeri başına
ve ser ᶜaskere derler dārā ulu pādişāh dāver ḥaḳ üzre ḥükm ėdici
behrām mirrīḥ yıldızına dėrler keyvān zuḫal yıldızına dėrler bāḫter
maġrib ṭarafa ḫāver maşrıḳ ṭarafına dėrler tüvāŋā güçlü ve ḳuvvetlü
alb bahādır nīv ve dilīr dil-āver gürbūz pehlivān maᶜnāsınadır

[14b]

lūce şaşı yaᶜnī egri gözlü ᶜarabça aḥvel bī-dest
elsiz lūk eli ayaġı kesik ādem leng aġsaḳ ᶜarabça eᶜrac
lāl dilsiz ᶜarabça aḫras ker ṣaġır sürḫīje ḳızamuḳ
dejyīye deri altında peydā olur cūz gibi beze dėrler ekṣerīye

ḳasıḳda ve ḳulaḳlarda olur dünbel çıban ājaḫ sigil vucūd
insānda bu daḥı çok olur merd erracül maᶜnāsına ger uyuz
dedikleri maraż pīrūz yegin ᶜarabça ẓafer segāliş önegülik
yaᶜnī fikir ve ṣanu ve daḥı cedel ve ᶜinād maᶜnāsınadır pādāş
cezāᵓ ve yaramazluġa bedel ve ᶜıvaż keyfer daḫı cezāᵓ ve yaramazluġa
ᶜıvaż fermān buyruḳ ber emrdir buyruġu ṭut dėmekdir
der-şev ol dėmekdir berev yola şevber ol yola gir dėmekdir
rāst ṭoġrı ᶜarabça mustaḳīm rev yüri ve git ėder hemīşe
ve dāᶜim maᶜnāsına rāst revāyder ṭoġrı yüri dāᵓim dėmekdir fefhem

ḳıṭᶜa ş̲elaş̲e ᶜaşere

gülzār-ı ḫ̲übān luṭf-ı ḥüsnüŋde müzeyyendir şir ū ᶜasel ū sükkar laᶜlüŋde[219] mübeyyendir

[15a]

mefᶜūlü mefāᶜīlün mefᶜūlü mefāᶜīlün vezn-i hezec aḥreb budur ki müş̲emmendir

hem yaya di tāb-istān di gölgeye hem sāye
hem daḥı zemistān ḳış di ḳoŋşıya hem-sāye

tāb ḥarāret sitān zemān maᶜnāsına yāy yaz maᶜnāsınadır
yāy-sitān yaz vaḳti sāye gölge ᶜarabça ẓıll zim sovuḳ
ᶜarabça berd sitān ẓarf zemān ḳış hem muvāfıḳ maᶜnāsına hem-sāye
ḳav kişi ᶜarabça cār bahār tāze pāyīz güz ve ḳış germ ısıcaḳ
vaḳti sermā ṣovuḳ vaḳti nijād aṣl ve neseb pāk-nijād
aṣlı arı ve aṣlı pāk dėmekdir fürū-māye aṣlı alçaḳ aşılsız
ve bi-aṣl āmāde ḥāẓırlanmış berdāḫ̲te düzelmiş ḳuşlamış
nāzīden nāzlanmaḳ pīrāye bezek ᶜarabça zīnet māhī-balıḳ
ᶜarabça ḥüt mār yılan ᶜarabça ḥayye mūr ḳarınca ᶜarabça neml
gej egri düm ḳuyruḳ gej-düm ᶜaḳreb ṣad yüz pāye ayaḳ ᶜarabça ḳadm
ṣad-pāye çıyān imrūz bugün endūzī ḳazanursın ferdā yarın
bemiyān ortaya āyed gelür maᶜnāsınadır **ḳıṭᶜa rābiᶜ ᶜaşere**

[15b]

dil-bende saŋa hem cān-ı çāker vāleh yüziŋe hem şems-i ḫ̲āver

[219] Laᶜl kelimesi Arapça olup parlak, kırmızı renkte, billurlaşmış, saydam bir alüminyum oksidi olan değerli bir taş anlamındadır. Yazar buarada sevgilinin dudağını bal, şeker ve bahsi geçen tanımdaki değerli taşın rengine benzetmiştir.

müstefᶜilātün müstefᶜilātün budur müreffel[220] ey ḳādd-ī ᶜarᶜar

ḳoḳmışa derler kendīde kende bügsüst üzülmüş ḳopmışa kende

kendīde kende ḳoḳmuş ve murdār ḳoḳulu nesne bügsüst

bazan da üzülmiş maᶜnāsına kende ḳoḳmış ferḫunde ferruḫ

ḳutlu ve baḫtlu ḫurrem şādlıḳ ve sürūr girye aġlamaḳ ᶜarabça bukā

ḫande gülmek ve gülüşün ᶜarabça żıḥk āferīnende yaradıcı

ᶜarabça ḫālıḳ ve mūcīd ve müḥeddeṣ rūz gün dėmekdir rūz-i

rızḳ rūz-i dehende rızḳ vėrici ᶜarabça razzaḳ maᶜnāsına

pūyende yelici ve çāpıcı ᶜarabça sürᶜat ėdici devende segirdici

keşende çekici küşende depeleyici ᶜarabça ḳātl maᶜnāsına

ḫod kendü rā żamīr-i mefᶜüldir sütūden ögmek ᶜarabça medḥ

keb lāf urmaḳ zenende urucı keb-zenende lāf urucı

her çi her ne beḫvā-hī dilerseŋ rev emirdir git var maᶜnāsına

ḫuvāh emirdir iste maᶜnāsına der fī maᶜnāsına tū sen dėmekdir

[16a]

ḳıṭᶜa ḫāmise ᶜaşere

şekeri ḫacīl ḳılubdur lebüŋüŋ nebāt-ı ḳandı ireli şaçuŋ nesīmi ḳo ᶜabīr ū misk utandı

mütefāᶜilün feᶜūlün mütefāᶜilün feᶜūlün buŋa kāmil u muḳaṭṭaf dediler ey cān efendi

nedir uṣṭura sütürre ḳazımaḳ durur sütürden

bilegü fisān fesāne meṣel ve ḳışır sütürven

sütürre uṣṭura sütürden ḳazımaḳ yaᶜnī tıraş ėtmek fisān bilegü

ṭaşı fesāne meṣel türkce metel derler sütürven ḳışır insāndan

ve ḥayvāndan ṭoġurmayana ḳışır dėrler nişānden dikmek yaᶜnī

meyve aġacı dikmek feşāndan ṣaçmaḳ ve ṭaġıtmaḳ füşürden ṣıḳmaḳ

füsürden ṭoŋmaḳ cemede maᶜnāsına baġal ḳoltuḳ lünc avurd yaᶜnī

aġız içi ve bucaġı künc bucaḳ yaᶜnī köşe nişīmen oturacaḳ

mekān çerāgāh otlaḳ yeri ᶜalef ot ᶜalef-zār otlu yer zār

ism-i cāmiddir giyāh çovan yiyecegi otdur dās oraḳ nüvār

urgen ki urġan dėrler ki ot çayır yolar ve içine baġlarlar

---

[220] Kelimenin (terfil) asıl anlamı ‘yerde sürtünen uzun etek, kuyruk’. Lâkin edebi kavram olarak bir vezne yani kalıbına sondan ekleme yapılarak uzatmaktır. Örneğin; “mütefâ ͻilün” olan aruz vezninin sonuna “tün” sebeb-i hafif eklemek kaydıyla vezin, mütefâ ͻilâtün şekline döner. Bu biçimde dönüştürülen vezinlere ***müreffel*** denir.

şemem çaruḳ rānīn eşem dedikleri örme şalvārdır ki türkmān

[16b]

ṭaᵓfesi giyerler ḫar-geh ḳara evler ki keçeden olur gerzen
çobanlar giyer ḳalabaḳ dėrler beheme cümleye ve ḳamuya tu sen nīgūyī
iyilik ve iḥsān kūn emirdir eyle betū saŋa pend nāsīḥat türkce
ögüt īnek işte ez-men benden **ḳıṭᶜa sādis ᶜaşere**
ruḫsāruŋ üzre ol ḥālḥāl üzre ol siyeh-mū
şan āteş üzre ᶜanber ᶜanberde dūd-ı ḫoş-būy
mefᶜūlü fāᶜilātün mefāᶜlü fāᶜilātün
olsa mużāriᶜ aḥreb vezni olur anuŋ bu
balçıḳ gil āheg alçı hem ġılçıḳ oldı dāse
mītīn külüng ü kürek pārū di daḥı māse
gil balçıḳ āheg alçı dāse ekin başında olan ḳılçıḳ mītīn
külüng ki ṭaş keserler pārū ve māse kürek peleng ḳablan
teng eyer ḳolaŋı teng ṭaru yer ḥayvān ki ḳolan dėrler erjeng
çin diyārında mānī dedükleri naḳḳāşuŋ kitābıdır ki anda nuḳūş-ı
ᶜacībe vardır erjeng meṣele jeng is pas ve kir ᶜarabçada nis

[17a]

küleng ṭurna reng ṭāġ keçisi neng ᶜār ve nāmūs ḫatne sünnet
ᶜarabça ḫıtān sipās ve minnet şükür maᶜnāsına heftdāne ᶜaşūra
aşı aṣlı heft dāne maḥẕūfe el-tā-i el-vezn ṣade hefdāne
rūġan yaġ ammā lisān-ı ᶜarabīde ḥayvāndan olana semn nebādattan
olana dühn dėrler gūd-āb büryān aşı cūd-āb meṣele kāse
çanaġa ᶜarabça ḳaṣᶜe encām işiŋ ṣoŋu ve āḫırı düşnām
söymek ᶜarabça şetm sitāyiş ögmek ᶜarabça medḥ deşt
ova ᶜarabça ṣaḥrāᵓ ṭaşt legen ki içinde eṣyab yurlar pingān
büyük ṭas engūr üzüm ᶜarabça ᶜıneb ālū erik ᶜarabça ıccāṣ
murūd emrūd ve armūd sīb elma ᶜarabça tuffāḥ nār enār ᶜarabça
rummān gülnār kiras pāşe ve bāşe ṭavşancıl bāz ṭoġan yūhe
ve yūve meṣele delüçe ṭoġan şeb-pere yarasa aşlı pereşeb'dir
baṭar ᶜarabīde ziyāde sevinmek ḥayret ve dehşet ḫārḫār ḳalbde
olan ḥarāret ve ḳaṣavet ve ġam ve ġuṣṣa ve türkce tāsa şādī
sevinmek mekün emr-i ḥāẕırdır eyleme dėmekdir şādī mekün sevinme dėmekdir

[17b]

tū sen bā meᶜa maᶜnāsına sūr dügün ve cemᶜiyyet ᶜarabça velīme lafẕ-ı
meẕbūr ᶜarabīde ve fārsīde müsteᶜmeldir endūh ġuṣṣa maᶜnāsına
aṣlı endūhdan-meyār nehy ḥāẕurdur getürme dėmekdir bā edāt-ı
muṣāḥabetdir sūk yas ve mātem ve muṣībet maᶜnāsınadır **ḳıṭᶜa sebᶜa ᶜaşere**
göziŋüŋ fitnesine cānı meftūn şaçuŋuŋ ᶜuḳdesine dil mecnūn
fāᶜilātün mefāᶜilün feᶜilün bu ḥafīf oldı ḳaşrıle maḫbūn
ayu ḫırs u ṭoŋuz ne ḫūk ü gürāz seg meges it siŋek di ḫargez üyāz
ḫırs ayu ᶜarabça dubb ḫūk ū gürāz ṭonuz ᶜarabça ḫınzīr seg
it ᶜarabça kelb meges siŋek ᶜarabça ẕubāb ḫargez üyāz
barnūġ sinekdir ki geremmit havada ḥayvāna ovuşub mużṭarib ėder
vārin ve vāriyīn ve vārān dirsek ᶜarabça mirfaḳ vārinç meṣele
bidest ḳarış ᶜarabça şibr bāzū ḳol ᶜarabça ᶜażalar bāz ḳulaca
derler sūzen igne ᶜarabça ibre sūzandān ignelik gez arşun
sūfār oḳ gezidir daḥı igne ve çuvalduz yordusına dėrler
sūfāl meṣele kāz şındu ve ol şınduya ki anıŋla maḫṣūṣ

[18a]

altun gümiş keserler pehen yaṣṣı yaᶜni enlü sitebr yoġun
ve ḳalıŋ ve ḳavī ve sıḳ kūtāh kūtāhden maḳṣūre ḳısa ᶜarabça
ḳasīr gird mūdavvar maᶜnāsına dırāz uzun ᶜarabça ṭavīl
dīde göz ᶜarabça ᶜayndır çeşm daḥı dėrler likin çeşmde ḳapaḳ
ve kirpik daḫildir dīde de daḫil degildir bibīn bā-yı evvel zāᵓide
emrdir gör maᶜnāsı ile ᶜarabça unẕur dėmekdir nigerī baḳ naẕar bisūz
bā-yı zāᵓide emrdir yaḳ dėmek yaᶜnī āteş eyle ᶜarabça aḥraḳ bisāy
bā-yı zāᵓidedir ez maᶜnāsına maṣdarı sāyīdedir ezmek ve süzmek
ve dörpilemek bisāz bā-yı zāᵓide emrdir düz ḳoş ve ḥāẕırla dėmekdir
tāziyāne ḳamçıdır tāzane meṣele türk-tāz segirtmek yaᶜnī yıġma
ve ġār içün il üzerine çaymaḳ ve aḳın ėtmek bitāz bā-yı zāᵓide
emrdir segird dėmekdir çehīden ḳalḳmaḳ bāzī oyun ᶜarabça
leᶜbe berçe ber ḥarf-i istīlāᵓ çe emrdir yuḳaru ḳalġı dėmekdir
bübāz bā-yı zāᵓide emrdir oyna dėmekdir māş merdümek dedükleri nesne
ve ḳara bögrülceye derler mencū mercimek ᶜarabça ᶜades serm tereye

[18b]

beŋzer ḳıçı derler bir acı otdır ḫo lafẕ-ı ziyādedir piyāz ṣoġan
ᶜarabça başal derler bīm ḳorḳu ḫavf ve ḫaşit maᶜnāsına bī-mār

ṣayru ve ḫaste ve meriż bisyār çoḳ ᶜarabça keṣir endek az
ᶜarabça ḳalīl kem eksik ᶜarabça nāḳıṣ firāvān bol vāfir maᶜnāsına
ḫorsend ḳāniᶜ yaᶜnī ehl-i ḳanāᶜat āz ḥırṣ ve ṭamaᶜ ve ārżu
pişḫord ütme buġday kemālin bulmadın ḳılcıġın ovalıyub
ve bişürüb yerler ḫovīd evvel bāharda atlara yedirdikleri
ḥāṣıl ḳāṣl daḥı şeḫirdir kefe kesmik ḫarmanda olur
enbāz ortaḳ ᶜarabça şerīk dil göŋül māye meṣāfedir mā biz
dil-i mā göŋlümüz dėmek olur reft gitdi reften gitmek
mī-nayāmend gelmedi bāz yine ve girü maᶜnāsınadır iy kesr-i hemze
ile ḥarf-i nidāᵓ şeh şāhdan maḳṣūre ḫūb-rū güzel yüzlü
biḫand bā-yı zāᵓide emrdir gül ve yimekdir tebessüm eyle bināz emrdir
nāzlan ve şive eyle dėmekdir **ḳıṭᶜa ṣāmen ᶜaşere**
gözünüŋ fitnesine her kim ėderse naẓarı ṣanemā ḳobdı ṣanur fitne-i ‘devr-i ḳameri’[221]

[19a]

feᶜilātün feᶜilātün feᶜilātün feᶜilāt budur baḥr-ı remel kim ola maḫbūn eṣeri
butraġa dūje di çūje pilice nesneye çīz
lūledür nāyīje di ṣola ceb[222] **ū pūla peşīz**
dūje butraḳ ve betrāḳ ki espāba yapışur çūje ḳuş yavrusı
ve ṭavuḳ yavrusı türkçe pilic dėrler çīz nesne ᶜarabça şey cemᶜī
eşyādır nāyīje çeşme lūlesi ceb ṣol ᶜarabça şimāl
peşīz pul maᶜnāsınadur çirk ṣamra kir ve pas maᶜnāsına
kirlü yer ve paslu yere dėrler çirkīn derler sergīn kemre ve ters
ᶜarabça necāset çemīn sidik ᶜarabça bevl kümīz necāsdir
ġunde örümcek ᶜarabça ᶜankebūt münc ve zenbūr bal arusı
sütūh sarı aru sitih önegülik istīze ve sitīz cümlesi
ᶜādet maᶜnāsına ve önegülik maᶜnāsınadır kār iş gāh ism-i mekān
kār-gāh iş yeri ve dükkān ᶜarabça ḥānūt āhence çenber
cullāh āletlerinden iki ucı demirli bir āletdir pāy ayaḳ bāf ve bāften
ṭoḳumaḳ çulḥalar ayaḳlarıyla ṭoḳuduḳları içün pāy-bāf derler kirbās

[19b]

---

[221] Hz. Muhammed sav. devri veya zamanı. ‘fitne-i devr-i ḳameri’ ifadesiyle de Hz. Muhammed sav. zamanında İslam’ın yayılmasını engellemek için münkirler tarafından çıkarılan fitne ve kargaşa anlatılmaktadır.

[222] Çep (Far.), Türkçe sol demektir. Metinde, *ç* ve *p* sert ünsüzleri yumuşayarak *ceb* şeklinde yazılmıştır.

bez buġaṣı baġżı velāyetlerde çadır daḫı derler pīşe ṣanᶜat
bīşe meşelik ve orman kefş başmaḳ direfş biz
eskiciler ve pābuccılar ve ṣırracılar ḳullandukları tıġ daḫı dėrler
zāġ ḳarġa dām ṭuzaḳ ve aġ penāġ iplik ucı ve ebrīşum teli
bend bāġ ᶜarabça ḳayd rāġ ṭāġ ᶜarabça cebel pālīz bāġ
ve bostān revişī yüriyüş ve gidiş rev emrdir yüri
ve git ki kāf-ı ᶜarabī tu-rā saŋa bāyed gerek der fī maᶜnāsına
rüstāḫīz ve resteḫiz ḳıyāmet günine derler ve ḫiz māyun
ḳıṭᶜa tāsiᶜ ᶜaşere
dil bendedürür saŋa vü hem çāker cān şīrin-lebüŋe rūḥ-ı revānım ḥayrān
mefᶜūlü mefāᶜilün mefāᶜīlün fāᶜ bu vezn-i rubāᶜīdir olınca ᶜayān
tek ḥamle ve ḳāᶜr üzüm tekākīdir tāk hem rezdür üzüm çubuġı yırtıḳdur çāk
tek ve ḳāᶜr ḥamle etmek tāk üzüm tekākī yaᶜnī aşma çubuġı çāk yırtıḳ
ᶜarabça ḥarḳ berg yapraḳ bār şecerde biten yemişe yaᶜnī meyveye
derler bīḫ aġaç köki ᶜırḳ eş-şecer kāk beksümed ḥafe kerden

[20a]

boġmaḳ maᶜnāsınadır lers sille yaᶜnī ṭabanca celd çāpük ādem
çest meṣele çālāḳ meṣele jerf derin yaᶜnī ᶜamīḳ şigerf
ulu ve muḥteşem ve ḳavī gāf yaruḳ şīkāf ayrıḳ yaᶜnī ayrılmış
ve açılmış gev kāf-ı ġaliẓa ile çuḳur ᶜarabça ḥafr meġāk daḫı
çuḳurdur bār yük ᶜarabça ḥāmil bār yol se-bār üç kere
maᶜnāsınadır bār icāzet ve destūr maᶜnāsınadır efser tāc
gürsine aç ᶜarabça cūᶜ zāc ve zāk ḳara büyü ān ki ol ki
şud oldı ān ki şud ol ki oldu nīk eyü ᶜarabça zāc
rāst ṭoġrı ūra aŋa çi bāk ne ḳorḳu ve ne pervā dėmekdir
fefhem **ḳıṭᶜa ᶜışrīn**
ᶜāşıḳ olan ey gül derd-i dile çāre arar
bir ṣanemi ṣarmaġıla sinesine çāre arar
müfteᶜilün müfteᶜilün müfteᶜilün müfteᶜilün
bu recez-i maṭvī bil tā olasın ehl-i huner
pīḫten oldı elemek hem daḫı māşūdur elek

[20b]

hem daḫı aşu gili surḫ oldı sepūs oldı kepek
pīḫten elemek māşū elek māşūb meṣele gil balçıḳ surḫ aşu

aşı dedikleri balçıḳ sepūs kepek ve ḥerīse ḫāvher ḳız ḳarındaş
ᶜarabça uḫt māder māẕer ᶜarabça umm türkce ana peder ata ᶜarabça
eb ve vālid merdüm ādem oġlanı ve göz bebegi çeşm göz ᶜarabça
ᶜayn hīme ve hīzüm odun ᶜarabça ḥaṭab ḫākister kūl āteş
yanan ocaḳlarda ḥāṣıl olur ᶜarabça remād dėrler āzer od ᶜarabça nār
engüşr kömür āḫger köz yaᶜnī āteş ḳözi zülek meṣele zinde diri
ᶜarabça ḥayy jinde yamalu aspāb edīm hem ᶜarabīdir hem fārsīdir ṣāḫtiyān
çerm ṣıġır derisine derler post deri ḫāvāste dilek ᶜarabça
irādet ḫınk boz at ᶜarabça feras semend ṣaru ata ḳula daḫı derler
serkeş çamış maᶜnāsına yaᶜni ḥārūn ve yāvuz süksük yilegen ṭavara
derler nerm-rev dölek yaᶜnī yumuşaḳ yürüyüşli ṭavar çend niçe
şitābī iversin[223] begüneh yazuġa maᶜnāṣına ve iṣm ve özr īn
bu revīşet yürüyüşiŋ tābekücā ḳandeye dek ve nereye dek **ḳıṭᶜa ıḥda ū ᶜışrīn**

[21a]

pād-şāhā rifᶜatüŋ zāᵓid ola her gāh devlet ū nuṣret muᶜīn yarıcuŋ Allah müfteᶜilün fāᶜilün müfteᶜilün fāᶜ maṭvī ū mecẕūᶜ dāᶜim münserīḥ ey şāh dübdüze hem-vāre di hem daḫı yeksān kes bübür enbür ḳışac örse di sindān

hem-vāre ve hem-valde düpdüz ᶜarabça emles ve müsteṭiḥ yeksān daḫı derler
bübür bā-yı ve lā-yı zāᵓide bür emrdir kes dėmekdir ᶜarabça ıḳṭaᶜ enbür
ḳışāc ᶜarabça küllūb ᶜarabça küllūb enbüre meṣele sindān örs ᶜarabça ālet sindār
meṣele tīşe keser ḫāyisk çekiç ᶜarabça maṭraḥa çūbsāy
dörpi sūhān ege demir nesne egelerler şaḫ ṭāġ depesine
ᶜarabça ḳulle girīve beleŋ yaᶜnī iki ṭāġ arasına derler ve yol daḫı
derler ḥaccel maṭrake gūh insān necesi ᶜarabça ġaᵓiṭ kūh ṭāġ
ᶜarabça cebel kūhān deve örgücü nejm ve bejm ṭuman baḫnev ıldırım ve
yıldırım ᶜarabça ṣāᵓḳa nem çiy derler gece yaġan çiy şeb-nem
derler ḳaṭre olursa jāle derler hir ṭuman kerejmān ᶜarş
ve felek ve āsmān kerj-bān meṣele raḫşande yıldırayıcı ve ıldırıcı
yaᶜnī şimşek şaḳmaḳ tāb şuᶜle tābīdan maṣdar ıldırmaḳ

[21b]

ism-i faᶜil tābāndur ve dıraḫşān dahı ıldırmaḳdur deryāb
emrdir aŋla dėmekdir ᶜarabça fefhem zih ve zād döl ve döş
ᶜarabça nesl yaᶜnī ḥeseb neseb sāmān yön yöş yaᶜnī

[223] Tezlik fiili (-i vermek), çabukuluk, acele etmek, seğirtmek.

ᶜaḳıllı ve azᶜānlı ve ᶜaġırlı ve ḳademli sāmān ciddi cehd
ėtmek çīn büklüm ṣac büklümüne derler bir kimse ḫattında
ᶜaẕr ėtti dėyecek iken burdi ṣardi dirsek daḥı egdi
bükdi dėrler ḫamşud egildi ᶜarabça müteḥarrıḳ oldı büpīç
bā-yı evveli zāᵓide emrdir ṣar ve dola ve bük yumaḳ eyle dėmekdir
kej egri ᶜarabça aᶜvec rūybigerdān yüz çevür yüz
döndir dėmekdir bügzer bā-yı zāᵓide emrdir geç ve git ṭurma
ṣavul dėmekdir ᶜarabça mürūr ve ᶜünūr eyle biḫūr bā-yı zāᵓide
emrdir yė demek ᶜarabça ekel binūş bā-yı zāᵓide nūş eyle
dėmekdir biyāşām bā-yı zāᵓide bu daḥı iç ᶜarabça eşrab
maᶜnāsınadır mīz ḳonuḳ ᶜarabça misāfir mīz-bān ḳonuḳ
olub reᶜāyet ve żeyf ėden ᶜarabça mużīf mihmān daḥı

[22a]

ḳonuḳ ᶜarabça misāfir ve żeyf kāşāne ḳış evi ᶜarabça beyt
el-şitā kāḫ köşk ve çarṭaḳ vervāre maṭlaḳ çardaḳ
eyvān daḥı çardaḳdur ġam-küsar ᶜarabça mūnis ve meṣāḥib
hem-derd gizli esrārı söyleşecek kimse türkce derddeş derler
dem nefes hem-dem eş yaᶜnī bėle olıcı dost pāyān ṣoŋ
ᶜarabça aḫir rukū rukūyden maḳsūda bez pāresi ᶜarabça ḥırḳa
püşt arḳa ᶜarabça ẓahr miyān bil yaᶜnī ḳuşaḳ ḳuşanılan
maḥāl āb ṣu revān aḳıcı cāna daḥı derler revān cān fārsīde
ᶜarabīyde rūḥ mīve insān yiyecek yemiş biyu ṭul ᶜavret
ḫar-beze ḳavın nitekim lisān-ı ᶜarabīde ḳarpuz cinsine baṭṭiḫ derler elfāẕ-ı
metrukdur keẕelike fārsīde daḫı ḳavın ve ḳarpuz cinsine ḫar-beze
pātile tava ve ḥalvācı ḳaravanı tāvān dirhem yaᶜnī borç ve alma vėrme
men ben dėmekdir ᶜarabça ene menn bā-yı teşdīd baṭman ki ikiyüz
altmış dirhemdir kīle fārsīde türkīde daḫı şāyiᶜdir ölçek
maᶜnāsına ᶜarabça ṣaᶜ dėrler peymāne ölçek dėrler ḳadeḥ maᶜnāsınadır

[22b]

meşhūrdur peymān ᶜahd ū ḳavl ū ḳarār girān aġır ᶜarabça ṣaḳīl
sebük yeyni ᶜarabça ḥafīf duḫter ḳız ve duḫt meṣele ᶜarabça bint
girān ḳız yaᶜnī ḳaḥṭ pahālı ve ḳıymetli ᶜarabça ġālī erzān ucuz
ᶜarabça raḥīṣ ṣavlecān çevgān çevgān daḥı fārsīdir ṣavlecān
avcı egeri ᶜaṣādur güyek ġalṭān ġalṭān daḫı lafẕdur çalalar

bulınur ṭupkı çevgān ile mecmūᶜnıŋ maᶜnāsı yuvalanan ṭobcaġız dėmekdir
jāle şol ṭulumdur ki üfürürler daḥı şu üzerinde binerler aŋa türkce
tulġuḳ derler enbān ṭaġarcıḳ ᶜarabça cerāb miḥr güneş miḥr muḥabbet
mehār burunduruḳ deve yuları şütür deve bān ḥıfẓ ėdici
yaᶜnī devci şütür-bān deveci bipūş bā-yı evveli zāᵓide emrdir giy
yaᶜnī esbābı giy bipūşān bā-yı evveli zāᵓide emrdir giy maᶜnāsına
nīfe ṭuman aġzı ayaḳ ṭonınuŋ iki bacaġıŋ arası ki iç
ṭon yaḳası denmişdir gerībān maṭlaḳ yaḳadır bāheme ḳamuyı
ḳamu ḫalḳı perverdigār mübālaġa terbiye ėdüb besleyici ᶜarabça Rab
hest dir yaᶜnī var maᶜnāsına nigeh-bān görüb gözedici ᶜarabça

[23a]

raḳīb ṣaḳlayıcı maᶜnāsına olan nigeh-dārdır merdān
türkce erenler dėmekdir **ḳıṭᶜa**
elā ey şeh-i ḥūbān dil u cānı ėdeyin cāy saᶜādetle bu cayı şerīf eyle ser-ā-pāy
mefāᶜīlün feᶜūlün mefāᶜīlün feᶜūlün çü mekfūf ola maḥẕūf hezec baḥr-ı dilā sāy
çi ne ḳuş yemi çīne daḥı ḳovıcı sühan-çīn ḥasūd oldı bed-endīş özin görici ḥod-bīn
çi ne dėmekdir çīne ḳuş yemi ve ḳuş ṭuzağına ḳonulan dane süḫan-çīn
söz devşirici süḫan sözdir çīn dirüb ve düşürici yaᶜnī ḳovucı
ᶜarabça nemmām bed-endīş bed fikirli ve yaramaz ᶜarabça ḥasūd ḫod-bīn
kendin görici ve kendüsini begenci zeft yoğun ve yumrı ve taşlaḳ
züft beḫīl ve nākıs ve bed-ḫūy zift türkī aşlı fārsīdir ḳayır
fārsīdir ᶜarabça daḥı ḳız derler maᶜnāsı ḳara ṣaḳız tīre bulanıḳ
ve ḳaranlıḳ āyīn medd-i hemze ile tūra ᶜarabça tertīb ve ᶜādet ve resm
maᶜnāsına perend ve pirind ebrīşim ebrīşim hem fārsī hem türkīdir dībāc
daḥı ebrīşimdir aşlı dībādur kej ipek daḥı ebrīşimdir ḫūb
güzel ᶜarabça ḥüsn zībā daḥı güzeldir zībān meṣele zişt çirkin

[23b]

ᶜarabça ḳabiḥ çirkīn daḥı fārsīdir nilk ṭāġ erigi ki uvacuḳ
ve ekşili olur baᶜż lüġatda kestane dėmişler kılk ḳalem ḫāme
daḥı ḳalemdir mevīz ḳuru üzüm aşlı ᶜarabīdir göz ḳoz ᶜarabça cevz
kerdgān daḥı derler bürde ve mürde mersinpireġanına dėrler
şīr arslan ᶜarabça esed rūbeh rūbāhden maḳṣūrdur
dilkü ᶜarabça ṣeᶜleb keftār sırtlan ᶜarabça żebīᶜ yüz pārs
dedükleri cānāvardur künām yırtıcı hayvānların ini ve mekānı ve meskeni

zūr idmān ile ḥāṣıl olan güç ve ḳuvvet dīr giç ᶜarabça
mekeş dür ıraḳ ᶜarabça baᶜīd gūr ṭāġ merkebi sīn
ve sinle ᶜarabça maḳber pür ṭolu ᶜarabça meşḥūn ve talū sīm
gümiş ᶜarabça fużża kīse-yi pūr-sīm aḳça ṭolu kise dėmekdir
zer altun kīse-yi pür-zer altun ṭolu kise dėmekdir kāse
çanaḳ ᶜarabça ḳaṣᶜe zerrīn zer altun yā ile nūn nisbet
içündir kāse-yi zerrīn altuna mensūb kāse yaᶜnī
altundan kāse dėmek ḫūşe ve tūşe vezninde azuḳ yaᶜnī

[24a]

yolda pişecek ṭaᶜām ḫūşe üzüm ve ḫurma ṣalḳımı ve buġday
ve arpa başaġı nān-ḫūrīş nān etmek[224] nān-ḫūrīş etmek ḳatıġı
ᶜarabça idām dėrler ḫurçīn hegbe ḫurç meşele dilā ey göŋül çend
niçe firībed aldar turā seni ferbih ve ferbi semiz ᶜarabça semīn
şīrīn ṭatlu ᶜarabça leẕīẕ **ḳıṭᶜa**
hīç erre ḫor baḳmaġıl belki ola o pür-hūner maᶜden egerçi tīredirçūn ḳazasın çıḳar gūher
müfteᶜilün mefāᶜilün müfteᶜilün mefāᶜilün ṭayyıla ḥasiniŋ ki recez oldı revān u rāstā
şāne ṭaraḳ bıyıḳ bürūt hem ṣaḳal adı rīşdür
rīşe ṣaçaḳ durur daḥı berd baş adı rīşdür
şāne ṭaraḳ maṭlāḳdır bürūt bıyık ᶜarabça şārib rīş ṣaḳal
ᶜarabça liḥye rīşe ṣaçaḳ rīş bart baş derler aġ ṣaᶜfe olur
oŋalmaz yara yaᶜnī çıban ᶜarabça ḳarḥa bād-künd dabbe dėmekdir
ḥayaşı bükülmiş kūj-püşt arḳası bügri ḳanbur daḥı derler
kūsec köse kūse daḫı fārsīdir az ṣaḳallu ve seyrek ṣaḳallı
belme rīş ḳaba ṣaḳallı ve büyük ṣaḳallı düm ḳuyruḳ rīm iriŋ

[24b]

ve erin yaᶜnī yaᶜnī cerāḥat ᶜarabça ḥadīr nīm yarım ᶜarabça nıṣf duvāl
ṣırım terki ᶜibāretdir yaᶜnī ḳayış ve taşma kelle baş ve depe
ve ḳafā ᶜarabça rāᵓs gāv-mīş ṣu ṣıġırı başıdur pīle göz
ḳapaġı ᶜarabça cefn pür ṭolu ᶜarabça meşḥūn kedü ḳūdi
ḳabaḳ ᶜarabça ḳarᶜ maᶜnāsına tehī boş ᶜarabça ḥālī ser
baş ᶜarabça rās bīş artuḳ ᶜarabça ẕāᵓd çīre yegin ᶜarabça

[224] Günümüz Türkiye Türkçesinde *ekmek*'tir.

ġālib ve yürekli ve ceraᶜātlı[225] zīre bir otdur kimnūn derler ḫīre
yoş üşümüş türkce ṭonuḳ ādeme dėrler yoş hem türkce hem
fārsīdir ḫīre meṣele işe güce yaḳışmayan ādem nūş bal
ᶜarabça ᶜasel nīş aġulu ḥayvānatın dikeni ve maṭlaḳ ve dikendir müjde
muştuluḳ müzd ki ᶜarabça ücret ve eṣvāb gerī dönüm ve evlik
yaᶜnī ekinciler tarlası bölük bölük ederler türkce evlik ᶜarabça cerīb
derler vīje arı ve pāk rīze oḳ yekvīje bir ḳarışdur fer
revnaḳ güzellige tāzelige leṭāfete ᶜarabīde fārsīde revnaḳ
derler ammā fārsīde maḥṣūṣca fer bi-teşdīd diger daḥı ve ġayrı

[25a]

maᶜnāsına teber balta ᶜarabça feᶜs siper ḳalḳan ᶜarabça cünne
kīş oḳ yay ḳoyacaḳ yaᶜnī terkiş perestiş ṭapış perveriş
besleyiş perver-den beslemek pārsā ᶜābid ve zāhid kīş meẓheb
ve dīn süvār atlu ᶜarabça fāris pāye pāye maᶜnāsı
ḥaḳīḳī nerdübāndur istiᶜāre ṭarīḳiyle mertebe ve derece ve bahādır
yaya yaᶜnī adımla yayan yürür ᶜarabça rācil se-pāye sac ayaḳ
sīḫ kebāb bişurecek şişdir īnest budur dėmekdir
ār ḫoş-güvār eyü siŋici ṣu āyed gele ānki ol ki teşne-est ṣuṣamışdur

ḳıṭᶜa

bu baḥr-ı ṭavīli gel işit ey boyı uzun
ki niçe laṭīf ū ḫūb olur müntehā mevzūn
feᶜūlün mefāᶜīlün feᶜūlün mefāᶜīlün
hemīşe saᶜādet yarıcuŋ devletiŋ efzūn
firīb aldamaḳ oldı firībīden aldanmaḳ
kişi cāblūs etmek nedir yaᶜnī yaldanmaḳ

[25b]

firīb aldayış firībīden aldamaḳ ᶜarabça ḥıdāᶜ firībīden aldanmaḳ
cāblūs yaltaḳlanmaḳ yaᶜnī yüzine ve ṣaḳalına gülmek keşīden
çekmek güşāden açmaḳ ve açılmaḳ bimenkīden bā-yı zāᵓide bir kimseyi
ḳaḳuyub ṭoṭuldanmaḳ yaᶜnī ṣoḳranmaḳ ġunūden bir şeye ṭayanub
uzanmaḳ ve uyumaḳ bīḥusbīden yatub uyumaḳ
bebāliş bā-yı zāᵓide yaṣduḳ ᶜarabça visāde nihāden ḳomaḳ

[225] Bu kelimenin doğru anlamı ihtiva edebilmesi için ayn yerine hemze yazılmalıydı. Fakat müstensih teleffuz ettiği gibi veya bulunduğu yer ve dönemin etkisiyle kalmış olmalı ki öyle yazmıştır. Kelimenin doğru yazımı ceraᵓet şeklindedir.

ᶜarabça vażᶜ be-bālīş nihāden ser cümlesiŋin maᶜnāsı başı
yaṣduġa ḳoymaḳ ve yaṣduġı yaṣdanmaḳ pesendīden begenmek
ᶜarabça taḥsīn güzīden bir şeyüŋ eyüsini seçmek ve ögütlemek
ᶜarabça intiḫāb serāyīden ve serāyīden ırlamaḳ yaᶜnī ġazel
ve beste oḳımaḳ ᶜarabça taġannī bişermīden bā-yı zāᵓide utanmaḳ
çeşīden bir şeyin leẕẕetini bilmek içün ṭatmaḳ ᶜarabça zevḳ
ḫūrden ṭaᶜam yemek ᶜarabça ekel mezīden bir şeyi emmek ᶜarabça
maṣṣe mekīden meṣele biġurrīden bā-yı zāᵓide gürlemek ve arslan
ügrenmesi ve ıŋranmaḳ yaᶜnī bir şeyden sünmek şitābīden

[26a]

ivmek ᶜarabça ᶜacele süften delik delmek ᶜarabça ṣeḳab direngīden
eglenmek ᶜarabça lebeṣ ve mekeṣ fincā gerinmek tematṭī ġalṭīden
yuvalanmaḳ ᶜarabça tedaḥruc çerīden ve ḥarrīden ḥayvān otlamaḳ
aġişten ışlamaḳ ve ışlanmaḳ şuden ter yaş olmaḳ zi-bārān
yaġmurdan bihāz cānest cāndan eyüdir īn güftār bu söz
eger mīkünī eger ėderseŋ bāver inanmaḳ ᶜarabça taṣdīḳ **ḳıṭᶜa**
nigārā semen-ber şeker-leb perī-rū beŋi ᶜanber-i ter ṣāçı ġāliye-bū
feᶜūlün feᶜūlün feᶜūlün feᶜūlün teḳārüb k'ola sālim uş ey perī-rū
çam aġaçı gīj ū ḳayın aġacı ġūş aġac delegen ḫūldur būm bayḳuş
gīj çam aġacı ᶜarabça ṣanavber ġūş ḳayın aġacı ki andan oḳ
düzerler ḫūl aġaç delen ḳuş būm hem ᶜarabī hem fārsī bayḳuş
perīr öteki gün di dün ᶜarabça ems dūş dün gėçe
perendūş öteki gėçe ışraġı[226] yaᶜnī dün degil öteki gėçe dėmekdir
cāme-ḫūvāb döşek ᶜuryān hem ᶜarabçadur hem fārsīdir çıplaḳ
ve yalıncaḳ türkcedir der-āġūş kūn emrdir ḳoc ve ḳocakla ᶜarabça cemᶜ

[26b]

āġūş maṭlaḳ ḳucaḳ ve ḳucaḳ ḫılm ve ḫım sümük ᶜarabça
nuḫāṭ bīnī burun ᶜarabça enf ḥīre ḳafā ᶜarabça eŋse bīna-gūş
ḳulaḳ dibi ve ḳulaḳ tozı ve ḳulaḳ ardı çīzī kirpi gibi
maᶜnāsına daḥı gelür kebī meymūn āhu geyik ᶜarabça ẓabī
ḫürgūş ṭavşan ᶜarabça erneb ḫordenī yemek yemek sīr
ṭoḳ yaᶜnī ṭaᶜamdan ṭoymış ᶜarabça şebᶜān dėrler

[226] Metinde *ışraġı* şeklinde yazılan kelime, anlam olarak öncesi ile sonrasındaki kelimelerden hareketle *ışraġı* değil *işrak* olması gerektiği anlaşılmaktadır.

rūze oruç ᶜarabça ṣavm mūze edik ᶜarabça ḫaff pā-būş
papıc maᶜnāsına ayaḳ örtici ve papuc dīv-fersāy uçuk
ṭutmuş ᶜarabça maṣrūᶜ dīv ü versāy meṣele ḫıred ᶜaḳl
ᶜarabça türkce uṣ bīhūş ögi gitmiş ve uṣı gitmiş
āsīb ṭoḳuşmaḳ ve yan başı gelme āşūb her nesneniŋ ürküb
biri birine ḳarışması rezm uruş ġavġā ve cenk ḫalālūş
ḳatı ġavġa ve ḳatı güft-gūy sürūş enbiyā ᶜaleyhim el-selām ḥażretine
ḫaber getüren ferişteye ve melātekeye derler ferişte fārsīdir
aṣlı perhiştedir bānıŋ fā'ya tebdīli fārsīde sāyiᶜdir

[27a]

ferheng edeb dīvāne delü ᶜarabça mecnūn medhūş daḥı delü
dėmekdir rehā-kūn emrdir ṣalıver dėmekdir ten-zen emrdir
epsem ol dėmekdir mībāş ḫāmūş bu daḥı epsem ol dėmekdir
bigūyem diyeyim betū saŋa güftenīhā diyecekler tū sen dėmekdir bünyūş
işit lūş süst ve kesl ve tenbel olma demekdir **ḳıtᶜa**
yār-ı gülᶜizārum eger göz ucıyla ḳıla naẓar
ḥurrem ola cān u göŋül medḥin ėder şām ū seḥer
fāᶜilātün müfteᶜilün fāᶜilātün müfteᶜilün
ṭayy ėderse muḳtebeṣ dinür aŋa ehl-i hüner
hem perīden uçmaḳ ū hem daḥı uçmaġ oldı behişt
dūzaḫ oldı ṭāmū adı geşt oldı ekdi bigeşt
perīden uçmaḳ ᶜarabça ṭayarān behişt uçmaḳ ᶜarabça cennet
dūzaḫ ṭāmū ᶜarabça cehennem geşt oldı dėmekdir bigeşt bā-yı zāᵓide
ekdi ᶜarabça zirāᶜat engiliyūn incīl kitābınıŋ adı büt ve püt
ṣūret ᶜarabça ṣanem perest ṭapucı telīse hegbe künişt

[27b]

kilīsā künş meṣele sumc naḳb ki yer altı ḳazub yol ėderler
yaḫc zalaḳ yaᶜnī ṭayrınmaḳ ve sürçmek raḫc ū feraḫc çirkin
ve çepel ġāyet çirkin derler ḫuşūk çirkin zişt meṣele
ḫavāhed āmeden ve ḫavāhed āmedest geliserdür be-seret
başıŋa vey żamīrdir ol dėmekdir her çi her ne dėmek
nübişt bā-yı zāᵓide ᶜarabça kitābet ėtdi nihād aṣl beden
sirişt mizāc ve ṭabiᶜat **baḥr-ı ṭavīl**
her ki ḫūb aḫlāḳ ile mevṣūf ola

devlet-i kevneyn aŋa maᶜtūf ola

fāᶜilātün fāᶜilātün fāᶜilāt

vezni budurçūn remel maḥẕūf ola

cāh manṣıb çāh ḳuyı rāh yol

kāh şaman keh daḥı kāhū marul

cāh hem ᶜarabī ve hem fārsīdir manṣıb dėmekdir çāh ḳuyı

ᶜarabça birᵓ[227] rāh yol ᶜarabça ṭarīḳ kāh ve keh ṣaman ᶜarabça

[28a]

tibn kāhū marul zen ᶜavret ve nisā māder ana ᶜarabça

umm ve vālide zen-māder ḳızın ana şūy er ᶜarabça zevc

peyū yenge ve gelin ve gelin ve teyze ve ikiz oġlan ve güve dedükleri

böcek ki delik delik ėder zen-peder ḳayın ata dėmekdir

nūl ḳaz burnı ve maṭlaḳ ḳuş burnına dėrler ferzend oġul ᶜarabça

ibn dāmād güyegū ᶜarabça ḫatn mūl oynaş yaᶜnī zāniye ᶜavretler

rūspī türkce ḫışm ġażab ḫışmgīn ḫışmlı ve ġażablı

ṭīre gine ḫışm ve ġażab tebīre ṭavul ve zurna ve kös nebīre oġul

oġlı ᶜarabça ibnül ibn pūl köprü ᶜarabça cesr dūle ḳaṣırġa ᶜarabça

iᶜṣār gerd-bād meṣele bād-bān gemi yelkenli ᶜarabça şirāᶜ pistān

emcek türkmān lüġatı ᶜarabça ṣedydir sitān çalaḳoyun yatmaḳ yaᶜnī

yüzi üzerine yatmaḳ püş at yelesi dūşāb bekmez ᶜarabca debs

ᶜind el-aṭiyā düşāb ḫurma bekmezidir üzüm bekmezine Rab el-ᶜineb dėrler

ḫuvāb dūş ᶜarabça rūya gāhçe uyḫu maᶜnāsına gelür ᶜarabça nevm

kebk keklik ḳuşı geyik pire ᶜarabça büġūṣ süpüş bit ᶜarabça ḳumle

[28b]

çekre ṭamla çekke daḥı dėrler köpük maᶜnāsına gerek ṣu köpügü

olsun gerek aġız köpügü olsun faḫfere küflü etmek erre ve erred

bıçḳu kelāş küf ki demirde ve ġayrı nesnede olur kelāşekre

meṣele kerre daḥı küf pūz aġız ᶜarabça fem bed-fūz daḥı aġız ve aġız

çevresi dehān meṣele jem ve yāḫūd zem avurd nijend ġuṣṣa

ve ḳayġu melūl ve öykülenmiş düjem meṣele īstāden gider iken

ṭurmaḳ ḫāsten ḳalḳmaḳ ᶜarabça ḳıyām kāsten eksilmek

ve eksiklik ᶜarabça naḳış ve intiḳāṣ kāhed ve kāhende meṣele perestū

---

[227] Müstensih, Arapça olan bu kelimenin harflerinin yerlerini değiştirerek yanlış yazmıştır. Kuyu anlamına gelen kelimenin doğru yazımı بئر şeklindedir.

ḳırlangıç perestek meş̱ele ve ḳuzı ḳulaġı sīm-āb jīve ve şīve
ᶜarabça zībaḳ[228] jīve türkcede daḥı müsteᶜmeldir çeres başın
ve ḳuyruġun oynadır çigiŋ dėrler bir ḳuşdur sūrḫ̲āb aŋıt
anḳut ᶜarabçada maḥām dėrler dīdebān gözci güvāh ṭanıḳ ᶜarabça
şāhid cāy yer ᶜarabça mekān cā meş̱ele penāh ṣıġınacak
yer ᶜarabça melceᶜ girīz ve girīze ḳaçacaḳ yer tārek ṭaḳ
giriḥten ḳaçmaḳ ᶜarabça firār cāy-ı gīrīz ḳaçacaḳ yer tār meṭāḳ

[29a]

depe tārek depecük tādek maᶜnāsınadır nīz daḥı maᶜnāsınadır
tāş ol ḫ̲atdur ki ᶜavretler yüzlerine yazdururlar türkcede çınġıt
ve çūnīd derler dāmgūl ur dedükleri şişdir insānda ve
ḥayvānda olur zānū diz ᶜarabça rükbe pezül ṭopuḳ ve āşıḳ
ve baldır ve incik çeşn ve çeşed bayram ᶜarabça ᶜīd ve dügün ve velīme
çeşd meş̱ele lāleng bişi ki yaġda pişürdükleri ḥamurdan
lālet meş̱ele sīgī ba-yı ziyādet el-yād lil-vezn süci ve şarāb ḥamr
ve müş̱elleş̱ siŋ-i mey-ḥāne beng benglik ki esrārdır türkce maṣlıḳ
denirmiş kār iş sehm fārsīde ḳorḫ̲u nāk edāt-ı ittiṣāl
ve ittiṣāfdur kār-ı sehmnāk ḳorḳulu iş kāk oḳuḳ teknesine ki
çamur ṭaşırlar pejġ ṣu bendi ve ṣu arḳı ve ḳurbaġa gözen
ṣıġın yaᶜnī geyik gözene meş̱ele ḫ̲āk tūde ḫ̲āk toprāḳ tūde
depe yaᶜnī ṭopraḳ yıġını āverden götürmek rīḫ̲ten dökmek ᶜarabça
ṣabb bigrīḫ̲ten bā-yı ziyādet elbāʾ ḳaçmaḳ māḫ̲çī semer atı ve pālān
atı yaᶜnī sīḫ̲āne üştülüm cezᶜ ū farᶜ ᶜarabīdir el-ᶜarabide sūʾi ḥuluḳ

[29b]

sünb ve süm ṭıynaḳ türkmān lüġatıdur ṭırnaḳ dėmekdir buḫ̲us
uyḳuda ḥoruldadı şikeste ṣınıḳ ve ḫ̲aste ᶜarabça kesr
ū inkisār dürüst bütün ve ṣaġ dėmekdir āsā esneme
ve esnemek ᶜarabça teş̱āʾüb surfa öksürük ᶜarabça sūᶜle
pūşīde gizlü ve örtülü ᶜarabça ḫ̲afī pūsīde çürük ve çürümüş
mühre boncuḳ ekse kemügi ᶜaẓm el-ruḳba vālā-zene kāġıd mühresi
sūḫ̲te ḳāv sūḫ̲ten lafẓından māḫ̲uẕ yanmış dėmekdir āteş-zene
çaḳmaḳ dėrler kāsnī güneyik dedükleri otdur ᶜarabça hindubā dėrler
sepend üzerlik toḥumu venīje günlük ki ḫ̲oş ḳoḳar şend

[228] Kelimenin kökü Farsçadır lākin müstensih Arapça olarak vermiştir.

ḳuş burnına yaᶜnī mınḳārına dėrler şenīd meṣele enbūh ġalebe
ᶜarabīdir türkcesi görinmek engüzed ḳaşnı didükleri ṣaḳız ve başra
balıdur naḫcīr av ᶜarabça ṣayd ve erbābına ṣayyād dėrler naḫcir-ded
öcü dėmekdir ded yırtıcı cānāvara dėrler ḫast ṭırmaladı
şest balıḳ aġı nīst yoḳ ᶜarabçası lā ārī fārsīde
ḫarf-ı īcābdur türkcesi evet ᶜarabçası neᶜamdur ve belā'dur

[30a]

hest var dėmekdir est daḫı hest maᶜnāsına
istiᶜmāl olınur sū ṭaraf türkce yaŋ sū-besū her yaŋa kemn
pusu ki ādem ṣaḳlanur engüşterī yüzük ᶜarabça ḫātem nigīn
yüzük ḳaşı ᶜarabça faṣ penbe panbuḳ ᶜarabça ḳuṭn hindūvāne
ḳarpuz hindūvāni meṣele pūzīne meymūn gibi maᶜnāsına yarpuz
yabān tānesi ebrencin bilezik ki ᶜavretler ḳollarına ṭaḳarlar
dest-i ebrincen dėrler güş-vār küpe güş-vāre meṣele tīhū
çīl ḳuşı sār ṣıġırcıḳ ḳuşı ᶜarabça zerzūr dėrler şināvīden
ṣuda yüzmek ᶜarabça sebbāḥat şināgerden meṣele tirāvīden
ṣızmaḳ ᶜarabça tereşşuḫ tirābīden meṣele binālīden ziyāde-i el-bā
iŋildemek iŋildüye nāle dėrler zinūyīden siŋildemek ve kişnemek
ve it ulumaḳ gümārīden ṣırıtmaḳ ᶜarabça tebessüm ve żaḥike
güvārīden siŋmek ey hażm ve ḳanmaḳ ve siŋüb ḳanmaḳ müstemend
eŋlü yaᶜnī şikayetlü vesīle lil-maḳṣad ḥācetlü ve ġamlu lāgar
arıḳ yaᶜnī żaᶜif ᶜarabça hüzāl telh acı turşī ekşi ġūre

[30b]

ḳoruḳ yaᶜnī ḫām üzüm ḫanur ev espābı ᶜarabça meṭāᶜul-beyt
ḳab ḳaçaḳ balta ve keser ve ġayrı ve bārdān ḳaba ḳaçaġa dėrler
vārdān oḳlaġaya ḥırār ve çuvāla derler zār zār aġlayıcı
ve iŋleyici ve nāle ėdici zāre meṣele lābe yalvarmaḳ lāb meṣele
ᶜarabça tażarruᶜ nizār arıḳ ve ince ḫastegī ṣayruluḳ
derd aġrı ve būrī ᶜarabça vecaᶜ āvīḫte aṣılmış ᶜarabça
maṣlūb düzd uġrı ve ḫırsız ᶜarabça sārıḳ yāften bulmaḳ
güften dėmek ve söylemek ᶜarabça tekellüm süften delik delmek
şüh kelime-yi taġrīrdir tūh ve tüf ve üf ve yüzine tükürmek
ve bī-zār olmaḳ şükūh heybet şüküh meṣele kirdekūh kürdistānda
bir büyük ṭaġdur bād-bīzen bād-zen yelpaze ᶜarabça mirveḥā

bī ḥarf-i nefydir bī-meze ṭatsuz bā-meze ṭatlu ᶜarabça leẕīẕ
ḥabbe ᶜarabī ve fārsīde iki arpa aġırı ḥabbe dėrler türkce
dāne ḫuşe şalḳım arpa ve buġday başaġı ᶜarabça sünbüle dėrler
dabbe gön bardaḳ ve ḳaribiyeye dėrler bülbüle ḳurşundan ḳadeḥ türkce

[31a]

kilindir dėrler sigīzīgen büklemek ve ḳalġımaḳ ve çalḳanmaḳ
sütūr ılḳıya dėrler nīşḫūr geviş yaᶜnī ḥayvān gevişinmesi
zaġank ıçḳırıḳ ārūġ gegirmek ᶜarabça cüşūᵓ dūrūġ yalan
ᶜarabça kiẕb pīh iç yaġı çizdere ḳaḳırdaḳ dūde oba yaᶜnī
çobānlaruŋ yaylalarda olan mekānı ᶜarabça ḫayme ve çadır çerge
daḥı çadır derūn iç yaġı her nesnenüŋ içerüsü ḫāmun
yazı ova ᶜarabça ṣaḥrāᵓ kenār türkce ḳıraŋ ᶜarabça ṭaraf çārūb
süpürge ḫār diken ᶜarabça şevke hemtā ādeme beŋzemek
naẓīr u şibih maᶜnāsına beŋeş türkcedir hemzād ikiz bele doġmış
dėmek ikiz göl ᶜarabça ġādir deryā deŋiz ᶜarabça baḥr daḫme içiŋde
ḳabir olan ev ki gūr-ḥāne dėrler ferāḫ giŋiş ᶜarabça vasiᶜ
şeġal çaḳal dedikleri ḥayvān seng-lāḫ ṭaşlı ve çaġıllı yer
zāc loḥuṣa ᶜavretdir pīşyār mamı yaᶜnī ebe ki ṭoġuran
ᶜavrete yardım ėder ᶜarabça ḳābile imsāl bu yıl yaᶜnī bu sene
pār yıldır geçen sene çerīden ve çeīrdan otlamaḳ biçer bā-yı ziyādet

[31b]

emirdir otla dėmekdir pizişk baᶜż edviye[229] içün ot ve kök
ṣatan otçu ādeme dėrler pīlever çerçi āmās ve āmāh gevdede
olan şiş verem ve yel ābile tende olan ḳabarcuḳ kūbile
ṣu üzerinde olan ḳabarcıḳ yaġmur yaġar iken olur ᶜarabça ḥabāb
kih kiçi ᶜarabça ṣaġīr mih ulu ᶜarabça seyyid bih ayva dedükleri
ᶜarabça sefercel gürūha yumaḳ ve yumrı nesne kelleye daḥı derler
girih dügüm ᶜarabça ᶜūkde dıraḫt kesilmemiş aġaç kesildikten ṣoŋra
çöb derler şāḫ budaḳ mī edāt-ı ḥāl nihend ḳorlar nihāden
ḳomaḳ encümen dernek ve cemᶜiyyet yeri ᶜarabça maḥfil u meclis ābisten
İnsāndan ḥayvāndan gebe olana dişiye derler zāden ṭoġmaḳ ve ṭoġurmaḳ

[229] Bu kelime yazma eserde müstensih tarafından "*eviye*" şeklinde yazılmıştır. Ancak gerek açıklaması yapılan ve Farsça olan "*pizişk*" sözcüğünün anlamı gerekse bu sözcüğün açıklamasının "*baᶜż edviye içün ot ve kök şatan otçu ādem derler*" şeklinde olması kelimenin "*edviye*" olduğu anlaşılmaktadır.

renc emek ve zaḥmet ve ḫastelik rence meṣele rencū meṣele kenefş
serv aġācı kenev kendir dedükleri kettān laḳ ve şālaḳ ve şāl
pelās yaᶜnī eski ḳaftān nev ve niv yeŋi ᶜarabça cedīd dīvçe
sülük ve tahta biti ve güye zelū ve zele meṣele bişū bā-yı zāᵓide emirdir
yıḳayu ᶜarabça iġsāl dėmekdir bügzār bā-yı zāᵓide emirdir ḳo terk eyle

[32a]

gelū boġaz ᶜarabça ḥalḳ pā ayaḳ bürehne çıplaḳ ᶜarabça ᶜārī
pā-bürehne yalın ayaḳ bende ḳul ᶜarabça ᶜabd bendegī ḳulluḳ
dėmekdir bārendegī ḳış günlerinde yaġmur ile ḳarışıḳ yaġan
ḳardır ki türkce ḳay dėrler yaġış daḥı dėrler bes yeter ve ancaḳ
pes edāt-ı ḫaberdir ᶜarabça iẕākāne keẕālik türkcesi öyle olsa
feryād-res meded irişdirici gāvers ṭaru peyġūle maṭlaḳ
bucaḳ gerek ev daḥı ṭar soḳaḳ ve zaviyye peyġūle meṣele
encūġ ocaḳ ki anda āteş yanar ve ıncḳırıḳ āteşdān meṣele
ve āteş-peres ṭaber-ḫūn ḳızıl sügūt bīd ṭaberi daḫı
dėrler ve ṭabılġū aġacı ki meyvesine pīre bolı gire bolı dėrler
taḫgilūn çetin ceviz ki aġacı çıḳmaḳ güçdir taḫgilūn meṣele eknūn
şimdi maᶜnāsına ᶜarabça el-ān kenūn dāḥı şimdi maᶜnāsınadır
reşk gönülmek ve levm ve ġayret puşk ḳıġ daḥı ve deve tezeġi
bergüstūvān ve berküstūvān at esbābı türkce çuḳāl ḫod
tuġulġa yaᶜnī demir tāḳiye ki bahādırlar cenk güninde başlarına giyerler

[32b]

yel pehlevān ve bahādır ve ṣālime ṭavar pehlevān daḥı fārsīdir şecāᶜtlü
ve ḳuvvetli ve dil-ber ṣubaşı ve ser ᶜasker dėrler rest er ṣırası
yaᶜnī ᶜarabça ṣaf rest meṣele ḫasr ḳayn ata ḫust meṣele
ḫustere keẕelik ḫasūna ḳayn ata ḫasruyine meṣele ḫasr
ve ḫasruyīne ve ḫasūr ve ḫasūre keẕalik hestī varlıḳ ve vucūd
peyveste ulaşmaḳ ᶜarabça muttaṣil āheste yab yab dėmekdir
pestū ve pestūfe küpçik ki ḳavanos dėrler sitī seyyide ḫatun
yaᶜnī ᶜavret belḫam ve felāḫūn ṣapan ki ṭaş atarlar bālā yüce
yaᶜnī yüksek dellāle yorucı yaᶜnī pezevenk ᶜavret tendīse oyuḳ ki
bostanlara ḳurarlar düzme ṣūret pīse ve pīyse ālā ve ālāca ve ālā
ḳarġa ve ṣaḳṣaḳan ve ebraż neyistān ḳamışlıḳ permiyān naḳışlu
ḫarīr ve aṭlas hūveydā āşikāre ve ᶜayān zenber tekne balçuḳ çekerler

zenbüd meşele melāḫ çekirge ᶜarabça cerād şūḫ kir ve pas tāzīce
dėmek ᶜarabça dėmekdir vesaḫ ᶜarabīdir çürük daḥı vesaḫ maᶜnāsına-
dır hem ᶜarabī ve hem fārsīdir dünbe ḳuyruḳ teb sıtma ᶜarabça ḥummā

[33a]

raḫne gedik ve yāy gedigi baḫya nigende ḫārīş gicik ᶜarabça ḥıkke
zerīr ṣarılık ve zerdeçöp debīr yazıcı ᶜarabça kātib gergedān
bir cānāvardur yāḫōd ve boġa gibi boynuzları olur bir ḳuş imiş
ᶜarabça ḥarīş dėrler erc gergedān lafżınıŋ türkīsidir erc
fārsīde ḳıyāmet ve devlet ve miḳdār maᶜnāsınadır ġalmilīc bir ᶜażādan
ġıcıḳlanmaḳ ve ḳocınmaḳ ᶜarabça daġdaġa dėrler ġalġılıca meşele sipārī
aŋız yaᶜnī biçilmiş ekin yeri ezdef ve ejzef ṭāġ meyvelerinden
alıç dėrler yaᶜnī bir meyvedir ᶜarabça zaᶜrūr dėrler bīd söġūd
aġacı ᶜarabça ḫılaf gez yılġun aġacı ve arşun nihāl tāze
dal ki şecereden ve ot yaᶜnī hekīm otı yāl boyun ve gerdān
ve boy bos dārū dermān ᶜarabça devā ᶜaḳl alıcı ot dārū-yı
ḫoşber dėrler küncīd samsam yaᶜnī şuşam küncīd meşele biste
ve piste fıstıḳ süncid ve sünciden igde derler bāġlarda
olur bir meyveye dėrler gehvāre beşige dėrler maᶜṣūmları
uyudurlar ᶜarabça mehd derler lümter lāᵓubālī maᶜnāsına büyük ve semiz

[33b]

ve ḳuvvetlü lümṭer ve mührter meşele sevgend and ᶜarabça yemīn yemīn
ve ḳasem gürūh bölük ᶜarabça ḥizb gerūh meşele şāv egindü altun
ve gümiş dörpülemek sāvīn seped ki içine nesne ḳorlar sāvin
meşele diger ᶜibāreti maᶜnāsına dūk iy türkce demirden ve aġacdan
olur iplik ve ib ėgirürler pervā ḳolay ve ṭāḳat ve ferāġ āgāh
ve meyl perḫū kiler ki anda zaḫre ḳorlar sürb ḳurşun
ve zīr-i zemīn şūre ṭozlu yer ve āt pazarı serāb ṣaḥrāᵓlarda
ıssı vaḳıtlerde ırāḳdan şu gibi görinür pendūz çuvalduz
ᶜarabça mismār germ ıssı ᶜarabça ḥārr serd ṣovuḳ ᶜarabça
berd kāc sille ki ādemiŋ yüzine ve yeŋiçerinin ensesine
ururlar gerc dilim pāre ve ḳavın ḳarpuz dilimine yaḳa oyundusı
bürīn dāḥı gerc gibi dilim dilim eylemek derler sirīşim yilim yaᶜnī
tutḳal ve melimaḳda dėrler pīc pīc mihnet ve işkence ve belā
besīc yol tedārigi nevā nāġme ve maḳām nevā naṣīb ve çekerdeg

ve ṭūṭī ḳuşı ve niᶜmet ve ᶜasker kākā kişi ve hindi ādem

[34a]

ve ulu kişi kiyā iş güç ḫab-kün ebsem ol dėmekdir ḫalāb
balçıḳ ᶜarabça ṭīyn ve çirkāb zeb geŋez yaᶜnī āsān ve ḳolay nāb
ṣāfī ve ḫāliş dėmekdir tāb tāb lafẓınıŋ maᶜnā-yı evveli āyıŋ
ve güneşüŋ żiyāsıdır tābuŋ maᶜnāsı olan şuᶜle ᶜarabça
āteş żiyāsı ıṭlāḳ olınur tāb ḳızmaḳ tāb ṭāḳat maᶜnāsına
tāb ib bükülüb ve büklüm olması ve zülfüŋ daḥı bükülmesi derler
fihrit kitāb evveli ve ḳānun ve żābṭa icmāli fihrīn meṣele ile
fihrīst zerdüşt ḥażreti ibrāhim ᶜaleyh el-selāmuŋ milletinden bir ḥekīmüŋ
ismidir ey dedem itmām-ı beyt içündir kefte bā-yı el-fetḥ el-lehf yerine
yarulub açılmış cefte egilüb ṭolaşmış siperġam envaᶜ
feslegen ᶜarabīdir reyḥān ve el-żaymirān ve min reyḥān-ı ḳāmūs yiŋ-bun
ve yiŋ-bunvīn her nesneniŋ dibine ıṭlāḳ olınur sipehr
gök ᶜarabça semā āsā miṣl maᶜnāsına sipehr ünek gök meṣele
siperm reyḥān türkcesi feslegen şerm utanmaḳ ᶜarabça ḥayā
ve edeb şermīden utanmaḳ fām ve güne fārsīdir meṣel maᶜnāsına

[34b]

zerd-fām ṣaruşın fām burada renk maᶜnāsınadır gül-güne
gül gibi hümām ᶜarabīdir büyük pādşāh ve her ḳavmuŋ ulusına dėrler
tūn külḥan tūnī sakiŋleri merḫ maġribde iki şecerdir birbirlerine
sürerler āteş çıḳar şām lafẓı türkīdir kerḫ köşk ve māᵓva
ve ḥażret-i şeyḥ maᶜrufıŋ şehridir berḫ birāz baᶜż u cezᵓ
berḫī meṣele levend nādān ve ġāfil ve bī-nevāve nefsine tābīᶜ idend
ṣāġış ki taᶜyīni olamıyan end meṣele melend lāf urub söz
çigneme ḥarūn ᶜarabī hem fārsīdir bu iki lisānda esb-i nāfercām
ögrenmedik ᶜacemī āt ve yavuz āt tünd maṭlaḳ yāvuzdur bedrūd-kerd
sefere giden ḳalanlara esen ḳal dėmekdir ᶜarabça vidāᶜ ėyledi dėmekdir
neberd cenk ᶜarabça muᶜaraka ḥamle ve cenk ėdici bahādur neberde
dėrler bī-dār uyanıḳ germdār ᶜāşıḳ āhār ḫaşılı üstüvār muḥkem
hencār ince ve miᶜmārların ipi sālār ulu kişi ve ser ᶜasker dėrler
sūg yaṣ ve muṣībet sūgvār yaṣlu sūgdār meṣele ve mūşḫūvār
çaylaḳ bürd-bār yük getüriçi ᶜarabça ḥamūl yavaş ādeme daḥı

[35a]

būrd-bār dėrler berdār meṣele mūyīden aġlamaḳ semer efsāne ḳıṣṣa
ve ḥikāye efsāne daḥı fārsīdir şebe ṣarı pirinc ve ḳara boncuḳ
ġar ḳaḥpe ve fāḥişe ᶜavret ve ḫayz ve oġlan kūknār ḫaşḫāş
ve bir nevᶜ şecerdir göger-çāy dėrler peyū güveye derler bir nevᶜ ḳurdcaġızdur
ki çoḳu yimegi pek sever ᶜarabça ᶜıṣṣe dėrler sūsmār keler
dėrler bir cānāvardur ᶜarabça żebbe gencūr ḫazīnedār dėrler
ḫūzeger isteyüci yaᶜnī ṭaleb ėdici rāz **ş**irāz'a ḳarīb bir ḳaryedir
ḳamu sünnīdir rāz ᶜarabça sīr mervez hirī şehrine yaḳın
bir ḳaryedir ḳamu rāfżīdir hirī ḫorasān melīkiniŋ tahtgāhıdur
ᶜalem bir şehriŋ adıdır ṭırāz ᶜalem dedükleri şehrdir ṭarz meṣele
sāz yalāḥa ve ālet ve çalġuya derler līz ḫor ve ḥaḳīr enderz
ışmarlamaḳ ve ışmarlama gebz büyük gürz çomaḳ ḫāmyāz esnemek
ᶜarabça teṣāᵓüb kāj şaşı ᶜarabça aḥvel ve sāye-bān ve ṭurna
teynūs ḫarmandaki tereke aŋa ṭınās dėrler jāj ḫarman ḫarman
ḳapusı ve deve dikeni ve cör cöb ve bāṭıl söz ve bir ottur ki ᶜarabça

[35b]

ġalis ve ġalış dėrler tefş issilik ᶜarabça ḥarāret temūz
orta yaz ayı henūz şimdi ᶜarabça fil-cümle dėmekdir füsūs
ḥayf eylemek ve ufaḳ ṭoġranmış nesne ve musaḫḫır lüġata almaġa dėrler
çaġz içi çirkli çıban denes ᶜarabī ve hem fārsīdir çirk ad ḥali
fārsīdir kir ve pas maᶜnāsına ṭabes bir şehrin adıdur meniş
ṭabᶜ ū ṭabiᶜat sigāliş ḥīle ve mekr ve endişe daᶜvet bevş
keṣret türkce derniyye cemāᶜat maᶜnāsına bevş ᶜarabidir el-bevş
el-cemāᶜatü min el-nās el-muḫtelıṭīn Cevherī Ṣıḥāḥ[230] raḫş lüġat-ı Pehlevī'de
güneş ᶜarabça şems vaḫş belḫ'de bir şehr adıdur ve her işe
ibtidāᵓya daḥı raḫş derler dıraḫş yıldırayış ve yıldırmaḳ ve şimşek
muġ gāvur ve āteşe ṭapan kāfir ve zındıḳ ve munkir ḳıyāmet ve baḳır
boynuzı fürūġ şuᶜle yaᶜnī āteş aydınlıġı ve ᶜalev lāġ
ḫorata ve şaḳa ᶜarabça hezl māġ ḳaraŋu māġ gīce ḳaraŋusı
nuġūl derin ᶜarabça ᶜamīḳ güẕāf ve güẕāfe bī-hūde
söz ve bāṭıl ve ᶜabeṣ işi nişāf ᶜaḳılsız ve aḥmaḳ

[36a]

[230] Türk asıllı, Arap dili âlimi Ebû Nasr İsmail bin Hammâd el-cevharî (939/940-Türkistan/Farab) tarafından yazılan Arapça (Tac el-luga) sözlük. Bu sözlüğün Türkçe tercümesi Vankulu Mehmet Efendi tarafından Vankulu Lügatı (1729) olarak yapılmıştır.

zişt ḥıfrıḳ çirkin maᶜnāsına derler bozulmaġa başlamış
nesneye derler nişāne oḳ nīşānı ve satır nişānı ᶜarabça hedef
ve ᶜalāmet ḳıf ṭobraḳ ḳab ṣucı destīsi ve bir arıḳ ḫaf eski
bezden yapılan ḳāva dėrler ājeng ḳaşda ve ḳaş üzerinde
olan ve yüzde olan büklüm ve buruşuḳ pīrlikden ġażabdan
olur çīn dāḥı fārsīdir büklüm maᶜnāsına ḫunbek ū ḫunk
ṣıḳlıḳ ekṣeri ḳuş āvāzlarıdur ṭang maṭlaḳ āvāzdur baġlṭaḳ
tekkeli ḳaftān heng ḳuvvet ve zor maᶜnāsına ve edeb ve işe ve ḳaṣd
ve maġāre şeng şīrīn ve īşvelü maḥbūb derler çürpük nüktelü
söz ᶜarabça hezl çeng-lūk eli ayaġı egilmiş kimse ḳocalıḳdan
ya ṭıfl iken ḫuẕūk ġam u ġuṣṣa ve tasa ve ḳasvet tebūrāk
iki taḥtadır ki birbirine baġlayub ḳuş ürküdirler ve ḥacz dėdükleri
ḫunük gökçek ᶜarabça ḥasen ġamnāḳ ġamlu ġamgin meṣele nāvek
ḳoġuş oḳu nāk bir otdur misk gibi ḳoḳar misk otu derler
nāfercām ve nāsezā bir şeye lāyıḳ olamıyan kişi ve şey

[36b]

tūzīm döşeyelüm dėmekdir güsterīm bıraġalum dėmekdir
şüḫūlīden ṣuyutla çaġırmaḳ nigūhīden yerüb bicüb ḫorlamaġa
yaᶜnī nigūhīder dėmeġe dėrler tūzīden ḳazanmaḳ ᶜarabça kesb
tūlīden ıŋranmaḳ yaᶜnī arslan ügrenmesi ve paġırmaḳ kımrana
kımrana söylemek āmūn buḫārā'da bir ova ᶜarabça ṣaḥrāᵓ kānūn
fārsīdir ve ᶜarabīdir demirden manġala dėrler kānūn fārsīdir ayıŋ
evveli ve gevher ev pucaḳ meᵓbūn hem ᶜarabī ve hem fārsīdir ḥīz oġlan
dėmekdir tekī ḫatun ve ᶜavret dėmekdir keyhān pādişāhlara
dėrler ġajġajān sürtüni sürtüni ve emekleyü emekleyü yüriyen kimse
dūdmān ᶜaşīre ve ḳabīle dėmekdir terrencīden ṭarıldanmaḳ
ġażaba gelmek behmen orta ḳış ayı tūzīden ḳulluḳ ödemek
yaᶜnī ḫıdmet eylemek süpüzīden ᶜunf ile ṣanᶜat ile bir şeyᵓ
içeri ṣoḳmaḳ semerciler saz ṣoḳduḳları gibi fersūden
büzülüb esnemek ve aşınmaḳ ḳomaḳ şādurvān büyük
menaḳḳuş döşek ve ay kün aġlenmesi ve mecmuᶜ ėden maᶜrūf olan

[37a]

şādurvān peyġāre ṭaᶜne yaᶜnī bahāne ile söz söylemek ve bühtān
firih bezek ve zīnet ve hırāīşde ziyādelik ᶜarabça fażla rūyīden

bitmek ᶜarabça nebete rūzīden sufbe fārsīden türkī zebūndur
muṭīᶜ ve rām kimseye dėrler ᶜarabça żaᶜif gürāzīden ṣalınmaḳ
ve ṣalını gitmek bertıla börk ve ḳızıl tāḳiyye ve ḳavuḳ ve ḳalbaḳ
vāhile ḥażreti nūḥ ᶜaleyhisselāmuŋ ᶜavretinüŋ ismidir
nesterīn nesrīn güli derler berraḳ güldir ve gülnāz daḥı dėrler
imiş gül-i nester ve nester ve nesterūn meṣlehumā tīre-māh
güz ve māh dėrler yaᶜnī güz ayına dėrler şāh-rāh ulu yol yaᶜnī
bilig yol dėmekdir zehīden ṣu ṣızmaḳ ve żaraba ṭaşra çıḳmaḳ
ṭanṭana çaġıldı ve çay āvāzına dėrler levīşe yuvaşa naᶜlbandlar
yavūz atıŋ burnına ururlar duşāḫa ṭuşaḳ derler iki
başlı at köstege ortası birbirine muttaṣildur derd-i zen
ṭoġururken ᶜavretler çekdügi zaḥmetdir derd-i zih meṣele kāġa
nādān yaᶜnī cāḥil ve ebleh yāre rüşvet ki ḥaḳḳ-ı ibṭāl içün alırlar

[37b]

bāḫsūden ziyāde zebūn olmaḳ igen ᶜibāreti türkcedir
ziyāde dėmekdir demdeme hem ᶜarabī hem fārsīdir āvāze
ᶜarabça ṣavt şülle ᶜavret ferci ḫamre bulġur şūrbāsı
ḫumre küpcik ki yaᶜnī uşaḳlara içine aḳçe ḳorlar ḫumre
ve ḳunbara dėrler ḫev budaḳ ḳaramıḳ ve aġaç budanına dėrler
māh-kāne aylıḳ yaᶜnī ᶜulūfe ve vaẓīfe ᶜarabça şehriyye
māh-kānī meṣele pīşgāh ṣadr yaᶜnī ulular oturacaḳ
mekān pīgeh meṣele ferzāne ulu ve hekīm ve züfünün maᶜnāsınadır
gāh vaḳt ve zemān maᶜnāsınadır yāfe hedyān ve herze
yāve-gū herze söylėyici pāçīle bir nevᶜ ḳabdır ki avcular
ziyāde ḳar yaġınca giyerler ḳara batmayalar çenber derler ḫah ḫah
kelime-yi taḥsīndir zihī zihī maᶜnāsınadır nīgā nīgā ve ᶜaceb
ᶜaceb hī hī ve ḫoş geldüŋ maᶜnāsınadır içī ᶜarabīdir
paşa ve vezīr maᶜnāsına ve atmaca ḳuşı tī tehī yaᶜnī
boş ᶜarabça ḫālī te meṣele tehī dāḥı fārsīdir baᶜż

[38a]

nusḫada di içi boş ᶜarabça ecvef maᶜnāsına
yaᶜnī tehī ammā eṣaḥḥ degildir ḫadū tükürük ᶜarabīde büzāḳ
dėrler tüfū tükürmek maṣdardur ḳatū bir yeriŋ yaᶜnī bir velā-
yetüŋ ismidir refū gözeme dėrler bir nevᶜ dikişdir ve yamalıḳ

maᶜnāsına daḥı gelür ḳaftan yamarlar kendirī kendürük yaᶜnī
büyük ṣofra ki etrāk ṭāᶜifesinde çoḳ olur pīşgīr
ve ġalle sepedi kendūr ve kendūre meṣele destenbū yaylanacdır şol
kiçirek ḳavındır ki yaşıl ve ḳızıl ve ṣarı ḫaṭları olur
ve güzel rāyihāsı var ᶜarabça şemmāme dėrler

ḳad temmet heẕihi el-eşᶜār bi ᶜavn Allah el-Melīk el-Ġaffār
fī sene ıḥde ū ṣemānīn ū māe ū elf temmet

[38b]

Mühür: Hicrī 297 (910 m) tarihli: “Es-seyyid Ahmed Raşid 297”

[39a]

[39b]

SÖZLÜK

A/ᶜA/Ā/ᶜĀ

āb (Far.) Su, hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde. (6a/10,12b/4,22a/8,25a/8)

ᶜabā (Ar.) Aba, yünün dövülmesiyle yapılan kalın ve kaba kumaş. Bu kumaştan yapılmış yakasız ve uzun üstlük. (7a/1)

ᶜabd (Ar.) Kul, Tanrı'ya göre insan. (7b/4,12b/15,32a/2)

āb-dān (Far.) Su kabı. (12b/4)

ᶜabeş (Ar.) Saçma, batıl, abesle iştigal. (4b/7,35b/15)

ābgīne (Far.) Sırça, cam şişe. (7b/5)

āb-ı revān (Far.) Akarsu.(22a/8)

ᶜābid (Ar.) Kul, Tanrı'ya göre insan. (25a/3)

ābile (Far.) Tende oluşan su kabarcığı. (31b/3)

ᶜabīr (Ar.) Güzel koku. (16a/2)

ābistan (Far.) Yüklü, hāmile, gebe (31b/9)

ᶜaceb (Ar.) Çok, pek çok (37b/12-13)

ᶜacele (Ar.) İv, ivedilik. (14a/9)

ᶜacele (Ar.) Çabuk, çabukluk, tez. (4a/9,8a/14)

ᶜacem (Far.) İranlı. (4a/12)

ᶜacemī (Ar.) Acemi, bir işin yabancısı olan, bir işi beceremeyen. (34b/9)

ᶜacemīle (Far.) Farsça ile. (3a/11, 4b/3)

acı (Tr.) Bazı maddelerin dilde bıraktığı yakıcı duyu, tatlı karşıtı. (18b/1,30a/15)

ᶜacībe (Ar.) Görülmemiş, alışılmamış, şaşılacak veya yadırganacak şey. (16b/15)

açmak (Tr.) Açmak, çevresini genişletmek. (4b/13)

aç (Tr.) Yemek yemesi gereken, tok karşıtı. (20a/7**)**

açıḳ (Tr.) Açılmış, kapalı olmayan. (6a/5)

açılmak (Tr.) Açma işine konu olmak, açılmak, açılmış, genişlemek. (25b/3, 20a/4, 34a/10)

açuḳ (Tr.) Boş, açık. (6a/3)

ad (Tr.) Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, açıklamaya, bildirmeye yarayan söz, isim, nam. (5b/3, 35b/4)

ᶜidad (Ar.) Sayı, adet. (10b/1)

ādem (Ar.) Dini inanışlara göre dünya üzerindeki ilk insan, insan, insanoğlu. (11b/13, 14b/12, 20a/1, 20b/5, 24b/8, 24b/9, 30a/3, 31a/8, 31b/2, 33b/10, 33b/15, 34b/15)

ᶜades (Ar.) Mercimek. (18a/15)

ᶜādet (Ar.) Görenek, töre, tabîat, alışkanlık. (19a/12, 23a/12)

adet (Ar.) Sayı. (31b/8)

adım (Tr.) Adım, yürümek için yapılan ayak atışlarının her biri. (7b/15, 25a/6)

ᶜadil (Ar.) Adaletle iş gören, adaletten, doğruluktan ayrılmayan, hakkı yerine getiren adaletli. (14a/7)

āfāḳa (Ar.) Ufuklar. (8a/5)

āferīnende (Far.) Yaratıcı, yaratan. (15b/7)

āfītāb (Far.) Güneş, güneşin ışığı, güzel yüz, güzel kadın. (8a/5)

āgāh (Far.) Bilir, bilgili, uyanık, haberli. (33b/5)

aġ (Tr.) Tuzak. (19b/4)

aġac (Tr.) Ağaç, meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki. (5a/14-15, 16a/9, 26a/11, 32a/10-11, 33a/9, 33b/4)

aġarmış (Tr.) Ağarmak, beyazlaşmak (7a/8)

aġır (Tr.) Yavaş, tembel. (13b/2)

aġırı (Tr.) Ağırlığında. (30b/13)

ᶜaġırlı (Tr.) Akıllı, uysal. (21b/4)

aġız (Tr.) Yüzde iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ. (12a/4-8)

aġişten (Far.) Islanmak. (26a/4)

aġlamaḳ (Tr.) Üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık vb.nin etkisiyle gözyaşı dökmek.(15b/6)

aġlayıcı (Tr.) Ağıtçı, ölüye ağıt söylemek için tutulan kimse, sagucı, mersiyehan. (30b/3)

aġlamak (Tr.) Beyazlamak, ak olmak. (36b/15)

aġrı (Tr.) Vücudun herhangi bir yerinde duyulan şiddetli acı. (30b/6)

aġsaḳ (Tr.) Aksak, hafifçe topallayan. (14b/2)

āġūş (Far.) Koçmak, kucaklamak. (26b/1)

aġuz (Tr.) Ağız. (12a/4-7)

ᶜahd (Ar.) Yemin, sözde durmak. (22b/1)

āhār (Ar.) Hattatların kâğıt cilalamak için kullandıkları nişasta ve yumurta akından yapılan özel bir karışım, iplik. (34b/12)

āheg (Far.) Kireç, alçı. (16b/9-11)

āhen (Far.) Demir. (8a/15)

āhence(Far.) Çember. (19a/13)

āhenger (Far.) Demirci. (13b/8-10)

āheste (Far.) Yavaş, ağır biçimde. (32b/6)

āḫger (Far.) Kor, köz, ateş. (20b/8)

āḫır (Ar.) Son. (17a/6)

aḫlāḳ (Ar.) Ahlak, bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış

biçimleri ve kuralları, aktöre, sağtöre. (27b/8)

aḥmaḳ (Ar.) Bön, budala, aptal. (10b/2)

ahmed (Ar.) Ahmet. (2a/3)

aḥmer (Ar.) Kırmızı. (9a/9)

aḥraḳ (Ar.) Yakmak. (18a/7)

aḫras (Ar.) Dilsiz, konuşma engelli, konuşamayan kimse. (14b/3)

aḥreb (Ar.) Çok harap, perişan, yıkık. (7a/15, 9a/3, 13b/7, 15a/1, 16b/8)

aḫşam (Tr.) Akşam, akşam vakti. (5b/4)

aḫter (Far.) Yıldız. (6b/13)

āhu (Far.) Geyik, geyikgillerden erkeklerin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan. (26b/4)

aḥvel (Ar.) Şaşı, birbirine paralel görme ekseni olmayan göz veya kimse. (14b/1, 35a/13)

aḫżar (Ar.) Yeşil renk. (9a/10)

ājaḫ (Far.) Siğil, deride özellikle ellerde oluşan zararsız, pürtüklü küçük ur. (14b/5)

ājeng (Far.) Yüzdeki kırışıklık. (36a/4)

aḳ (Tr.) Beyaz, beyaz renk. (9a/9)

aḳmak (Tr.) Akmak, suyun akması. (4a/10)

akāb (Ar.) Sonra. (5b/1)

aḳarsu (Tr.) Yeryüzünde, yer altında belirli bir yatak içinde, eğim boyunca sürekli veya zaman zaman akan su. (4a/9)

aḳciger (Tr.) Akciğer, göğüs kafesinin büyük bir bölümünü içten kaplayan, kanı temizleyen, sağlı sollu iki parçadan oluşan solunum organı. (10a/4)

aḳça (Tr.) Akçe, her tür madeni para, küçük gümüş para. (23b/11)

aḳıcı (Tr.) Akma özelliği olan. (22a/8)

ᶜaḳl (Ar.) Akıl, us, zeka, beyin, idrak, zihin,bellek. (21b/4)

ᶜaḳıllı (Tr.) Gerçeği iyi gören ve ona göre davranan, akil. (21b/4)

aḳın (Tr.) Kalabalık bir şeyin arkası kesilmeyen bir geliş durumunda olması. (18a/11)

aḳrabā (Ar.) Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler, hısım. (5a/12)

aḳreb (Ar.) En yakın. (13b/6)

ᶜaḳreb (Ar.) Akrep, kuyruklu, sıcak ve nemli yerlerde yaşayan, kıvrık ve kalkık kuyruğunda zehirli iğnesi olan bir tür böcek. (15a/13)

ᶜaksine (Tr.) Tersine. (9b/15)

almak (Tr.) Almak, bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak.(6a/14, 7a/11)

alma (Tr.) Satın almak, iş alma. (6a/13)

ala (Tr.) Alaca, karışık renkli, çok renkli. (32b/10)

ᶜala (Ar.) Anlamına gelen, anlamını karşılayan. (1a/3)

ᶜala (Ar.) Üzerinde, üstünde, içinde, durumunda. ((1a/4, 2b/2)

alaca (Tr.) Ala, birkaç rengin karışımından oluşan renk. (32b/10)

alacaḳ (Tr.) Alma aleti, bir şeyi bir yerden başka bir yere almaya yarayan alet. (7b/9)

aᶜlam (Ar.) Biliyorum, bilirim. (1a/5)

ᶜalāmet (Ar.) Belirti, işaret, iz, nişan. (8b/14, 36a/3)

alçaḳ (Tr.) Yerden uzaklığı az olan. (9b/3)

alçaḳ (Tr.) Asılsız, aşağılık. (15a/9)

alçı (Tr.) Alçı, alçı taşının pişirilip toz durumuna getirilmesinden elde edilerek yapılarda, sanatta, mimarlıkta ve dişçilikte kullanılan madde. (16b/9-11)

aldamaḳ (Tr.) Aldayış, aldatmak, kandırmak. (25a/14, 25b/1)

aldanmaḳ (Tr.) Görünüşe bakarak yanlış bir yargıya varmak, yanılmak. (25a/14)

ᶜalef (Ar.) Hayvan yemi, ot, saman, yulaf. (16a/12)

ᶜalef-zār (Ar.) Otlu yer. (16a/12)

ᶜalem(Far.) Bir şehir adıdır ‘Tıraz şehri’. (35a/10)

ᶜālem (Ar.) Dünya, cihan, evren. (3b/11, 9b/6)

ālet (Ar.) Bir el işini veya mekanik bir işi gerçekleştirmek için özel olarak yapılmış nesne. (21a/6)

ālet (Ar.) Çalgı aleti, bir el işini veya mekanik bir işi gerçekleştirmek için özel olarak yapılmış nesne. (35a/11)

ᶜalev (Tr.) Yanan maddelerin veya gazların türlü biçimlerdeki ışıklı uzantısı, yalım, yalaz, alaz, şule. (11b/8, 35b/12)

ᶜaleyhisselām (Ar.) Esenlik, selamet onun üzerine olsun. (26b/13, 34a/8)

alıcı (Tr.) Akıl almak, yok etmek, etkisinde bırakmak. (33a/11)

alıç (Tr.) Hünnapgillerden, kırlarda kendiliğinden yetişen, hekimlikte veboyacılıkta kullanılan, sert odunlu bir ağaç, gövem eriği, geyik dikeni, akdiken. (33a/8)

alın (Tr.) Yüzün, kaşlarla saçlar arasındaki bölümü. (2b/2, 6a/3)

ᶜalī (Ar.) Yüksek, yüce. (3b/12)

ᶜālim (Ar.) Bilgin. (1a/9)

ᶜalīm (Ar.) Bilen. (10b/11)

Allah (Ar.) Kāinatta var olan her şeyi yaratan, koruyan, tek ve yüce varlık, Tanrı. (1a/4, 2a/4, 21a/1, 38a/14)

alp (Tr.) Bahadır, yiğit, kahraman. (14a/15)

alt (Tr.) Bir şeyin yere bakan yanı, yer altı. (27b/a, 14b/4)

altı (Tr.) Beşten sonra gelen sayı. (4b/10, 10a/11)

altmış (Tr.) Elli dokuzdan sonra gelen sayının adı. (10b/1, 22a/14)

altun (Tr.) Atom sayısı 79, atom ağırlığı 196,9 olan, 1064 santigrat derecede eriyen, kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz element, zer. (8b/1, 13b/12, 18a/1, 23b/12-13-14)

ālū (Far.) Erik. (17a/9)

am (Tr.) Dişilik organı. (7b/14)

āmāde (Far.) Hazır. (15a/10)

āmāh (Far.) Şiş, kabarcık. (31b/2)

āmās (Far.) İnsan vucudunda hāsıl olan şiş ve kabarcık. (31b/2)

āmeden (Far.) Gelmek. (27b/4)

āmedest (Far.) Hazır. (27b/4)

amenu (Ar.) İnanmak, güvenmek. (1a/3)

āmīẖten (Far.) Karışmak, karıştırmak. (6b/4)

ʿamīḳ (Ar.) Derin. (20a/2)

ʿamilu (Ar.) İş, Çalışmak. (1a/3**)**

ammā (Azr.) Ama, fakat, lakin, ancak. (17a/4, 24b/15, 38a/2)

ʿamu (Ar.) Genel, umûmî. (2b/8)

ʿamud (Ar.) Direk. (12b/14)

āmūn (Far.) Buhara'da bir ova, sahra. (36b/5)

ān (Far.) O. (8b/7)

ān-ki (Far.) O ki. (12b/15, 20a/7-8)

ān-sū (Far.) Öte, o taraf. (8b/7)

ʿan (Far.) -den. (11b/13)

ana (Tr.) Anne, aba, çocuğu olan kadın. (20b/4, 28a/1-2)

aŋa (Tr.) Ona. (6b/15, 13a/4, 20a/9, 22b/7, 27a/9, 27b/9, 35a/14)

ʿanber (Ar.) Güzel koku. (3b/4, 16b/6, 26a/7)

ʿanber-i ter (Far.) Taze anber. (16b/6)

ancaḳ (Tr.) Yalnıca anlamında, sınırlama bildiren bir söz. (32a/4)

and (Tr.) Ant, söz vermek, yemin. (33b/1)

an-ı kes-ki (Far.) O kimse ki. (9b/4)

aŋıt (Tr.) Anıt kuşu, angut kuşu. (28b/11)

aŋız (Tr.) Ekin biçildikten sonra tarlada kalan kökölü sap. (13a/7)

ʿankebūt (Ar.) Örümcek. (19a/10)

anḳut (Far.) Angut, ördekgillerden, tüyleri kiremit renginde, evcilleştirilebilen bir yaban kuşu. (28b/12)

aŋlamak (Tr.) Anlamak, bir şeyin ne demek olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak. (2b/3, 5a/1, 21b/2)

anlayıcı (Tr.) Tanımaya, anlamaya özgü, bilmekle ilgili. (10b/8)

ʿār (Ar.) Utanma. (17a/1)

ara (Tr.) İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, aralık, boşluk, mesafe. (21a/9, 22b/12)

ʿarʿar (Ar.) Dağ selvisi, selvi boylu. (15b/2)

ʿarabça (Tr.) Sami dilleri arasına giren ve Arap ülkelerinde kullanılan dil, Arabi. (Metinde 436 yerde geçiyor.)

ʿaraḳ (Ar.) Ter. (8b/6, 14a/3)

ārām (Far.) Dinlenme, sükûn, karar. (13b/11)

ārāste (Far.) Çarşılarda veya alışveriş bölgelerinde aynı işi yapan esnafın bir arada bulunduğu bölüm, süslenmiş, bezenilmiş. (9b/11-13)

ārāyiş (Far.) Süs, bezek. (13b/12**)**

ard (Lat.) Arka, geri. (8b/9)

ārd (Far.) Un. (4a/12)

arġac (Tr.) Örülmüş bez, atkı. (13b/15)

arı (Tr.) Temiz, pak. (15a/9, 24b/13)

arı (Tr.) Zar kanatlılardan, bal ve bal mumu yapan, iğnesiyle sokan böcek. (7a/1)

arıḳ (Tr.) Zayıf, kuru, sıska, cılız, ince. (30b/5)

arıḳ (Tr.) Ark, su yolu, su testisi. (36a/3)

ārī̄ (Far.) Evet. (29b/14)

arḳa (Tr.) Sırt. (8b/11, 22a/7, 24a/13)

armūd (Tr.) Armut, armut meyvesi. (17a/10)

ʿārī̄ (Ar.) Çıplak, üstünde bulunması gereken giysi, örtü vb. bulunmayan, üryan, nü, cıbıl, cıbıldak. (32a/1)

arpa (Tr.) Buğdaygillerden bir bitki. (5b/9, 6b/3, 24a/2, 30b/13, 30b/14)

arslan (Tr.) Aslan. (23b/5, 35b/14, 36b/4)

ʿarş (Ar.) Gökyüzü, āsmān, felek. (21a/13)

arşun (Tr.) Arşın, yaklaşık 68 santimetreye eşit olan uzunluk ölçüsü. (17b/13, 33a/9)

artuḳ (Tr.) Artık, içildikten, yenildikten veya kullanıldıktan sonra geriye kalan. (24b/6)

aru (Tr.) Arı. (19a/10-11)

ārūġ (Far.) Geğirmek. (31a/3)

ʿaruż (Ar.) Şiirde ölçü, dağlar arasından geçen yol. (10b/12)

ʿarż (Ar.) Yer. (4a/15, 11a/3)

ārżu (Tr.) Arzu, istek, dilek. (18b/5)

ās (Far.) Değirmen. (5b/11)

āsā (Far.) Esnemek, uykulu, sıkıntılı veya yorgunluk duyulan bir anda ağzı genişçe açarak soluk alıp vermek. (34a/13)

ʿaṣā (Ar.) Avcı egeri. (22b/5)

āsān (Far.) Geŋez, uygun. (8b/1, 34a/2)

ʿasel (Ar.) Bal. (14b/15, 24b/10)

aṣfer (Ar.) Sarı. (9a/7)

aṣl (Ar.) Asıl, bir şeyin kendisi. (1a/5, 3a/10, 15a/9)

aṣılsız (Tr.) 1) Doğru olmayan, temelsiz, köksüz, dayanaksız, yalan. (15a/9)

2) Hakir, kötü. (3a/10)

āsīb (Far.) Çarpışma. (26b/11)

āsitān (Far.) Eşik, kapı eşiği. (12b/14)

āsiyā (Far.) Su değirmeni. (5b/11)

ʿasker (Ar.) Asker, orduda görev yapan erden generale kadar herkes. (14a/12, 32b/2, 33b/15, 34b/13)

aṣḥāb (Ar.) Sahipler, sahabe. (2b/8)

aṣlında (Tr.) Asıl olarak, esasen, esasta. (3a/13, 11b/6)

aşma (Tr.) Asmagillerden, dalları çardak üzerine yayılan üzüm vb. bitkiler. (19b/13)

āsmān (Far.) Asuman, gök. (4b/1, 21a/14)

aspāb (Tr.) Elbise. (20b/9)

aṣṣı (Tr.) Fayda, kār, menfaat. (6a/15)

āstīn (Far.) Yeŋ, giyecek şeylerin kol kısmı. (5a/6)

aş: Yemek, yenilmek üzere pişirilmiş yiyecek. (5b/8, 7b/9, 17a/5)

aşağı (Tr.) Bir şeyin alt bölümü, zir, yukarı karşıtı. (8b/10, 9a/6, 10a/2, 30b/14)

ʿaşer (Ar.) On, dokuzdan sonra gelen sayının adı. (11b/14, 13a/2, 13b/5, 14b/14, 15a/15, 16a/1, 16b/4, 17b/4, 18b/14, 19b/9)

aşıḳ: Aşık kemiği. (29a/4)

ʿāşıḳ (Ar.) Bir kimseye veya bir şeye karşı aşırı sevgi ve bağlılık duyan, vurgun, tutkun kimse. (20a/11)

aşınmaḳ: Birbirine sürtünerek incelmek. (36b/14)

āşikāre (Far.) Aşikār, açıkça, belli ederek, saklamadan. (32b/12)

āşīnā (Far.) Bildik, tanıdık. (5a/13)

ʿaşīre (Ar.) Aşiret, dil ve kültür yönünden büyük bir türdeşlik gösteren, birçok boydan oluşan, yapısındaki aileler arasında, ekonomi, din, kan veya evlilik bağları bulunan göçebe veya yerleşik nitelikteki topluluk, oymak. (36b/10)

āşiti (Far.) Barışmak. (6b/3)

āşīyān (Far.) Yuva. (12b/10)

aşu: Balçık. (20b/1-2)

āşūb (Far.) Ürkü, topluluğu saran ortak korku. (26b/11)

ʿaşūra (Ar.) Aşure, buğday, nohut, vb. tanelerle kuru yemişlerin bir arada şekerle kaynatılmasıyla yapılan bir tatlı türü, alaca aş. (17a/2)

at (Tr.) Atgillerden, binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan, beygir, düldül. (4b/5-6,

7b/7-8, 18b/7, 20b/11, 28a/12, 29a/14-15, 32a/14, 33b/7, 34b/9, 37a/12-13)

atmak (Tr.) Atmak, bir cismi bir yöne doğru fırlatmak. (9a/6, 32b/8)

ata (Tr.) Baba. (20b/4, 28a/4, 32b/3-4)

āteş (Far.) Ateş, yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık, od, nār. (6a/11, 11b/7, 16b/6, 18a/7, 20b/6-8, 32a/8, 34b/4, 35/11)

āteş-dān (Far.) Ocak, ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısınma, ısıtma vb. amaçlarla kullanılan yer. (32a/8)

āteş-peres (Far.) Ateşe tapan. (32a/9)

āteş-zene (Far.) Çakmak, taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası. (29b/7)

ʿaṭf (Ar.) Yöneltme, çevirme, göndermek (atıfta bulunmak, atıf yapmak). (2b/15)

aṭlas (Ar.) Yüzü parlak sık dokunmuş bir ipekli kumaş türü, saten. (32b/12)

atlu (Tr.) Atlı, atı olan, süvari. (25a/4)

atmaca (Tr.) Kartalgillerden, ava alıştırılabilen küçük bir yırtıcı kuş, akkuş. (37b/14)

av (Tr.) Karada, denizde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi, şikār. (29b/12)

āvāz (Far.) Ses, haykırış. (36a/7, 37a/11, 37b/2)

avcı (Tr.) Avı kendine iş edinen kimse. (22b/5, 37b/10)

aʿvec (Ar.) Eğri. (21b/9)

āverden (Far.) Getirmek. (29a/13)

āvīẖte (Far.) Asılmış. (30b/6)

ʿavn (Ar.) Yardım. (38a/10)

ʿavret (Ar.) Kadın, eş. (8b/6, 22a/9, 28a/1-6, 29a/2, 30a/6, 31a/13-14, 32b/8-9, 35a/3, 36b/8, 37a/6-11, 37b/3)

avurd (Tr.) Yanağın ağız boşluğu hizasına gelen bölümü. (16a/10, 28b/5)

ay (Tr.) Yılın on iki bölümünden her biri. (4b/2, 7a/9, 34a/3, 35b/2, 36b/6-11-15, 37a/9, 37b/6)

ayaḳ (Tr.) Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü. (15a/13, 19a/14-15, 22b/12)

ʿayān (Ar.) İleri gelenler, senato üyeleri. (7a/15, 19b/11, 32b/12)

aydınlık (Tr.) Işık alan, ışıklı. (35b/12)

āyed (Far.) Gelmek, gele, gelme işini yapan. (15a/15, 25a/8)

āyet (Ar.) Kur'an surelerini oluşturan kısımlardan her biri. (2b/2)

āyīn (Far.) Ayin, dini tören, ritüel. (23a/12)

aylıḳ (Tr.) Birine, görevi karşılığı olarak veya geçimi için her ay ödenen para, maaş. (37b/6)

ʿayn (Ar.) Göz. (3b/15, 18a/4, 20b/6)

ayrı (Tr.) Ayrılmak, bir şeyden uzak kalmak. (2b/11, 13b/6, 20a/3)

ayrıḳ (Tr.) Değişik. (20a/3**)**

ayu (Tr.) Ayı. (17b/8)

ayva (Tr.) Ayva, gülgillerden, çiçekleri iri, beyaz veya pembe, yapraklarının altı tüylü, orta yükseklikte bir ağaç türünde yetişen meyve. (31b/5)

az (Tr.) Nicelik, nitelik, güç, süre, sayı bakımından eksik, çok karşıtı. (24a/14)

āz (Far.) Hırs, arzu. (18b/5)

ᶜażā (Ar.) Aza, üye. (33a/5)

azanlı (Tr.) Kademeli, aşamalı. (21b/4)

āzer (Far.) Od, ateş. (20b/7)

azıḳ (Tr.) Gereken yiyecek ve içecek şeyler, nevale. (23b/15)

ᶜaẓm (Ar.) Kemik. (12a/15, 29b/6)

azmün (Far.) Sınav, imtihan. (10b/6)

ᶜaẕr (Ar.) Özür, hata. (21b/6)

ᶜażud (Ar.) Kol, insan vücudunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm. (17b/12).

B

bā (Far.) ile. (17b /1,3)

baᶜid (Ar.) Uzak. (23b/9)

baᶜż (Ar.) Bazı, kısım, kimi, parça. (23b/2, 31b/1, 34b/5, 37b/15)

bāb (Ar.) Kapı, giriş, fasıl. (5a/10)

bacak (Tr.) Vucudun kasıktan tabana kadar olan bölümü. (22b/12)

bād (Far.) Yel, rüzgār. (6a/12)

bād-bān (Far.) Gemi yelkeni. (28a/10)

bāde (Far.) Şarap, içki. (7b/1,3)

bād-bīzen (Far.) Yelpāze. (30b/11)

bād-künd (Far.) Fıtıklı kimse, hayası bükülmüş olan. (24a/12)

bād-zen (Far.) Yelpaze, pervane. (30b/11)

bāf (Far.) Dokumak. (19a/14)

bāften (Far.) Dokumak, örmek. (11a/10, 19a/14)

bāġ (Far.) Meyve bahçesi. (19b/5, 33a/13)

bāġ (Tr.) Bir şeyi başka bir şeye veya birçok şeyi topluca birbirine tutturmak için kullanılan ip, sicim, şerit, tel vb. (19b/5)

baġal (Far.) Koltuk. (16a/10)

baġl (Ar.) Baba tarafından soyunu karışık saymak, katır. (4b/4)

baġlṭaḳ (Far.) Kaftan. (36a/7)

baġżı (Tr.) Bazı, birtakım, kimi. (19b/1)

bahādır (Far.) Cesur, yiğit, alp. (14a/15, 25a/5, 32a/15, 32b/1)

bahāne (Far.) Sebep, bir şeyin gerçek sebebi gizlenerek ileri sürülen uydurma sebep. (37a/1)

bahār (Far.) Taze, yaprak. (15a/7)

bāheme (Far.) Cümle, kamu, hepsi. (22b/13)

beḫīl (Ar.) Cimri, pinti, hasis. (23a/10)

baḫnev (Far.) Şimşek, yıldırım. (21a/11)

baḥr (Ar.) Aruzda asli bir vezinle ondan doğan vezinler mecmuası. (23a/4)

baḥr-ı muhabbet (Ar.) Aruz vezni içinde bir tür. (6a/2)

baḥr-ı recez (Ar.) Aruz vezni içinde bir tür. (8a/7)

baḥr-ı kāmil (Ar.) Aruz vezni içinde bir tür. (12a/3)

baḥr-ı remel (Ar.) Aruz vezni içinde bir tür. (19a/1)

baḥr-ı ṭavīli (Ar.) Aruz vezni içinde bir tür. (25a/10)

bāḫsūden (Far.) Aşırı zayıf. (37b/1)

bāḫter (Far.) Batı tarafı, yön. (14a/13)

baḫtlu (Far.) Mutlu, talihli. (15b/6)

baḫya (Far.) Dikiş. (33a/1)

baḳara (Ar.) İnek. (4b/3)

baḳır (Tr.) Atom numarası 29, yoğunluğu 8,95 olan, 1084 ºC'ye doğru eriyen, doğada serbest veya birleşik olarak bulunan, ısı ve elektriği iyi ileten, kolay dövülür ve işlenir olduğundan eski çağlardan beri türlü işlerde kullanılan, kızıl renkli element. (8a/15, 35b/11)

bal (Tr.) Bal arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları balş özünden yapıp kovanlarındaki petek gözlerine doldurdukları, rengi beyazdan esmere kadar değişen tatlı, koyu sıvı madde. (7a/1,2, 19a/10, 29b/12)

bāl (Far.) Kanat. (6b/12)

bālā (Far.) Boy, yüksek, üst, yukarı. Yüce. (14a/2, 32b/8)

bālāter (Far.) Boy, yüksek, üst, yukarı. Yüce. (14a/2)

balçıḳ (Tr.) İçinde çeşitli organik maddeler bulunan, genellikle killi, koyu, yapışkan çamur, kil, mil. (16b/11,9, 20b/2,3, 34a/2)

baldır (Tr.) Bacağın dizden ayak bileğine kadar olan bölümü, incik. (29a/5)

bām (Far.) Sabah, fecr. (5b/4, 7b/13)

bā-meze (Far.) Tatlı, lezzetli. (30b/12)

bān (Far.) Koruyan, sahip. (22b/9)

bār (Far.) Meyve, yemiş. (19b/14)

bār (Far.) Yük. (20a/5)

bār (Far.) Yol. (20a/5)

bār (Far.) İzin. (20a/6)

bār (Far.) Kere, kez, defa. (20a/5)

bārān (Far.) Yağmur. (4b/1)

bārdān (Far.) Kap kaçak benzeri ev eşyaları. (30b/2)

bārendegī (Far.) Yağış. (32a/3)

barmaḳ (Tr.) Parmak. (9a/13)

başal (Ar.) Soğan. (18b/2)

besīr (Ar.) Tanrı'nın isimlerinden biridir, iyi gören, görücü. (1a/4)

beşar (Ar.) Göz, görme, görüş. (3b/15)

başra (Ar.) Irak'ta bir kent. (29b/11)

bāşe (Far.) Atmaca kuşu. (17a/11)

bāşed (Far.) Olur, ola. (11b/11)

başmaḳ (Tr.) Ayakkabı. (19b/2)

baṭ (Ar.) Kaz. (12b/7)

baṭar (Ar.) Ziyāde sevinmek, şaşırmak. (17a/13)

bāṭil (Ar.) İnançlar bakımından gerçek olmayan. (4b/8)

baṭman (Tr.) 7,692 kg olan ağırlık ölçü birimi. (22b/13)

baṭn (Ar.) Karın. (8a/10)

baṭṭiḫ (Ar.) Karpuz. (22a/10)

bāver (Far.) Doğru sözlü, inanmak. (26a/6)

bay (Far.) Yönetici, zengin. (3b/13)

bāyed (Far.) Gerekli, lâzım. (19b/7)

bāz (Far.) Doğan kuşu. (17a/11)

bāz (Far.) Kulaç. (17b/12)

bāz-güne (Far.) Tersine, aksine. (9b/15)

bāzī (Far.) Oyun. (18a/12)

bāzū (Far.) Kol. (17b/12)

beççe (Far.) Her canlıdan doğan yavru. (12b/9)

bed (Far.) Fenâ, yaramaz, çirkin. (23a/8)

bedel (Ar.) Değer, fiyat, kıymet. (3a/15, 14b/9)

beden (Ar.) Canlı varlıkların maddi bölümü, vücut. (27b/6)

bed-endīş (Far.) Kötülük düşünen. (23a/5,8)

bed-fūz (Far.) Ağız, ağız çevresi. (28b/4)

bed-gümān (Far.) Kötü heves. (7a/13)

bed-ḫūy (Far.) Kötü huylu, fena. (23a/10)

bedrūd-kerd (Far.) Vedâ etmek, Allâh'a ısmarlamak. (34b/9)

begüneh (Far.) Masum, suçsuz, günahsız. (20b/14)

beheme (Far.) Cümlesi, bütünü, tamamı. (16b/2)

behişt Uçmak, cennet. (27a/10,12)

behmen (Far.) Orta kış ayı. (36b/11)

behrām (Far.) Merih yıldızı. (14a/13)

behre (Far.) Ulufe, pay, hisse. (12b/2)

beḫvā-hī (Far.) Diler isen (15b/14)

beḳā (Ar.) Sonsuz. (4b/15)

bekmez (Tr.) Pekmez, genellikle üzüm, dut vb. meyvelerin kaynatılarak koyulaştırılmış biçimi. (28a/12,13)

beksümed (Tr.) Beksimet, göz bebeği. (19b/15)

bel (Tr.) İnsan bedeninin göğüsle karın, sırtla kalçalar arasında daralmış bölüm. (5a/11, 8a/8, 31a/9)

belā (Ar.) İçinden çıkılması güç, sakıncalı durum. (6b/9, 29b/15, 33b/13,14)

beleŋ (Tr.) İki dağ arasından geçen yol. (21a/9)

Belḫ (Far.) Afganistanda bir şehir. (35b/9)

belḫam (Far.) Sapan. (32b/8)

belme rīş (Far.) Kaba sakal. (24a/15)

bemen (Far.) Ben, bana. (14a/7)

bemiyān (Far.) Ortaya, ortada. (15a/15)

beŋ (Tr.) Çoğu doğuştan, tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı. (7a/4)

be-nā-dāŋān (Far.) Bilmezlerle (8b/13)

be-nām-ı (Far.) Herkesçe bilinen yaratıcı. (2b/4)

bend (Far.) Düğüm, bağ. (19b/5)

bende (Far.) Köle, kul. (7b/2,4, 14a/11, 15b/1, 32a/2)

bendegī (Far.) Kulluk. (32a/2)

bendi (Tr.) Set, su bendi. (29a/11)

beng (Far.) Esrar, maslık otu, ban otu tohumu. (29a/8)

benglik (Tr.) Esrar kullanma aracı. (29a/8)

ber (Far.) Yemiş, meyve. (14a/4)

ber (Far.) Emirdir, sözü tut. (14b/10)

be-rāh-ı edeb (Far.) Edep yolu. (13b/3)

ber-baṭ (Far.) Altı telli kopuz, saz, ud. (4b/9)

ber-bend (Far.) Gümüldürük. (7b/7)

berçe (Far.) Yukarı. (18a/13)

berd (Ar.) Soğuk. (11b/11, 15a/6, 33b/10)

berdāḫte (Far.) Düzelmiş. (15a/10)

berdārīden (Far.) Kaldırmak. (11a/13)

berdāşten (Far.) Kaldırmak. (11a/12)

berde (Far.) Kul, karavaş, esir. (14a/10,11)

bere (Far.) Kuzu. (13a/8,11)

berf (Far.) Kar. (13a/7,10)

berg (Far.) Yaprak. (19b/14)

bergüstüvān (Far.) At kıyafeti, berküstūvān. (32a/14)

berḫ (Far.) Biraz, parça, bazı. (34b/5)

berḫī (Far.) Biraz, parça, bazı. (34b/6)

perkenden (Far.) Kazımak, koparmak. (11a/1)

berküstūvān (Far.) At kıyafeti, bergüstüvān. (32a/14)

berrāḳ (Ar.) Berrak, aydınlık, açık. (37a/7)

berṭıla (Far.) Kalpak, şapka, takkiye. (37a/5)

berü (Tr.) Beri, konuşanın önündeki iki uzaklıktan kendisine daha yakın olanı. (8b/9)

berzger (Far.) Ekinci, çiftçi. (6a/15)

bes (Far.) Yeter, ancak. (32a/4)

be-seret (Far.) Başına. (27b/4)

besīc (Far.) Yol hazırlığı, tedarik. (33b/14)

beslemek (Tr.) Yiyecek ve içeceği sağlamak. (25a/3)

besleyici (Tr.) Besleme işini yapan kişi. (22b/14)

besleyiş (Tr.) Besleme işi. (25a/3)

beste (Far.) Bir arada bağlanmış olan. (10a/7)

beste (Far.) Bir müzik eserini oluşturan parçaların bütünü. (10a/7)

betraḳ (Tr.) Üç köşeli diken veya bu dikene benzer savaş aleti. Butrak. (19a/4)

betū (Far.) Sana. (12b/14, 16b/3, 27a/4)

bevl (Ar.) Sidik. (19a/9)

bevş (Far.) Topluluk, bolluk, çokluk. (35b/6,7)

beyᶜ (Ar.) Satma, satış. (6a/14)

beyān (Ar.) Açıkça ifade etmek, bildirmek, söylemek. (12a/1)

beyāż (Ar.) Beyaz renk, ak. (6b/15, 9a/9)

beyt (Ar.) Beyit, iki satırdan oluşan şiir birimi. (3a/4, 34a/9)

beyt (Ar.) Ev, mesken, aile ocağı. (5a/12, 12b/14, 22a/1, 30b/1)

bezek (Tr.) Zinet, süs, bezek. (13b/12, 15a/11, 37a/2)

bezenilmiş (Tr.) Süslenmiş. (9b/11,13, 13b/13)

bıçaḳ (Tr.) Bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç. (4a/5,11)

bıçḳu (Tr.) Tahta veya ağaç biçmekte kullanılan, karşılıklı iki sapı olan ve iki kişi tarafından kullanılan büyük testere. (28b/3)

bi (Ar.) ile, sayesinde (38a/10)

bi-aṣl (Far.) Asılsız. (15a/10)

bibīn (Far.) Gör, bak. (18a/5)

biçer (Tr.) Biçme işini yapan makine, alet. (31a/15)

biçilmiş (Tr.) Biçilmiş olan. (33a/7)

bīd (Far.) Söğüt ağacı. (32a/9, 33a/8)

bī-dār (Far.) Uyanık, uyumayan. (34b/12)

bidest (Far.) Karış, ölçü. (17b/12)

bidrev (Far.) Biç. (6b/2)

bigāne (Far.) Ybancı, ilgisiz, yabancı. (5a/13)

bi-gerdīden (Far.) Çevirmek, halden hale döndürmek. (11b/4)

bigeşt (Far.) Ekmek, ziraat. (27a/11,13)

bigrīḫten (Far.) Kaçmak. (29a/14)

bi-gū (Far.) Söyle, konuş. (5a/2,3)

biġurrīden (Far.) Gürlemek, kükremek. (25b/14)

bigūş (Far.) Çalış. (6b/6)

bigūyem (Far.) Söyleyeyim. (27a/4)

bih (Far.) İyi. (7a/10)

bih (Far.) Ayva. (31b/5)

bīḫ (Far.) Kök. (19b/15)

bī-ḥadd (Far.) Sınırsız, pek çok. (2b/5)

biḫand (Far.) Gül, tebessüm et. (18b/13)

biḫar (Far.) Kaşı. (8b/11)

bihez (Far.) Dirençli, kuvvetli. (26a/5)

biḫır (Far.) Al. (6a/14)

bihil (Far.) Koy. (13a/1)

bihter (Far.) En iyi, yigrek. (12b/15)

bī-hūde (Far.) Anlamsız, boş, abes, batıl. (35b/14)

biḫur (Far.) Ye. (21b/11)

bīḫusbīden (Far.) Uyumak. (25b/5)

bīhūş (Far.) Aklını yitirmiş kişi. (26b/10)

biḫvān (Far.) Oku. (6b/5)

bikār (Far.) Ek. (6b/1)

bikeş (Far.) Çek. (13a/15)

bikūb (Far.) Dök. (6b/2)

bilaġzed (Far.) Süreçgen, sürçmek. (7b/6)

bilegü (Tr.) Bilegi taşı veya bıçağı. (16a/5,6)

bilig (Tr.) Bilgi. (37a/10)

biliş (Tr.) Bildik, tanıdık. (5a/13)

bīm (Far.) Tehlike, korku. (18b/2)

bī-mār (Far.) Hasta. (18b/2)

bimenkīden (Far.) Kızmak. (25b/3)

bī-meze (Far.) Tatsız. (30b/12)

bīna-gūş (Far.) Kulak memesi. (26b/2)

binālīden (Far.) İnildemek. (30a/10)

bināz (Far.) Nazlan, şive eyle. (18b/13)

bīnī (Far.) Burun. (26b/2)

bint (Ar.) Kız. (22b/2)

binūş (Far.) İç. (21b/12)

bipūş (Far.) Giy. (22b/10)

bipūşān (Far.) Giydir. (22b/11)

birāder (Tr.) Kardeş. (6a/4,6)

birʾ (Ar.) Kuyu. (27b/15)

bi-rev (Far.) Git. (5a/2, 13b/3)

birī (Far.) Saç, saçmak, dağıt. (10a/11)

bīrūn (Far.) Dışarı. (10b/10)

bisāy (Far.) Ez. (18a/7)

bisāz (Far.) Hazırla, düz koş. (18a/9)

Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm (Ar.) Rahman ve Rahim olan Allah'ın ismiyle. (2a/1, 2b/1)

bīst (Far.) Yirmi. (10a/15)

bisūz (Far.) Ateşe ver, yak. (18a/6)

bisyār (Far.) Çok. (18b/3)

bīş (Far.) Çok, artık. (3a/4)

bişāş (Far.) Tebevvül et, işe. (10a/12)

bīşe (Far.) Meşelik, orman. (19b/2)

bişermīden (Far.) Utanmak. (25b/11)

bişitāb (Far.) İyi, acele ile. (14a/9)

bişmār (Far.) Say. (10b/5)

bişū (Far.) Yıka. (31b/14)

bitāz (Far.) Koş. (18a/11)

bitse (Far.) Fıstık. (33a/12)

biti (Tr.) Nâme, mektup. (10a/9)

bi-verzīden (Far.) Özenmek. (10b/15, 11a/2)

biyā (Far.) Gel. (5a/2,4)

biyāşām (Far.) İç. (21b/13)

bī-fişān (Far.) Saç, dağıt. (10a/11)

biyu (Far.) Dul kadın. (22a/9)

bī-zār (Far.) Bıkmış, usanmış, rahatsız. (30b/10)

boġazlanmak (Tr.) Kesilmek. (11a/15)

burunduruḳ (Tr.) Deve yuları. (22b/9)

boyunduruḳ (Tr.) Çift süren veya arabaya koşulan hayvanların birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür ağaç çember. (13a/13,14)

boz (Tr.) Açık toprak rengi. (20b/11)

bozca (Tr.) Rengi boz olan aş, yemek. (5b/8)

bögrek (Tr.) Böbrek. (10a/4)

bögrülce (Tr.) Börülce, fasülyeye benzer bir bitki. (5b/9, 18a/15)

bölük (Tr.) Bir bütünde ayrılmış olan parça, kısım. (24b/12)

bölük (Tr.) Hizip. (33b/2)

bön (Tr.) Akmak. (10b/2, 13b/1)

börk (Tr.) Genellikle hayvan postundan yapılan kızılca başlık, takkiye. (37a/5)

bucaḳ (Tr.) Köşe. (5a/10, 16a/11, 32a/7)

budaḳ (Tr.) Ağaç dalı, filiz. (31b/8)

būden (Far.) Olmak, meydana gelmek. (12b/4)

buḫus (Far.) Horuldamak, horlamak. (29b/1)

bukā (Ar.) Ağlamak. (15b/6)

būm (Far.) Baykuş, puhu kuşu. (26a/9,11)

būrī (Tr.) Ağrı. (30b/6)

būs (Far.) Öpücük, öpme, öpüş. (8b/5)

butraḳ (Tr.) Üç köşeli diken veya bu dikene benzer savaş aleti. Butrak. (19a/2,4)

buyruḳ (Tr.) Emir, karar, fermân. (14b/10)

bübāz (Far.) Oyna. (18a/14)

bübür (Far.) Kes. (21a/3,5)

bügri (Tr.) Eğri büğrü. (24a/13)

bügsüst (Far.) Üzgün, üzülmüş, mahzun, hüzünlü. (15b/3,4)

büġüṣ (Ar.) Pire. (28a/15)

bügzār (Far.) Koy. (31b/15)

bügzer (Far.) Geç, git, durma. (21b/10)

bühtān (Far.) Savaş, cenk. (37a/1)

bülbüle (Far.) Kilindir, içine sıvı konulan kap, matara. (30b/15)

bülend (Far.) Yüksek. (9b/2)

bünyūş (Far.) İşit. (27a/4)

büpīç (Far.) Sar, dola. (21b/7)

bür (Far.) Kes. (21a/5)

bürdār (Far.) Yük taşıyan insan, hammal, bürd-bār. (35a/1)

bürd-bār (Far.) Yük taşıyan insan, hammal, bürdār. (34b/15, 35a/1)

bürehne (Far.) Ylın ayak, çıklak. (32a/1)

bürhīd (Far.) Kurtulmak. (9b/3)

bürīn (Far.) Kesmek. (33b/12)

bürūt (Far.) Bıyık. (24a/8,10)

büryān (Far.) Bir yemek ismidir. (17a/5)

büsūden (Far.) Sürmek. (11a/6)

büt (Far.) Put, sanem. (27a/14)

büzāḳ (Ar.) Tükürük. (38a/2)

büzürg (Far.) Ulu. (3b/8,11)

C

cāblūs (Far.) Yaltaklanmak. (25b/2)

cāh (Far.) İtibar, makam, mevki. (27b/14)

cāḥil (Ar.) Bilgisiz, bilimsiz, ebleh. (37a/15)

cām (Far.) Kadeh, şişe. (7b/1,3,6)

cāme (Far.) Giysi, elbise. (10a/9)

cāme-ḫūvāb (Far.) Döşek (26a/14)

cāmid (Ar.) Donuk, dilbiliminde 'herhangi bir isimden ya da fiilden türememiş, doğrudan varlıklara ad olarak konulmuş olan isimlere denir.' (16a/13)

cān (Far.) Ruh, can. (22a/8, 26a/5)

cān (Far.) Gönül. (12a/1, 15b/1, 16a/3, 17b/5, 19b/10, 22a/8, 23a/3, 27a/8)

cānāvar (Far.) Masallarda sözü geçen yabani, yırtıcı hayvan. (5b/3, 23b/7, 29b/13, 33a/3, 35a/6)

cānest (Far.) Candan iyi olan. (26a/5)

cār (Ar.) Komşu. (15a/7)

cāriye (Ar.) Hizmetçi kız, karavaş. (5b/1, 7b/4)

cāy (Far.) Yer, mekân. (23a/3, 28b/13)

cāy-ı gīrīz (Far.) Kaçacak yer. (28b/15)

cebel (Ar.) Dağ. (19b/5, 21a/11)

cedd (Ar.) Dede, büyük baba. (5b/2)

cedel (Ar.) Kavga, mücadele, çekişme. (14b/8)

cedīd (Ar.) Yeni. (31b/13)

cefte (Far.) Eğilip dolaşmış. (34a/10)

cefn (Ar.) Göz kapağı. (24b/4)

cehd (Ar.) Çalışıp çabalamak. (21b/4)

cehennem (Ar.) Dini inanışlara göre, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekleri yer, tamu. (27a/13)

celd (Far.) Kıvrak ve çapük insan. Zina yapan erkek ve kadına 100 kamçı vurmaktır. (20a/1)

cellu (Ar.) Büyük ve ulu. (3b/12)

cemᶜ (Ar.) Kucaklamak, toplamak. (26a/15)

cemāᶜat (Ar.) Toplum, çoğunluk, insan kalabalığı. (35b/7,8)

cemāl (Ar.) Yüz güzelliği, güzellik. (11b/15)

cemᶜiyyet (Ar.) Dernek, toplanma yeri, bir araya gelen topluluk. (17b/1, 31b/9)

cemede (Ar.) Donmak, buz tutmak. (16a/10)

cemel (Ar.) Deve, ibil. (4b/5)

cenāḥ (Ar.) Kuş kanadı. (6b/13)

cenk (Far.) Savaş, dövüş, kavga, çarpışma, kahramanca mücadele.

cenk ėdici (Tr.) Savaşçı, bahadır. (6b/5, 26b/12, 32a/15, 34b/11)

cennet (Ar.) Uçmak, dini inanışlara göre imanlı, dünyada iyi işler yapmış kimselerin öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yerdir. (1a/3, 27a/12)

cenūb (Ar.) Yan, güney. (10a/5)

cerāb (Ar.) Uyuz, uyuza yakalanmış, dağarcık. (22b/8)

ceraᶜatlı "ceraᵓet" (Ar.) Yegin, yürekli. (24b/7)

cerād (Ar.) Hayvangillerden çekirge. (32b/13)

ceraḥat (Ar.) İrin, iltihap, yara. (24b/1)

cerīb (Ar.) Tarla, dönüm, bölüm. (24b/12)

cesr (Ar.) Körü, geçit. (28a/9)

cev (Peh.) Arpa, bir arpa ağırlığında ağırlık ölçüsü birimi. (5b/9)

cevahir (Ar.) Cevherler, elmaslar, kıymetli taşlar. (13b/12)

ceviz (Ar.) Cevizgillerin örnek bitkisi olan, uzun ömürlü, gövdesi kalın, kerestesi değerli, yurdumuzda çok yetişen ağaç. (32a/11)

cevz (Ar.) Ceviz. Cevizgillerin örnek bitkisi olan, uzun ömürlü, gövdesi kalın, kerestesi değerli, yurdumuzda çok yetişen ağaç. (23b/3)

cezāʾ (Ar.) Uygunsuz davranışlarda bulunanlara uygulanan üzüntü, sıkıntı, acı verici işlem veya yaptırım. (14b/9)

cezᶜ (Ar.) Sabırsız, panik. Cezᶜ u farᶜ, feryat etmek, telaşlanmak, üzüntü (29a/15)

cezᶜe (Ar.) Bölük, parça. (34b/5)

ciddi (Tr.) Şaka olmayan, gerçek. (< Ar. ciddī.) (21b/4)

cihān (Far.) Cihan, evren. (8a/4)

cihet (Ar.) Yön, yan, taraf. (10a/5)

cim (Ar.) Arap alfabesinin beşinci harfinin adı. (7a/9)

cimāᶜ (Ar.) İnsanlarda çiftleşme, cinsel ilişki. (8b/5)

cins (Ar.) Tür, çeşit. (22a/10,11)

civid (Ar.) Çivit, çivit rengi, lacivert. (9a/10)

cuᶜ (Ar.) Açlık. (20a/7)

cūd-āb (Far.) Büryan aşı, büryan yemeği, biryani. (17a/5)

cullāh (Far.) Çulha, dokumak, örmek. (19a/14)

cūşīd (Far.) Kaynamak, suyun 100 santigrat derce ısıya ulaşması. (7b/10)

cūy (Far.) Küçük ırmak, nehir, su yolu, ark. (4a/10, 9a/4,6)

cüb (Far.) Çöp, saman inceliğinde herhangi bir sap, dal veya tahta parçası. (35b/15)

cümle (Ar.) Hepsi, cümleye, bütün, hep. (5a/9, 16b/2, 19a/11, 25b/7)

cünne (Ar.) Çünne, eski silâhlardan kalkan, balta, siper. (25a/1)

cüşūʾ (Ar.) Geğirmek. (31a/3)

cüsse (Ar.) Canlılarda, gövde, vucut, kalıp, beden. (9a/13)

cüvān (Far.) Civan, yiğit, mümtaz. (7a/5)

cüz (Ar.) Bir bütünü meydana getiren parçalardan her biri, kısım, parça. (14b/4)

Ç

çağıldı (Tr.) Çağıltı, suyun akarken taşlara, kayalara çarparak çıkardığı sesin adı. (37a/11)

çaġz (Far.) Ağzı kapandığı halde içinde cerahat bulunan yara, çıban. (5a/8, 35b/4)

çāh (Far.) Kuyu. (27b/12,14)

çāk (Far.) Yırtık. (19b/12,13)

çāker (Far.) Köle. (14a/10, 15b/1, 19b/10)

çaḳmaḳ (Tr.) Taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası. (29b/8)

çalaḳ (Tr.) Çabuk, tez, hızlı, çāpük. (20a/2)

çalaḳoyun (Tr.) Yüz üstüne yatmak. (28a/11)

çapük (Tr.) Çabuk, tez, hızlı, çālāḳ. (20a/1)

çār (Far.) Dört. (10a/13)

çardak (Far. çār + Ar. ṭāḳ) Tarla, bahçe vb. yerlerde ağaç dallarından örülmüş barınak. (22a/2,3)

çāre (Far.) Çare. (20a/11,12)

çārūb (Far.) Süpürge. (31a/7)

çāş (Far.) Çeç, yığın. (6b/3)

çay (Tr.) Nehir. (4a/9, 37a/11)

çaylaḳ (Tr.) Bir kuş cinsi. (6b/10,11,34b/11)

çaymaḳ (Tr.) Akın etmek. (18a/11)

çe (Far.) Kaldır. (18a/13)

çeb (Far.) Sol. (13b/9)

çeç (Tr.) Yığın, hububat yığını. (6b/3)

çehīden (Far.) Kalkmak. (18a/12)

çehre (Far.) Yüz, suret, beniz. (14a/6)

çeīrdan- çerīden (Far.) Otlamak. (31a/15)

çeked (Far.) Damar. (9b/10,11)

çekke (Far.) Köpük, damla. (28b/1)

çekre (Far.) Köpük, damla. (28b/1)

çemīn (Far.) Sidik, bevl. (19a/9)

çenber (Far.) Çember. (19a/13, 37b/11)

çend (Far.) Birkaç, nice. (20b/13, 24a/3)

çeng (Far.) El, pençe. (4b/8)

çeng-lūk (Far.) Elde ve ayakta meydana gelen eğrilik. (36a/10)

çepel (Tr.) Çirkin. (27b/3)

çeraġ (Far.) Çakır doğan, cüsseli. (8a/13)

çerāgah (Far.) Otlak yeri. (16a/12)

çerçi (Tr.) Boncukçu. (31b/2)

çeres (Far.) Çan. (28b/10)

çerge (Far.) Çadır. (31a/5)

çeri (Tr.) Asker. (14a/11)

çerīden (Far.) Otlamak. (26a/3, 31a/15)

çerm (Far.) Gön, sığır derisi. (20b/10)

çest (Far.) Çabuk, tez, hızlı, çālāḳ, çapük. (20a/2)

çeşd (Far.) Bayram. (29a/6)

çeşed (Far.) Bayram. (29a/5)

çeşīden (Far.) Tatmak. (25b/12)

çeşm (Far.) Göz. (3b/14, 18a/4, 20b/5)

çeşme (Far.) Pınar. (9a/4,5, 19a/6)

çeşn (Far.) Bayram. (29a/5)

çevgān (Far.) Çevgen, ucu eğri değnek. (22b/4,6)

çıhār (Far.) Dört, çar. (10a/13)

çıyān (Tr.) Çıyan, akrep. (15a/14)

çi (Far.) Ne? (11b/11, 15b/14, 20a/9, 27b/5)

çigiŋ (Tr.) Bir kuş türü. (28b/11)

çil (Far.) Kırk. (10a/15)

çīl (Tr.) Sığırcık kuşu. (30a/8)

çin (Tr.) Ülke adı. (16b/14)

çīn (Far.) Büklüm, kıvrım. (21b/5, 36a/6)

çīne (Far.) Kuş tuzağı, kuş yemi. (23a/5,6)

çi-rā (Far.) Niçin, nasıl. (5a/2,5)

çīre (Far.) Yegin, yürekli. (24b/6)

çirk (Far.) Kir, pas. (19a/7, 35b/4)

çīz (Far.) Nesne. (19a/2,5)

çizdere (Far.) Kıkırdak. (31a/4)

çīzī (Far.) Kirpi. (26b/3)

çomaḳ (Tr.) Gürz. (9a/11, 35a/12)

çovan (Tr.) Çoban. (16a/13)

çöb (Tr.) Çöp, ağaç dalı. (31b/8)

çölmek (Tr.) Çömlek.(7b/10)

çūbsāy (Far.) Törpü. (21a/7)

çūje (Far.) Kuş yavrusu. (19a/2,4)

çuḳāl (Tr.) At elbisesi. (32a/14)

çulḥa (Tr.) Dokuyucu. (19a/15)

çün (Far.) Nasıl, nice, nite. (5a/2,5, 9b/6, 27b/11)

çürpük (Far.) Alaylı ve nükteli söz. (36a/9)

D

dāʿim (Ar.) Devanlı, sürekli. (14b/13, 21a/2)

daʿvet (Ar.) Çağrı, çağırma. (35b/6)

dābbe (Ar.) Binek ve yük hayvanı, hayası bükülmüş. (24a/12)

dabbe (Far.) Deri bardak. (30b/15)

dād (Far.) Doğruluk, adalet. (14a/7)

dādār (Far.) Adil, adaletli, adaleti sağlayan. (14a/7)

dāder (Far.) Karındaş, kardeş. (14a/7)

daġdaġa (Ar.) Gıdıklanmak. (33a/6)

daḫme (Far.) Türbe. (31a/10)

daḳīḳ (Ar.) Un. (4a/12)

dām (Far.) Tuzak, ağ. (19b/4)

dāmād (Far.) Güveyi. (28a/6)

dāmen (Far.) Etek. (8a/1)

dāmgūl (Far.) Ur. (29a/3)

dāmīden (Far.) Savurmak. (11a/14)

dānā (Far.) Bilgili, bilen, bilici. (2b/4)

dane (Far.) Tane. (23a/6, 30b/14)

dārā (Far.) Ulu padişah. (14a/12)

dārū (Far.) Akıl alıcı ot. (33a/11)

dās (Far.) Orak. (16a/13)

dāse (Far.) Ekinin başında olan kılçık. (16b/9,11)

dāver (Far.) Hükm edici, hâkim. (14a/12)

debīr (Far.) Yazıcı. (33a/2)

debs (Ar.) Pekmez. (28a/12)

decāce (Ar.) Tavuk. (12b/5)

ded (Far.) Yırtıcı canavar. (29b/13)

deh (Far.) On. (10a/14)

dehān (Far.) Ağız. (12a/4,8, 28b/5)

dehen (Far.) Ağız. (12a/8)

dehende (Far.) Verici, veren kimse, rezzak. (15b/9)

deẖre (Far.) Güneş. (4a/15)

dehşet (Ar.) Bir tehlike veya korkunç bir şey karşısında duyulan ürküntü, yılgı. (17a/13)

dejyīye (Far.) Deri altında beze benzeyen kısım. (14b/4)

dele (Far.) Sansar. (12a/5,9)

dellāle (Far.) Pezevenk, bir kadınla bir erkek veya bir erkek ve bir kadın arasında aracılık eden kadın. (32b/9)

delü (Tr.) Aklını yitirmiş, deli. (13b/2, 27a/1)

delüçe (Tr.) Bir kuş türü. (17a/12)

dem (Ar.) Kan. (9b/13)

dem (Far.) Nefes. (22a/5)

demdeme (Ar.) Ses, avaz, kükremek. (37b/2)

deme (Far.) Duman, tipi, körük. (13a/10)

demīden (Far.) Üfürmek, esmek. (11a/15, 11b/1)

dendān (Far.) Diş. (13b/14)

denes (Far.) Kir, pas. (35b/4)

der (Far.) Kapı. (5a/10)

derā (Far.) Çan, çıngırak. (5b/5)

der-āġūş (Far.) Kucaklamak. (26a/15)

derd (Far.) Sızı, ağrı, dert. (30b/6)

derddeş (Tr.) Dert sırlarını birbirine söyleyen kimseler, dertdeş. (22a/2)

derd-i dile (Far.) Gönül derdi. (20a/11)

derd-i zen (Far.) Doğum sırasında kadınların çektiği acı. (37a/13)

derd-i zih (Far.) Ebleh, câhil, nâdân. (37a/14)

derḫūr (Far.) Uygun, layık. (13b/10)

derīce (Far.) Pencere. (5a/9)

deriz (Far.) Yiv, elbiselerin dikiş yerleri. (11b/8)

dermān (Far.) Güç, takat, mecal. (33a/11)

der-şev (Far.) Ol. (14b/11)

derūn (Far.) İç. (31a/6)

deryā (Far.) Deniz. (31a/10)

deryāb (Far.) Anla. (21b/1)

dest (Far.) El. (4a/2, 8a/1)

deste (Far.) Bağlanmış ekin. (10a/8)

destenbū (Far.) Güzel kokulu ve görünümlü bir tür kavun. (38a/7)

destī (Far.) Testi, sebû. (8b/7, 36a/3)

dest-i ebrincen (Far.) Bilezik destesi. (30a/7)

destur (Far.) Destûr, izin, müsaade. (2a/6)

deşne (Far.) Hançer. (7b/12)

deşt (Far.) Ova. (17a/7)

devā (Ar.) İlaç otu. (33a/11)

devende (Far.) Segirdici. (15b/10)

devlet (Ar.) Galibiyet, zafer, üstünlük, başarı. (21a/1, 25a/13)

devlet (Ar.) Savaş. (33a/5)

devlet-i kevneyn (Ar.) İki âlem, iki dünya, dünya ve ahiret. (27b/9)

devr (Ar.) Dönme, dolaşma, etrafında dönüp dolaşma. (18b/15)

devr-i ḳameri (Ar.) Ayın devir zamanı. (18b/15)

dey (Far.) Kış vakti. (12a/12)

deyn (Ar.) Borç. (7b/14)

dıraẖş (Far.) Şimşek çakmak, ışık saçmak, yıldırım. (35b/11)

dıraẖşān (Far.) Şimşek çakmak, ışık saçmak, yıldırım. (21b/1)

dıraẖt (Far.) Canlı, kesilmemiş ağaç. (31b/7)

dıraz (Far.) Uzun. (18a/3)

dībāc (Far.) İbrişim, ipekli kumaş. (23a/13)

dībā (Far.) İbrişim, işlenmiş ipekli kumaş. (23a/14)

dīde (Far.) Göz. (18a/4,5)

dīdebān (Far.) Gözcü. (28b/2)

dīden (Far.) Görmek. (11b/14)

dīg (Far.) Çömlek. (7b/10)

dil (Far.) Gönül. (4b/12, 12a/1, 17b/5, 18b/9, 23a/3, 6a/1, 20a/11)

dil (Tr.) Lisan, bedenin bir organı. (12a/10)

dilā (Far.) Ey gönül. (6b/9, 23a/4, 24a/3)

dil-āver (Far.) Yiğit, yürekli. (14a/15)

dilbende (Far.) Gönül esiri. (19b/10)

dil-ber (Far.) Güzel, dilber, sevgili. (32b/2, 7a/4, 6b/9)

dil-ber-i ẖulḳ-ı ḥasen (Far.) Yaratılmışların güzeli. (4b/15)

dilet (Far.) Gönlün. (4b/12,13)

dil-i (Far.) Gönül. (18b/10)

dilim (Tr.) Bir bütünden kesilmiş veya ayrılmış ince yassı parça. (33b/11,12)

dilīr (Far.) Pehlivan, bahadır, yiğit. (14a/15)

dilkü (Tr.) Tilki. (23b/6)

dimaġ (Ar.) Beyin. (7b/15)

dīnār (Ar.) Dinar, altın, para birimi. (8b/1)

dipi (Tr.) Tipi, kar fırtınası. (13a/7,10)

direfş (Far.) Biz, tığ, çuvaldız. (19b/2)

direngīden (Far.) Duraksamak, eğlenmek. (26a/1)

dirhem (Ar.) Ağırlık ölçü birimi, bir tür gümüş para. (22a/12,14)

dīv-fersay (Far.) Uçuk. (26b/9,10)

dīvāne (Far.) Deli, aklını yitirmiş. (27a/1)

dīvçe (Far.) Sülük, tahta biti. (31b/13)

dölek (Tr.) Yumuşak yürüyüşlü davar. (20b/13)

dū (Far.) İki. (10/13)

dūd (Far.) Tütün. (16b/6)

dūde (Far.) Oba. (31a/4)

dūdmān (Far.) Topluluk, kabile. (36b/10)

duḫān (Ar.) Duman. (4a/7)

duḫt (Far.) Kız, kerime. (22b/2)

dūḫten (Far.) Dikmek işi, elbise vs. (11b/9)

duḫter (Far.) Kız, bint. (22b/2)

duḫul (Ar.) Girmek, içine karışmak. (6b/4)

dūje (Far.) Butrak bitkisi. (19a/2,4)

dūk (Far.) İğ; pamuk yün vb.nden iplik eğirmekte kullanılan, ortası şişkin, iki ucu sivri ve çengelli olan, ağaçtan yapılmış araç, eğirmen, kirmen. (33b/4)

dūle (Far.) Kasırga. (28a/9)

dumr (Tr.) Tef. (4b/10)

dūn (Ar.) Asılsız, hakir. (3a/10)

dūş (Far.) Omuz. (4a/4)

dūş (Far.) Dün gece. (4a/5, 26a/12)

dūşāb (Far.) Pekmez. (28a/12)

duşāḫa (Far.) Hayvanı bağlı tutmak için ön ayaklarına bağlanan ip. (37a/12)

duvāl (Far.) Kayış, tasma. (24b/1)

dūzaḫ (Far.) Tamu, cehennem. (27a/11,13)

dübr (Ar.) Ard, kıç. (8b/10)

dühn (Ar.) Yağ. (17a/5)

düjem (Far.) Kaygılı, değişen haller. (28b/6)

düm (Far.) Kuyruk. (15a/13, 24a/15)

dümūy (Far.) Sakalların bir kısmının ağarmış hali. (7a/8)

dünbe (Far.) Kuyruk. (32b/15)

dünbel (Far.) Çıban. (14b/5)

dür (Far.) Irak, uzak. (23b/9)

dürūġ (Far.) Yalan. (31a/3)

dürüst (Far.) Bütün, sağ, sağlam. (29b/3)

dürüş (Tr.) Çalış, uğraş. (6b/6)

dürüşt (Far.) Düz olamayan iri nesne. (9a/11)

düş (Tr.) Rüya, hayal. (28a/14)

düşāb (Tr.) Hurma pekmezi. (28a/13)

düşnām (Far.) Sövmek, küfretmek. (17a/6)

düşvār (Far.) Güç, zor. (8b/2)

E

eʿrac (Ar.) Aksak, topal. (14b/2)

eṣvab (Ar.) Elbiseler. (5a/6, 11b/8,9, 17a/8)

ebe (Tr.) Doğum işini yapturan kadın. (31a/13)

ebleh (Ar.) Bön, ahmak, akılsız, alık. (13b/1, 37a/15)

ebr (Far.) Bulut. (4b/2)

ebrencin (Far.) Bilezik. (30a/6)

ebrū (Far.) Kaş. (6a/3,6)

ebsem (Ar.) Dilsiz, suskun. (34a/1)

ebyaż (Far.) Ak, beyaz. (9a/9)

ecnebī (Ar.) Yad, yabancı. (5a/13)

ecvef (Ar.) İçi boş olan. (38a/1)

edāt (Ar.) Edat, ilgeç. (10b/5)

edāt-ı ḥāl (Ar.) Hâl edâtı. (9b/12, 10b/9)

edeb (Ar.) Edep, iyi terbiye, zariflik. (13b/3, 27a/1, 34a/15, 36a/8)

edik (Tr.) Çizme, papuç. (26b/7)

edīm (Far.) Sahtiyan, deri. (20b/9)

edviye (Ar.) Tedavi. (31b/1)

efendi (Rum.) Bey. (2a/3, 16a/3)

efrāşten (Far.) Kaldırmak. (11a/11)

efsāne (Far.) Kıssa, hikâye. (35a/1,2)

efsār (Far.) Yular. (7b/7)

efser (Far.) Tac. (20a/6)

efzūn (Far.) Çok, bol, fazla. (25a/13)

egindü (Tr.) Törpü. (33b/2)

eḫ (Ar.) Erkek kardeş. (6a/7, 14a/8)

ehl-i derd (Ar.) Dert sahipleri. (6b/9)

ejzef (Far.) Alıç, alıç ağacı, bir tür dağ meyvesi. (33a/7)

ekṣer (Ar.) Çok fazla, ziyāde.(14b/4, 36a/7)

ekel (Ar.) Ye. (21b/12)

ekin (Tr.) Tahılın tarlaya atıldığı andan harman oluncaya kadar aldığı durum. (6b/1, 10a/8, 16b/11, 33a/7)

ekinci (Tr.) Ekincilik yapan kimse. (24b/12)

eknūn (Far.) Şimdi. (32a/11)

el-ān (Ar.) Şimdi, şu anda, hâlâ. (32a/12)

el-eşᶜār (Ar.) Şiirler. (38a/10)

el-delīl (Ar.) İnsanı aradığı gerçeğe ulaştırabilecek iz, emare. (1a/6)

el-enḥar (Ar.) Nehirler. (1a/3)

el-evvel (Ar.) İlk, başta gelen. (1a/5)

elf (Ar.) Bin. (38a/11)

elfāẓ-ı (Ar.) Kelimeler, sözler. (22a/10)

el-fetḥ (Ar.) Açılmak, yarılmak. (34a/9)

el-leyl (Ar.) Gece. (2b/2)

el-meblaġ (Ar.) Kıymet, değer, fiyat. (1a/2)

el-melik (Ar.) Mülk sahibi olan Allah'ın isimlerinden biri.(38a/10)

el-muḫtelıṭ̄ine (Ar.) Karışmış olanlar, karışık haldeki topluluk. (35b/8)

el-musamma (Ar.) İsimlendirilen. (2b/3)

el-nās (Ar.) İnsanlar. (35b/8)

el-racih (Ar.) Ağır basan, önde gelen, üstün olan, etkili, baskın, galip, yeğ. (1a/7)

el-ruḳba (Ar.) Diz. (29b/6)

el-ṣāliḥāt (Ar.) Salih amelli. (1a/3)

el-şita (Ar.) Kış. (22a/2)

el-żaymurān (Ar.) Fesleğen. (34a/11)

emcek (Tr.) Meme, göğüs memesi. (28a/11)

emles (Ar.) Pürüzsüz, düz. (21a/4)

emrūd (Far.) Armut. (17a/10)

ems (Ar.) Dün. (26a/12)

imsāl (Far.) Bu yıl. (31a/14)

enār (Far.) Nar, bir tür meyve. (17a/10)

enbān (Far.) Tağarcık,

enbāz (Far.) Ortak. (18b/9)

enbiyā (Ar.) Haber getirici. (26b/13)

enbūh (Far.) Kalabalık, çokluk. (29b/10)

enbür (Far.) Kerpeten. (21a/3,5,6)

encām (Far.) İşin sonu. (17a/6)

encūġ (Far.) Ocak yandığı yer. (32a/8)

encümen (Far.) Dernek. (31b/9)

endāḫten (Far.) Atmak. (9a/6)

endek (Far.) Az. (18b/3)

enderūn (Far.) İçeri. (10b/7)

enderz (Far.) Ismarlama, sipariş. (35a/11)

enduh (Far.) Üzüntü, keder. (17b/2)

endūhdan-meyār (Far.) Getirme. (17b/3)

endūzī (Far.) Kazanmak. (15a/14)

ene (Ar.) Ben. (22a/13)

eŋek (Tr.) Çene. (8a/11,12)

enf (Ar.) Burun. (26b/7)

engāşten (Far.) Sezmek. (11a/10)

engebīn (Far.) Bal. (7a/2)

engiliyūn (Far.) İncil kitabının adı. (27a/14)

engür (Far.) Üzüm. (17a/9)

engüşr (Far.) Kömür. (20b/8)

engüşterī (Far.) Yüzük. (30a/3)

engüzed (Far.) Tıpta kullanılan bir sakız türü. (29b/11)

eniş (Tr.) İniş. (9b/2)

envaᶜ (Ar.) Çeşit, çeşitler. (34a/10)

erbab (Ar.) Sahip, sahipler. (29b/12)

erc (Ar.) Gergedan. (33a/4)

erre (Far.) Bıçkı. (24a/6)

ergeç (Tr.) Erkek deve. (8b/3)

erin (Tr.) Cerahat. (24b/1)

eriş (Far.) Bilek. (13b/15)

erjeng (Far.) Çin'de Mani dedikleri nakkaşın kitabı. (16b/13,15)

erneb (Ar.) Tavşan. (26b/5)

er-racül (Ar.) Yiğit. (14b/6)

erred (Far.) Bıçkı. (24a/6)

erzān (Far.) Ucuz. (22b/3)

erzen (Far.) Darı. (5b/9)

erzīz (Far.) Kalay. (8b/1)

esb (Far.) At. (4b/5)

esb-i nāfercām (Far.) Acemi at. (34b/8)

esed (Ar.) Arslan. (23b/5)

esīr (Ar.) Tutsak, karavaş. (14a/10)

esrarı (Ar.) Gizli, sır. (22a/4)

est (Far.) Var, mevcut, hest. (30a/1)

ester (Far.) Katır. (4b/3)

esved (Ar.) Siyah, kara. (9a/8)

eşk (Far.) Gözyaşı. (6a/12)

işrā (Ar.) Satın alma. (6a/13)

eş-şecer (Ar.) Ağaçlar. (19b/15)

etrāk (Ar.) Türk, Türkler. (38a/6)

evvel (Ar.) Önce, ilk, baş. (1a/5)

eyegü (Tr.) Kaburga kemiği. (10a/5)

eyvān (Ar.) Çardak. (22a/3)

ez (Far.) -den. (5a/4, 11b/12)

ezmek (Tr.) Ezmek. (18a/8)

ez-çi (Far.) Neden. (5a/5)

ezdef (Far.) Alıç, alıç ağacı, bir tür dağ meyvesi. (33a/7)

ez-dest (Far.) elden. (8a/2)

ez-dür (Far.) İnciden. (7a/10)

ez-men (Far.) Benden. (7a/10, 16b/4)

ezvacu (Ar.) Eşler. (1a/4)

F

fāfhem (Ar.) Anlamak, sezmek. (14b/13, 20a/10)

faẖfere (Far.) Küflü ekmek. (28b/2)

fāḥişe (Ar.) Hayat kadını. (35a/3)

fāẖte (Far.) Üveyik kuşu. (12b/8)

faḳ (Tr.) Kuş tuzağı, faẖẖ. (5b/2)

faḳīr (Ar.) Yoksul, zengin olmayan, parasız, züğürt. (3b/14)

fām (Far.) Renk. (34a/15, 34b/1)

feras (Ar.) Boz at. (20b/11)

fāre (Ar.) Sıçan, fare. (4a/6)

fārisī (Far.) Fars'a mensup olan. (2b/8, 5b/4)

faş (Ar.) Yüzük kaşı, mühür. (30a/4)

faşīḥ (Ar.) Güzel, düzgün, orijinal konuşan. (10b/4)

fāʾidesiz (Ar.) Faydasız, yararsız. (4b/7)

fażla (Ar.) Fazla, gereğinden, alışılmıştan çok, aşırı olan. (37a/2)

feᶜs (Ar.) Balta. (25a/1)

fecr (Ar.) Tan vakti. (5b/5)

felāḫan (Far.) Sapan. (32b/8)

felek (Ar.) Gökyüzü, sema. (21a/14)

fem (Ar.) Ağız. (12a/8, 28b/4)

fer (Far.) Parlak. (24b/15)

ferāġ (Ar.) Vazgeçme, bırakıp terketme. (33b/5)

ferāḫ (Far.) Geniş, yayvan. (31a/11)

feraḫc (Far.) Kirli, pis, çirkin. (27b/2)

ferbi (Far.) Semiz, etli. (24a/4)

ferbih (Far.) Semiz, etli. (24a/4)

ferc (Ar.) Dişilik organı. (7b/14)

ferdā (Far.) Yarın. (15a/14)

ferec (Ar.) Sıkıntıdan sonra gelen kolaylık, kederden sonra gelen sevinç. (9a/2)

feres (Ar.) At. (4b/5)

feris (Ar.) Atlı. (25a/4)

ferḫunde (Far.) Bahtlı, kutlu, bahtı açık. (15b/5)

ferheng (Far.) Edep. (27a/1)

ferişte (Far.) Melek. (26b/14)

fermān (Far.) Buyruk, emir. (14b/10)

ferruḫ (Far.) Bahtlı, kutlu, bahtı açık. (15b/5)

fersūden (Far.) Esnemek. (36a/13)

fertūt (Far.) Bunak, bunamış. (7a/7)

feryādres (Far.) Feryad edenin imdadına yetişen. (32a/6)

ferzāne (Far.) Bilgili, kuvvetli, ulu. (37b/8)

ferzend (Far.) Oğul, çocuk. (28a/5)

fesāne (Far.) Hikaye. (16a/5,7)

feslegen (Rum.) Ballıbabagillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, yaprakları güzel kokulu, beyaz ve pembe çiçekli, bir yıllık ve otsu bir süs bitkisi, reyhan. (34a/11,14)

feşāndan (Far.) Saçmak, dağıtmak. (16a/9)

farᶜ (Ar.) Bölmek, parçalamak, ayırmak. (29a/15)

fīᶜl (Ar.) İş, amel. (8b/4)

fihā (Ar.) İçinde, içinde olan, içinde var olan. (1a/4)

fihrīn (Far.) Bir kitabın içinde neler olduğunu gösteren ve kitabın ya başına ya da sonuna konulan cetvel, indeks, fihrīst, fihrit. (34a/7)

fihrīst (Far.) Bir kitabın içinde neler olduğunu gösteren ve kitabın ya başına ya da sonuna konulan cetvel, indeks, fihrīn, fihrit. (34a/8)

fihrit (Far.) Bir kitabın içinde neler olduğunu gösteren ve kitabın ya başına ya da sonuna konulan cetvel, indeks, fihrīst, fihrīn. (34a/8)

fikenden (Far.) Bırakmak. (9a/6)

fikir (Ar.) Düşünce, fikr. (14b/6, 23a/8)

filīve (Far.) Eksik akıl, sersem. (13b/3)

fincā (Far.) Gerinmek. (26a/2)

firār (Ar.) Kaçma, kurtulma. (6a/2, 28b/15)

firāvān (Far.) Bol, fazla. (18b/4)

fīrāz (Far.) Yokuş, çıkış. (9b/2)

firīb (Far.) Aldanış. (25a/14)

firībed (Far.) Aldatıcı. (24a/4)

firībīden (Far.) Aldatmak. (25a/14)

firih (Far.) Fazlalık, ziyādelik. (37a/2)

fisān (Far.) Bileği taşı. (16a/5,6)

fitne (Ar.) Belâ, m,hnet, sıkıntı. (18b/13)

fitrāk (Far.) Altın eyeri, altın terkisi. (7b/7)

fużża (Ar.) Gümüş. (23b/11)

füle (Far.) Ağız. (12a/4,6)

fülk (Ar.) Gemi. (9a/15)

fünūn (Ar.) Bilim. (3a/1)

fürū (Far.) Aşağı bırakmak. (9a/6)

fürūġ (Far.) Aydınlık, nur, ışık. (35b/12)

fürūḫten (Far.) Satmak. (6a/14)

füsūs (Far.) Küçük ve ufak doğranmış nesne, hayıflanmak. (35b/2)

füsürden (Far.) Donmak. (16a/10)

füşürden (Far.) Sıkmak. (16a/9)

G

gaf (Far.) Yarık. (20a/3)

gāh (Far.) Mekan, yer, konum. (19a/12)

gāh (Far.) Zaman bildiren edat. (21a/1)

gāhçe (Far.) Uyku. (28a/14)

gān (Far.) Cinsel ilişki. (8b/5)

gāv-mīş (Far.) Su sığırı. (24b/3)

gavur (Tr.) Ateşe tapan, münkir. (35b/15)

gebz (Far.) Büyük. (35a/12)

gedāy (Far.) Yoksul, fakir. (3b/13)

geftani (Far.) Konuşmak, söylemek. (3a/8)

gehvāre (Far.) Beşik. (33a/14)

gej (Far.) Eğri. (3a/11)

gej-düm (Far.) Akrep. (15a/13)

gele (Far.) Hayvan sürüsü. (12a/5,8)

genc (Far.) Hazine. (5a/10)

gencūr (Far.) Hazineci. (35a/6)

gendüm (Far.) Buğday. (5b/8)

geŋez (Tr.) Kolay. (8b/2)

ger (Far.) Uyuz. (14b/6)

gerc (Far.) Dilim, parça. (33b/11,12)

gerdānīden (Far.) Döndürmek, çevirmek. (11b/5)

gerd-bād (Far.) Kasırga. (28a/10)

gerde (Far.) Eylemiş, yapmış. (8b/6)

gerdīden (Far.) Döndürmek, çevirmek. (11b/4,5)

gergedān (Far.) Gergedan. (33a/2,4)

gerī (Far.) Dönüm, evlik. (24b/11)

germ (Far.) Sıcak. (15a/7, 33b/9)

germdār (Far.) Âşık. (34b/12)

gerzen (Far.) Kalabak, taç. (16b/1)

geşt (Far.) Oldu. (27a/11,13)

geşten (Far.) Dönmek, inkılâb. (11b/5)

gev **(Far.)** Çukur. (20a/4)

gevher (Far.) Cevher, elmas. (36b/7)

gez (Far.) Arşın, endâze. (17b/13)

gezīden (Far.) Isırmak. (11b/6)

gīc (Far.) Sersem. (13b/2)

gīj (Far.) Çam ağacı, sanevber. (26a/9)

ġıjīdan (Far.) Sürtünmek, emeklemek. (11b/4)

ġılāf-niyām (Far.) Kılıf. (7b/13)

gīr (Far.) Tutan, yakalayan. (8a/1)

girīz (Far.) Kaçış, kaçma. (28b/14)

gīsū (Far.) Saç bölümü, saç buklesi. (7a/2)

gil (Far.) Balçık, çamur. (16b/9, 20b/2)

girān (Far.) Ağır. (22b/1)

girān (Far.) 1.Pahālı, 2. Kız. (22b/2)

gird (Far.) Yuvarlak. (18a/3)

girīve (Far.) Belen, iki dağ arası geçit. (21a/9)

girih (Far.) Düğüm. (31b/7)

giriḫten (Far.) Kaçış, firar. (28b/15)

girye (Far.) Ağlamak. (15b/6)

giyāh (Far.) Ot, çoban yiyeceği. (16a/13)

gögercin (Tr.) Güvercin. (6b/11,12)

gökçek (Tr.) Güzel. (36a/13)

gömüldürük (Tr.) At sinesi, koşu takımı. (7b/7)

gön (Tr.) Sığır derisi. (30/15)

gözeme (Tr.) Yamalık, bir tür dikiş. (38a/4)

grībān (Far.) Yaka. (22b/14)

gūd-āb (Far.) Büryan aşı. (17/5)

gūh (Far.) Murdar, insan necesi. (21a/10)

gūl (Far.) Onmaz, ebleh, bön. (13b/1)

gūne (Far.) Benzer, gibi, misal. (34a/15)

gūr (Far.) 1.Yaban eşeği. 2.Kabir. (23b/9)

gūr-ḫāne (Far.) Kabir bulunan ev. (31a/11)

gūş (Far.) Kulak. (4a/4)

gūşaden (Far.) Açmak. (25b/3)

gūşt (Far.) Et. (5b/7)

gūşvār (Far.) Küpe. (30a/7)

gūşvāre (Far.) Küpe. (30a/7)

güyek (Far.) Cirit oyununda kullanılan top. (22b/5)

güzine (Far.) Büyük tokmak. (9a/10)

güftār (Far.) Söz. (26a/5)

güften (Far.) Söylemek. (30b/8)

güftenīhā (Far.) Söyleyecekler. (27a/4)

güft-güy (Far.) Dedikodu. (26b/13)

güher (Far.) İnci, cevher, elmas. (10b/12, 24a/6)

gül-ʿizārum (Far.) Gül bahçesi, gül bahçem. (27a/6)

gülfüne (Far.) Gül renkli, kızılca, gül-güne. (10a/1)

gül-güne (Far.) Gül renkli, kızılca, gülfünei. (10a/1)

gülnār (Far.) Kiraz, narçiçeği. (17a/11)

gülnāz (Far.) Berrak gül .(37a/7)

gul-şen (Far.) Gül bahçesi. (9b/7)

gümārīden (Far.) Tebessüm etmek. (30a/12)

günāh (Far.) Suç. (10a/10)

güncişk (Far.) Serçe kuşu. (7b/5)

gürāzīden (Far.) Salınarak yürümek. (37a/4)

gürbüz (Far.) Sağlam, pehlivan. (14a/1)

gürde (Far.) Böbrek. (10a/4)

gürh (Far.) Bölük. (33b/2)

gürpe (Far.) Kedi. (5a/13)

gürsine (Far.) Aç, acıkmış olan. (20a/7)

gürūh (Far.) Bölük. (33b/2)

gürūha (Far.) Yuvarlak nesne. (31b/6)

gürz (Far.) Demirden çomak. (35a/12)

güsterim (Far.) Bırakalım. (36b/1)

güvāh (Far.) Tanık, şahid. (28b/12)

güvārīden (Far.) Sinmek, kanmak. (30a/13)

güye (Tr.) Güve, tahta biti. (31b/14, 35a/4)

güyegü (Tr.) Güveyi, damat. (28a/6)

güẕāf (Far.) Boş söz, lakırdı. (35b/14)

güzīden (Far.) Seçici. (25b/9)

Ġ

ġaʾiṭ (Ar.) İnsan necesi. (21a/10)

ġādir (Ar.) Göl. (31a/10)

ġaffār (Ar.) Allah lafzı. (38a/10)

ġāfil (Ar.) Bön, ahmak, câhil. (34b/6)

ġajġajān (Far.) Sürtüne sürtüne, emekleye emekleye. (36b/9)

ġalebe (Ar.) Bolluk, çokluk. (29b/10)

ġalġılıca (Far.) Gıdıklanmak. (33a/6)

ġālī (Ar.) Pahālı, değerli. (22b/3)

ġalış (Ar.) Deve dikeni, ot. (35b/1)

ġālib (Ar.) Yegin. (24b/7)

ġāliye-bū (Far.) Misk kokulu. (26a/7)

ġaliẓa (Ar.) Kalın. (20a/4)

ġalle (Far.) Tahıl. (13a/12)

ġalmilic (Far.) Gıdıklanmak. (33a/5)

ġalṭān (Far.) Yuvarlanan. (22b/5)

ġalṭīden (Far.) Yuvarlanmak. (26a/2)

gām (Far.) Adım, dimağ. (7b/15)

ġam (Far.) Keder, gam, tasa. (17a/14, 30a/14, 36a/11,13)

ġamgin (Far.) Kederli, gamlı. (36a/13)

ġam-küsar (Far.) Munis, kederi yok eden. (22a/3)

ġamnāḳ (Far.) Gamlı, üzüntülü. (36a/13)

ġanem (Ar.) Koyun. (13a/11)

ġar (Far.) Fahişe, kahpe. (35a/3)

gāv (Far.) Öküz. (4b/3)

gāvers (Far.) Darı. (32a/4)

ġāvşeng (Far.) Değnek. (13a/12)

ġavvāṣ (Ar.) Dalgıç, suya dalış yapan. (3a/9, 10b/11)

ġayb (Ar.) Yavu kılmak, kaybetmek. (11a/8)

ġāye (Ar.) Son, nihayet. (2b/5,8)

ġāyet (Ar.) Son derece. (27b/3)

ġayret (Ar.) Gönülmek. (32a/13)

ġayrı (Ar.) Başka. (24b/15, 28b/3, 30b/2)

ġayş (Ar.) Yağmur. (4b/2)

ġażab (Ar.) Gam, bela, keder. (28a/7,8, 36a/5, 36b/11)

ġazel (Ar.) Divan edebiyatında 5-10 beyit arasında değişen, ilk beyitinin dizeleri birbirleriyle, sonraki beyitlerinin ikinci dizeleri birinci beyitle uyaklı, genellikle lirik konularda yazılan nazım biçimi. (25b/10)

ġulām (Far.) Köle. (7b/2,4)

ġunde (Far.) Örümcek. (19a/10)

ġunūden (Far.) Uyuklamak, şekerleme. (25b/4)

ġūre (Far.) Koruk. (30a/15)

ġuṣṣa (Ar.) Gam, keder, üzüntü. (17a/14, 17b/2, 28b/5, 36a/11)

ġūş (Far.) Kayın ağacı. (26a/9,10)

H/Ḥ/Ḫ

ḥabāb (Ar.) Yağmur sırasında su üzerinde oluşan kabarcıklar. (31b/4)

ḥabbe (Ar.) Tane. (30b/13)

ḫaber (Ar.) Bilgi. (3b/13, 7b/6, 13a/3, 26b/14, 32a/5)

ḥabl (Ar.) İp. (11a/7)

ḥacer (Ar.) Taş. (6a/10)

ḥācetlü (Ar.) İhtiyaç. (30a/14)

ḫacīl (Ar.) Utanmış, utangaçlık. (16a/2)

ḥadd (Ar.) Sınır. (2b/5,7)

ḥadid (Ar.) Demir. (8a/15)

ḥadir (Ar.) Yara, cerahat, uyuşukluk. (24b/1)

ḫadū (Far.) Tükürük. (38a/2)

ḫaf (Far.) Bezden yapılan kav, ateş tutuşturucu. (36a/3)

ḥafe kerden (Far.) Boğmak. (19b/15)

ḫafī (Ar.) Gizli. (29b/5)

ḥafīf (Ar.) Yeyni, ağır olmayan. (22b/2)

ḥafr (Ar.) Çukur. (20a/4)

ḥıfẓ (Ar.) Ezber. (22b/9)

ḫah ḫah (Far.) Ne iyi, ne güzel. (37b/11)

ḥaḳ (Ar.) Haberci, Allah'tan haber getirici. (3b/12, 14a/12)

ḫāk (Far.) Toprak. (6a/1,11, 29a/12)

ḫāk tūde (Far.) Toprak tepe. (29a/12)

ḥaḳīḳī (Ar.) Gerçek, orijinal. (25a/5)

ḥaḳīr (Ar.) İtibarsız, değersiz. (35a/11)

ḫākister (Far.) Ateş külü. (20b/6)

ḥāl (Ar.) Durum, hâl. (6a/1, 11b/5, 31b/8, 35/4)

ḫāl (Far.) Ben, ciltte bulunan leke, nokta. (7a/3)

ḫalab (Far.) Balçık. (34a/1)

ḫalālūş (Far.) Büyük kavga, dedikodu. (26b/12)

ḥalāş (Ar.) Bitiş, kurtuluş, sona eriş. (2b/10,12)

ḥālḥāl (Ar.) Ayak bileziği. (16b/5)

ḫālī (Ar.) Boş, tenha. (37b/15)

ḫālıḳ (Ar.) Yaratıcı, yoktan var eden. (2b/4)

ḫālīdine (Ar.) Ölümsüz, sonsuz. (1a/4)

ḫāliş (Ar.) Saf, katıksız. (34a/3)

ḥalḳ (Ar.) Boğaz. (32a/1)

ḫalḳı (Ar.) Yaratılmışlar, insanlar. (22b/14)

ḥalvacı (Ar.) Helva yapıcısı. (22a/12)

ḫām (Ar.) Olgunlaşmamış, ham. (7b/11, 30b/1)

ḥamāyil (Ar.) Kadeh. (3b/15)

ḥamd (Ar.) Yaratıcıya olan şükranı bildirme. (2b/5)

ḫāme (Far.) Kalem. (10a/9)

ḫamīdāden (Far.) Bükülmek, eğilmek, ḥamīden. (11b/9)

ḥamīden (Far.) Bükülmek, eğilmek, ḫamīdāden. (11b/10)

ḥāmil (Ar.) Hammal, yük taşıyan. (20a/5)

ḫāmis (Ar.) Beş. (7a/11, 16a/1)

ḥamle (Ar.) Hareket, hamle. (19b/12,13, 34b/11)

ḥamr (Ar.) Şarap. (7b/3, 29a/7)

ḥamrā (Ar.) Kırmızı. (3b/3)

ẖamre (Far.) Bulgur çorbası. (37b/3)

ẖamşud (Far.) Hareket etmek, eğilmek. (21b/7)

ḥamūl (Ar.) Sabırlı, yumuşak huylu. (6b/9, 34b/15)

ẖāmun (Far.) Ova, yazı, sahra. (31a/6)

ẖāmūş (Far.) Epsem, sessiz, sakin. (27a/3)

ẖāmyāz (Far.) Esnemek. (35a/12)

ẖande (Far.) Gülüş, tebessüm. (15b/7)

ḥāne (Far.) Ev. (12b/13)

ẖanur (Far.) ev araç gereçleri. (30b/1)

ḥānūt (Ar.) Dükkân, iş yeri .(19a/13)

ẖar (Far.) Eşek. (4b/4)

ẖār (Far.) Diken. (31a/8)

ḥārr (Ar.) Isı, sıcaklık. (33b/9)

ḥarac (Ar.) Darlık, zorluk, yasak, sıkışmak. (9a/2)

ḥarāret (Ar.) Isı, hararet. (15a/4, 17a/14, 35b/1)

ḥarb (Ar.) Cenk, savaş. (14a/6)

ẖar-beze (Far.) Karpuz, kavun. (22a/10,11)

ẖar-geh (Far.) Keçeden yapılan kara çadır. (16b/1)

ẖargez (Far.) Üyaz, bir tür sinek. (17b/7,9)

ẖārẖār (Far.) Kalp ağrısı, üzüntü. (17a/13)

ḥarīden (Far.) Hayvan otlatmak. (26a/3)

ẖārīş (Far.) Kaşıntı. (33a/1)

ẖarir (Far.) İpek. (32b/12)

ḥariş (Far.) Gergedan. (33a/4)

ḥarḳ (Ar.) Yırtık. (19b/14)

ẖarman (Far.) Harman, dökmek. (6b/2, 35a/14)

ḥarūn (Far.) Yavuz, eğitilemeyen. (20b/12)

ḥasen (Ar.) Güzellik. (36a/13)

ḥāṣıl (Ar.) Ortaya çıkan, peyda olan, husul, bitmek, çıkan. (20b/7, 23b/8)

ẖasr (Far.) Kayın ata. (32b/3)

ẖasru (Far.) Kayın ata. (32b/5)

ẖasruyine (Far.) Kayın ata. (32b/5)

ẖasruyine (Far.) Kayın ata. (32b/5)

ẖast (Far.) Tırmalamak. (29b/13)

ẖaste (Far.) Hasta, sayru, sağlıksız. (18b/3)

ẖastegī (Far.) Sayrılık, hastalık. (30b/5)

ẖasten (Far.) Ayağa kalkmak, hamle. (28b/7)

ḥasūd (Ar.) Bed fikirli. (23a/8)

ẖasuna (Far.) Kayın ata. (32b/4)

ẖaşẖāş (Tr.) Haşhaş. (35a/3)

ḥaṭab (Ar.) Odun. (20b/6)

ẖātem (Ar.) Yüzük. (30a/3)

ḥatin (Ar.) Zor, güç. (8b/2)

ẖaṭ (Ar.) Çizgi, sevgilinin kaşları. (6a/1, 38a/8)

ẖatne (Far.) Sünnet. (17a/1)

ẖatun (Tr.) Kadın. (32b/7, 36b/8)

ẖaṭve (Ar.) Adım. (7b/15)

ẖāvaste (Far.) Dilek. (20b/10)

ẖāver (Far.) Doğu. (14a/14, 15b/1)

ẖavf (Ar.) Korku. (18b/2)

ẖāvhed (Far.) Gelici. (27b/4)

ẖāvher (Far.) Kız kardeş. (20b/3)

ḥayā (Ar.) Utanç, utanmak. (4b/8, 34a/14)

ẖayāl (Ar.) Hayal, hülya, imge. (6a/1)

ḥayf (Ar.) Haksızlık, yazık. (35b/3)

ẖāyisk (Far.) Çekiç. (21a/7)

ẖayme (Ar.) Çadır. (31a/5)

ḥayrān (Ar.) Bağlılık duyan, seven, dehşete kapılan. (19b/10)

ḥayret (Ar.) Şaşmış, şaşırmış, dehşet. (17a/13)

ḥayvān (Ar.) Duygu ve hareket yeteneği olan, iç güdüleriyle hareket eden canlı yaratık. (5b/5, 12a/8,9, 13a/12, 16a/8, 16b/13, 17a/4, 17b/10, 26a/3, 29a/4, 31a/2,12, 31b/10)

ḥayy (Ar.) Diri. (2b/4, 20b/9)

ḥayye (Ar.) Yılan. (15a/12)

ẖayz (Ar.) kahpe. (35a/3)

ḥāẕıḳ (Ar.) Becerikli, mahir. (3b/1)

hażm (Ar.) Sindirmek. (30a/13)

ḥażret (Ar.) Yakın anlamında ve saygı anlamında kullanılır. (26b/13)

hedef (Ar.) Nişan alınacak yer. (36a/2)

heft (Far.) Yedi, 7. (10a/14)

heftād (Far.) Yetmiş. (10b/1)

heftdāne (Far.) Aşüre. (17a/2)

heftede (Far.) On yedi. (10b/1)

hegbe (Tr.) Heybe. (24a/3)

hem-çü (Far.) Gibi. (5b/12, 6b/6)

hem-dem (Far.) Eş, dost. (22a/5)

hem-derd (Far.) Sırdaş. (22a/4)

hemīşe (Far.) Daima, her vakit, her zaman. (14b/12)

hem-rāh (Far.) Yoldaş. (6a/4,7)

hem-sāye (Far.) Komşu. (15a/3,6)

hemtā (Far.) Benzer. (31a/8)

hem-vāre (Far.) Dümdüz. (21a/3,4)

hemzād (Far.) İkiz bele doğan kişiler. (31a/9)

hencār (Far.) Duvarları düz yapmak için kullanılan ip. (34b/13)

heng (Far.) 1. Kuvvet, 2.Edep, 3.Zor, 4.Mağara. (36a/8)

henūz (Far.) Şimde, şu an. (35b/2)

ḥerir (Ar.) Kumaş. (6a/15)

herze (Far.) Boş söz, lakırdı. (37b/9,10)

ḥeseb (Ar.) Soy. (21b/3)

hest (Far.) Var olma, varlık. (22b/15, 30a/1)

hestī (Far.) Var olma, varlık. (32b/5)

heşt (Far.) Sekiz. (10a/14)

heştād (Far.) Seksen. (10b/2)

heştede (Far.) On sekiz. (10b/3)

heştṣad (Far.) Sekiz yüz. (10b/3)

ẖev (Far.) Ağaç budamak. (37b/5)

ẖevīşten (Far.) Kendi. (11b/13)

heybet (Ar.) Korku ve saygı uyandıran davranış. (30b/10)

heyd (Far.) Yaba. (13a/13)

heẕā (Ar.) Bu. (2a/2,4)

hezār (Far.) Bin, 1000. (10b/4)

hezec (Ar.) Güzel sesle şarkı söyleme, nakarat. (2b/3, 9a/3, 10b/14, 15a/1, 23a/4)

hezl (Ar.) Şaka. (35b/13, 36a/10)

ḥıdāᶜ (Ar.) Aldamak. (25b/1)

hīç (Far.) Yok. (24a/6)

ẖıdmet (Ar.) Kulluk ödemek. (36b/12)

ẖılaf (Ar.) Söğüt ağacı. (33a/9)

ẖılm (Far.) Sümük. (26b/1)

ẖım (Far.) Sümük. (26b/1)

ḥımār (Ar.) Eşek. (4b/4)

hīme (Far.) Odun. (20b/6)

ẖınk (Far.) Boz at. (20b/11)

ḥınṭa (Ar.) Buğday. (5b/9)

ẖınzīr (Ar.) Domuz. (11b/4, 17b/8)

hırāīşdede (Far.) Fazla, ziyāde. (37a/2)

ẖırāmīden (Far.) Salınmak. (11a/13)

ḥırār (Ar.) Çuval. (30b/3)

ẖırāşīden (Far.) Tırmalamak, kazımak. (11a/14)

ḥīre (Far.) Kafa. (26b/2)

ẖıred (Far.) Us, akıl. (26b/9)

ḥırīdan (Far.) Satın almak. (6a/13)

ẖırs (Far.) Ayı. (17b/7,8)

ḥışm (Ar.) Akraba. (5a/12)

ḥışṣa (Ar.) Ulufe, pay. (12b/2)

hīş (Far.) Saban oku. (13a/14)

ẖışm (Far.) Öfke, kızgınlık. (28a/7,8)

ẖışmgīn (Far.) Öfkeli, kızgın. (28a/7)

ẖışŋ (Far.) Kerpiç. (6a/10)

ẖıtān (Ar.) Sünnet. (17a/2)

hīzüm (Far.) Odun demeti. (20b/6)

ḥikāye (Ar.) Kıssa, efsane. (4b/12, 35a/2)

hilāl (Ar.) Yeni ay. (6b/14)

hindūvāne (Far.) Karpuz. (30a/4,5)

hir (Far.) Duman. (21a/13)

hirās (Far.) Korku. (9b/5)

hirāsān (Far.) Korku. (9b/4)

ẖīre (Far.) İşe güce uymayan, donuk, bilmeme. (24b/9)

hirī (Far.) Horasan devletinin başkenti. (35a/8,9)

hirre (Ar.) Kedi. (5a/14)

ḥizb (Ar.) Bölük. (33b/2)

ẖod (Far.) Kendi. (8b/14, 13a/6, 15b/12)

ẖod (Far.) Demir başlık, miğfer. (32a/14)

ẖod-bīn (Far.) Bencil. (23a/8)

ẖor (Far.) Ehemmiyetsiz, bayağı, değersiz. (24a/6, 35a/11)

ẖordenī (Far.) Yemek yemek. (26b/5)

ẖorsend (Far.) Kanaatkâr. (18b/5)

ẖoş (Far.) Hoş, iyi, güzel. (29b/9)

ẖoş-būy (Far.) Güzel kokulu. (16b/6)

ẖoş-güvār (Far.) Sindirimi iyi olan su. (25a/8)

ẖovahd (Far.) İstedi. (3a/6)

ẖovahdi (Far.) İstedi. (3a/7)

ẖovīd (Far.) Bir tür ot. (18b/7)

ẖoy (Far.) Ter. (8b/5)

ẖūb (Far.) Güzel, hoş. (23a/14, 27a/8, 25a/11)

ḥūbān (Far.) Güzeller. (14b/15, 5b/14, 23a/3)

ẖūb-rū (Far.) Güzel yüzlü. (18b/12)

ẖubz (Ar.) Ekmek. (5b/7)

ẖudāvend (Far.) Mal sahibi. (14a/8)

Ḫudāy (Far.) Allah lafzıdır sahip anlamında. (3b/7,10)

ẖaff (Far.) Edik. (26b/7)

ḥūk (Far.) Domuz. (11a/1)

ẖūl (Far.) Ağaçdelen, ağaçkakan, kuş. (26a/9,11)

ẖulḳ-ı ḥasen (Ar.) Yaratılmışların güzeli. (4b/15)

ẖum (Far.) Küp. (8b/7)

ḥummā (Ar.) Sıtma. (32b/15)

ẖumre (Far.) Küçük küp, kumbara. (37b/4)

ẖūn (Far.) Kan. (9b/10,12)

ẖunbek (Far.) Islık. (36a/6)

ẖunk (Far.) Islık. (36a/6)

ẖunük (Far.) Güzel, gökçek. (36a/13)

ẖūr (Far.) Güneş. (2b/3, 4a/14)

ẖurç (Far.) Heybe. (24a/3)

ẖurçīn (Far.) Heybe. (24a/3)

ẖurdani (Far.) Yemek yemek. (3a/7)

ẖūrden (Far.) Yemek. (25b/13)

ẖurrem (Far.) Sevinçli, şen. (15b/6)

ẖusr (Far.) Kayın ata. (32b/3)

ẖust (Far.) Kayın ata. (32b/3)

ẖustere (Far.) Kayın ata. (32b/3)

hūş (Far.) Aklı gitmek. (4a/6)

ẖoşber (Far.) Akıl alıcı ot. (33a/12)

ẖūşe (Far.) Sümbül. (23b/15, 30b/14)

ẖuşk (Far.) Kuru. (6a/13)

ẖuşūk (Far.) Çirkin. (27b/3)

ẖuvāb (Far.) Düş. (28a/14)

ẖuvāh (Far.) İste. (15b/15)

ẖūvān (Far.) Kap, yemek kabı. (9b/14)

ẖūzeger (Far.) Talep eden. (35a/7)

ẖuẕūk (Far.) Tasa, gam, keder. (36a/11)

hümām (Far.) Padişah, lider, ulu kişi. (34b/2)

hümāyūn (Far.) Kutlu. (3a/3)

huner (Far.) Beceri, ustalık, başarı, hüner. (10b/11, 20a/14, 24a/6, 27a/9)

ḥüsn (Ar.) Güzellik. (13b/6, 14b/15, 23a/15)

ḥüt (Ar.) Balık. (15a/12)

hüveydā (Far.) Ayan, açıkta. (32b/12)

hüzāl (Ar.) Arık. (30a/15)

ẖevīş (Far.) Akraba, hısım. (5a/12)

I

ıccāş (Ar.) Erik, can eriği. (17a/9)

ıçḳırıḳ (Tr.) Hıçkırık. (31a/3)

ıḳlıġ (Tr.) Kabak kemane, bir tür saz. (4b/9)

ıḳṭaᶜ (Ar.) Kes, kesmek. (21a/5)

ıldırıcı (Tr.) Parıldatmak, parlatmak, şimşek çakması. (21a/14)

ıldırım (Tr.) Yıldırım (21a/11)

ıldırmaḳ (Tr.) Parıldamak, yanıp sönmek. (21a/15, 21b/1)

ılḳı (Tr.) Yılkı, yılkı atı. (31a/2)

ıŋranmaḳ (Tr.) Kükremek, hırlamak. (25b/15, 36b/4)

ıraḳ (Tr.) Uzak. (23b/10, 33b/8)

ırlamaḳ (Tr.) Türkü, şarkı söylemek, yırlamak. (25b/10)

ırmak (Tr.) Çoğunlukla denize dökülen, özellikle genişliği ve taşıdığı su niceliği bakımından en büyük akarsu, nehir. (4a/10, 9a/4,6)

ışāl (Ar.) Ulaştırmak, irgürmek. (11b/3)

ısıcaḳ (Tr.) Sıcak, ısısı fazla olan. (15a/7)

ışırmaḳ (Tr.) Dişleri arasına alıp sıkmak. (11b/6)

ışlamaḳ (Tr.) Islatmak. (26a/4)

ışlanmaḳ (Tr.) Islak duruma gelmek. (26a/4)

ışmarlama (Tr.) Ismarlamak işi, sipariş. (35a/12)

ışmarlamaḳ (Tr.) Bir şeyin yapılmasını veya getirilmesini, bu işlerle uğraşan birine söylemek, sipariş edilen. (35a/12)

ıssı (Tr.) Sahip, mülk, issi. (14a/8)

ıssı (Tr.) Sıcak. (33b/8,9)

ıṭlāḳ (Ar.) Genelleme, salıverme. (34a/5,12)

İ

iᶜṣār (Tr.) Kasırga. (28a/10)

ᶜilim (Ar.) Bilim, ilim. (1a/9,11,12)

iṣm (Ar.) Suç, günah. (20b/14)

iṣnā (Ar.) İki. (13b/5)

ibil (Ar.) Deve. (4b/5)

ibn (Ar.) Oğul. (7a/6, 9a/1, 28a/9)

ibre (Ar.) İğne. (17b/13)

ibṭāl (Ar.) Yararlıktan, kullanıştan kaldırma, silme, bozma, iptal. (37a/15)

ibtidāʾ (Ar.) Başlangıç. (12a/7, 35b/10)

īcāb (Far.) Evet, cevap, onay. (29b/15)

icāzet (Ar.) İzin. (20a/6)

icmāli (Ar.) Gösterge. (34a/7)

iç (Tr.) Herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan bir yer, dāhil. (5a/6, 31a/4,6, 31a/6)

içmek (Tr.) İçmek. (21b/13)

içeri (Tr.) İç yan, iç bölüm. (10b/7, 35b/4, 2b/9, 5a/14, 5b/10, 9b/14, 12a/14, 13a/15, 16a/11,14, 17a/8, 31a/10, 33b/3, 37b/4, 38a/1)

içün (Tr.) İçin, amacıyla, maksadıyla. (12b/6, 18a/11, 37a/15)

içün (Tr.) İçin, özgü, ayrılmış. (31b/1)

idām (Ar.) Ekmek katığı. (24a/3)

idġām (Ar.) Diftong, kelimelerde aynı cinsten veya birbirine yakın olan iki harften birini diğerine katma. İki harfin birbirine kaynaşması. (3a/14,15)

idmān (Ar.) Alıştırma, idman. (23b/8)

igde (Tr.) İğde, iğdegillerden, kokulu, sarı çiçekleri olan, çalı biçiminde bir ağaç. (33a/13)

igen (Tr.) Ziyâde, gayet, pek. (37b/1)

igne (Tr.) İğne. (17b/13,14)

ignelik (Tr.) İğne koyulan yer. (17b/13)

iġsāl (Ar.) Yıkamak, ovmak, temizlemek. (31b/15)

iḥsān (Ar.) İyilik etme, iyi davranma. (16b/3)

iḫtilāṭ (Ar.) Karışma, karmaşıklık. (16b/4)

iḫtiyār (Ar.) Yaşlı, kocamış kimse. (7a/7)

iki (Tr.) Birden sonra gelen sayının adı. (10a/13, 13b/6, 19a/14, 21a/9, 22b/12, 30b/13, 34b/3,9)

ikiz (Tr.) İkisi bir arada doğan çocuk. (28a/3, 31a/9,10)

iḳlīm (Ar.) Yeryüzünün herhangi bir yerinde hava olaylarına bağlı olarak gerçekleşen etkilerin uzun yılların ortalamasına dayanan durumu, abuhava. Ülke, diyar. (13b/8,9)

iktizaʾ (Ar.) Gereklilik, zorunluluk, lüzum, icap. (1a/12)

il (Tr.) Vilayet, ülkenin vali yönetimindeki bölümü. (18a/11)

ile (Tr.) İle bağlacı. (3a/4, 4a/11,13)

ilerü (Tr.) İleri, herhangi bir şeye göre daha ötede olan yer. (14a/3)

ilerülük (Tr.) İlerilik. (14a/3)

ilik (Tr.) Kemiklerin iç boşluklarını dolduran ve kan hücrelerinin yapımını sağlayan doku. (2b/9, 12a/14)

imlāʾ (Ar.) Yazım, kılavuz. (14a/4)

imrūz (Far.) Bugün. (15a/14)

imtiḥān (Ar.) Sınav. (10b/6)

īn (Far.) İşaret ismi, bu demektir. (4b/11, 8b/8,12, 13a/1, 26a/5)

inanmaḳ (Tr.) Bir şeyi doğru olarak benimsemek. (26a/6)

īncā (Far.) Yer, mekân. (8b/12)

ince (Tr.) Kendi cinsinden olanlara göre dar ve kalınlığı az olan. (30b/5, 34b/13)

incik (Tr.) Baldır. (29a/5)

incīl (Ar.) İncil, Hz. İsa'ya indirilen kutsal kitap. (27a/14)

incü (Tr.) İnci. (7a/10, 13b/12)

īnek (Far.) İşte. (16b/4)

īnest (Far.) Budur. (25a/7)

inḥiraf (Ar.) Eğilmek, inḥitad (11b/10)

inḥitad (Ar.) Eğilmek, inḥiraf (11b/10)

in (Tr.) Yaban hayvanların kendilerine yuva edindikleri kovuk. (23b/7)

iŋildemek (Tr.) İnlemek. (30a/11)

inkisār (Ar.) Kırılma. (29b/3)

iŋleyici (Tr.) İnleyen, ağlayan kişi. (30b/4)

insān (Ar.) Toplum halinde bir kültür çevresinde yaşayan, düşünme ve konuşma yeteneği olan, evreni bütün olarak kavrayabilen, bulguları sonucunda değiştirebilen ve biçimlendirebilen canlı. (14b/6, 16a/7, 21a/10, 22a/9, 29a/3)

intiḫāb (Ar.) Seçim. (25b/10)

intiḳāṣ (Ar.) Eksilme, eksiklik. (28b/8)

ib (Tr.) İp. (11a/6, 33b/5, 34a/6, 34b/13)

ipek (Tr.) İpek böceği kozaları çözülerek çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince, esnek ve parlak tel. (23a/14)

irādet (Ar.) İstemek, temenni, dilek. (20b/11)

irgürmek (Tr.) Eriştirmek, ulaştırmak. (11b/3)

iri (Tr.) Olağandan daha hacimli, olağanı aşan büyük büyüklüğü olan. (9a/11)

iriŋ (Tr.) Cerahat, organizmanın herhangi bir yerinde iltihaplanma sonunda ölmüş hücre artıklarından ve bozulmuş akyuvarlardan oluşan, mikroplu veya mikropsuz, genellikle sarımtrak renkte koyuca sıvı. (24a/15)

irişdirici (Tr.) Feryadyes, feryat edenin imdadına yetişmek. (32a/6)

is (Tr.) Dumanın değdiği yerde bıraktığı kara leke. (16b/15)

issilik (Tr.) Sıcaklık, hararet. (35b/1)

ism (Ar.) İsim, ad. (8b/12, 2b/13, 3b/9,10, 5b/3, 19a/12, 37a/6, 38a/4)

īstāden (Far.) Durmak, ayağa kalkmak. (28b/6)

iste (Tr.) Emirdir iste, istemek. (15b/15)

isteyüci (Tr.) İsteyen kişi. (35a/7)

istiʿāre (Ar.) Bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma, eğretileme. (25a/5)

istīlāʾ (Ar.) Bir şeyi kaplama, istila etme, etkisi altına alma, işgal etme. (18a/13)

istiʿmāl (Ar.) Bir şeyi kullanma, kullanmak. (30a/2)

istinsāḫ (Ar.) Bir kopyasını çıkarma, nüshasını yazma, kopyalamak. (1a/5)

istīze (Far.) İnat etmek. (19a/11)

işbu (Tr.) Bu, özellikle bu, işte bu. (7a/13)

işleyici (Tr.) Hareket, hız. (13b/2)

eşrab (Ar.) İç, içmek. (21b/13)

iştirā (Ar.) Satın almak. (6a/13)

it Köpek, kelb. (11b/7, 17b/7, 30a/12)

itmam-ı beyt (Ar.) Tamamlama, bitirme, beyit tamamlama. (34a/9)

itteheme (Ar.) İftara, günah, özür. (10a/10)

ittişāfdur (Ar.) Bitişme, değme, dokunma, ittişāl. (29a/10)

ittişāl (Ar.) Bitişme, değme, dokunma, ittişāfdur. (29a/10)

ivmek (Tr.) Acele, hızlı. (26a/1)

iẕākāne (Ar.) Haber edātı; öyle olsa, keẕālik. (32a/5)

Ėzid (Far.) İran'ın eski dini olan Zerdüşlük'te iyilik tanrısı. (3b/7,9)

J

jāj (Far.) Gereksiz, anlamsız söz, herze. (4b/7)

jāj (Far.) Harman, deve dikeni, çer çöp. (35a/14)

jāj-ẖāy (Far.) Saçma sapan söz söyleyen, utanmaz. Gereksiz, anlamsız söz, herze. (4b/7)

jāle (Sans.) Çiy, şebnem, sabahları yaprak ve çiçeklerde görülen su damlaları. (4a/15, 21a/13)

jem (Far.) Avurd, ağız çevresi. (28b/5)

jeng (Far.) Pas ve kir. (4b/12,13, 16b/15)

jerf (Far.) Derin, ᶜamik. (20a/2)

jinde (Far.) Yamalı veya eski elbise. (20b/9)

jīve (Far.) Şive. (28b/9,10)

K

ḳabā (Far.) Kaftan (5a/7)

ḳabīle (Ar.) Boy, aşiret, kabile, aynı soydan oluşan topluluk. (5a/13, 36b/10)

ḳabiḥ (Ar.) Çirkin. (23b/1)

ḳabir (Ar.) Mezar. (31a/11)

ḳabl (Ar.) Ön, önce. (8b/9)

ḳablan (Tr.) Kaplan. (16b/12)

ḳabūl (Ar.) Bir şeye isteyerek veya istemeyerek razı olma, onaylama. (6b/9)

ḳabż (Ar.) Yumruk. (9a/3)

kāc (Far.) Tokat, sille. (33b/10)

ḳad (Ar.) -mıştır. (38a/10)

ḳādd-ī ᶜarᶜar (Ar.) Ardıç boylu. (15b/2)

ḳadeḥ (Ar.) Kilindir. (3b/15, 7b/3, 9a/1, 22a/15, 30b/15)

ḳademli (Tr.) Kıdemli, bir işte rütbece eskilik. (21b/4)

ḳadīm (Ar.) Eski. (2b/4)

ḳādir (Ar.) Kudret sahibi. (2b/4)

ḳadm (Ar.) Ayak. (4a/3, 15a/13)

ḳafa (Tr.) Baş, tepe. (2b/9, 5a/7, 24b/3, 26b/2)

kāfir (Ar.) Dinsiz. (35b/11)

ḳaftān (Ar.) Palas, üste giyilen elbise. (5b/6,7, 31b/13, 36a/8, 38a/5)

kāġa (Far.) Bilgisiz, cahil. (37a/14)

kāġıd (Far.) Kağıt. (29b/6)

kāh (Far.) Saman. (27b/13,15)

kāẖ (Far.) Köşk. (22a/2)

kāhed (Far.) Eksilmek. (28b/8)

kāhende (Far.) Eksilmek. (28b/8)

kesl (Ar.) Tembel. (27a/5)

ḳaḥpe (Ar.) Namusuz kadın, fahişe. (35a/3)

ḳaḥṭ (Ar.) Kıtlık. (22b/3)

kāhū (Far.) Marul. (27b/13, 28a/1)

kāj (Far.) Şaşı. (35a/13)

kāk (Far.) Çamur taşınan tekne. (29a/10)

kākā (Far.) Hindistanlı, hint. (33b/15)

ḳaḳırdaḳ (Tr.) Kıkırdak. (31a/4)

ḳaḳuyub (Tr.) Kakımak, sıyırmak. (25b/4)

kālā (Far.) Kumaş. (6a/15)

ḳalabaḳ (Tr.) Kalpak, keçe takkiye. (13b/14, 37a/5)

ḳalay (Tr.) Kalay elementi. (8b/1)

ḳalb (Ar.) Çevirmek, döndürmek. Gramerde bir kelimedeki bazı harflerin yer değiştirmesi hadisesi. (3a/14)

ḳalb (Ar.) Kalp, organ. (17a/13)

ḳalġı (Tr.) Kaldır. (18a/13)

ḳalġımaḳ (Tr.) Kaldırmak. (31a/1)

kālīve (Far.) Şaşkın, ahmak, bön. (10b/2)

ḳalil (Ar.) Az, yetersiz. (18b/4)

ḳalḳan (Tr.) Siper. (25a/1)

kāluç (Far.) Serçe parmak. (9a/14)

kām (Far.) Emel, amaç, arzu, istek. (7b/14)

ḳameri (Ar.) Ay. (18b/15)

ḳāmet (Ar.) Boy. (14a/2)

kāmil (Ar.) Tam, eksiksiz. (12a/3,16a/3)

ḳamu (Tr.) Bütün, hep, her. (13b/4, 16b/2, 22b/13,14, 35a/8,9)

ḳāmūs (Ar.) Sözlük. (34a/11)

ḳanāᶜat (Ar.) Elindekinden hoşnut olma durumu. (18b/4)

ḳand (Ar.) Öz. (16a/2)

ḳaniᶜ (Ar.) Kanaatkar. (18b/5)

kānūn (Ar.) Kanun, demirden mangal. (36b/5)

kānūn (Ar.) Ay adı. (36b/6)

kār (Far.) İş. (19a/12, 29a/9)

kār-ı sehmnāk (Far.) Korkulu iş. (29a/10)

ḳaraŋu (Tr.) Karanlık. (35b/13)

ḳarār (Ar.) Karar, bir iş veya sorun hakkında düşünülerek verilen kesin yargı. (6a/1, 13b/11, 22b/1)

ḳaravanı (Fr.) Bir otomobilin arkasına takılan, hem taşıt hem konut olarak kullanılan üstü kapalı araç. (22a/12)

ḳaravaş (Tr.) Savaşta tutsak edilen veya satın alınan köle, esir. (5a/15, 14a/10)

ḳarᶜ (Ar.) Kabak. (24b/5)

kārd (Far.) Bıçak. (4a/11)

kār-gāh (Far.) İş yeri, dükkan. (19a/13)

ḳarḥa (Ar.) Çıban. (24a/12)

kārīz (Far.) Ark, yer içinde olan su yolu. (5b/10)

ḳarīb (Ar.) Yakın. (35a/7)

ḳarye (Ar.) Köy. (35a/7,9)

ḳasvet (Ar.) Sıkıntı, iç sıkıntısı. (36a/11, 17a/14)

ḳaşᶜe (Far.) Kase, çanak. (23b/13)

ḳaṣd (Ar.) Kasıtlı, bile bile, isteyerek, zihinde tasarlayarak, taammüden. (36a/8)

kāse (Far.) Kase, (17a/5, 23b/12,14,15)

ḳasem (Ar.) Yemin, and. (33b/2)

kāse-yi zerrīn (Far.) Altından kyapılmış kase, altın kase. (23b/15)

ḳasīr (Ar.) Kısa. (6b/10, 17b/6, 18b/3)

ḳaṣl (Ar.) Atlara yem olarak verilen bir ot türü. (18b/8)

kāsnī (Far.) Gündöndü çiçeği, hindiba, güneyik otu. (29b/8)

ḳaşnı (?) Çadıruşağı, şeytantersi ağacı vb. bitkilerden elde edilen bir zamk. (29b/11)

kāsten (Far.) Eksilmek. (28b/7)

ḳaş (Tr.) Gözlerin üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa kıllar, ebrû. (6a/6, 6b/3, 36a/4)

kāşāne (Far.) Kış evi. (22a/1)

ḳatık (Tr.) Ekmekle karın doyurmak gerektiğinde, ekmeğe katılan peynir, zeytin, helva vb. yiyecek. (24a/2)

ḳatır (Tr.) Atgillerden, kısrak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan. (4b/4)

kātib (Ar.) Yazıcı. (33a/2)

ḳatl (Ar.) Darp etmek, dövmek, öldürmek. (15b/11)

ḳaṭre (Ar.) Damla. (21a/13)

ḳav kişi (Tr.) Komşu. (15a/7)

ḳāv (Far.) Ateş. (29b/7, 36a/4)

ḳavanos (Rum.) Kavanoz, plastik, cam vb. maddelerden yapılmış, ağzı geniş, çeşitli boylarda kap. (32b/7)

ḳavī (Ar.) Güçlü, kuvvetli. (18a/2, 20a/3)

ḳavl (Ar.) Söylemek. (4b/13, 22b/1)

ḳavm (Ar.) Bölük, aşiret, aynı soydan gelen insan topluluğu. (5a/12, 34b/2)

ḳayd (Ar.) Bağ, pranga. (19b/5)

ḳayġu (Tr.) Hüzün, yas. (28b/6)

ḳayır (Far.) Kara sakız. (23a/6)

ḳayış (Tr.) Tasma. (24b/2)

kāz (Far.) Sındı. (17b/15)

ḳaz (Tr.) Perde ayaklılardan, uzun, beyaz veya gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş. (12b/8)

kāze (Far.) Yaylak ev. (12b/11)

keb (Far.) Laf atmak, sataşmak. (15b/13)

kebāb (Ar.) Kebap, bir yemek türü. (25b/7)

kebī (Far.) Maymun. (26b/4)

kebk (Far.) Keklik kuşu. (28a/15)

kebş (Ar.) Koç. (8b/3)

kebūd (Far.) Gök renkli, mavi. (9a/7)

kebūter (Far.) Güvercin. (6b/11,12)

keb-zenende (Far.) Laf atıcı, sataşan kimse. (15b/13)

kec (Far.) Kireç. (6a/8)

keçe (Tr.) Keçi kılından yapılan kumaş. (16b/1)

kef (Ar.) El yazısı. (9a/12)

kefe (Far.) Harman artığı, harman sonu. (18b/8)

keff (Ar.) Yemek keğçesi. (7b/9)

kef-gīr (Far.) Delikli yemek kepçesi. (7b/9)

kefş (Far.) Ayakkabı. (19b/2)

keftār (Far.) Sırtlan. (23b/6)

kefte (Far.) Yarılmak, açılmak. (34a/9)

keh (Far.) Saman. (27b/13,15)

keh-gil (Far.) Samanlı balçık. (6a/8)

kehkeşān (Far.) Samanyolu. (6b/14)

kej (Far.) Eğri. (21b/9)

kej (Far.) İpek iplik, ibrişim. (23a/14)

kelāje (Far.) Saksakan kuşu. (12b/8)

kelām (Ar.) Söz. (2b/13)

kelāş (Far.) Pas. (28b/3)

kelāşekre (Far.) Pas. (28b/4)

kelb (Ar.) Köpek, it. (11b/7, 17b/9)

kelle (Far.) Kafa, baş. (24b/2, 31b/6)

kelleme (Ar.) Söyledi, konuştu. (3a/8)

küllūb (Ar.) Kısac, mahmuz, kramp. (21a/6)

kem (Far.) Eksik, az, fena. (3a/5, 18b/4)

kemāl (Ar.) Olgunluk, yetkinlik, tamlık. (18b/6)

kemān (Far.) Yay, kavis. (4a/14, 7a/12)

kemānçe (Far.) Kemençe. (4b/9)

kemn (Far.) Pusu. (30a/2)

kenār (Far.) Yan, taraf. (31a/7)

kende (Far.) Kokmuş. (15b/3,4,5)

kendīde (Far.) Kokmuş. (15b/3,4)

kendir (OT) Kenevir, kenevirden yapılmış, keten. (31b/12, 38a/5,7)

kendüre (OT) Kenevir, kenevirden yapilmış, keten. (38a/7)

kenefş (Far.) Servi ağacı. (31b/11)

kenev (Tr.) Kenevir, kenevirden yapılmış, keten. (31b/12)

kenīzek (Far.) Kırnak, cariye, karavaş. (7b/2,4)

kenūn (Far.) Şimdi. (32a/12)

ker (Far.) Sağır. (14b/3)

kerden (Far.) Etmek, eylemek. (19b/15)

kerejmān (Far.) Gökyüzü, asuman, felek. (21a/13)

kerḫ (Far.) Köşk. (34b/4)

kerj-bān (Far.) Gökyüzü, asuman, felek. (21a/14)

kerz (Far.) Kart oğlan. (7a/5)

kes (Far.) Kimse. (5b/13, 21a/3,6)

kesb (Ar.) Kazanç. (36b/3)

keşīr (Ar.) Çok, ziyāde. (9b/14, 18b/3)

kes-ki (Far.) kise ki. (9b/4)

kesmik (Tr.) Kuru ot, çalı çırpı. (18b/8)

keşret (Ar.) Çoğunluk. (35b/7)

kesr (Ar.) Kırık. (3b/9, 18b/11, 29b/2)

keş (Far.) Güzel. (13a/14)

keş (Far.) Koltuk içi. (13a/15)

keşende (Far.) Çekici. (15b/11)

keşf (Ar.) Meydana çıkarma, açma, bulma. (3b/6)

keşīden (Far.) Çekmek. (25b/2)

keştī (Far.) Gemi, zevrak. (9a/14)

keşver (Far.) Memleket, iklim, bölge. (13b/9)

kettān (Ar.) Kenevir, kenevirden yapılmış, keten. (31b/12)

kevkeb (Ar.) Yıldız. (6b/13)

kevneyn (Ar.) İki dünya; dünya ve ahiret. (27b/9)

key (Far.) Ulu han, melik. (8a/2, 12a/10,11)

keyfer (Far.) İntikam. (14b/9)

keyhān (Far.) Padişah. (36b/8)

key-hilem (Far.) Ne vakit, ne zaman. (8a/2)

keyvān (Far.) Zuhal yıldızı. (14a/13)

keẕelik (Ar.) Bunun gibi. (22b/12, 32b/4,5)

kiẕb (Ar.) Yalan. (31a/4)

ḳıçı (Tr.) Bir tür ot, tere, hardal. (18b/1)

ḳıf (Far.) Topraktan yapılan kap, testi. (36a/3)

ḳıġ (Tr.) Deve ve koyun tezeği. (32a/13)

ḳıl- (Tr.) Yapmak, etmek, gerçekleştirmek. (6a/1, 9b/6,7,9, 16a/2, 27a/6)

kile (Tr.) Ölçek. (22a/14)

kımrana (Tr.) Kükreye kükreye, inleye inleye. (36b/4,5)

keymuḫt (Far.) Sağrı, bir tür deri kumaş. (7b/12)

ḳıraŋ (Tr.) Taraf, yön. (31a/7)

ḳırġıl (Tr.) Ak, beyaz. (7a/8)

ḳırmızı (Ar.) Al, kızıl renk. (9a/9)

ḳırnaḳ (Tr.) Cariye, dişi esir. (7b/2,4)

ḳısac (Tr.) Kerpeten, maşa. (21a/3,6)

kīs (Ar.) Torba, kese, cep. (12a/9)

kīse-yi pūr-sīm (Far.) Kese dolusu gümüş. (23b/11)

kīse-yi pūr-zer (Far.) Kese dolusu altın. (23b/12)

ḳışır (Tr.) Doğurmayan dişi. (16a/5,7,8)

ḳışraḳ (Tr.) Dişi at. (4b/5)

ḳıṣṣa (Ar.) Efsane, hikâye. (35a/1)

kīş (Far.) Ok ve yay konulacak yer, kılıf. (25a/2,3)

ḳıṭᶜa (Ar.) Parça, kısım, bölüm. (1a/7, 3b/2, 4b/14)

ḳıyām (Ar.) Ayağa kalkmak. (28b/7)

ḳıyāmet (Ar.) Mahşer günü, kıyamet günü. (19b/8, 33a/5, 35b/11)

ḳıymet (Ar.) Değer, pahā, kıymet. (1a/2, 22b/3)

ḳızıl (Tr.) Al, kırmızıya çalan renk. (10a/1,2, 32a/9, 37a/5, 38a/8)

kiçi (Tr.) Küçük. (9a/14, 31b/5)

kiçirek (Tr.) Küçücük. (38a/8)

kih (Far.) Küçük. (31b/5)

kilindir (Yun.) Kadeh. (31a/1)

kilīsā (Far.) Kilise. (27b/1)

kilk (Far.) Kamıştan kalem. (23b/2)

kink (Far.) Kart oğlan. (7a/5)

kirbās (Far.) Çadır yapımında kullanılan bez, kumaş. (19a/15)

kirdekūh (Far.) Bir dağ adı. (30b/10)

kişt (Far.) Ekin. (6b/1)

kişver (Far.) Ülke, memleket. (13b/8)

kitāb (Ar.) Kitap. (1a/1, 2a/2,4, 34a/7)

kitābet (Ar.) Yazılmış olan, yazıt, kitabet. (27b/6)

kiyā (Far.) İş güç. (34a/1)

ḳocınmaḳ (Tr.) Gıdıklanmak. (33a/6)

ḳolan (Tr.) Semer, eyer. (16b/13)

ḳorḫu (Tr.) Korku. (29a/9)

ḳoruḳ (Tr.) Ham veya olgunlaşmamış üzüm. (30b/1)

ḳoz (Far.) Ceviz. (23b/3)

kös (Ar.) Dişilik organı, ferc. (7b/14)

kös (Far.) Davul, zurna, borazan. (28a/8)

kūbile (Far.) Su kabarcığı, damlacık. (31b/3)

kūdek (Far.) Çocuk. (7a/5)

ḳudi (Far.) Kabak. (24b/4)

kūf (Far.) Puhu kuşu. (12b/7)

kūh (Far.) Dağ. (21a/10)

kūhān (Far.) Örgüç, deve örgücü. (21a/11)

kūj-püşt (Far.) Kambur. (24a/13)

kūknār (Rum.) Çamgillerden , yüksek yerlerde yetişen, iğne yaprakları kısa, yassı olan, reçineli ve kozalaklı bir orman ağacı. (35a/3)

ḳul (Ar.) Karavaş, cariye. (5a/15, 14a/10)

ḳul (Tr.) Yaratılan. (12b/15, 32a/2)

ḳulaġuz (Tr.) Rehber. (3b/12, 14a/4)

ḳulle (Ar.) Dağ tepesi. (21a/9)

ḳumle (Ar.) Bit. (28a/15)

kūn (Ar.) Ol. (4b/12, 10b/6)

kūse (Far.) Köse, bıyığı, sakalı çıkmayan erkek. (24a/14)

kūsec (Far.) Köse, bıyığı, sakalı çıkmayan erkek. (24a/14)

kūşe (Far.) Köşe, bucak. (5a/10)

kūtāhden (Far.) Kısa. (18a/2)

kūtāh (Far.) Kısa. (18a/2)

ḳutlu (Tr.) Uğurlu. (3a/3, 15b/6)

ḳuṭn (Ar.) Pamuk. (30/4)

ḳuvvet (Ar.) Güç. (23b/8, 36a/8)

ḳuvvetlü (Ar.) Güçlü. (14a/14, 32b/2, 33b/1)

küze (Far.) Bardak. (9a/4,5)

küleng (Far.) Turna kuşu. (17a/1)

külüng (Far.) Taşları kayaları parçalamakta kullanılan sivri kazma. (16b/10,12)

kümīz (Far.) İnsan pisliği. (19a/9)

künām (Far.) İn, mekân, mesken. (23b/7)

künc (Far.) Köşe, buçak. (16a/11)

küncīd (Far.) Susam. (33a/12)

küncid (Far.) Susam. (33a/12)

küned (Far.) Kakır. (8a/14)

küniş (Far.) Kilise. (27a/15)

künş (Far.) Kilise. (27a/15)

kürre (Ar.) Kısrak. (4b/5)

kürüg (Far.) Tipi. (13a/10)

küşāde (Far.) Açık. (6a/3,5)

küşende (Far.) Darp edici. (15b/11)

küşt (Far.) Yan, taraf. (10a/5)

L

lā (Ar.) Olumsuzluk edatı; hayır, olamaz, asla, hiçbir şekilde. (5a/10)

leʿbe (Ar.) Oyun, yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence. (18a/13)

laʿl (Ar.) Parlak, kırmızı renkte, billurlaşmış, saydam bir alüminyum oksidi olan değerli bir taş anlamındadır. (14b/15)

lāb (Far.) Yalvarmak, yakarmak, dil dökmek, lābe. (30b/4)

lābe (Far.) Yalvarmak, yakarmak, dil dökmek, lāb. (30b/4)

lāf (Peh.) Söz, konuşma, lakırdı. lāf vurmak, söz atmak. (15b/13, 34b/7)

lafẓ (Ar.) Kelam, söz, deyiş. (3b/9, 11b/12, 12b/6, 17b/1, 18b/1, 29b/7, 34a/3, 34b/4)

lafẓullah (Ar.) Allahın kelamı, sözü. (34b/4)

lāġ (Far.) Alaya alma, şaka yapma. (35b/12)

lāgar (Far.) Zayıflık, arık. (30a/14)

laḥm (Ar.) Et. (5b/7)

laḥt (Far.) Çomak, parça. (9a/11)

lehüm (Ar.) Onların, onlar için. (1a/3)

laḳ (Far.) Sallanan, gevşek palas veya eski kaftan. (31b/12)

lekin (Ar.) Ama, fakat, lâkin. (3a/2)

lāl (Far.) Dili tutulmuş, konuşamaz, duruma gelmiş, dilsiz. (14b/3)

lāl (Far.) Lal rengi, kırmızı. (3b/3)

lāleng (Far.) Hamurdan yapılan tatlı, pişi, lālet. (29a/6)

lālet (Far.) Hamurdan yapılan tatlı, pişi, lāleng. (29a/6)

lāne (Far.) Yuva, kuş yuvası. (12b/10)

laṭīf (Ar.) Yumuşak, hoş, ince bir güzelliği olan. (25a/11)

lāʾubālī (Ar.) Saygısız, çekinmesi olmayan, senli benli. (33a/15)

lāyıḳ (Ar.) Nitelikleri, özü, hareketleri, davranışlarıyla bir şeyi elde etmeye hak kazanmış olan. (36a/15)

lāyīden (Far.) Ürmek, ulumak. (11b/7)

lāzım (Ar.) Gerek, gerekli. (1a/10)

lāzımsız (Tr.) Faydasız. (4b/7)

leb (Peh.) Dudak. (3b/14, 26a/7, 12a/1, 16a/2, 19b/10)

lebeş (Ar.) Kalmak, durmak, mekeş. (26a/2)

leben (Ar.) Süt. (12a/6)

legen (Far.) Genellikle, içinde bir şey yıkamak için kullanılan metal veya plastikten yayvan kap. (17a/8)

leng (Far.) Aksak. (14b/2)

lers (Far.) Sille, elin iç yüzüyle vurulan tokat. (20a/1)

leṭāfet (Ar.) Güzellik, lâtiflik, nezaket, hoşluk (24b/14)

levend (Far.) Bilgisiz, cahil. (34b/6)

levīşe (Far.) Atların burunlarına takılan halka. (37a/11)

levm (Ar.) Çekiştirmek, kınamak, azarlamak. (32a/13)

leẕīẕ (Ar.) Tadı güzel, lezzetli. (24a/5, 30b/12)

leẕẕet (Ar.) Ağız yoluyla alınan tat. (25b/12)

libās (Ar.) Giysi. (10a/10)

licām (Ar.) Hayvanın ağzına vurulan gem, ligām. (7b/9)

ligām (Far.) At uyanı, dizgin. (7b/8)

liḥye (Ar.) Sakal. (24a/11)

likin (Far.) Lâkin kelimesinin eski metinlerde rastlanan Farsçalaşmış şekli, lâkin, ama, fakat. (18a/4)

lil-maḳṣad (Ar.) Amacıyla, maksadıyla, -mek için. (30a/14)

lil-vezn (Ar.) Vezin için. (29a/7)

lisān (Ar.) Dil, lisan. (12a/10, 17a/4, 22a/10, 34b/9)

li-şedīd (Ar.) Şiddetli olması için, sert olması için. (12b/6)

līz (Far.) Hor ve hakir kimse. (35a/11)

loḥuşa (Rum.) Yeni doğum yapmış kadın. (31a/13)

lūbiyā (Far.) Börülce. (5b/9)

lūce (Far.) Şaşı. (14b/1)

lūk (Far.) Kızıl renk veren bir nesne. (4a/5)

lūş (Far.) Gevşek, tembel, zayıf, güçsüz. (27a/5)

luṭf-ı ḥüsn (Ar.) Güzellik lütfu. (14b/15)

lüʾlü (Ar.) İnci. (3b/3)

lüʾlü-i ter (Ar.) Islak inci. (3b/3)

lüġat (Ar.) Sözlük. (23b/2, 28a/11, 29b/1, 35b/3,8)

lüḫme (Ar.) Dokuma tezgâhlarında enine atılan iplik, atkı. (14a/1)

lüle (Far.) Bükülmüş, dürülmüş şey. (19a/3,6)

lümter (Far.) Heybetli, kuvvetli. (33a/15)

lünc (Far.) Avurd, ağız içi veya yanı. (16a/10)

M

mā (Ar.) Olumsuzluk; -medi, -madı, -mez, -maz vs. (1a/8)

mā (Far.) Biz. (18b/9,10)

maᶜden (Ar.) Maden. (24a/6)

maᶜnā (Ar.) Anlam. (1a/5,6,7)

maᶜruf (Ar.) Bilinen. (34b/5, 36a/15)

maᶜṣūm (Ar.) Suçsuz, günahsız. (2b/11, 33a/14)

māde (Far.) Dişi. (8b/3)

māder (Far.) Ana, anne, valide. (20b/4, 28a/1,2)

mādiyān (Far.) Kısrak. (4b/5)

māe (Ar.) Yüz sayısı. (38a/11)

māġ (Far.) Karanlık. (35b/13)

maġbūn (Far.) Aldanmış. (3a/15)

maġrib (Ar.) Batı. (14a/14, 34b/3)

maġz (Far.) Beyin. (2b/8, 5a/7)

māh (Far.) Ay. (4b/2, 6b/14, 7a/9, 37a/9)

maḥal (Ar.) Mekan, yer. (8a/11)

maḥal (Ar.) Bel, kuşak kuşanılan yer. (22a/8)

maḥbūb (Ar.) Şirin, nazlı, işveli, sevgili. (36a/9)

maḫbūn (Ar.) Gizlenmiş, katalnmış. (6a/2, 17b/6, 19a/1)

māḫçī (Far.) Binit atı, koşu atı. (29a/14)

maḥfil (Ar.) Meclis, encümen, deyiş. (31b/9)

maḥfuf (Ar.) -den türeyen, -den kaynaklanan. (6b/14)

māh-ı şita (Far.) Kış ayı. (37b/6)

māhī̄ (Far.) Balık. (15A/11)

māhir (Ar.) Hünerli, maharetli. (3b/1)

mah-kāne (Far.) Aylık, maaş. (37b/6)

māh-kānī̄ (Far.) Aylık, maaş. (37b/7)

maḫlūṭ (Far.) Karışmış, karıştırılmış, birbirine geçmiş. (3a/1)

maḥṣûṣ (Ar.) Özel. (9b/14, 17b/15, 24b/15)

maḫuẕ (Ar.) Yanmış. (29b/7)

maḥẕūf (Ar.) Budamak, kesmek, düzeltmek, silmek, hazfetmek. (2b/3, 17a/3, 23a/4, 27b/11)

māʾī̄ (Tr.) Mavi. (9a/7)

maḳam (Ar.) Müzikte bir kavram, nâme. (33b/14)

mekān (Ar.) Yer, konum, önem, durum, mahal, mekan. (1a/6, 16a/12, 28b/13, 37b/8)

maḳber (Ar.) Sin, mezar, gömüt. (23b/10)

maḳbūl (Ar.) Kabul gören, kabul edilen. (13b/4)

mākiyān (Far.) Tavuk. (12b/5)

maḳṣud (Ar.) Amaç, maksad, kastedilen, hedef. (5a/12, 7b/14)

maḳṣūre (Ar.) Türetilmiş. (18b/12, 18a/2, 23b/5)

māldār (Tr.) Malı olan, zengin, bay. (3b/13)

mālik (Ar.) Sahip, mülk sahini. (2a/2, 14a/9)

mam (İng.) Ebe. (31a/13)

mān (Far.) Kal. (10b/9)

māned (Far.) Kala. (13b/14)

manṣıb (Ar.) Makam, memuriyet, derece. (27b/12,14)

manẓūm (Ar.) Şiir biçiminde yazılmış. (2b/13)

mār (Far.) Yılan. (15a/12)

maraż (Ar.) Uyuz. (14b/7)

maṣdar (Ar.) Fiilin -mak / -mek veya -ma / - me ekleri alan ve ad gibi kullanılan biçimi, eylemlik. (18a/8, 21a/15, 38a/3)

māse (Far.) Kürek. (16b/10,12)

maşlıḳ (Tr.) Emmelik, bir uyuşturucu aletidir, bong. (29a/8)

maşlūb (Ar.) Asılmış olan. (30b/7)

maşrūᶜ (Ar.) Uçuk. (26b/9)

maşş (Ar.) Emmek. (25b/14)

māst (Far.) Bozca aşı, yoğurtlu çorba. (5b/7)

māş (Far.) Mercimek. (18a/14)

maşrıḳ (Ar.) Doğu tarafına. (14a/14)

māşū (Far.) Elek. (20a/15, 20b/2)

māşūb (Far.) Elek. (20b/2)

mātem (Ar.) Yas. (17b/4)

maṭlaḳ (Ar.) Serbest. (5b/11, 12b/9, 22a/2, 22b/13, 24a/10, 24b/10, 26b/1, 28a/5, 32a/6, 34b/9, 36a/7)

maṭrā (Ar.) Üzerine serpmek, yağmak. (3b/6)

maṭraḥa (Ar.) Çekiç. (21a/7)

maṭvī (Ar.) Dönüştürmek, katlamak, dürülmek. (3b/6, 5a/1, 20a/14)

māye (Ar.) Gelmek, mesafe, ara. (3a/9, 18b/9)

meymūn (Ar.) Maymun. (26b/4)

mebāş (Far.) Olmamak. (6b/7)

mecāl (Ar.) Mecal, güç, kuvvet, öd. (12b/3)

mecāz (Ar.) Mecaz, bir ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan söz. (2b/9)

meʾbūn (Far.) İbne. (36b/7)

meʿān (Ar.) Manalar, anlamlar. (1a/5)

meclis (Ar.) Dernek. (31b/10)

mecmuʿ (Ar.) Toplam, bir arada. (22b/6, 36b/15)

mecnūn (Ar.) Delirmiş. (13b/2)

mecūy (Far.) İsteme, reddet. (9a/4,5)

meʿva (Ar.) Köşk. (34b/4)

mecẕūʿ (Ar.) Parça. (21a/2)

medd (Ar.) Uzatma. (4a/12)

meded (Ar.) Medet, imdat, yardım. (32a/6)

medḥ (Ar.) Övmek. (2b/6, 15b/12, 17a/7, 27a/7)

medhūş (Far.) Deli. (27a/1)

meftūḥ (Ar.) Açık. (6a/5)

meftūn (Ar.) Tutkun, gönül vermiş. (17b/5)

meġak (Far.) Çukur. (20a/4)

meges (Far.) Sinek. (17b/7,9)

mehār (Far.) Burunduruk, deve yuları. (22b/9)

mehd (Ar.) Övgü. (33a/15)

mekeş (Far.) Kalmak. (23b/9, 26a/2)

mekeş (Far.) Çekmek. (13b/1)

mekfūf (Ar.) Kıvrılmış, kısaltılmış. (13b/7, 23a/4)

mekīden (Far.) Emmek. (25b/14)

meknūn (Ar.) Gizli. (2b/13)

mekr (Ar.) Hile. (35b/6)

mektūb (Ar.) Biti, yazıt. (10a/9)

mekün (Far.) Etmek, eylemek. (17a715)

melāḫ (Far.) Çekirge. (32b/13)

melātekeye (Ar.) Melek, haber getirici. (26b/14)

melceʿ (Ar.) Yer, mekan. (28b/14)

melend (Far.) Söz çiğneme. (34b/8)

melik (Ar.) Bey. (35a/9, 38a/10)

melūl (Ar.) Üzgün. (28b/6)

men (Far.) Ben. (22a/13)

menaḳḳuş (Ar.) Nakışlı, işlenmiş. (36b/15)

mencū (Far.) Mercimek. (18a/15)

meniş (Far.) Tabiat, doğa. (35b/4)

menkeb (Ar.) Omuz. (4a/4)

menn (Ar.) Batman, ağırlık ölçü birimi. (22a/13)

mensub (Ar.) Ait. (23b/14)

menzil (Ar.) Ev, konum. (12b/13, 13b/16)

merā (Far.) Bana. (5b/14)

merd (Far.) Erkek. (14b/6)

merdān (Far.) Erenler. (23a/1)

merdüm (Far.) İnsan oğlu. (11b/13, 20b/5)

merġūl (Far.) Örülü saç. (7a/3)

merḫ (Far.) Şam ağacı. (34b/3)

meriż (Ar.) Hasta, sayrı. (18b/3)

mertebe (Ar.) Derece. (25a/5)

meṣel (Ar.) Örnek. (34b/6, 11b/3,5)

meske (Far.) Tereyağı. (12a/15)

meskeni (Ar.) Yuva, ev. (12b/10, 23b/7)

mestūr (Ar.) Korunmuş, bozulmamış. (2b/13)

meşḥūn (Ar.) Dolu. (23b/10)

meşhur (Ar.) Ünlü, tanınmış. (22b/1)

meṭāᶜ (Ar.) Eşya. (6a/15, 30b/1)

meṭāᶜuᵓl-beyt (Ar.) Ev eşyaları. (30b/1)

metel (Tr.) Mesel**,** örnek. (16a/7)

metruk (Ar.) Terkedilmiş. (22a/11)

mevṣūf (Ar.) Sıfat ile nitelenen isim. (27b/8)

mevīz (Far.) Kuru üzüm. (23b/3)

mevzūn (Ar.) Biçimli, düzgün, oranlı, uyumlu, mevzum. (3a/1, 25a/11)

mey (Far.) Şarap. (12a/12)

mey-ḫāne (Far.) Şaraphane. (29a/8)

meyl (Ar.) Eğiklik, eğim, taraf değiştirmek. (2b/14, 33b/6)

meymūn (Tr.) Maymun. (30a/5)

meẕbūr (Ar.) Yazılmış olan, kitap. (17b/2)

meẕheb (Ar.) Mezhep. (25a/3)

mezīd (Ar.) Ziyāde, fazla, artık. (11b/15, 12a/1,3)

mezīden (Far.) Emmek. (25b/13)

mī (Far.) Hâl edatı, durum. (31b/8)

mī-çeked (Far.) Damar. (9b/10)

mī-dād (Far.) Verdi. (14a/7)

mī-künī (Far.) Edersen. (26a/6)

mī-mān (Far.) Kal. (10b/8)

mī-māned (Far.) Benzer. (13b/14)

mī-nenümāyed (Far.) Görünmek. (5b/13)

mī-nayāmed (Far.) Gelmedi, görünmedi. (3a/8, 18b/11)

mınḳār (Ar.) Kuş burnu, burun. (29b/10)

mī-sezed (Far.) Yarar, yaraşır. (13b/13)

mīş (Far.) Koyun. (13a/8,10)

mītīn (Far.) Külüng, balyoz, çekiç. (16b/10,11)

mīve (Far.) Meyve. (22a/9)

mīz (Far.) Konuk. (21b/14)

mīz-bān (Far.) Konuk, misafir. (21b/14)

mī-zībed (Far.) Yarar, yaraşır, layık. (13b/13)

mızrāb (Ar.) Oluk. (5b/11)

miᶜmārların (Ar.) Mimar. (34b/13)

mih (Far.) Ulu, seyyid. (31b/5)

mihmān (Far.) Konuk, misafir. (21b/15)

mihnet (Ar.) İşkence, azap. (33b/13)

miḥr (Far.) Güneş. (22b/8)

milḥ (Ar.) Tuz. (5b/6)

milletinden (Ar.) Çoğunlıkla aynı topraklar üzerinde yaşayan, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus. (34a/8)

min (Ar.) +den, +dan (harf-i cer). (1a/3,4, 35b/8)

minnet (Ar.) Yapılan bir iyiliğe karşı kendini borçlu sayma, gönül borcu. (2b/5,6, 17a/2)

mirfaḳ (Ar.) Dirsek. (17b/11)

mirrīḥ (Ar.) Merih, gökte beşinci katta bulunan bir yıldızın, gezegenin adı. (14a/13)

mis (Far.) Bakır. (8a/11)

misāfir (Ar.) Misafir, konuk. (21b/14, 22a/1)

misk (Ar.) Mis, misk otu. (16a/2, 36a/14)

mismār (Ar.) Çuvaldız, çivi. (33b/9)

miyān (Far.) Bel, kuşak yeri. (5a/11, 8a/8,10, 22a/7)

mizāc (Ar.) Huy, yaradılış, karakter. (27b/7)

muᶜaraka (Ar.) Cenk. (34b/11)

muᶜīn (Ar.) Yardımcı. (21a/1)

mūcīd (Ar.) Yeni bir buluş ortaya koyan. (15b/8)

mūdavvar (Ar.) Yuvarlak, kavisli. (18a/3)

muġ (Far.) Gavur, kafir. (35b/11)

muḫ (Ar.) İlik. (12a/14)

muḥabbet (Ar.) Sevgi. (6a/2, 22b/8)

muḥkem (Ar.) Sağlam. (34b/12)

muḥteşem (Ar.) Görkemli. (20a/3)

muḳābil (Ar.) Bir şeye karşılık olarak yapılan, bir şeye karşılık olan. (4b/14)

muḳaṭṭaf (Ar.) Budanmış, kısaltılmış. (16a/3)

muḳtebeş (Ar.) Yararlanmak için alınmış, aktarılmış. (27a/9)

mūl (Far.) Zaniye kadın, orospu. (28a/6)

mūnis (Ar.) Alışılan, alışılmış, yabancı olmayan. (22a/3)

mūr (Far.) Karınca. (15a/12)

murād (Ar.) İstek, dilek, gaye. (7b/14)

murdār (Far.) Kirli, pis. (15b/4)

murūd (Far.) Armut. (17a/10)

musaḫḫır (Ar.) Zorlayan, baskıcı. (35b/3)

muṣībet (Ar.) Ansızın gelen felaket, sıkıntı veren şey. (17b/14, 34b/14)

mūş (Far.) Sıçan, fare. (4a/6)

mūşḫūvār (Far.) Çaylak. (34b/14)

muştuluḳ (Tr.) Sevindiren haber, sava, erim, müjde. (24b/11)

mutaharat (Ar.) Temiz. (1a/4)

muṭīᶜ (Ar.) Söz dinleyen, sözden çıkmayan, emir alan. (5b/1, 6b/5, 37a/4)

muṭlaḳ (Ar.) Salt, bağımsız, saltık. (9b/14, 11b/9)

muttaṣil (Ar.) Bitişik, yan yana olan. (32b/6)

muvāfıḳ (Ar.) Uygun. (15a/6)

mūy (Far.) Kıl. (10a/8)

mūyīden (Far.) Ağlamak. (35a/1)

mużāriᶜ (Ar.) Benzer, muzari, şimdiki zaman. (7a/15, 16b/8)

mużīf (Ar.) Konuk. (21b/15)

mużṭarib (Ar.) Izdırap ve acı çeken. (17b/10)

mübālaġa (Ar.) Abartı. (22b/14)

mübeyyendir (Ar.) Görünen. (14b/15)

mücerred (Ar.) Çıplak, soyut. (7b/12)

müḥeddeṯ (Ar.) Bilgin, bilgece konuşan, keşşaf, mucit. (15b/8)

müheyyā (Ar.) Hazır. (9b/13)

mühre (Far.) Her tür yuvarlak şey, küçük top, boncuk. (29b/6)

mührter (Far.) Büyük. (33b/1)

müjde (Far.) Muştu. (24b/10)

müje (Far.) Kirpik. (4a/2)

müjgān (Far.) Kirpikler. (4a/1)

mül (Far.) Şarap. (7b/1,3)

mulk (Ar.) Mülk, taşınmaz mal. (14a/8)

mümtāz (Ar.) Mümtaz, seçkin. (7a/6)

münc (Far.) Bal. (19a/10)

münkir (Ar.) İnkÂr eden, kabul etmeyen. (35b/11)

münserīḥ (Ar.) Bütün kaygılardan kurtulup gönlü rahata kavuşan, içi rahat olan. (21a/2)

müntehā (Ar.) Son, sona ermiş, bitmiş. (25a/11)

müreffel (Ar.) Kelimenin (terfil) asıl anlamı 'yerde sürtünen uzun etek, kuyruk'. Lâkin edebi kavram olarak bir vezne yani kalıbına sondan ekleme yapılarak uzatmaktır. Örneğin; "mütefâ'ilün" olan aruz vezninin sonuna "tün" sebeb-i hafif eklemek kaydıyla vezin, mütefâ'ilâtün şekline dönüştürülmesi. (15b/2)

mürekkeb (Ar.) Birleşmiş, birleşik. (12b/4)

mürġ (Far.) Yaban bir kuş türü. (12b/9)

mürġāb (Far.) Ördek. (8a/13)

murür (Ar.) Uğramak. (21b/11)

müṯelleṯ (Ar.) Üçlü, üçleme, üçgen. (29a/8)

müṯemmen (Ar.) Sekizli, sekizgen. (8a/7)

mustaʿmeldir (Ar.) Kullanılmış olan, yeni olmayan. (8b/15)

mustaḳīm (Ar.) Doğru. (14b/12)

müstemend (Far.) Dertli, şikayetki. (30a/13)

müsteṭāb (Far.) Pak, temiz, iyi. (3a/13)

müsteṭiḥ (Ar.) Dümdüz, pürüzsüz, emles. (21a/4)

müşedded (Ar.) Sabit, bağlı. (12b/6)

müşt (Far.) Yumruk. (9a/15)

müteḥarrıḳ (Ar.) Hareketli. (21b/7)

müterādiflerdir (Ar.) Üst üste, art arda. (11b/6)

müzd (Far.) Ücret. (24b/11)

müzeyyendir (Ar.) Süslenmiş, bezenmiş. (14b/16)

N

nāb (Far.) Arı, safi, katıksız, halis. (34a/2)

nabġa (Ar.) Dikkat çekmek, temayüz etmek. (1a/5)

naʿām (Ar.) Evet, onay. (4a/8)

naʿlbandlar (Ar. naʿl + Far. bend) Hayvanların ayağına nal çeken kimse. (37a/11)

nādān (Far.) Bilgisiz, cahil. (37a/15)

nāfe (Far.) Göbek, ahu göbeğinden çıkarılan bir çeşit kokui misk. (8a/8,10)

nāfercām (Far.) Bir şeye layık olmamak. (36a/15)

nāġme (Far.) Mektup. (33b/14)

naġz (Far.) Gökçek. (5a/7)

naḫcīr (Far.) Av. (29b/12)

naḫcīr-ded (Far.) Öcü. (29b/12)

nāḫun (Far.) Tırnak. (9a/13)

nāk (Far.) Misk otu. (36a/14)

naḳb (Ar.) Yer tünel. (27b/1)

nāḳır (Far.) Tanbur, çeng. (4b/8)

nākıs (Ar.) Eksik. (23a/10, 28b/8)

naḳışlu (Ar. naḳş) İnce iş, el işi. (32b/11)

naḳḳāş (Tr.) Nakış işini yapan kimse. (16b/14)

nāla (Far.) İnleyici. (30b/4)

nām (Far.) Ad, isim. (5b/3)

nāme (Far.) Mektup. (10a/9)

nāmūs (Ar.) İffet, ar. (17a/1)

nān (Far.) Ekmek. (5b/6)

nān-ḫurīş (Far.) Ekmek katığı. (24a/2)

nār (Ar.) Od, ateş. (6a/12)

nār (Far.) Nar meyvesi. (17a/11)

nāsezā (Far.) Bir şeye layık olmamak. (36a/15)

naṣīb (Ar.) Ulufe, hisse. (12b/2, 33b/14)

nāsīḥat (Ar.) Öğüt. (16b/3)

naṭas (Tr.) Nadas. (6b/1)

nāvdān (Far.) Oluk. (5b/10)

nāve (Far.) Oluk, içi oyulmuş nesne. (5a/14)

nāvek (Far.) Ok. (36a/13)

nāyīje (Far.) Çeşme lülesi. (19a/3,6)

naẓar (Ar.) Bakış, bakma, göz atma. (11b/15, 18a/6, 18b/15, 27a/6)

nāzīden (Far.) Nazlanmak. (15a/11)

naẓīr (Ar.) Benzer, şibh. (31a/9)

nāzlan (Far.) Eda, cilve. (18b/14, 15a/11)

nebādāttan (Ar.) Nebatat, bitkiler. (17a/4)

neberd (Far.) Savaşçı, bahadır, cenk. (34b/11)

neberde (Far.) Savaşçı, bahadır, cenk. (34b/11)

nebete (Ar.) Bitmek, filizlenmek, çıkmak. (37a/3)

nebīre (Far.) Torun. (28a/8)

neᶜamdur (Ar.) Evet. (29b/15)

necāsdir (Ar.) İnsan dışkısı. (19a/9)

necm (Ar.) Yıldız, kevkeb. (6b/13)

nefᶜ (Ar.) Yarar, fayda. (6a/15)

nefes (Ar.) Soluk. (22a/5)

nefy (Ar.) Olumsuz. (30b/12)

nefsine (Tr.) Kendisine, özüne. (34b/7)

nehb (Ar.) Koparmak. (11a/5)

nehy (Ar.) Bir işin yapılmasını yasak etme, engelleme, menetme. (9a/5, 13b/1, 17b/3)

nehr (Ar.) Irmak. (4a/11, 9a/6)

nehre (Far.) Yayık, yoğurt. (12b/1)

nem (Far.) Çiy, su buharı, rutubet. (21a/14)

nemek (Far.) Tuz. (5b/6)

neml (Ar.) Karınca. (10b/12, 15a/12)

nemmām (Ar.) Haset. (23a/8)

neng (Far.) Ar, namus. (17a/1)

ner (Far.) Erkek. (8b/3)

nerdübāndur (Far.) Merdiven, basamak. (25a/5)

nergis (Far.) Sevgilinin gözü, soğanlı bir süs bitkisi. (3b/4)

nergis-i şehlā (Far.) Şehlā büyük ve ela göz; nergis sevgilinin gözü. Sevgilinin büyük ela gözü. (3b/4)

nerm (Far.) Yumuşak. (9a/12)

nerm-rev (Far.) Yumuşak yürüyüşlü davar. (20b/13)

neseb (Ar.) Nesil, kuşak, soy. (21b/3)

nesīmi (Ar.) Hafif yel, esinti. (16a/2)

nesl (Ar.) Nesil, kuşak, soy. (21b/3)

nesrīn (Far.) Nesterin nesrin çiçeği, bir tür gül. (37a/7)

nester (Far.) Nesterin nesrin çiçeği, bir tür gül. (37a/7)

nesterīn (Far.) Nesrin çiçeği, bir tür gül. (37a/7)

nesterūn (Far.) Nesrin çiçeği, bir tür gül. (37a/7)

neşr (Ar.) Dağıtmak, saçmak. (10a/11)

nev (Far.) Yeni. (2b/10)

nevā (Far.) Ses, ahenk, nağme. (33b/14)

nevᶜ (Ar.) Çeşit, tür, cins. (35a/4, 37b/10, 38a/4)

neved (Far.) Doksan, 90. (10b/3)

neverdīden (Far.) Bir nesneyi dürmek. (10b/11, 11a/2)

nevm (Ar.) Uyku. (28a/14)

nev-reste (Far.) Memeden yeni ayrılmış bebek. (2b/11)

ney (Far.) Klasik Türk müziğinde ve özellikle tekke müziğinde yer alan, kaval biçiminde, yanık sesli, kamıştan yapılmış, üflemeli bir çalgı, kamış. (4b/10, 12a/13)

neyīn (Far.) Kamıştan olan yayla evi. (12b/12)

neyistān (Far.) Kamışlık. (32b/11)

neyşeker (Far.) Şeker gibi. (12a/13)

nīfe (Far.) Astar, tuman ağzı. (22b/12)

nīgūyī (Far.) İyilik, güzellik, ihsan. (16b/12)

nīk (Far.) İyi, hoş. (20a/8)

nīl (Far.) Çivit boyası. (9a/10)

nīm (Far.) Yarım. (24b/1)

nıṣf (Ar.) Yarım. (24b/1)

nīst (Far.) Yok, hayır. (29b/14)

nīş (Far.) Diken. (24b/10)

nīşẖūr (Far.) Geviş, hayvanın geviş getirmesi. (31a/12)

nīv (Far.) Yiğit, dilaver, pehlivan, kuvvetli. (14a/15)

nīz (Far.) Dahi, de, da. (29a/1)

nīze (Far.) Süngü, mızrak. (4a/13)

niʿmet (Ar.) İyilik, lütuf, ihsan. (2b/7, 33b/15)

nidāʾ (Ar.) Çağırma, seslenme, bağırma. (8a/1, 8b/15, 18b/12)

nigār (Far.) Resmedilmiş gibi güzel sevgili. (13a/3, 26a/7)

nigeh-bān (Far.) Bekçi, nöbetçi, gözcü, gözetici. (22b/15)

nigeh-dār (Far.) Bekçi, nöbetçi, gözcü, gözetici. (23a/1)

nigende (Far.) Dikiş. (33a/1)

nigerī (Far.) Bakış, nazar. (18a/6)

nigīn (Far.) Yüzük, mühür. (30a/3)

nihād (Far.) Bir şeyin aslı. (27b/6)

nihāden (Far.) Koymak. (25b/6,7, 31b/8)

nihāl (Far.) Taze, taze dal, filiz, ğısn. (33a/9)

nihāyetine (Ar.) Son, bitiş. (2b/8)

nihend (Far.) Koyarlar. (31b/8)

nijād (Far.) Soy, asl. (15a/8)

nijend (Far.) Kaygı. (28b/5)

nilk (Far.) Dağ eriği. (23b/1)

nis (Ar.) İs, duman lekesi. (16b/15)

nisā (Ar.) Kadın, dişi. (28a/1)

nisbet (Ar.) Nispet eki. (23b/13)

nişāf (Far.) Ahmak, akılsız. (35b/15)

nişānden (Far.) Dikmek, ağaç dikmek. (16a/8)

nişāne (Far.) Hedef. (36a/2)

nişān (Ar.) Hedef. (36a/2)

nişīmen (Far.) Oturacak yer. (16a/11)

nite (Tr.) Nasıl, niçin. (5a/2,5)

nitekim (Tr.) Gerçekten, hakikaten. (11a/15, 22a/10)

niv (Far.) Yeni. (31b/13)

niyā (Far.) Dede, ced. (5b/2)

nizār (Far.) Arık, ince, zayıf. (30b/5)

nuḳṣān (Ar.) Eksik. (3a/5)

nūḥ (Ar.) İnat etmek, ayak diremek. (37a/6)

nūl (Far.) Kuş burnu, vahşi kuş burnu. (28a/5)

nūr (Ar.) Işık, aydınlık, parıltı, ziyâ. (2b/2, 8a/5)

nuṣret (Ar.) Yardım. (21a/1)

nūş (Far.) Emirdir iç demek. (21b/12)

nūş (Far.) Bal. (24b/9)

nübişt (Far.) Yazdı. (27b/6)

nigūhīden (Far.) Yarıp biçmek. (36b/2)

nigūhīder (Far.) Yarıp biçmek. (36b/3)

nuġūl (Far.) Derin. (35b/14)

nüh (Far.) Dokuz. (10a/14)

nühāz (Far.) Erkek keçi, teke. (8b/3)

nühüfte (Far.) Gizlenmek, gizlenmiş. (8b/4)

nühüften (Far.) Gizlenmek, gizlenmiş. (8b/4)

nüktelü (Ar.) İnce anlamlı, nükteli söz, espri .(36a/9)

nümūden (Far.) Göstermek. (11a/5)

nusḫada (Ar.) Birbirinin tıpkısı olan yazılı şeylerin her biri. (38a/1)

nüvār (Far.) İp, halat. (16a/13)

O

oba (Tr.) Göçebelerin konak yeri. (31a/4)

ocaḳ (Tr.) Ateş yakmaya yarayan, pişirmei ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer. (20b/7, 32a/8)

od (Tr.) Ateş. (6a/11, 20b/7)

odun (Tr.) Yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç. (20b/6)

oğlan (Tr.) Erkek çocuk. (7a/5, 8b/15, 28a/3,5,8,9)

oğlan (Tr.) Cinsel bakımından erkeklerin zevkine hizmet eden sapık erkek. (35a/3)

oğlan (Tr.) İnsanoğlu. (11b/13, 20b/5)

oḳ (Tr.) Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk. (4a/13,14, 13a/14, 17b/14, 24b/13, 25a/2, 26a/10, 36a/2,14)

oḳı (Tr.) Oku, okumak işi. (6b/6, 9a/2, 10b/14, 12a/3, 25b/11)

oḳlaġaya (Tr.) Okluk, içine ok konulan ve sırtta taşınan meşinden yapılmış ok kılıfı, sadak. (30b/3)

oḳımaḳ (Tr.) Söylemek, beste söylemek. (25b/11)

ol (Tr.) O gösterme sıfatı, o gösterme zamiri. (10a/2, 13a/3, 14b/11, 17b/15)

ol (Tr.) Ol emridir, olmak, Far. ān. (20a/7,8, 8b/7)

ola (Tr.) Olsun. (21a/1, 23a/4, 27a/7)

ola (Tr.) İhtimal, belki ola, belki olur. (24a/6)

olmaḳ (Tr.) Olmak, meydana gelmek, zuhur etmek. (30b/10)

olan (Tr.) Mekan olarak bulunma. (31a/5)

olan (Tr.) +den meydana gelmek, oluşmak, bir nesnenin yapıldığı maddenin ne olduğunu gösteren. (6a/9)

olsa (Tr.) Olmayı şarta bağlayan. (32a/5)

olsun (Tr.) İkileme bildirir. *gerek şu köpügü olsun gerek ağız köpügü olsun* (28b/2)

oluḳ (Tr.) Bir şeyin akmasına yarayan üst yanı açık boru. (5a/14, 5b/11)

omuz (Tr.) Boynun iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm. (4a/4)

on (Tr.) Dokuzdan sonra gelen sayının adı. (10b/1, 3)

oŋalmaz (Tr.) Onmak, daha iyi bir duruma girmek, salah bulmak, iyileşmek. Onalmaz iyileşmez, onanmaz. (24a/12)

onmaz (Tr.) Anlayışsız, ebleh, bön. (13b/1)

oraḳ (Tr.) Yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bir bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin, ot vb. biçme aracı. (16a/13)

oruç (Soğd.) Rōçag. Tanrı'ya ibadet amacıyla yeme, içme vb. şeylerden belli bir süre kendini alıkoyma. (Far. Rōzak).[231] (26b/7)

otlaḳ (Tr.) Hayvan otlatılan yer, salmalık, yaylak, mera. (16a/12)

otlamaḳ (Tr.) Hayvan, dolaşarak yerdeki ot, çimen, yaprak vb.ni yemek, yayılmak. (31a/15)

otuz (Tr.) Yirmi dokuzdan sonra gelen sayının adı. (10a/15)

ova (Tr.) Çevrelerine göre çukurda kalmış, çoğunlukla alüvyonla örtülü, eğimi az, akarsuların derine gömülmediği, geniş veya dar düzlük, yazı. (17a/8, 31a/7, 36b/5)

oynaş (Tr.) Aralarında toplumca toplumca hoş karşılanmayan ilişkiler bulunan kadın veya erkekten her biri. (28a/6)

oyuḳ (Tr.) Oyulmuş, içi boş ve çukur olan yer. (28a/6)

Ö

öcü (Tr.) Küçük çocukları korkutmak için uydurulmuş hayalî yaratık, umacı. (29b/13)

öd (Tr.) Safra. (12b/3)

ödemek (Tr.) Bir alışveriş ilişkisinde, borcu alacaklıya vermek, tediye etmek. (8b/10, 36b/12)

ögendire (Yun.) Çifte sürülen öküzleri dürtmek için kullanılan, ucuna sivri bir demir çakılmış değnek, bizlengeç, bizlengiç. (13a/13)

ög (Tr.) Akıl, us, zihin. (26b/10)

ögmek (Tr.) Birinin veya bir şeyin iyiliklerini, üstünlüklerini, söyleyerek değerini yüceltmek, övmek, methetmek, sena etmek. (2b/6, 15b/12, 17a/7)

ögüt (Tr.) Bir kimseye yapması veya yapmaması gerken şeyler için söylenen söz, nasihat. (16b/4)

ögütlemek (Tr.) Birine bir şeyi yapmasını veya yapmamasını söylemek. (25b/9)

[231] https://www.etimolojiturkce.com/kelime/oru%C3%A7

öksürük (Tr.) Öksürmek işi. (29b/4)

öküz (Tr.) Çift sürmekte, kağnı çekmekte kullanılan, etinden yararlanılan, iğdiş edilmiş erkek sığır. (4b/3, 6b/7)

ölçek (Tr.) Birim kabul edilen herhangi bir şeyin alabildiği kadar ölçü. (22a/14,15)

ön (Tr.) Bir şeyin esas tutulan yüzü, arka karşıtı. (8b/9)

önegülik (Tr.) Kavga eden, kavgacı, inatçı. (14b/7, 19a/11,12)

öpüş (Tr.) Öpme işi, öpücük. (8b/5)

ördek (Tr.) Perde ayaklılardan, evcil ve yabani türleri bulunan su kuşu, badi, badik. (8a/13)

örgüc (Tr.) Devenin sırtındaki tümsek, çıkıntı, hörgüç. (21a/11)

örmek (Tr.) İplik, yün, tel, saz vb. birbirine dolayarak veya geçirerek işlemek veya tezgâhta dokumak. (11a/10)

örs (Tr.) Çelik yüzeyli demir araç. (21a/3,6)

örtici (Tr.) Örtücü, örtme işini yapan, örten şey. (26a/8)

örtülü (Tr.) Örtülmüş olan. (29b/5)

örilü (Tr.) Örülmüş olan. (7a/3)

örümcek (Tr.) Örümcekler takımından, ince bir ağ örerek küçük böcekleri avlayan eklemli bir hayvan. (19a/10)

öte (Tr.) Konuşanın temel olarak aldığı bir şeyden daha uzak olan yer veya şey. (8b/8)

öteki (Tr.) Diğeri, öbürü. (26a/12,13)

öygün (Tr.) Akciğer. (10a/4)

öyle (Tr.) Onun gibi olan, ona benzer. (28b/6)

özenmek (Tr.) Beğendiği şeyebenzemeye çalışmak, yapmaya kalkışmak. (10b/15, 11a/2)

özin (Tr.) Bir kimsesin benliği, kendi manevi varlığı, iç, nefis, derun. (23a/5)

P

pā (Ar.) Ayak. (32a/1)

pā-būş (Far.) Pabuç, ayakkabı. (19b/3)

pā-bürehne (Far.) Yalın ayak. (32a/2)

pāçīle (Far.) Çember, kar yağışı zamanında giyilir. (37b/10)

pādāş (Far.) Mükâfat. (14b/8)

pādşāh (Far.) Sultan, padişah, hükümdar, osmanlı devleti başkanı. (5b/15, 12a/10, 21a/1, 34b/2)

bahāsı (Far.) Pahā, değer, fiyat, eder. (12a/3, 22b/3)

pāk (Far.) Arı, temiz. (15a/9, 24b/13)

pāk-nijād (Far.) Temiz soylu. (15a/8)

pālān (Far.) Palan, eyer. (29a/14)

pelās (Far.) Keçi kılından dokunmuş kaba kilim. (31b/13)

pālīz (Far.) Bağ, bostan. (19b/4)

panbuḳ (Tr.) Pamuk. (30a/4)

pār (Far.) Geçen yıl. (31a/15)

pāre (Far.) Parça, kısım, adet, tane. (3a/12, 22a/6, 33b/5)

pārs (Far.) Kedigillerden yırtıcı bir hayvan. (23b/6)

pārsā (Far.) Sofu, zahit. (25a/3)

pārū (Far.) Kürek. (16b/10,12)

pas (Tr.) Kir. (4b/12,13, 11a/6, 16b/7,15, 19a/7,8)

paşa (Tr.) General. (37b/14)

pāşe (Far.) Saçmak. (17a/11)

pātile (Far.) Tava, tencere. (22a/12)

pāy (Far.) Ayak. (4a/3, 19a/14)

pāyān (Far.) Son. (22a/5)

pāy-bāf (Far.) Ayak ile dokumak. (19a/15)

pāye (Far.) Derece, mertebe, merdiven. (15a/13, 25a/4,6)

pāyīz (Far.) Sonbahar. (15a/7)

peder (Far.) Ata, baba. (20b/4)

pehen (Far.) Yassı, enli. (18a/1)

pehlū (Far.) Kaburga kemiği. (10a/4)

pejġ (Far.) 1.Su arkı, 2.Kurbağa. (29a/11)

peleng (Far.) Kaplan. (16b/12)

penāġ (Far.) İplik ucu, ibrişim teli. (19b/4)

penāh (Far.) Sığınak. (28b/13)

penc (Far.) Beş, 5. (10a/13)

pencāh (Far.) Elli, 50. (10a/15)

pend (Far.) Öğüt. (16b/3)

pendāşten (Far.) Sanı, zann. (11a/12)

pendūz (Far.) Çuvaldız. (33b/8)

perend (Far.) İbrişim. (23a/13)

perendūş (Far.) Dün gece. (26a/13)

perest (Far.) Tapmak. (27a/15)

perestār (Far.) Tapıcı, kul, karavaş .(5b/1)

perestek (Far.) Kırlangıç. (28b/9)

perestiş (Far.) Tapmak. (25a/2)

perestū (Far.) Kırlangıç. (28b/8)

pereşeb (Far.) Şebpere, yarasa. (17a/12)

perḫāş (Far.) Yumruk savaşı. (6b/5)

perhişte (Far.) Ferişte, melek. (26b/15)

perḫū (Far.) Kiler. (33b/6)

perīden (Far.) Uçmak. (27a/10,11)

perīr (Far.) Öteki gün. (26a/12)

perī-rū (Far.) Güneş yüzlü, peri. (26a/7,8)

permiyān (Far.) İpekten dokunmuş, işlemeli kumaş, nakışlı kumaş. (32b/11)

perr (Far.) Güvercin. (6b/11,12)

pervā (Far.) Korkusuz, kolay. (20a/9, 33b/5)

perver-den (Far.) Beslemek. (25a/3)

perverdigār (Far.) Besleyici, Rab, Tanrı. (22b/14)

perveriş (Far.) Besleyiş. (25a/2)

pes (Far.) Ard, geri, gerilik. (8b/9, 14a/3)

pes (Far.) Haber edatı; ise, öyle ise, sonuç olarak. (32a/5)

pesendīden (Far.) Beğenmek, tahsin. (25b/8)

pest (Far.) Aşağı, alçak, başıboş. (9b/3)

pester (Far.) Ard, geri, gerilik. (14a/4)

pestū (Far.) Küp, testi, kavanoz. (32b/7)

pestūfe (Far.) Küp, testi, kavanoz. (32b/7)

peşīz (Far.) Pul. (19a/3,7)

peşm (Far.) Koyun yünü. (14a/1)

pey (Far.) Sınır. (12a/14)

pey (Far.) İz. (14a/15)

peyām (Far.) Haber. (7b/6)

peydā (Far.) Belli, açık, peydah. (14b/4)

peyġam-ber (Far.) İnsanlara Tanrı'nın buyruklarını bildiren, onları Tanrı yoluna, dine çağıran kimse, elçi, yalvaç. (3b/12)

peyġāre (Far.) Tartışma, laf atma, sataşma. (37a/1)

peyġūle (Far.) Köşe, bucak. (32a/7)

peykān (Far.) Okun ucundaki sivri demir. (4a/12)

peykār (Far.) Savaş. (14a/5)

peyker (Far.) Şekil, suret. (14a/6)

peymān (Far.) And, yemin. (22b/1)

peymāne (Far.) Ölçek, kadeh. (22a/15)

peyrev (Far.) Bir kimseye uyma, takip etme. (14a/5)

peyū (Far.) Kurtçuk, güve. (35a/4)

peyveste (Far.) Ulaşmak. (27a/12, 32b/6)

pezevenk (Erm.) Dümbük, godoş, dasnik, aracı. (32b/9)

pezül (Far.) Aşık kemiği, topuk. (29a/4)

pīc pīc (Far.) Sıkıntı, belâ, işkence. (33b/13)

pīgeh (Far.) Kürsü, ulu kişilerin oturacağı yüksek yer, taht. (37b/8)

pīh (Far.) İç yağı. (31a/4)

pīẖten (Far.) Elemek. (20a/15, 20b/2)

pīle (Far.) Göz kapağı. (24b/3)

pīlever (Far.) Hurdacı. (31b/2)

pīr (Far.) Koca, yaşlı. (7a/7)

pīre-zen (Far.) Yaşlı kadın, koca karı. (7a/8)

pīre (Far.) Kızıl renkli bir tür ağaç. (32a/10)

pīrāhen (Far.) Gömlek. (5a/6)

pīrāmen (Far.) Çevre. (13b/8,9)

pīrāye (Far.) Süs, bezek. (15a/11)

pīrūz (Far.) Zafer. (14b/7)

pīş (Far.) Ön, ileri. (8b/9)

pīşānī (Far.) Alın. (6a/3,5)

pīşe (Far.) Sanat. (19b/1)

pīşgāh (Far.) Kürsü, ulu kişilerin oturacağı yüksek yer, taht. (37b/8)

pīşyār (Far.) Ebe. (31a/13)

pilic (Tr.) Kuş ve tavuk yavrusu. (19a/2,5)

pingān (Far.) Tas. (17a/8)

pirāmūn (Far.) Çevre. (13b/9)

pistān (Far.) Emcek, meme. (28a/10)

piste (Far.) Fıstık. (33a/13)

pister (Far.) Halı. (14a/1)

piş (Far.) İleri. (14a/3)

pişẖord (Far.) Buğday. (18b/6)

pişter (Far.) İlerilik. (14a/3)

piyāle (Far.) Kadeh. (7b/1,3)

piyāz (Far.) Soğan. (18b/1)

pizişk (Far.) Aktar, otacı. (31b/1)

post (Far.) Deri. (20b/10)

pūd (Far.) Argaç. (13b/15)

pūl (Far.) Köprü. (28a/9)

pūr (Far.) Oğul. (7a/6)

pūr-sīm (Far.) Akçe dolu kise. (23b/11)

pūsīde (Far.) Çürük ve çürümüş. (29b/6)

pūşīde (Far.) Gizli. (29b/5)

puşk (Far.) Kığ, tezek. (32a/13)

pūyende (Far.) Koşucu, gezgin. (15b/10)

pūz (Far.) Ağız. (28b/4)

pūzīne (Far.) Maymun. (30a/5)

pür (Far.) Dolu, çok. (23b/10)

pür-güher (Far.) Cevher veya inci dolu kise. (8a/7)

pür-hüner (Far.) Hüner dolu. (24a/6)

pür-zer (Far.) Altın dolu kise. (23b/12)

püser (Far.) Oğul. (8b/15)

püş (Far.) At yelesi. (28a/12)

püşt (Far.) Arka, sırt. (8b/11, 22a/7)

püştem (Far.) Arkam. (8b/11)

püt (Far.) Put, sanem. (27a/14)

R

rā (Far.) Zamir, iyelik eki, için edatı. (8b/14, 11a/3, 15b/12)

rābıᶜ (Ar.) Dördüncü. (1a/6)

rāᶜī (Ar.) Çoban. (13a/11)

racil (Ar.) Yayan. (25a/6)

raᶜnā (Ar.) Nazik, hoş, güzel, latif. (3a/3)

rāġ (Far.) Dağ. (19b/5)

rāh (Far.) Yol. (27b/12,15)

raẖc u feraẖc (Far.) Çirkin ve çepel. (27b/2)

raḥīṣ (Ar.) Ucuz. (22b/4)

raḫne (Far.) Gedik, yarık. (33a/1)

raḫş (Far.) Güneş. (35b/8,10)

raḫşande (Far.) Şimşek, yıldırım. (21a/14)

raḳīb (Ar.) Atlı, süvari, gözetici. (23a/1)

rām (Far.) Yavaş. (6b/4, 37a/4)

rānīn (Far.) Eşem denilen bir tür şalvar. (16a/15)

rās (Ar.) Baş, tepe, kafa. (24b/3,6)

rāst (Far.) Doğru. (14b/12,13, 20a/9)

rāstā (Far.) Teşekkür, övme, medh etme. (24a/7)

rāyihāsı (Ar.) Koku. (38a/9)

rāz (Far.) Şirâz'da bir köy ismi. (35a/7)

rezzaḳ (Ar.) Allah lafzıdır, verici. (15b/9)

rebāb (Ar.) Saz, tanbur, kemençe. (4b/9)

recez (Ar.) Acı çekme ve titreme anlamına gelen, aruzun üçüncü dairesinde yer alan bir bahir türüdür. (8a/7, 20a/14, 24a/7)

recül (Ar.) Er. (8b/7)

refᶜ (Ar.) Yukarı kaldırmak. (11a/12)

refīḳ (Ar.) Yoldaş. (6a/7)

reft (Far.) Gitti. (18b/10)

reften (Far.) Gitmek. (18b/10)

refū (Far.) Yama, gözeme. (38a/4)

reg (Far.) Damar. (9b/10,12)

rehā-kūn (Far.) Salıver. (27a/2)

rehā-kün (Far.) Kurtar. (8b/14)

reh-ber (Far.) Kılavuz. (10b/11, 14a/4)

rehī (Far.) Kul. (12b/15)

reh-nümāy (Far.) Kılavuz, yol gösterici, rehber. (3b/8,12)

remād (Ar.) Kül. (20b/7)

remānīden (Far.) Ürkütmek, korkutmak. (11b/2)

reme (Far.) Hayvan sürüsü. (13a/8,11)

remel (Ar.) Aruz ölçülerinden biri. (19a/1, 9b/9, 27b/11)

renc (Far.) Emek, zahmet, ve hastalık. (31b/11)

rence (Far.) Emek, zahmet, ve hastalık. (31b/11)

rencū (Far.) Emek, zahmet ve hastalık. (31b/11)

reng (Far.) Dağ keçisi. (17a/1)

reng-āmīz (Far.) Dağ keçisi derisi. (3a/1)

resāndan (Far.) Ulaştırmak. (11b/3)

resānīden (Far.) Ulaştırmak. (11b/2)

resen (Far.) İp. (11a/6)

resīden (Far.) Varmak, bir yere ermek. (11a/8)

rest (Far.) Saf, sıra, dizi. (32b/2,3)

reste (Far.) Kurtulmuş, ayrılmış. (2b/11, 10a/6)

resteḫiz (Far.) Kıyamet günü. (19b/8)

reşk (Far.) Güni, ğayret. (32a/13)

rev (Far.) Git. (5a/2,3, 14b/12, 15b/14, 19b/6)

revā (Far.) Yakışır, uygun, yerinde. (13b/10)

revān (Far.) Can. (19b/10, 22a/8, 24a/7)

revīşet (Far.) Yürüyüşün. (20b/15)

revişī (Far.) Yürüyüş ve gidiş. (19b/6)

revnaḳ (Far.) Güzellik, tazelik. (24b/14)

reyḥān (Ar.) Bir bitki türü, fesleğen. (34b/11,14)

rezdür (Ar.) Üzüm salkımı çubuğu. (19b(12)

rezm (Far.) Kavga. (26b/12)

rīg (Far.) Kum. (6a/8)

rīḥ (Ar.) Rüzgâr. (6a/12)

rīḫten (Far.) Dökmek. (29a/13)

rīm (Far.) Yara iltihabı. (24a/15)

rīş (Far.) Sakal. (24a/10,14,15)

ribat (Ar.) Bağlı. (10a/7)

ricl (Ar.) Ayak. (4a/3)

rifᶜatüŋ (Ar.) Yğkseklik, yücelik. (21a/1)

rūbāhden (Far.) Tilki. (23b/5)

rūbeh (Far.) Tilki. (23b/5)

rūd (Far.) Çay, ırmak, akarsu. (4a/9,10)

rūften (Far.) Süpürmek. (11b/10)

rūġan (Far.) Yağ. (17a/4)

rūḥ (Ar.) Can. (22a/9, 19b/10)

ruḫ (Far.) Yanak. (2b/2, 3b/14)

ruḥ (Ar.) Git. (5a/3)

ruḫ-sāruŋ (Far.) Yüz, çehre. (16b/5)

rukū (Far.) Eski bez parçası, hırka. (22a/6)

rukūyden (Far.) Eski bez parçası, hırka. (22a/6)

rummān (Ar.) Nar. (17a/11)

rūspī (Far.) Hayat kadını. (28a/7)

rūşen (Far.) Aydın, parlak. (9b/6,9)

rūy (Far.) Yüz, çehre. (3b/15, 4a/1)

rūy (Far.) Tunç. (8b/1)

rūy-bigerdān (Far.) Yüz çevirmek. (21b/9)

rūyīden (Far.) Bitmek. (37a/2)

rūz (Far.) Gün. (15b/8)

rūzīden (Far.) Zayıf, güçsüz. (37a/2)

rūz-i (Far.) Rızk. (15b/8)

rūz-i dehende (Far.) Rızk verici. (15b/9)

rübūden (Far.) Koparmak. (11a/5)

rükbe (Ar.) Diz. (29a/4)

rüstāḫ̄iz (Ar.) Kıyamet günü. (19b/8)

rişvet (Ar.) Rüşvet. (37a/15)

rūzgār (Far.) Rüzgâr, yel, bad. (6a/11)

S/Ṣ/Ṣ̲

ṣabb (Ar.) Dökmek. (29a/14)

ṣabāḥ (Ar.) Sabah, güneşin dpğduğu andan öğle vaktine kadar geçen zaman dilimi. (5b/5)

ṣaban (Tr.) Çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı. (13a/14)

sebᶜa (Ar.) Yedi, 7. (9a/1, 17b/4)

ṣabī̲ler (Ar.) Küçük çocuk. (7a/5)

sac (Tr.) Yassı demir çelik ürünü. (25a/6)

ṣaᶜ (Ar.) Ölçek. (22a/15)

ṣac (Tr.) Saçmak, dağıtmak. (10a/11)

saᶜādet (Ar.) Mutluluk. (8a/4, 23a/3, 25a/13)

ṣaᶜb (Ar.) Zor, güç. (8b/2)

ṣāʾiḳa (Ar.) Yıldırım. (21a/12)

ṣaçaḳ (Tr.) Sakal. (24a/9,11)

ṣad (Far.) Yüz. (10b/4, 15a/13)

sādis (Ar.) Altı, 6. (8a/3, 16b/4)

ṣad-pāye (Far.) Çıyan. (15a/14)

ṣadr (Ar.) Taht. (37b/7)

ṣadr (Ar.) Göğüs. (8a/12)

ṣaf (Ar.) Sıra. (32b/3)

ṣafāsı (Ar.) Samimi olmak, halis, temiz, berrak, duru. (12a/1)

ṣāfī̄ (Ar.) Halis, arı, saf. (34a/3)

ṣaġī̄r (Ar.) Küçük. (31b/5)

ṣaġrı (Tr.) Memeli hayvanlarda bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm. (7b/12)

ṣāḥib (Ar.) Sahip, herhangi bir şey üzerine mülkiyeti olan kadın. (2a/2, 2b/13, 14a/9)

ṣaḥrāʾ (Ar.) Çöl, kır. (17a/8, 31a/7, 33b/7, 36b/5)

saḫt (Far.) Katı ve sıkı bez. (9a/11)

ṣāḫtiyān (Far.) Renkli deri. (20b/9)

saḫun (Far.) Söz. (2b/12)

sākiŋ (Ar.) Hareket etmeyen, durgun, dingin. (34b/3)

sāl (Far.) Yıl, sene. (7a/9)

sālār (Far.) Vekil, komutan. (34b/13)

sālim (Ar.) Esen, sağlam, sakin. (8a/7, 10b/14, 26a/8, 32b/1)

sāmān (Far.) Davranış düzeni, ciddi. (21b/3,4)

ṣamra (Ar.) Çirk, pas, kir. (19a/7)

ṣanᶜat (Ar.) Sanat. (19b/1, 26b/12)

ṣanem (Ar.) Put, sevgili, çok güzel kadın. (4b/15, 18b/15, 20a/12, 27a/15)

ṣanavber (Ar.) Çam ağacı. (26a/10)

ṣanmaḳ (Tr.) Zannetmek. (11a/12)

ṣānnaᶜ (Ar.) Sanatçı, yapıcı, kurucu. (3b/11)

ṣanu (Tr.) Sanı, zan, zehap. (14b/8, 18b/15)

ṣaŋṣar (Tr.) Postları değerli türlü etçil hayvanların ortak adı. (12a/9)

sār (Far.) Sığırcık kuşu. (30a/8)

sārā (Far.) Saf, halis, katıksı, öz. (3b/4)

sārıḳ (Ar.) Hırsız. (30b/7)

ṣaru (Tr.) Darı, mısır. (6b/3)

sāvin (Far.) Sepet. (33b/3)

ṣavlecān (Far.) Baston, ucu eğri baston. (22b/4)

ṣavm (Ar.) Oruç. (26b/7)

ṣavt (Ar.) Avaz, ses, çığlık. (37b/3)

ṣayd (Ar.) Av. (29b/12)

sāye (Far.) Gölge. (9b/7, 15a/2,3,5,6)

sāye-bān (Far.) Gölgelik. (35a/13)

sāyīdendir (Far.) Ezilmiş, sürülmüş. (18a/8)

ṣayru (Tr.) Sayrı, hasta. (18b/3, 30b/5)

ṣayyād (Ar.) Avcı. (29b/12, 12b/12)

saz (Tr.) Su kenarında yetişen ince, açık sarı renkli kamış. (36b/13)

sāz (Far.) Saz, telli çalgı. (35a/11, 4b/9)

se (Far.) Üç, 3. (10a/13)

se-bār (Far.) Üç kere. (10a/13)

sebū (Far.) Testi. (8b/7)

sebük (Far.) Hafif. (22b/2)

sebz (Far.) Yeşillik. (9a/10)

seccāde (Ar.) Halıı kilim, post, namazlık. (14a/1)

sefercel (Ar.) Ayva. (31b/6)

sefer (Ar.) Yolculuk. (34b/10)

sefīd (Far.) Ak, beyaz. (9a/8)

sefīne (Ar.) Gemi. (9a/15)

seg (Far.) İt, köpek. (11b/7)

segāliş (Far.) Hile. (14b/7)

seḥāb (Ar.) Bulut. (4b/2)

seḥer (Ar.) Bâm, tan yeri ağarmadan önceki vakit, seher vakti. (27a/7)

sehm (Far.) Korku. (29a/9)

sehm-nāk (Far.) Korkulu. (29a/9)

selāset (Ar.) Sözün akıcı olaması, akıcılık. (2b/15)

selīs (Ar.) Sözün akıcı olaması, akıcılık. (2b/14)

semā (Ar.) Gökyüzü. (4b/1, 6b/15, 34a/13)

semen-ber (Far.) Yasemin göğüslü sevgili, yasemin gibi beyaz göğüslü. (26a/7)

semend (Far.) Gri ve sarı at. (20b/11)

semāniye (Ar.) Sekiz, 8. (1a/5)

semīn (Ar.) Şişman. (24a/4)

semiz (Tr.) Şişman. (24a/4, 33a/15)

semn (Ar.) Bitkisel yağ. (17a/4)

seng (Far.) Taş. (6a/10)

seng-lāḫ (Far.) Taşlı, çakıllı. (6a/10)

sepend (Far.) Üzerlik tohumu. (29b/9)

sepīd (Far.) Beyaz, ak. (9a/8)

sepūs (Far.) Kepek. (20b/1,3)

ser (Far.) Baş. (24b/5, 25b/7)

ser ᶜasker (Far.) Baş asker, subaşı. (32b/2, 34b/13)

serā (Far.) Padişah sarayı. (5a/11)

serāb (Ar.) Serap, çöllerde sıcaklık vakti su gibi görünür. (33b/7)

serāyīden (Far.) Beste okumak, mırıldanmak. (25b/10)

serd (Far.) Soğuk. (11b/11)

serd-ter (Far.) Çok soğuk. (11b/12)

sere (Far.) Her nesnenin en iyisi. (13b/4)

sergīn (Far.) Dışkı, gübre. (19a/8)

serīᶜ (Ar.) Hızlı, seri, çabuk. (3b/6, 5a/1)

serkeş (Far.) Yavuz, dik başlı, inatçı. (20b/12)

serm (Far.) Tere otu, bir tür acı ot. (18a/15)

sermā (Far.) Kış mevsimi, soğuk vakti. (15a/8)

ser-nigūn (Far.) Başı aşağı dikmektir. (10a/2)

sersām (Far.) Herhangi bir sebeple bilinci ve duyguları zayıflamış olan, sersem. (10b/2)

ser te ser (Far.) Baştan başa. (8a/4)

serv (Far.) Servi, bir tür ağaç. (31b/12, 9b/7)

sevgend (Far.) And, yemin. (33b/1)

seyiāt (Ar.) Günah, özür. (10a/10)

seyyid (Ar.) Ulu, bir topluluğun ileri gelen er kişisi. (31b/5)

seyyid (Ar.) Ulu, bir topluluğun ileri gelen kadın kişisi. (32b/7)

sezāvār (Far.) Layık. (13b/11)

sezmek (Tr.) Hissetmek, kestirmek. (11a/10)

sī (Far.) Otuz, 30. (10a/15)

sīb (Far.) Elma. (17a/10)

şıçan (Tr.) Faregillerden bir tür. (4a/6)

sīgī (Far.) Şarap. (29a/7)

şıġın (Tr.) Alageyik. (29a/12)

sīḫ (Far.) Şiş. (25a/7)

şıḥāḥ (Ar.) İyileşmek, kurtulmak, makul olmak. (35b/8)

sīm (Far.) Gümüş. (8a/15, 23b/10,11)

sīm-āb (Far.) Cıva. (28b/9)

sīn (Far.) Kabir. (23b/9)

şındu (Tr.) Makas. (17b/15)

sīne (Far.) Göğüs, sine, sadr. (8a/9,12)

şınıḳ (Tr.) Kırık, çıkık. (29b/2)

sīr (Far.) Tok. (26b/5)

şırça (Tr.) Cam, camdan. (7b/5, 9a/14)

şırım (Tr.) Bazı işlerde sicim yerine kullanılan, ince ve uzun esnek deriğ parçası. (24b/2)

sebbāḥat (Far.) Yüzücü. (30a/9)

sifāl (Far.) Testi, toprak kap. (6a/9)

sigāliş (Far.) Hile. (35b/6)

sikkīn (Ar.) Bıçak. (4a/11)

sille (Tr.) Tokat, elle vurmak. (20a/1, 33b/10)

simāṭ (Ar.) Sofra bezemek, süslemek, ziyafet. (9b/11,13)

sindān (Far.) Örs. (21a/3,6)

sindār (Far.) Örs. (21a/6)

sipārī (Far.) Biçilmiş ekin yeri .(33a/6)

sipās (Far.) Şükür, minnet. (2b/5,6, 17a/2)

sipeh-büd (Far.) Başkomutan, çeribaşı. (14a/11)

sipeh-dār (Far.) Başkomutan, çeribaşı. (14a/11)

sipehr (Far.) Gök. (34a/12,13)

siper (Far.) Kalkan. (25a/1)

siperġam (Far.) Fesleğen çeşitleri. (34a/10)

siperm (Far.) Fesleğen. (34a/14)

sīr (Far.) Tok. (35a/8)

sirişt (Far.) Mizaç, huy, tabiat. (27b/7)

sitān (Far.) Al. (7a/11)

sitān (Far.) Zaman zarfı. (15a/4)

sitān (Far.) Çalakoyun yatmak. (28a/11)

sitāre (Far.) Yıldız.(6b/13)

sitāyiş (Far.) Övmek. (17a/7)

sitebr (Far.) Yoğun, kalın, kavi. (18a/1)

siterven (Far.) Kısır. (16a/7)

sitī (Ar.) Kadın, hanım. (32b/7)

sitīz (Far.) Çekişme. (19a/11)

sitih (Far.) Çekişme. (19a/11)

siyeh (Far.) Kara. (9a/8)

siyeh-mū (Far.) Siyah saç. (16b/5)

şoḳranmaḳ (Tr.) Söylenmek, homurdanmak. (25b/4)

şovuġraḳ (Tr.) Çok soğuk, aşırı soğuk. (11b/12)

su (Tr.) Hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde, ab, mā. (5b/10,11, 12b/4)

sū (Far.) Taraf, yan. (30a/2, 8b/7,8, 10a/5)

şubaşı (Tr.) çeribaşı. (32b/2)

sū-besū (Far.) Her yana. (30a/2)

ṣubḥ (Ar.) Sabah. (5b/2)

sūᶜle (Ar.) Öksürük. (29b/4)

sūᵓi (Ar.) Kötülük, zarar verici, felaket. (29a/15)

sūfāl (Far.) Ok gezi. (17b/15)

sūfār (Far.) Ok gezi. (17b/14)

sufbe (Far.) Arık, zayıf, güçsüz. (37a/3)

sūg (Far.) Yas, musibet. (34b/14)

sūgdār (Far.) Yaslı, musibetli. (34b/14)

sūgvār (Far.) Yaslı, musibetli. (34b/14)

suẖan (Far.) Söz. (2b/12)

sūhān (Far.) Ege, törpü. (21a/8)

sūẖte (Far.) Ateş. (29b/7)

sūẖten (Far.) Yanmak. (11B/8, 29b/7)

sūk (Far.) Sıkıntı, felaket. (17b/4)

sumc (Far.) Yer altı yolu, tünel. (27b/1)

sūr (Far.) Şenlik, düğün. (17b/1)

ṣūret (Ar.) Şekil. (14a/6)

surfa (Far.) Öksürük. (29b/4)

surḥ (Far.) Kızıl balçık. (20b/1,2)

surẖāb (Far.) Ankut kuşu. (28b/11)

surūn (Far.) Sokum kuyruğu. (10a/6)

sūsmār (Far.) Kertenkele. (35a/5)

sūzandan (Far.) İğnelik. (17b/13)

sūzen (Far.) İğne. (17b/13)

süften (Far.) Delik delmek. (26a/1, 30b/8)

süẖan-çīn (Far.) Söz söyleyici, sözcü. (23a/5,6)

süẖan-dārem (Far.) Sözüm var. (7a/10)

süẖānem (Far.) Benim sözüm. (4b/11)

sükkar (Ar.) Şeker. (14b/15)

süm (Far.) Tırnak. (29b/1)

sünb (Far.) Tırnak. (29b/1)

süncid (Far.) İğde ağacı. (33a/13)

sünciden (Far.) İğde ağacı. (33a/13)

sünmek (Tr.) Esnekliğini yitirerek gevşemek. (25b/15)

süpüş (Far.) Bit. (28a/15)

süpüzīden (Far.) Takmak, dürtmek. (36b/12)

sürb (Far.) Kurşun. (33b/6)

sürᶜat (Far.) Hızlı. (15b/10)

sürḥ (Far.) Kırmızı. (9a/9)

sürẖīje (Far.) Kızamık. (14b/3)

sürre (Ar.) Göbek. (8a/10)

süst (Far.) Gevşek. (27a/5)

sütūh (Far.) Sarı arı, bir tür arı. (19a/11)

sütūn (Far.) Direk, sütun, kolon. (12b/12)

sütūr (Far.) Yılkı. (31a/2)

sütürden (Far.) Traş etmek. (16a/4,6)

sütürk (Far.) Cüssesi büyük olan, devasa. (9a/13)

sütürre (Far.) Ustura. (16a/4,6)

sütürven (Far.) Kısır. (16a/5,7)

süvār (Far.) Atlı. (25a/4)

Ş

şād (Far.) Mutlu, sevinçli. (3a/15)

şādī̄ (Far.) Mutluluk, sevinçlilik. (17a/14,15)

şādurvān (Far.) Şadırvan, genellikle cami avlularında bulunan, çevresindeki musluklardan ve ortasındaki fıskiyeden su akan, üzeri kubbeli veya açık havuz. (36b/14, 37a/1)

şaḫ (Far.) Dağ tepesi, zirve. (21a/8)

şāh-rāh (Far.) Yüksek yol. (37a/9)

şāḫ (Far.) Budak, dal. (31b/8)

şāh (Far.) Padişah. (8a/4, 18b/12, 21a/1)

şāhid (Ar.) Tanık. (28b/13)

şaḫsın (Ar.) Kişi, şahıs. (1a/10)

şaḳmaḳ (Tr.) Çakmak, şimşek çakması. (21a/15)

şāl (Far.) Aba. (6b/15, 31b/12)

şalvār (Far.) İç giysisi. (5a/6, 16a/15)

şām (Ar.) Akşam. (5b/3, 27a/7)

şāne (Far.) Tarak. (24a/8,10)

şarāb (Ar.) Mey, bâde, içilecek şey. (7b/3, 12a/13, 29a/7)

şārib (Ar.) Bıyık. (24a/10)

şast (Far.) Altmış, 60. (10b/11)

şāv (Far.) Egindi, törpü tozu. (33b/2)

şebᶜān (Ar.) Doymuş. (26b/6)

şebe (Far.) Sarı pirinç, kara boncuk. (35b/2)

şeb-nem (Far.) Çiy tanesi. (21a/12)

şeb-pere (Far.) Yarasa. (17a/12)

şecāᶜtlü (Ar.) Yiğitlik. (32b/1)

şecer (Ar.) Ağaç. (19b/14,15, 33a/10, 34b/3, 35a/4)

şaᶜr (Ar.) Kıl. (10a/9)

şeġal (Far.) Çakal. (31a/12)

şehlā (Far.) Alaca göz. (3b/4)

şehr (Ar.) Ay. (4b/3, 7a/9, 12a/12)

şehr (Far.) Kent, şehir, medine. (34b/5, 35a/8,10, 35b/5,9)

şehriyye (Ar.) Aylık, ulufe, maaş. (37b/6)

şeker-leb (Far.) Şeker dudaklı, sevgili. (26a/7)

şemem (Far.) Çarık. (16a/15)

şemmāme (Ar.) Güzel kokulu ve kavunu andıran bir tür bitki. (38a/9)

şems (Ar.) Güneş. (4a/15, 15b/1, 35b/9)

şend (Far.) Kuş burnu. (29b/9)

şenīd (Far.) Kuş burnu. (29b/9)

şerh (Ar.) Bir anlatım veya kitabı açıklama, yorumlama, açma, ayırma. (1a/1)

şerīf (Ar.) Kutsal, şerefli, soylu, temiz. (23a/3)

şerīk (Ar.) Ortak. (18b/9)

şerm (Far.) Utanmak. (34a/14)

şermīden (Far.) Utanmak. (34a/15)

şest (Far.) Balık ağı. (29b/14)

şeş (Far.) Altı, 60. (10a/14)

şetm (Ar.) Küfretmek. (17a/7)

şevher (Far.) Er, eş, koca. (8b/6)

şevī (Far.) Olasın. (13a/1, 13b/4)

şevke (Ar.) Diken. (31a/8)

şeyʾ (Ar.) Şey. (1a/8, 36b/12)

şeydā (Far.) Divane, aşık, mecnun, şaşkın, düşkün. (13b/2)

şīb (Far.) İniş. (9b/2)

şıbān (Far.) Çoban. (13a/8,11)

şīkāf (Far.) Yırtılmış, ayrılmış. (20a/3)

şīnāsi (Far.) Anlar isen. (10b/8)

şir (Far.) Süt. (12a/4,6, 14b/15)

şīr (Far.) Arslan. (23b/5)

şīrīn (Far.) Tatlı. (24a/5, 36a/9)

şīrin-lebüŋe (Far.) Tatlı dudak. (24a/5)

şibr (Ar.) Karış, el ile yapılan bir tür ölçü. (17b/12)

şigerf (Far.) Büyük, ulu, muhteşem. (20a/2)

şikem (Far.) Karın, batın. (8a/8,10)

şikeste (Far.) Sayrı, hasta. (29b/2)

şimāl (Ar.) Kuzey. (19a/6)

şimşīr (Far.) Kılıç. (7b/11)

şināgerden (Far.) Yüzmek. (30a/9)

şināvīden (Far.) Yüzmek. (30a/9)

şirāʿ (Ar.) Yelken. (28a/10)

şitā (Ar.) Kış. (12a/12)

şitābī (Far.) ivermek, acele. (20b/14)

şitābīden (Far.) Acele etmek. (26b/1)

şiyār (Far.) Nadas. (6b/1)

şuʿle (Ar.) ateş ışığı, ziya. (21a/15, 34a/4, 35b/12)

şud (Far.) Oldu. (20a/8)

şuden (Far.) Olmak. (26a/4)

şūḫ (Far.) Düzgün, hoş. (2b/15)

şūḫ (Far.) Zalim. (7a/13)

şūḫ (Far.) Kir, pas. (32b/13)

şükūh (Far.) Heybet. (30b/10)

şūre (Far.) Hayvan pazarı. (33b/7)

şūy (Far.) Er, zevc. (28a/2)

şüẖūlīden (Far.) Çağırmak, gürlemek. (36b/2)

şükr (Ar.) İyiliğe karşı gösterilen memnuniyet. (2b/5, 17a/2)

şükūfe (Far.) Bir tür çiçek. (7a/2)

şüküh (Far.) Heybet. (30b/10)

şülle (Far.) Kadın üreme organı, ferc. (37b/3)

şüş (Far.) Akciğer. (10a/4)

şütür (Far.) Deve. (22b/9)

şütür-bān (Far.) Deveci. (22b/10)

T/Ṭ

tāb (Far.) 1.Sıcaklık, 2.Işık, şule, 3.Kızmak, 4. Büklüm büklüm. (34a/3,5,6,7)

ṭabᶜ (Ar.) Tabiat, yaradılış, huy. (9b/9, 35b/6)

tābe (Far.) Tava, tencere. (7b/10)

ṭaber-ẖūn (Far.) Kızıl söğüt ağacı, pirebolu. (32a/9)

ṭaberi (Far.) Kızıl söğüt ağacı, pirebolu. (32a/9)

tābīdan (Far.) Şimşek çakmak. (21a/15)

ṭabīden (Far.) Sallanmak, titremek. (111a/15)

tāb-istān (Far.) Sıcaklık zamanı. (15a/2)

tābuŋ (Far.) Alev. (34a/4)

tāc (Ar.) Hükümdar başlığı. (20a/6)

taᶜadud (Ar.) Saymak. (10b/5)

taᶜal (Ar.) Gel. (5a/4)

ṭaᶜam (Ar.) Yemek. (9b/14, 25b/13, 26b/6)

ṭāᶜife (Ar.) Tayfa. (38a/6)

ṭaᶜne (Ar.) Batırmak, incitmek, yermek. (37a/1)

taᶜyīni (Ar.) Yayin, atama. (34b/7)

tādek (Far.) Tepe. (29a/1)

tāften (Far.) Bükmek. (11a/7)

taġannī (Ar.) Beste. (25b/11)

taẖgilūn (Far.) Çetin ceviz. (32a/11)

taḥsīn (Ar.) Beğeni, güzel. (25b/9, 37b/12)

tāk (Far.) Asma salkımı. (19b/12,13)

taḳṭīᶜ (Ar.) Parçalamak, bölmek. (3a/12)

taḳyīd (Ar.) Bağlı kalma, kısıtlama, kayıtlama. (1a/11)

ṭalᶜa (Ar.) Çıkmak, doğmak. (8a/5, 9b/6)

ṭaleb (Ar.) Bir kimseden bir şeyi yapmasını veya yapmamasını isteme, talep etme, istem, istek. (35a/7)

ṭamaᶜ (Ar.) Hırs. (18b/5)

ṭamu (Soğd.) Cehennem. (27a/11,13)

ṭanbūr (Ar.) Uzun saplı telli çalgı. (4b/8)

ṭang (Far.) Yüksek ses, avaz. (36a/7)

ṭanṭana (Ar.) Görkem, gürültü patırtı, gereksiz boş söz. (37a/11)

tār (Far.) İplik. (13b/15)

tārek (Far.) Tepe. (28b/14,15, 29a/1)

ṭarīḳ (Ar.) Yol. (27b/15)

ṭaru (Tr.) Darı. (5b/9, 16b/13, 32a/6)

taṣdīḳ (Ar.) İnanmak. (26a/6)

tāsiᶜ (Ar.) Dukuzuncu. (10b/10, 19b/9)

tāş (Far.) Çivit taşı. (29a/2)

ṭaşt (Far.) Leğen. (17a/8)

taṭbīḳ (Ar.) Uygulama. (1a/11)

ṭavīl (Ar.) Uzun. (18a/3, 25a/10, 27b/7)

ṭayarān (Ar.) Uçmak. (27a/12)

ṭīyn (Ar.) Kil, çamur, balçık. (34a/2)

ṭayrınmaḳ (Tr.) Sürçmek. (27b/2)

ṭayy (Ar.) Dürmek, sarmak. (27a/9)

ṭayyib (Ar.) İyi, hoş, güzel. (3a/13)

tāzane (Far.) Kamçı. (18a/10)

tāze (Ar.) Taze, körpe, genç. (7a/6, 12b/1, 15a/7, 24b/14, 33a/9)

tāzīce (Far.) Kir. (32b/13)

tāziyāne (Far.) Kamçı. (18a/10)

te (Far.) Gizli iş. (8a/4, 37b/15)

teb (Far.) Sıtma, hararet. (32b/15)

tebār (Far.) Kabile, soy, nesil. (5a/12)

tebdil (Ar.) Değiştirmek. (7b/9, 26b/15)

teber (Far.) Balta, keser. (25a/1)

tebessüm (Ar.) Gülümsemek. (18b/13, 30a/12)

tebīre (Far.) Davul, zurna, kös. (28a/8)

tebūrāk (Far.) Sapan. (36a/11)

teᶜel (Ar.) Gel. (10b/7)

tecri (Ar.) Akar. (1a/3)

tecribe (Ar.) Deneyim. (10b/6)

tedaḥruc (Ar.) Yuvarlanmak. (26b/3)

tedarigi (Tr.) raştırıp bulma, tedarik etme, sağlama, elde etme. (33b/14)

tef (Far.) Alev. (11b/7)

tefsīridir (Ar.) Yorumlama. (2b/15)

tefş (Far.) Isı, sıcaklık. (35b/1

teġavvuṭ (Ar.) Büyük abdest bozma, defihacet, dışkı. (10a/12)

tegerg (Far.) Dolu yağışı. (13a/7,9)

tekī (Far.) Hatun, avrat. (36b/8)

tehī (Far.) Boş. (37b/14,15, 38a/2, 24b/5)

teḳārüb (Ar.) Yakınlaşma. (6b/10, 26a/8)

tekellüm (Ar.) Demek, söylemek. (30b/8)

tele (Far.) Örme torba. (12a/5,9)

telh (Far.) Acı. (30a/15)

telīse (Far.) Heybe. (27a/15)

telle (Far.) Fak, tuzak. (5b/2)

temmet (Ar.) Bitti, tamamlandı. (38a/10,11)

temūz (Far.) Temmuz. (35b/1)

tendīse (Far.) Oyuk, korkuluk. (32b/9)

teng (Far.) Eyer, dar yer. (16b/13)

tenhā (Far.) Yalnız. (3a/2)

ten-zen (Far.) Sessiz ol. (27a/2)

ter (Far.) Yaş, rutubetli. (6a/13, 8b/5, 26a/4,7)

terbiye (Ar.) Eğitim. (22b/14)

tereşşuḫ (Ar.) Sızmak, suyun sızması. (30a/10)

terkiş (Tr.) Ok ve yay kılıfı. (25a/2)

terrencīden (Far.) Ezilmek, kasılmak, sıkmak. (36b/10)

tertīb (Ar.) Düzenleme. (23a/12)

teṯāʾüb (Ar.) Esnemek. (35a/13)

teşdīd (Ar.) Vurgulama, bağlama, kuvvetlendirme. (22a/13)

teşne-est (Far.) Susamıştır. (25a/8)

teynūs (Far.) Tahıl yığını. (35a/14)

tī (Far.) Boş .(37b/14)

tīġ (Far.) Keskin. (7b/12)

tīhū (Far.) Çil kuşu. (30a/7)

tīr (Far.) Ok. (4a/14)

tīre (Far.) Bulanık, karanlık. (23a/11, 24a/6)

tīre-māh (Far.) Sonbahar ayı. (37a/8)

ṭīre (Far.) Kızgınlık, öfke. (28a/8)

tīşe (Far.) Keser. (21a/7)

ṭıynaḳ (Tr.) Tırnak. (29b/1)

tīzī (Far.) Acele, tez. (8a/14)

tibn (Ar.) Saman. (28a/1)

tirābīden (Far.) Sızmak, suyun sızması. (30a/10)

tirāvīden (Far.) Sızmak, suyun sızması. (30a/9)

tu (Far.) Sen. (5b/12, 15b/15, 16b/2, 27a/4)

tū (Far.) Süt kaymağı. (12a/4,6)

tūde (Far.) Tepe, toprak yığını. (29a/12)

tuffāḥ (Ar.) Elma. (17a/10)

tuġulġa (Tr.) Demir takkiye. (32a/15)

tūlīden (Far.) Kükremek. (36b/4)

tu-rā (Far.) Sana. (19b/7)

turāb (Ar.) Toprak. (23a/12)

turşī (Far.) Ekşi. (30a/15)

tūşe (Far.) Yolluk. (23b/15)

tūzīden (Far.) Kazanmak. (36b/3,11)

tūzīm (Far.) Döşeyelim. (36b/1)

tüfū (Far.) Tükürmek. (38a/3)

tünd (Far.) Katı, yavuz. (34b/9)

Türkī (Tr. Türk + Ar. -ī) Türkle ilgili, Türkçe. (4b/10,11, 10a/3)

Türk-tāz (Far.) Hızlı koşmak, seri°. (18a/10)

tüvāŋā (Far.) Kuvvetli, güçlü. (14a/14)

U

u Vāv, Arap alfabesinin yirmi yedinci Türk alfabesinin yirmi beşinci harfi. Bulunduğu yere göre; ve, ile, ise, iken, birlikte, de gibi anlamlara gelir.

uca (Tr.) Kuyruk sokumu kemiği. (10a/6)

ucuz (Tr.) Fiyatı yüksek olmayan, pahāsı az, düşük fiyatlı. (22b/3)

uç (Tr.) Genellikle uzun bir nesnenin incelerek biten son ve sivri noktası. (19a/14, 19b/4)

uçmaġ (Tr.) Cennet. (27a/10)

uçmaḳ (Tr.) Havada yol almak. (27a/10,12)

uçuk (Tr.) Uçmuş, soluk. (26b/8)

uġrı (Tr.) Uğru, hırsız. (30b/7)

uġrı (Tr.) Yol, saman yolu "saman uğrusu." (30b/7)

uẖt (Ar.) Kızkardeş. (14a/8, 20b/4)

ulaşdırmaḳ (Tr.) Ulaştırmak, ulaşmasını sağlamak. (11b/3)

ulaşmaḳ (Tr.) Ulaşmak, varmak. (32b/6)

ulu (Tr.) Yüce. (3b/8, 12a/10,11, 14a/12, 31b/5, 34a/1, 34b/2,13, 37a/9, 37b/8)

ulūfe (Tr.) Osmanlılarda kapıkulu askerlerine, saray ve devlet kuruluşlarındaki bazı görevlilere üç ayda bir verilen ücret. (12b/2)

umm (Ar.) Ana. (29b/4, 28a/2)

unẓur (Ar.) Bak. (18a/6)

ur (Tr.) Hücrelerin aşırı çoğalmasıyla insan, hayvan veya bitki dokularında oluşan ve büyüme eğilimi gösteren yumru, tümör, neoplazma, çingene ahtapotu, vejetasyon. (29a/3)

urġan (Tr.) Urgan. Pamuk, keten, kenevir gibi bitki elyâfından yapılan ince halat. (16a/14)

urmaḳ (Tr.) Vurmak, laf atmak, laf vurmak. (15b/13)

uş (Tr.) Akıl. (26a/10, 4a/6)

uştura (Tr.) Tıraş için kullanılan, açılır kapanır, çok keskin bıçak, yülgü. (16a/4,6)

uṣūl (Ar.) Usul, bir amaca ulaşmak için izlenen düzenli yol, yöntem, tarz. (6b/10)

uşaḳ (Tr.) Çocuk. (37b/4)

utanmak (Tr.) Onursuz sayılacak veya gülünç olacak bir duruma düşmekten üzüntü duymak, mahçup olmak. (16a/2)

uvaḳ (Tr.) Ufak, ufak tefek, küçük, parça. (35b/3)

uya (Tr.) Sersem, ebleh, uysal, tembel. (13b/2)

uyanıḳ (Tr.) Uyumamış, bidar. (34b/12)

uyḫu (Tr.) Uyku. (28a/14)

uyluk (Tr.) Kalçadan dize kadar olan bacak bölümü. (10a/6)

uyuz (Tr.) Uyuz böceğinin, üst derinin altına girerek yaptığı kaşındırıcı, bulaşıcı bir deri hastalığı. (14b/6)

uzanmaḳ (Tr.) Boylu boyunca yatmak. (25b/5)

uzun (Tr.) İki ucu arasında fazla uzaklık olan. (18a/3)

Ü

ü Vāv, Arap alfabesinin yirmi yedinci Türk alfabesinin yirmi altıncı harfi. Bulunduğu yere göre; ve, ile, ise, iken, birlikte, de gibi anlamlara gelir.

ücret (Ar.) İş gücünün karşılığı olan para veya mal. (24b/11)

üç (Tr.) İkiden sonra gelen sayını adı. (10a/13, 20a/5)

üf (Tr.) Hayıflanma ifade eder. (30b/9)

üfürmek (Tr.) Üflemek. (11a/15)

ügeyik (Tr.) Üveyik, güvercinlerde, korularda yaşayan, eti için avlanan, boz renkli bir kuş. (12b/8)

ügi (Tr.) Baykuş, puhu kuşu. (12b/7)

ügrenmesi (Tr.) Kükremek, aslan kükremesi. (25b/15, 36a/4)

ürkmek (Tr.) Bir şeyden korkup sıçramak.

ürkmek (Tr.) İki nesnenin titreyip, hareketlenip birbirine karışması. (26b/11)

ürkütmek (Tr.) Ürküntü vermek. (11b/2, 36a/13)

ürmek (Tr.) Kükremek, ulumak. (11b/7)

ürpermek (Tr.) Korkmak. (11b/1)

üst (Tr.) Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, üzeri. (7b/13)

üstüḫvān (Far.) Kemik. (12a/15)

üstüvār (Far.) Kuvvetli, dayanıklı, emniyet veren. (34b/12)

üştülüm (Far.) Kavga, gürültü. (29a/15)

üştür (Far.) Deve. (4b/4)

üşümüş (Tr.) Isı yokluğundan, azlığından veya ısı kaybından etkilenmek, soğuğun etkisini duymak. Üşümüş olan. (24b/8)

ütme (Tr.) Ateşte kızartılmış taze buğday veya mısır. (18b/6)

üyaz (Tr.) Üvez, sivrisineğe benzer bir böcek. (17b/7,9)

üzerinde (Tr.) Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, üst. (2b/9, 6a/6,9, 7a/3,7a/3,18a/11, 22b/7, 28a/12, 31b/4, 36a/4)

üzerlik (Tr.) Sedef otugillerden, yaprakları almaşık, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi amaçlı, tütsü olarak kullanılan bir bitki. (29b/9)

üẕn (Ar.) Kulak (4a/4)

üzülmek (Tr.) Üzme işine konu olmak. (15b/5)

üzüm (Tr.) Asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkımm durumunda bulunan meyvesi. (17a/9, 19b/12,13, 23b/3, 24a/1, 28a/13, 30b/1)

V

vacibü'ül-vucūh (Ar.) Yaratıcı, varlık sahibi. (3b/11)

vāfir (Ar.) Bir bahir türüdür. (18b/4)

vāhile (Far.) Nū Peygamnber'in eşinin adı. (37a/6)

vaẖş (Far.) Belh'te bir şehrin adı. (35b/9)

vaḳār (Ar.) Ağırbaşlılık. (13a/4)

vaḳt (Ar.) Zaman. (1a/9, 5b/4, 8a/2)

vālā-zene (Far.) Kağıt mühresi. (29b/6)

vālid (Ar.) Ata. (20b/5)

vālide (Ar.) Ana. (28a/2)

vām (Far.) Borç. (7b/13)

vāmet güzār (Far.) Borcun öde. (8b/10)

vārdan (Far.) Ev araç gereçleri. (30b/3)

vārān (Far.) Dirsek. (17b/11)

vārin (Far.) Dirsek. (17b/11)

vārinç (Far.) Dirsek. (17b/11)

vāriyīn (Far.) Dirsek. (17b/11)

vasi^{c} (Ar.) Geniş. (31a/11)

vaṣl (Ar.) Ermek, varmak, yetişmek. (11a/9)

vaż^{c} (Ar.) Koymak. (25b/7)

vaẓīfe (Ar.) Ulufe, aylık. (37b/6)

ve (Ar.) Bağlaçtır. İki kelime veya iki cümle arasına girerek aralarında bir bağ olduğunu anlatan söz. (37b/6)

veca^{c} (Ar.) Ağrı. (30b/6)

vech (Ar.) Yüz, sima. (4a/1)

vidā^{c} (Ar.) Ayrılırken birbirine selam ve esenlik dileme. (34b/10)

velāyet (Ar.) İl. (19b/1)

velī (Tr.) Ama, fakat. (3a/2)

velīme (Ar.) Düğün. (17b/1, 29a/5)

venīje (Far.) Günlük, kengel sakızı, "hoş kokulu". (29b/9)

verne (Far.) Yoksa. (10b/8)

vervāre (Far.) Balkon. (22a/2)

vesaẖ (Ar.) Kir. (32b/14)

vesīle (Ar.) Sebep. (30a/14, 5a/8)

vey (Far.) O. (27b/5)

vezaġ (Far.) Kurbağa. (5a/8,9)

vezīr (Ar.) Paşa, yüksek rütbeli. (37b/14)

vezni (Ar.) Ölçü. (16b/8, 23b/15, 27b/11)

vīje (Far.) Arı, pak, temiz. (24b/13)

visāde (Ar.) Yastık. (25b/6)vu

vucūd (Ar.) Varlık. (32b/5)

Y

yaba (Tr.) Harman savurmakta kullanılan, çatal biçiminde, tahtadan tarım aracı. (13a/13)

yaʿnī̱ (Ar.) Demek oluyor ki, sözün kısası. (20a/1,2,3)

yād (Far.) Ezber. (4b/11, 5a/13, 29a/7)

yāfe (Far.) Boş konuşan, dalga geçen. (37b/9)

yāften (Far.) Bulmak. (30b/7)

yaẖ (Far.) Buz. (11b/13, 13a/9)

yaẖc (Far.) Kaygan yer. (27b/2)

yaẖçe (Far.) Dolu yağışı, buz tanesi. (13a/7,9)

yāẖōd (Far.) Ya da, veya. (33a/3)

yāl (Far.) Boy, boyun, gerdān. (33a/10)

yaldanmaḳ (Tr.) Birine hoş görünmek için omursuzca davranmak, dalkavukluk etmek, tabasbus etmek. (25a/15)

yalgın (Tr.) Serap. (11b/8)

yaltaḳlanmaḳ (Tr.) Birine hoş görünmek için onursuzca davranmak, dalkavukluk etmek, tabasbus etmek. (25a/15)

yāre (Far.) Rüşvet. (37a/15)

yār (Far.) Sevgili. (27a/6)

yaşdanmaḳ (Tr.) Yaslanmak. (25b/8)

yāve-gū (Far.) Söyleyici. (37b/10)

yavlaḳ (Tr.) Yaylak, yayla evi. (12b/11)

yāy (Far.) Yaz. (15a/4)

yāy-sitan (Far.) Yaz vakti. (15a/5)

yūbnī̱ (Ar.) Kurmak, inşa etmek, bina etmek. (1a/8)

yeci (Ar.) Gelir, karşılar, manasındadır. (1a/5)

yed (Ar.) El. (4a/3)

yefteḥ (Ar.) Açar. (3b/9)

yegin (Tr.) Zafer, galibiyet. (14b/7, 24b/6)

yek (Far.) Bir, 1. (10a/12)

yekmāz (Far.) Kurbağa. (5a/9)

yeksān (Far.) Düz, eşit. (21a/3,4)

yekvī̱je (Far.) Karış, el ile yapılan ölçüm. (24b/13)

Yezdān (Far.) İran'ın eski dini olan Zerdüşlük'te iyilik tanrısı. (3b/7,10)

yiŋ-bun (Far.) Dip, taban. (34a/11)

yiŋ-bunvī̱n (Far.) Dip, taban. (34a/12)

yorucı (Tr.) Pezevenk kadın, dellale. (32b/9)

yoş (Far.) Üşümek, donmak. (24b/8)

yūhe (Far.) Doğan, bir tür yırtıcı kuş. (17a/11)

yūve (Far.) Doğan, bir tür yırtıcı kuş. (17a/12)

Z/Ż/Ẓ/Ẕ

żaᶜif (Ar.) Hayvan için kullanılır. Arık, cılız, etsiz, çelimsiz, zayıf. (30a/15).

żaᶜif (Ar.) Zayıf, güçsüz insan. (7a/4)

zaᶜrūr (Ar.) Alıç, dağlarda yetişen bir meyvedir. (33a/8)

żebbe (Ar.) Asıl köpek balıklarıyla vatozlar arasında geçit sayılabilecek balıkları kapsayan kemikli balıklar familyası. (35a/6)

ẓabī (Ar.) Geyik, ceylan, antilop, ahu, karaca. (26b/4)

żabīᶜ (Ar.) Sırtlan, yeleli kurt. (23b/6)

żābṭa (Ar.) Alfabetik sıralamalar için kullanılan, kenarında bütün harflerin yer aldığı not defteri. Katalog. (34a/7)

zāc (Ar.) Kara büyü. (20a/7,8)

zāc (Ar.) Lohusa kadın. (31a/13)

zād (Far.) Sonuna geldiği kelimelere "doğma, doğmuş" anlamı katarak Farsça usūlüyle birleşik sıfatlar yapar. Doğmak, doğurmak gibi. (21b/2)

zāden (Far.) Doğmuş olan kimse, çocuk, yavru. (31b/10)

ẓafer (Ar.) Yegin, uğurlu, hayırlı, kutlu. (14b/7)

zāġ (Far.) Karga.(19b/4)

zaġang (Far.) Içkırık. (31a/3)

żaḥike (Ar.) Tebessüm. (30b/12)

zaḥmet (Ar.) Güçlük, zorluk. (31b/11)

ẓahr (Ar.) Arka, sırt, ard. (8b/11, 22a/7)

ẕaḫre (Ar.) Bir ihtiyaç sırasında o ihtiyacı karşılamak için saklanılan nesne, gıda vb. şeylerin tümüdür. (33b/6)

zāʾid (Ar.) Fazla, çoğaltan, arttıran. (21a/1)

zāʾide (Ar.) Artan, artmış olan. (18a/5,11,14, 18b/13, 21b/8,10, 25b/6)

zāk (Ar.) Kara büyü. (20a/7)

zāl (Far.) Yaşlı, kocamış. Şehnāme kahramanı Rüstem'in babasının ismi. (7a/7)

zalaḳ (Ar.) Kaymak, sürçmek. (27b/2)

ẓālim (Ar.) Acımasız ve haksız davranan, zulmeden. (7a/13)

zemān (Ar.) Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit. (8a/2, 12a/11, 15a/4,6, 37b/9)

żamīr (Ar.) Kişi, dönüşlülük, gösterme, soru ve belirsizlik kavramları vererek varlıkların yerlerini tutan söz, adıl. (11a/3, 15b/12, 27b/5)

ẓann (Ar.) Sanmak, sanı. (11a/12)

zānū (Far.) Diz, Ar. rükbe. (29a/4)

zār zār (Far.) Ağlamek, inlemek, dert ile feryat figan ağlamak. (30b/3)

żaraba (Ar.) Seyehata çıkmak, sefer etmek. (37a/10)

zāre (Far.) Ağlamek, inlemek, dert ile feryat figan ağlamak. (30b/4)

ẓarf (Ar.) Belli bir süre, belli bir süre içinde, zaman. (15a/6)

zarrāᶜ (Ar.) Ekinci, tahıl yetştşrşp satan kimse. (6b/1)

ẕat (Ar.) Kişi, bir kimse. (3b/9)

zaviyye (Ar.) Köşe, açı (32a/7)

zāniye (Ar.) Zina eden kadın, zina. (28a/6)

zeb (Far.) Kolay, olmak. (34a/2)

zebān (Far.) Dil, lisân. (12a/5,10)

zeber (Far.) Yukarı. (8b/10)

zebūn (Far.) Sufbe, güçsüz, zayıf, aciz. (37a/3, 37a/1)

zerūden (Far.) Pasını açmak, parlatmak. (11a/6)

zefān (Far.) Dil, lisân. (12a/5)

zeft (Far.) Şişman, yoğun. (23a/9)

zaġan (Far.) Çaylak. (6b/11,12)

zehīden (Far.) Suyun sızıp dışarı çıkması. (37a/10)

zehre (Far.) Yürekte olur, mecal, öd. (12b/3)

ẕeḳan (Ar.) İki çenenin birleştiği yer, çene. (8a/12)

zele (Far.) Sülük, tahta biti, güve, zelū. (31b/14)

zelū (Far.) Sülük, tahta biti, güve, zele. (31b/14)

zem (Ar.) Avurd, yanağın ağız boşluğu hizasına gelen kısmı. (28b/5)

zemīn (Far.) Yer, zemin. (4a/15, 11a/1,3, 33b/7)

zemīn-rā (Far.) Yeri kazmak, kazan "-ra, zamiri meful". (11a/1)

zemistān (Far.) Kış, kış mevsimi. (15a/3)

zen (Far.) Kadın, güzel kadın. (8b/6, 28a/1)

-zen (Far.) "Vurucu, vuran, çalan, ateş açan" manalarına gelen birleşik kelimeler meydana getirir.

zenaḥ (Far.) Çene, iki çenenin birleştiği yer. (8a/11)

zenaḥ-dan (Far.) Çene, iki çenenin birleştiği yer. (8a/9)

zenber (Far.) Tekne, sedye. (32b/12)

zenbūr (Far.) Bal arısı, nahl. (7a/1, 19a/10)

zenbüd (Far.) Tekne, çamur teknesi. (32b/12)

zencef (Far.) Etek pervazı, saçak, kiriş, elbiseye kenar olarak dikilen kürk. (4a/14)

zenende (Far.) Vurucu, vuran. (15b/13)

zen-māder (Far.) Kadının annesi, kızın annesi. (28a/2)

zen-peder (Far.) Kayın baba, kayın ata. (28a/4)

zer (Far.) Altın. (23b/13)

zerd (Far.) Sarı renk, altın sarısı. (9a/7)

zerdeçöp (Far.) Sarı renk, altın sarısı. (33a/2)

zerd-fām (Far.) Sarışın, sarıya benzeyen renk. (34b/1)

zerdüşt (Far.) İbrahim as. milletinden bir hekimin ismidir. (34a/8)

zer-ger (Far.) Kuyumcu. (13b/8, 10)

zerīr (Far.) Sarılık, zerdeçal. (33a/2)

zerrīn (Far.) Altından yapılmış, altın gibi. (23b/13,14)

zerzūr (Ar.) Sığırcık kuşu. (30a/8)

zevc (Ar.) Eşlerden erkek olan, er, koca. (28a/2)

zevḳ (Ar.) Tatmak, bir şeyin tadına bakmak. (25b/12)

zevle (Tr.) Öküzün boyunduruktan çıkmaması için boyunduruğa geçirilen eğri değnekler. (13a/14)

zevraḳ (Far.) Gemi, küçük gemi, sandal, kayık, kadeh, pürme. (9a/15, 9b/1)

żeyf (Ar.) Misafir, konuk. (21b/15, 22a/1)

żıḥk (Ar.) Gülmek, gülüş. (15b/7)

ẓıll (Ar.) Gölge. (15a/5)

zındıḳ (Ar.) Tanrı'ya ve ahirete inanmayan. (35b/11)

zībā (Far.) Süslü, yakışıklı, güzel. (23a/15)

zībaḳ (Far.) Cıva. (28b/10)

zībān (Far.) Süslü, yakışıklı, güzel. (23a/15)

zi-bārān (Far.) Yağmurdan. " Farsçada *zi*-eki, Türkçe *-den* ekine mukabildir." (26a/4)

zift (Ar.) Kara sakız, katrandan çıkarılan az sıcakta eriyen katı, siyah, parlak ve kolay kırılan madde. (23a/10)

zih (Far.) Sonuna geldiği kelimelere "doğma, doğmuş" anlamı katarak Farsça usūlüyle birleşik sıfatlar yapar. Doğmak, doğurmak, döl gibi. (21b/2)

zi-heme (Far.) Kamu-dan, bütünün-den, hepsin-den. (13b/4)

zihī (Far.) Güzel, hoş. (37b/12)

zim (Far.) Soğuk. (15a/5)

zīn (Far.) At eyeri. (7b/8)

zinde (Far.) Diri, canlı. (20b/8)

zīnet (Ar.) Süs, bezek. (13b/12, 15a/11, 37a/2)

zinūyīden (Far.) Sinildemek, kişnemek ve it uluması. (30a/11)

zīr (Far.) Alt, aşağı. (8b/10, 33b/7)

zirāᶜ (Ar.) Bilek, dirsekten parmaklara kadar olan kısım. (13b/15)

zirāᶜat (Ar.) Ekip biçmek, ekin işleri. (27a/14)

zīre (Far.) Kimyon. (24b/7)

zişt (Far.) Çirkin, bozulmaya başlamış nesne. (23a/15, 27b/3, 36a/1)

zīver (Far.) Altın, mücevher ve inci ile süslenmek, bezenmek. (13b/12)

ziyāde (Ar.) Artan, fazla olan, çok olan. (3a/4, 18b/1, 29a/7,14, 30a/10, 31a/15, 37b/11)

ziyādelik (Ar.) Artmış olan, çok fazla olan, çok olan. (37a/2)

żiyā (Ar.) Işık, aydınlık. (11b/15, 34a/4,5)

zor (Tr.) Sıkıntı veya güçlükle yapılan. (36a/8)

ẕubāb (Ar.) Sinek. (17b/9)

zūd (Far.) Çabuk, acele, tez. (4a/9)

zuḫal (Ar.) Satürn gezegeni. (14a/13)

zünub (Ar.) Günah veya hata kelimesinin çokluk halidir; günahlar. (10a/10)

zūr (Far.) Güç ve kuvvet. (23b/8)

zurna (Far.) Ağaçtan yapılan, iki karış boyunda, ağız bölümü yayvan, keskin bir ses çıkaran ve çoğu zaman davulla veya dümbelekle birlikte çalınan nefesli çalgı. (28a/8)

züft (Far.) Aç gözlü, cimri, varyemez. (23a/10)

zülek (Far.) Ateş közü. (20b/8)

zülf (Far.) Yüzün iki yanından sarkan saç lülesi. (13b/6, 34a/6

SONUÇ

Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede tarafından kaleme alınan Tuhfe-i Şâhidî, XVI. yüzyıl Klâsik Şerh Edebiyatı'nın önemli örneklerinden biridir. *Tuhfe-i Şâhidî'*yi daha iyi anlama açısından şerhlerin önemi, Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebî'nin şerh ettiği *el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme* eseriyle daha iyi anlaşılacaktır. *el-Kitāb-ı Şerh-i Şāhidnāme* nüshası şerh anlayışını tanımakta önemli ipuçları elde etmemizi sağlamıştır.

Nüshada, dönemin şârihlerinin şerh yazma amaçları hakkında bazı ipuçları bulunmaktadır. Şârihin bu eseri meydana getirmedeki sebeplerinden biri, medresede Farsça öğrenen sıbyanlar için kaynak bir esere ihtiyaç duyulmasıdır. Dönemin medreselerinde Farsça öğretim kaynaklarının başında Farsça edebî metinleri gelmektedir. Şârih Ahmed Efendi, *Tuhfe-i Şâhidî* metnini Farsça öğrenen talebe ve sıbyanlara yardımcı olmak niyetiyle kaleme alması, bizdeki şerh faaliyetlerinin sebepleri arasında anlaşılması güç bir metni anlaşılır biçime getirmek için farklı yönleriyle ortaya koyma anlayışının da olduğunu göstermektedir.

Ele alınan metnin söz varlığı, gramer özellikleri, edebî bilgiler bakımından değerlendirilmesi ve transkripsiyonlu Latin alfabesine aktarılması çalışmanın muhtevasını oluşturan başlıca hususlardır. Bu hususlar incelendiğinde klâsik şerhlerin muhtevası hakkında birtakım sonuçlar elde edilebilir. Buna göre incelenen Farsça veya Arapça eser sadece anlam açısından değerlendirilmez. Şerh edilen metnin genel dil hususiyetlerinin yanında gramer özellikleri de ön plândadır. İmlâ incelemeleri, fonetik ve morfolojik özellikleri, yabancı kelimelerin hususiyeti ve yapı özellikleri şerhin sıhhati bakımından göz önünde bulundurulan hususlardandır. Buradan yola çıkarak, mana verme ve edebî sanatları göstermeye dayalı bulunduğumuz dönem metin şerhi çalışmalarında, incelemeye alınan metnin gramer özelliklerini de dikkate almanın bir gelenek olarak devam etmesi gerektiği sonucuna varmak mümkündür. Zira incelemeye alınan metnin dil hususlarına inmemek, ona atfedilen mananın da yanlış değerlendirmeler sonucunda eksik ve yetersiz olması sonucunu doğuracaktır.

el-Kitāb-ı Şerh-i Şāhidnāme içerisinde günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmayan pek çok kelime ve ifade bulunması, bu gibi metinlerin, Türkçenin tarihî gelişiminde yer almış fakat günümüze kadar süregelmeyen kelimelerin bilim sahasına çıkarmada yardımcı olacağının büyük kanıtıdır. Zira XV. yüzyıldan önce tedavülde olan fakat günümüze ulaşamayan pek çok kelime, bu tür şerh metinlerinin varakları arasında geçmektedir. Farsça ve Arapça kelimelerin manaları verilirken Türkçe karşılıklarının söylenmesi, aynı dönemde yaşam süren bir şârih tarafından anlamlandırılması Türk edebiyatı ve şiiri araştırmalarına çok önemli katkılarda bulunacak türdendir.

Tezimizi hazırlarken oluşturduğumuz şablon ile Eski Oğuz Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dil ve edebiyat araştırmalarına yardımcı olmak amaçlanmıştır. Özellikle metnin içerdiği dil hususları çerçevesinde "gramer ve söz varlığı" kısmı Klasik Türk Edebiyatı ve filoloji araştırmacılarının oldukça işine yarayacak bir bölümdür. Bu çalışmalar ışığında, yazma eserler kütüphanelerinde çok fazla olan şerh metinlerinin incelenmesini kolaylaştırmakla birlikte, bu metinlerdeki muhtevanın ilgililerine tam bir şekilde sunulmasını da sağlayacaktır.

Sözün özü, aynı kültürden beslenen Eski Oğuz Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi birbiriyle bağlantılı olarak incelenebilecek, böylelikle tarihin karanlık sayfalarında kalmış birçok kültürel ayrıntıya ışık tutularak gelecek nesillerle buluşturulabilecektir.

KAYNAKÇA

Akçay, Y. (2010), *Osmanlı Dönemi Sözlükçülüğü ve Krahisarî'nin Şâmilü'l-Luga İsimli Sözlüğü Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora tezi istanbul.

Alıcı Mehmet. "Yezdân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA),* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, S, 512-513.

Atalay, B. (2006). *Divanü Lûgat-it Türk (Dizin),* Cilt. IV. TDK Yayınları, Ankara.

Atmaca, E. (2016). *Eski Oğuz Türkçesinden Günümüz Türkiye Türkçesine Söz Varlığı ve Anlam Olayları,* Palet Yayınları, Konya.

Atmaca, E. (2016). *Litvanya Tatar Türklerine Ait İlm-i Hal Kitabı, (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlükler -Tıpkıbasım),* Palet Yayınları, Konya.

Atmaca, E. (2017). *Litvanya Tatar Türklerine Ait Duâ Kitabı, (Giriş-İnceleme-Metin- Sözlükler -Tıpkıbasım),* Palet Yayınları, Konya.

Atmaca, E. (2020). *Harimi Şehzade Korkud Divânı (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım),* Palet Yayınları, Konya.

Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumları Yayınları, Ankara.

Buran, A. ve Alkaya, E. (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 1*, Eskişehir.

Caferoğlu, A. (1929). *Türkçede Daş Lâhikası*, İktisat Matbaası, İstanbul.

Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul, c. 2, s. 19.

Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish,* Oxford University Press, London.

Çıpan, M. (2010). *Şâhidî*, DİA, (İstanbul İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi), c.XXXVIII, S.273-274.

Demir, N. ve Yılmaz E. (2006). *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.

Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi c. 43.

Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü,* TDK Yayınları, Ankara.

Duman, M. (1995). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, TDK Yayınları, Ankara, 174-175.

Ekinci, H. (2017). *Bosnalı Atfî Ahmed Efendi'nin Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî'si (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman, 1.

Ercilasun, A.B. (2004). *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* Akçağ Yayınları, Ankara.

Erdem, M. D. (2005). *Osmanlı Dönemi Manzum Çocuk Sözlükleri ve Bir Lügat-ı Sıbyan Yazması,* Hece Aylık Edebiyat Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, Yıl 9, S. 104-105, Ağustos-Eylül, s. 178-189.

Erdem, M. (2009). *Modern Oğuz Türkçesi Söz Varlığı,* Grafiker Yayınları, Ankara.

Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi,* Bayrak Basım, İstanbul.

F. Sema Barutçu Özönder, "Eski Türklerde Dil ve Edebiyat", *Türkler*, C.III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 481-501.

Gabain, A.V. (2003). *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), TDK. Yayınları, Ankara.

Gülensoy, T. (2007a). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü,* I (A/N), TDK Yayınları, Ankara.

Gülsevin G. ve Boz E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi,* Gazi Kitabevi, Ankara,

Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler,* Gramer Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları, Ankara.

Gülsevin, G. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK Yayınları, Ankara.

Hatiboğlu, V. (1978). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

İnce, Y. (2002*). Manzum Sözlükler ve "Şemsî'nin Cevâhirü'l-Kelimât'ı Üzerine Bir Dil İncelemesi"*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 12, s. 175-182, Elazığ.

Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul.

Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.

Karaağaç, G. (2019). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Karahan, L. (1999). *Yükleme (accusative) ve İlgi (genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler*, 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara, s. 605-611.

Kartal, A. (2003), *Tuhfe-i Remzî*, Akçağ Yayınları, Ankara, 25.

Kerimoğlu, C. (2016). *Sorularla Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimindeki Tartışmalar Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi,* Pegem Akademi, Ankara.

Kılıç, A. (2006/1) *Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyan*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 20, s.69-70.

Kırbıyık, M. (2002). *Miftah-ı Lisan Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 11, s. 184-200.

Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli: Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Türk Dil Kurumları Yayınları, Ankara.

Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi.* Türk Dil Kurumları Yayınları, Ankara.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.

Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumları Yayınları, Ankara.

Mansuroğlu, M. (1998). *"Eski Osmanlıca", Tarihi Türk Şiveleri* (çev. Mehmet Akalın), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 73, Seri: IV, S A. 21, Ankara 1988, s. 247-276.

Muhtar, C. (1985). *İslâmda Sözlük Çalışmaları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No: 3, İstanbul.

Çıpan, M. (?). *Muğlalı Şâhidî Dede (Hayatı-Snatı-Eserleri),* Nur Basımevi, Konya, tarihsiz.

Öz, Y. (1999). *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1.

Özkan, A. (2009). *Mehekkü'l-İlim Ve'l-Ulemâ (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler-Tıpkıbasım)*, Fakülte Kitapevi, Isparta.

Özkan, M. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Özkan, M. (2000). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Özyetgin, A.M. (2001). *Ebû Hayyam Kitâbu'l-İdrâk li lisani'l-Etrâk Fiil Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi, 3, Ankara.

Sami, Ş. (2019). *Kamus-ı Türkî*, TDK Yayınları, Ankara.

Taş, İ. (2015). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*, TDK Yayınları, Ankara.

Tekin, T. (2000), *Ana Türkçe'de z'leşme ve ş'leşme*, XIII. Dilbilim Kurultay Bildirileri 13-15 Mayıs 1999, s.1-12, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Tezcan, S. (1978). *En Eski Türk Dili ve Yazını, Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, TTK yayınları, Ankara, 271-383.

Timurtaş, F.K. (1976). *Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri*, Türkiyat Mecmuası, C XVIII, s. 333.

Timurtaş, F.K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi, Gramer-Metin-Sözlük,* Enderun Kitapevi, İstanbul.

Toparlı, R. (hzl.). (2000). *Lehçe-i Osmânî*, TDK Yayınları, Ankara.

Tuna, O.N. (2002). *Altay Dilleri Teorisi, Türk Dünyası El Kitabı,* 2. C., Dil-Kültür-San'at, Ankara.

Tuna, O.N. (1986). *Türkçede Transitive-Causative 'Geçişli-Ettirgen' Fiiller, Bunlarla İlgili Morfoloji ve Öğretim Meselelerinin Çözümü,* Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, 24-25, 381-428.

Tuna, O.N. (1957). *Bazı İmla Gelenekleri-Bunların Metin İncelemelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtları'nda Birkaç Açıklama,* TDAY-Belleten, Ankara, s. 44-45.

Turan, Z. (2006). *Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı,* TDK Yayınları, Ankara.

Turan, Z. (2007). *Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?* IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (24-29 Eylül 2000), TDK Yayınları, Ankara, s. 1835-1344.

Turan, Z. (2007). *Eski Anadolu Türkçesindeki Aslî ve Dolaylı Ünlü Uzunluklarının Kafiye Yoluyla Tespiti*, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, 17, 155-178.

Türk Dil Kurumu. (1993). *Derleme Sözlüğü,* I-XII. Cilt. (2. Bs.). TDK Yayınları, Ankara.

Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.

Türkyılmaz, F. (1999). *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*, TDK Yayınları, Ankara.

Ünlü, S. (2011). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Kitabevi, Konya.

Ünlü, S. (2012). *Harezm Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Kitabevi, Konya.

Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Kitabevi, Konya.

Yakar, H.İ. (2007). *Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâî*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S2/4, Ankara, 1019.

Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü,* TDK Yayınları, Ankara.

Yavuzarslan, P. (2004). *Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemseddin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'sî,* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, (44)2, 185-202.

Yelten, M. (2009). *Eski Anadolu ve Türkçesi Örnek Metinler.* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.

Yıldız, O. Ve Yalkın, A.O. (2021). *Tarihi Türk Lehçeleriyle Krşılaştırmalı Eski Anadolu Türkçesi,* Akçağ yayınları, Ankara.

Yılmaz, A. (2009). *Cümlenin Sınıflandırılmasında Kullanılan Olumluluk-Olumsuzluk Kategorisi Üzerine*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S. 4/3, s. 2338-2350.

Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l Edeb*, TDK Yayınları, Ankara, 6-7.

Yücel, B. (1999). *Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları*, Türk Gramerinin Sorunları II, TDK Yayınları, Ankara, 156-202.

İnternet Kaynakları

https://ahterikebir.cagdassozluk.com/ (erişim tarihi:02.05.2021).

https://islamansiklopedisi.org.tr/ (erişim tarihi:01.02.2021).

https://lexicon.alsharekh.org/#/%E2%80%8B%E2%80%8B%E2%80%8B%E2%80%8B (erişim tarihi:02.04.2021).

https://osmani.cagdassozluk.com/osmanlica-sozluk-2670-nedir-anlami.html (erişim tarihi:12.05.2021).

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.almaany.arar (erişim tarihi:22.05.2021).

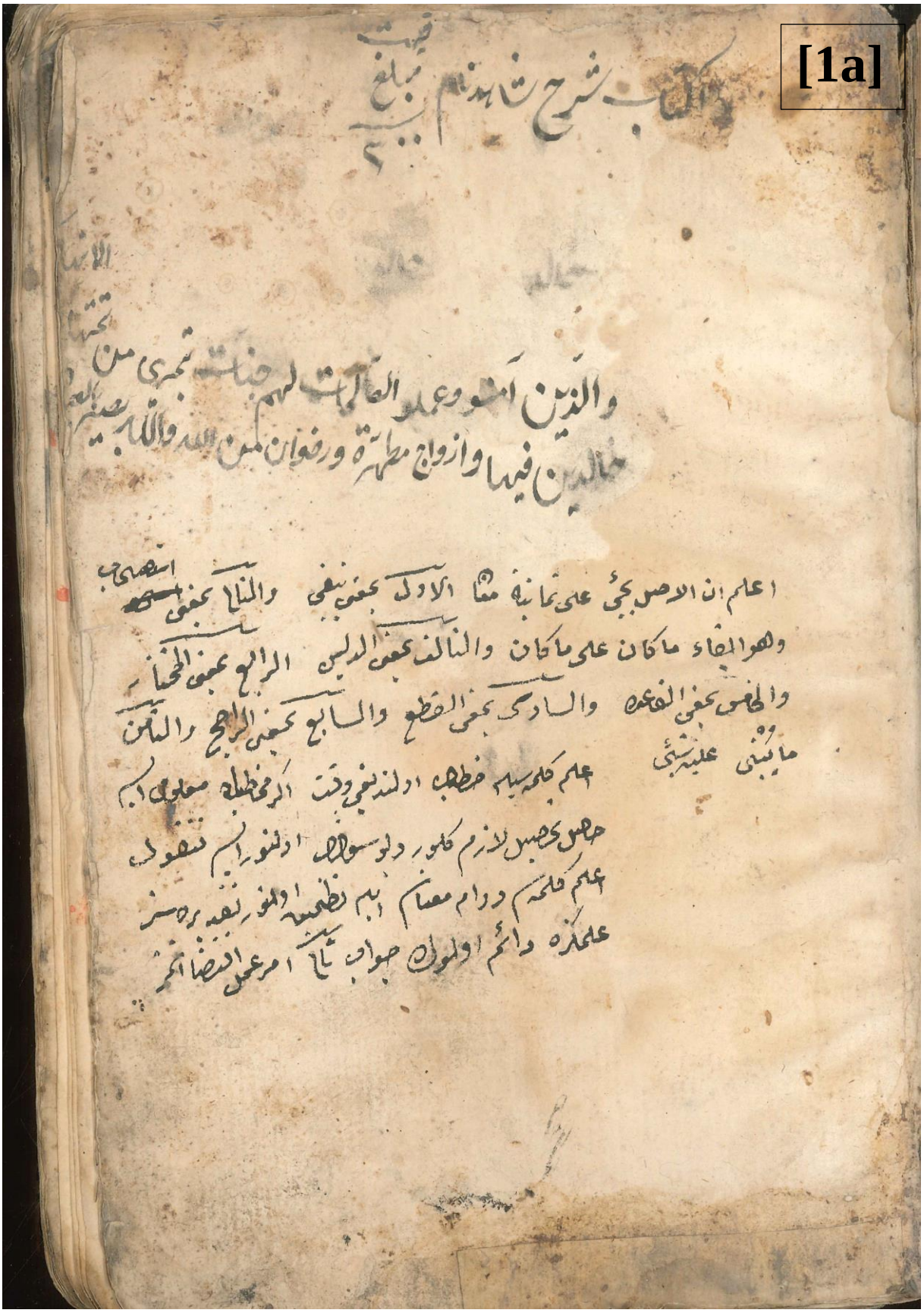
https://play.google.com/store/apps/details?id=com.tevakku.sozluk (erişim tarihi:25.03.2021).

https://turuz.com/ (erişim tarihi:09.11.2020).

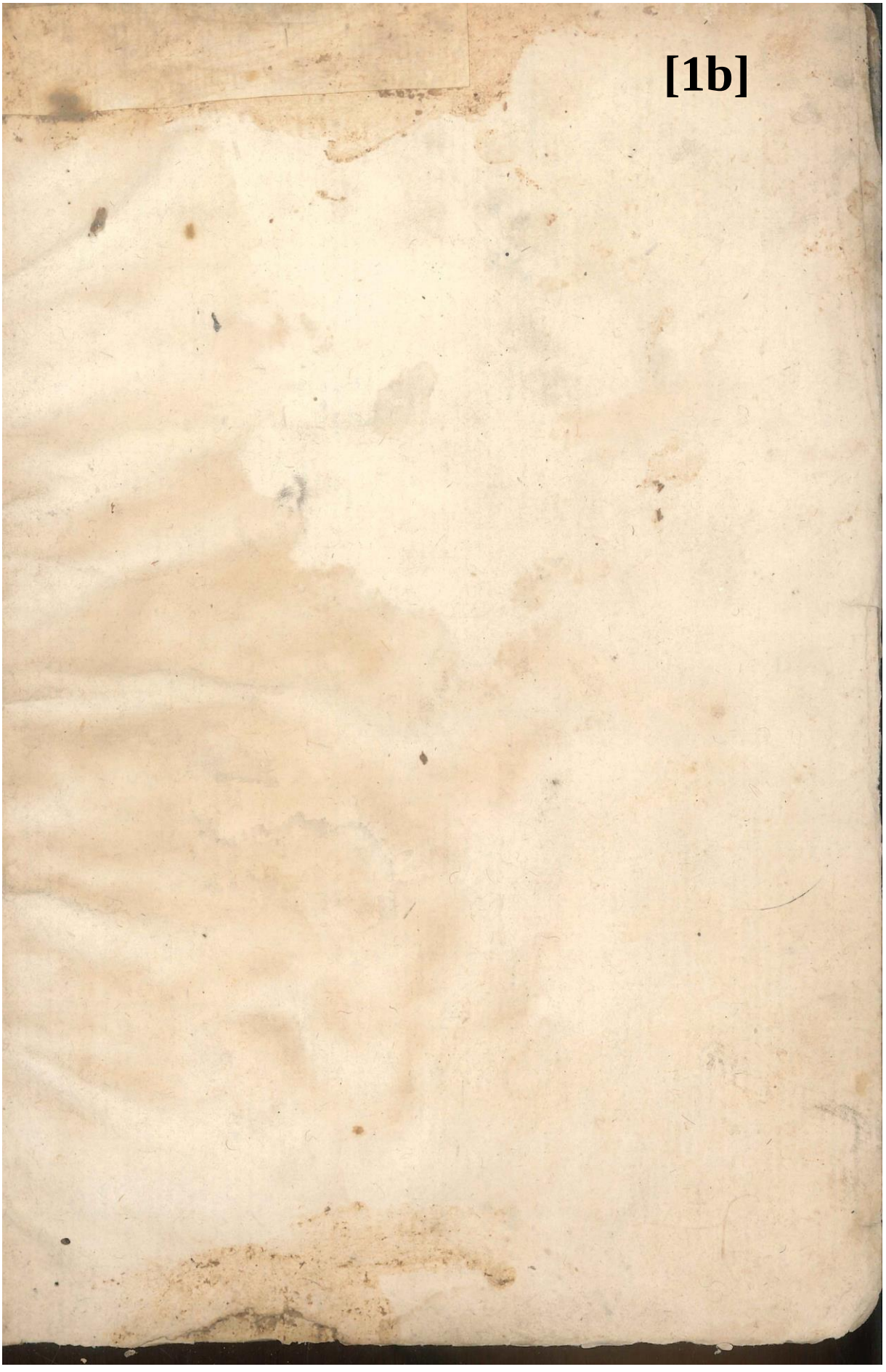
https://www.almaany.com/ (erişim tarihi:13.05.2021).

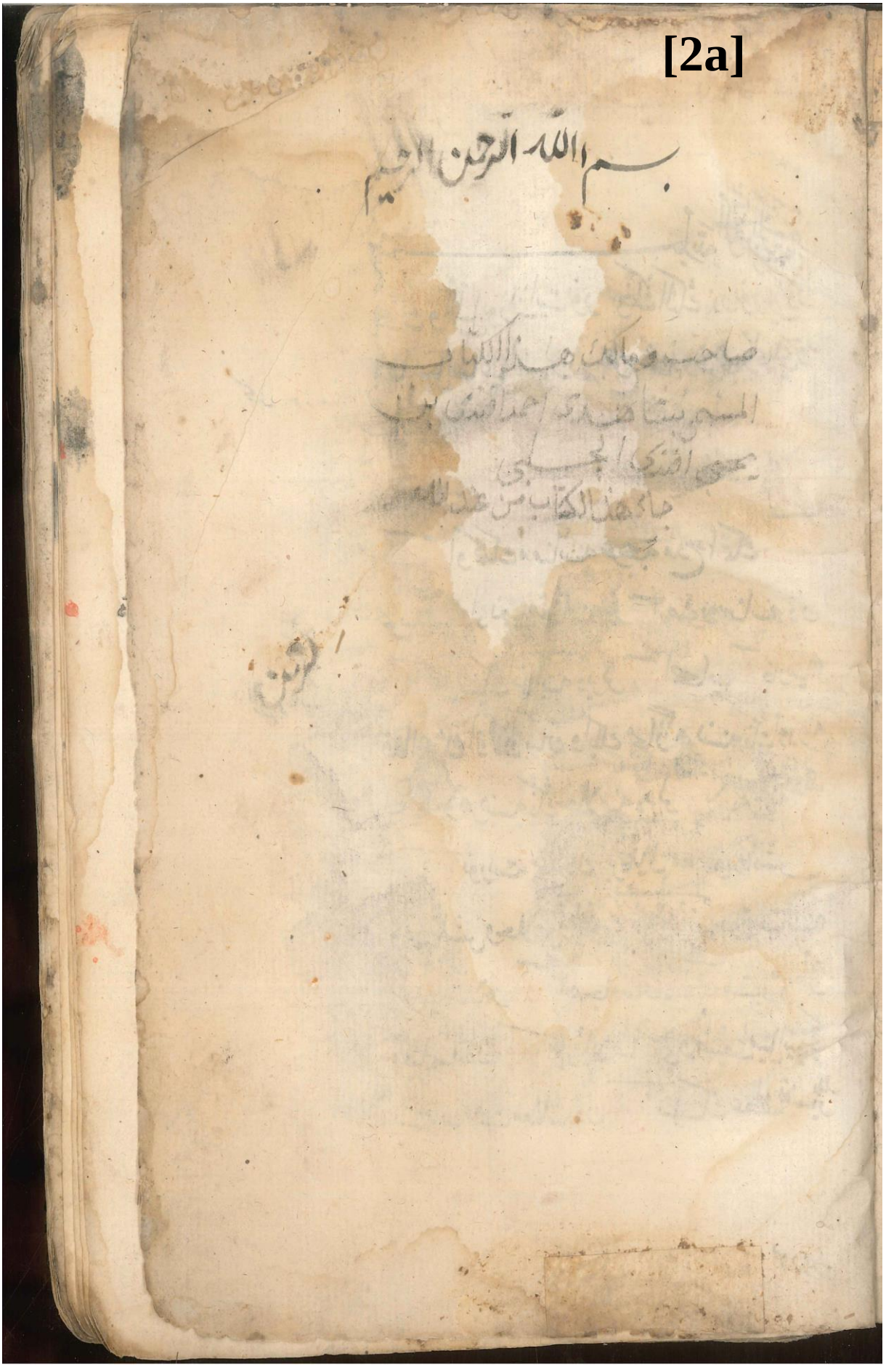
https://www.etimolojiturkce.com/ (erişim tarihi:17.03.2021).

EK-1 TIPKIBASIM[232]

[232] Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-Çelebī'nin "el-Kitāb-ı Şerh-i Şāhidnāme"si (Tuhfe-i Şâhidî Şerhi)

[1b]

[2a]

بسم الله الرحمن الرحيم

صاحب ومالك هذا الكتاب
المسمى بشاهد ... احمد افندى بن
يحيى افندى الجلبى
جاء هذا الكتاب من عند الله

[2b]

بسم الله الرحمن الرحيم

صحك و الليل يوزك ايت نور رخك الكك ندر نور علي نور

مفاعيل مفاعيل معولن هزج محذوف بودر كلمه اي حور

بنام خالق وحي و توانا قديم وقادر وبينا و دانا

ثنا و حمد و شكر و بي نهايه سپاس و منت و بيحد و غايه

سپاس او كمك معناسنه عربجه مدح اتمك منت و من

عربيه انعام نعمت معناسنه در حد صورة معناسنه در

غايه هر شيك نهايتنه ديرلر عمو اصحاب مغز فارسيه

قفا ايجنده اولان بيين و ايلك مجاز اگر هر نسنه نك اوزرينه

ايجينه و هر نسنه نك حلاصنه ديرلر نو يكي عربجه جديد

رسته نورنست مه دن ايريلان معصوم يمش

و قورتلش و حلاص اولش سخن و سخن سوز معناسنه

عربجه كلام دان اسم جامد در مكنون مستور و منظوم

معناسنه در سلسل جريان صاحي و طبيعت ميل ايتديكي

نسنه سلاست معناسنه در شوخ سليك عطف تفسير در

مورون

[3a]

موزون معناسنه در رمک امیز فنون نظمله محلوط
دیمکدر تنها یالکز معناسنه در ولی لکن معناسنه در
رعنا نازک معناسنه در هاون قوتلو معناسنه در
مصراع نصف بیتدر پیش باء عرب ایله زیاده معناسنه در
کم کاف عربیله نقصان معناسنه در بود اولدی نودی
اولیدی خواهد استر معناسنه یعنی کرک خواهدی
ایسیدی معناسنه در رفتنی کیده جکله صعاد خوردنی
یمک یمکله گفتنی سویلمکه لائق کلامه دیرلر نیامد
کلمدی معناسنه در مبا کلمه معناسنه در غوص دیاده
طالیجی زهی نرکوکجک معناسنه در دون اصلسز وحقیر
معناسنه در کژ زاء عجمیله کری معناسنه در رکیک دلجی
کری معناسنه در تقطیع لغتده پاره ایلمکه در لغتی
مبسطا بسین وباء موحده وطاء مهمله معناسنه در اول
اصلنده اوال ایدی همزه واوه قلب اولنمش واوی دخی الف
ایله دغامدن بدل برینده ویرلمش اولیا اولدی مغبون الامنی

[3b]

معنا سنه در حاذق ماهر [illegible] در انجمه روی عوض جهله

دیه جك یرده در لر قطعهٔ اوّل

لؤلؤ تر در دشك لالهٔ حمرا یوزك
عنبر پی ساوا صچك نرگس شهلا كوزك

مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

مصوبی سریع اشبو در كشف مطرسوزك

تكرینك آدی در ایزد ویزدان خدایی

داجی بزرك اولویوك كویه بیجی رهنمایی

ایزد بفتح الزّاء وكسر اسم دانلدر لفظة الله كبی

یزدان اسم صفاندر خالق كبی خدایك

ای واجب الوجوده یعنی صانع عالم بزرك اولسوا

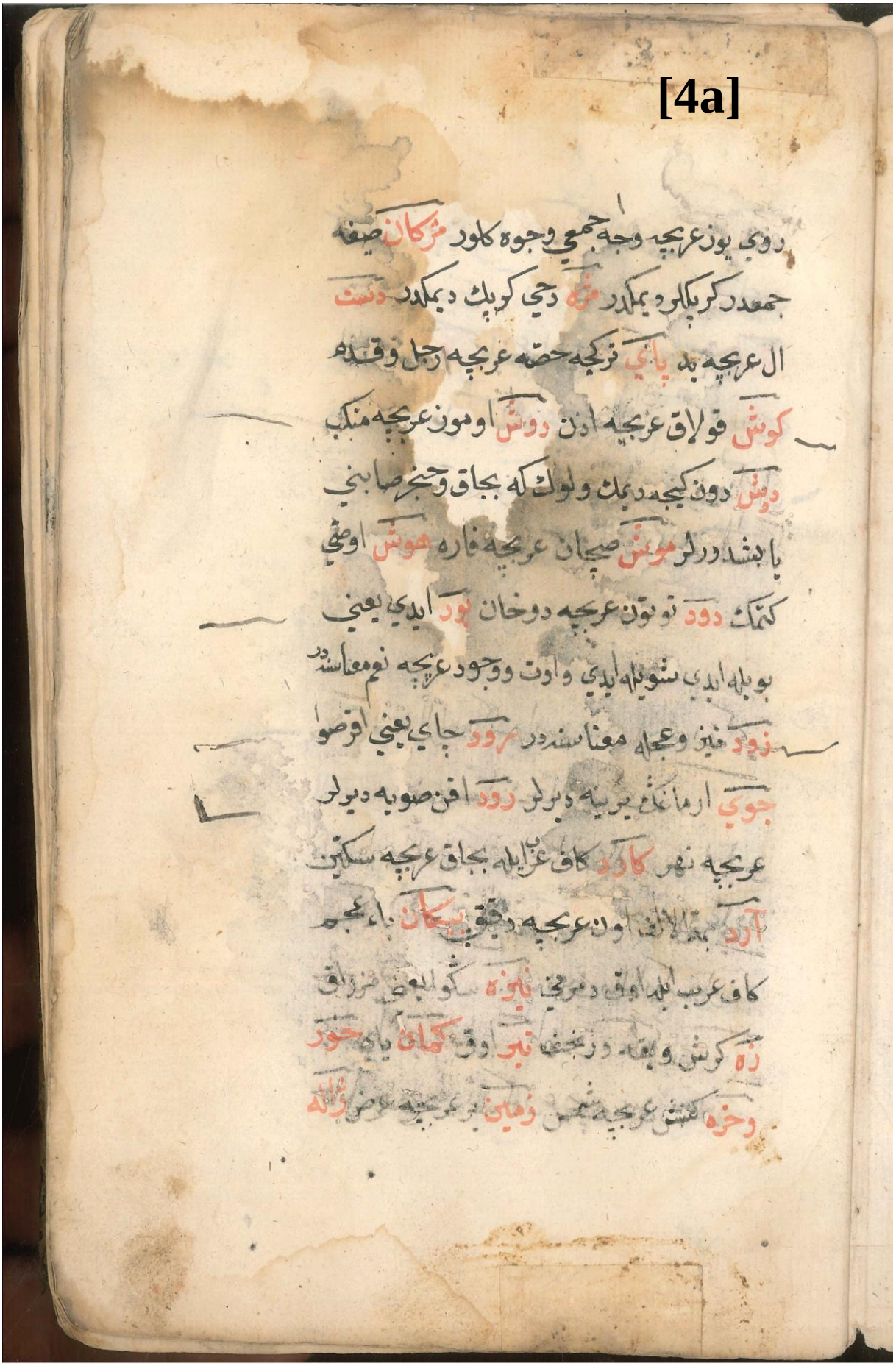
رهنمای یعنی قولاغوز پیغامبر حق جل وعلی دن

خبر ویرجی توانگر بای یعنی مالدار یكسه لر كدای

بخسول یعنی فقیر لب طودق رنج یكوز چشم

حمایل وفتح نعمة الله كوز عربچه عین وبصر روی

روی

[4a]

[4b]

كوكدن ياغن چيه درلر آسمان كوك عربچه سما باران
يغمور عربچه غيث ابر بولود عربچه سحاب ماه اي
عربچه شهر كاو كاف عجم ايله اوكوز عربچه بقر استر
قاتر عربچه بغل خر اشك عربچه حمار اشتر دوه عربچه
جمل وابل اسب آت عربچه فرس مادیان قصراق كره كاف
عربله تاي يعني برياشنده اولان آت قولنجه بيهوده
لازمسز بمعني وفاعده سز عربچه عبث ژاژخاي ژاژ
باطل سوزخاي سويلجي ناقوطنبور چنك شششايه درلر
رباب برساز دراقلغ ديرلر كمانچه بربط شوشه درلر
التي قاللو برسازدر دمر دفك تركيسيدر دودك نايك
تركيسيدر اين بو ديمكدر سخنم سوزم ديمكدر ياد وينر
كن آيت زنك پاس وكير دلت دل كوكل تا حكايه
زنك دلت ميزه اي قويي كوكلمك آچ يا ني قوله
مقابلدر قطعه ثانيه
اي صنم دلبري خاقي حسن زيباده اولغمر يغايله سن

[5a]

مفتعلن مفتعلن فاعلن مطوی سریع اشبو در اکلیه سین

کت برو سویله بکو کل بیا ازچه ندن چون نته پنچون نچرا

رو امر حاضر در کیت دیمکدر عربچه روح بکو سویله دیمکدر

عربچه کلم بیا کل دیمکدر عربچه فعل از دن دیمکدر چه

نه دیمکدر ازچه ندن دیمکدر چون نچه ونته دیمکدر چرا

پنچون دیمکدر شلوار ایچ اسپابی استین قفتان یکی پیرهن

کوملک قبا قفتان بغز کوچک مغز قفاده اولان بینی وبلک

چغز جلمی وزغ مقابلی جغز زغ چغز ویسله یک یک

یکماز وزاغه نغمة الله جمله بی قرینه ورچه نرچه بالثاء

لا بالذال در قپو عربچه باب کوشه بوجاق کنج جی بوجق

میان اورته وسط اعنی قوشاق یری سرا اوسرایدن

مقصوده درعربچه بیت خویش اقربا وحصم تبار قوم

قبیله یکانه اجنبی وبیار آشنا بلش ودوست کریه کدبه

عربچه هزه ناوه بچی ویلمش صنعه درلکه وزاغ

چنق کبی نرچه سنه ویاسه اغ وزلر قاده وبش قوز

[5b]

وجاريه ومطبع اولجي پرستار طوجي واكابر مطبع اولجي
نيا دده عربجه جد بابه فوق لغتي قوش طوزاغي دايم
جانور طوزاغي نام آد عربجه اسم شام هم عربيدر
هرفارسيدر اختام وقته ديرلر بام فارسيدر طلك
وصباح معناسنه عربجه صبح وفجر دن جيوان بوغازينه
طقلان چاكه ديرلر نمك طوز عربجه ملح نان اكمك
عربجه خبز كوشت اته عربجه لحم ماست يوغرتلجي
چوربه كي بورچه اشي ديرلر كندم بغداي عربجه
حنطه وبرنجزن طروا جوارپه لوبيا بوكلجه
كاريز برابچنده اولان صويولجي وارق ناودان
اولوق عربجه ميزاب آسيا صود كرميني آسي مطلق
وكرمن همچو امثل معناسنه در تو سن معناسنه در
كس كسه معناسنه در مي نمايد كورنمز وكورنمك
معناسنه مرا بكا معناسنه اي شه خوبان اي
كوزللرپادشاهي ديركدر قطعة ثالث

جلال

[6a]

خیال وخطک وخالک قله لی دلیل قرار • فی صاچک کبی عمره کونمی خاکه قرار

مفاعیل فعلاتن مفاعلن فعلات • بو بحر محبت وبخوبی بلکل اتمه قرار

اچق کشاده وبیشانی آلن ابروفاش

داجی برادر همراه قوداش ویولداش

کشاده اچق عربچه مفتوح بیشانی الن یعنی قشلرن

اوزرنده اولان دوزیره ابرو فاش وبلوط برادر قوداش

عربچه اخ همراه یولداش عربچه رفیق که صمان کل

بالجق کهکل صمانلو بالجق کج کرج ویک قوم وریغله

یازی اوزرینه صاچلر سفال صقسی وطبق اولان

قابلر خشک کوزیج صنک طاش عربچه حجر آب

صو عربچه ماء خاک طبراق عربچه تراب آتشن اود

عربچه نار یل باد عربچه ریح وروزکار اشک کوز

یاشی خشک قورو تر یاش خویدن الق ایشتمک واشمک

فروختن صاتمق عربچه بیع بخور امر در ال دیمکدر

سود اچی عربچه تفع کالا قماش وحریر ومتاع بوزکر

[6b]

اکنجي عربجه زراع کشت آلن شیار نطس بکار امر دراک
بدرو بیج دیمکدر بکوب دوک یعني حرمن دوک دیمک
چاش بغداي واریه وسائر یغینه کیچ دیلر آشتی
بارشمق امیختن قرشمق ودخول واختلاط رام اویش
ومطیع جنک صواش برخاش یمرق جنکي بخوان
امر دراودني بکوش دورش یعني چالش همچو کبي کاو
صغر واکوز مباش اولمه کاش کاشکه دیمکدر

قطعهٔ رابع

دلا اهل درد اول بلایه حمول نه کم کلسه دیبرلن ایله قبول
فعولن فعولن فعولن فعول تقارب چو نصر ولدي بولدي اصول
زغن جیلاق اولدي وقرتال دال کبوتر کوکرجین قنات بروبال
زغن جیلاق دال قرتال کبوتر کوکرجین بروبال قنات
عربجه جناح ستاره واختر بلدرعربجه نجم وکوکب
مه نو هلاله دینور مه ماهدن مخففدر کهکشان
سماده بیاض یولدکه انکا ترکجه صمان وعربسي درلر شال

عبا

[7a]

عبا رنبور بال آروسی کندو کاف عربیله قوان معناسنه در
شکونه چیچك ایلبین بال عربچه عسل کیسو صاح بلوکچی که
پول اورزینه صارقدرلر مرغول اوریلو صاچ حال
هرعربی هرفارسیدر دلبرن بکاغنده اولوربك دیولر
کودك کوچك صپلر کنك قوت اوغلان وکنز جوان
تازه بکت ممتاز معناسنه پوز اوغل عربچه ابن زال
اختیار وپیر قوجه فرتوت یتامش ومعتوه اولمش
دموی صفا لنك برادری اعزمش قوغل قوجه پیره زن
قوجه قریلو ماه ایی عربچه شهر سال یل عربچه سنه
سنجد ارمق سوزم وراژدر اژدها ایجودن بکه ایو ازمن
یدن دستان ال دیمك معناسنه در قطعه خامس
بیوسته فوروبی صونراده فاشمك کمان
یارب نه شوخ غلام اولور بنو بدکمان
مفعول فاعلات مفاعیل فاعلات
ایشت مضارع امرینك اوش وریجی عبان

[7b]

دیولر سبجی یه باده ومل هم پیاله جام
قونق کنیزک وقوله دی بنک هم غلام

باده ومل سبجی وشراب عربچه خمر پیاله وجام عربچه قدح
کنیزک قونق دیشی جاریه بنک وغلام عربچه عبد غلام
هم عربیدر کنجشک سرچه قوشی آبگینه شوشه وشیشه
جام بلغرد سورچه کن وطینسون دیمکدر پیام خبر
بربند کمادرک یعنی آت بینه بندی افسار یولار فتراک
اکرتر کیسی زین آت اکری لگام آت اوینی کم دی دیولر
عربچه کاف جیم تبدیل اولنوب لجام دیولر کفگیر آت کفی الجق
دلکلی کبچه قابه طغن یعنی توه دیک جولک چوبشید
قیندی بخت بشدی خام چیک معناسنه در شم شمر
قلج تیغ مجرد کسکن بشه دشنه خنجر کنجک صغری
غلاف نیام غینی معناسنه در بام طاه اوشه دیلر وام
بورج عربچه دیو کش آم عربچه فرج کام مراد وه قصود
کام آدم عربچه خطوه کام وماغه دیمکی دیولر ای

فارسیه

[8a]

فارسیده حرف ندادور دست ال کیر طوتجی دامن انک
از دست الدن کی قجن نه وقت نه زمان کیهلم نوقت
قویام دیمکدر قطعهٔ سادس

شاها سعادت ایتی طوبدی جهانی سرتسر
تا آفتاب طلعتک افاقه صالدی نور و فر

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن
بحر رجزدن سالم واجزا مثمن پرکهر

قارن شکم ناقه کوبک بلدر میان قوشاق کمر
واجی زنخداندر ثمک سینه کوکسدر دلجی بر

شکم قارن عربجه بطن ناقه کوبک عربجه ستر میان
بل یعنی قوشاق بغلنان محل کمر قوشاغه درلر زنخ ثمک
عربجه ذقن دان ثمک چقوری سینه کوکس عربجه صدر
بر واجی کوکس مرغاب اوردک چرغ چقرطغان
تیزی عجله کندایدر تیزی کندایانور وطاریور
نرکجه قافر آهن دمر عربجه حدید مس ابر نسیم کشش

[8b]

زر التون عربچه دینار ازرزین قلای روی قوج انسان
کلر یعنی قولای دشوار کوچ یعنی حنین وصبوب
نهاز ارکج کبش قوج ماده دیشی طوار نر ارکک طوار
کار ایش عربچه فعل نهفته کزلمش نهفتن کزلمک
وکزلمک کان جماع معناسنه پرس اولیسنه خوی عربچه
عرق کرده ایلمش یعنی ترلمش زن عورت شوهر ارعربچه
رجل خم کب سبو دیمکدر ان اول سو طرف از سو اوطرف
واوته طرف دیمکدر این بو طرف دیمکدر سو بو طرف
وبرو طرف دیمکدر پیش اون عربچه قبل پس ارد عربچه
دبر زیر اشاغی زبر یوقری رامت کزلر بورجک اوده
پشت ارقه عربچه ظهر پشتم ارقم بخار بزاژده
قشی این اسم اشارتدر بودیمکدر جا یو معناسنه اینجا
بوندن دیمکدر بنادانان بلمزلوله دیمکدر کریز قاچ دیمکدر
خود کندو دیمکدر را علامت رهاکن قورتار دیمکدر
ای حرف ندا پسر اوغلم دیمکدر عربیدن فارسیده مستعملدر

ج ۶

[9a]

عربچه ابن واحي ديرلر قطعهٔ سابع

كوسون يوسنك بوزك نوجدن علم اوقي خلاص بول حرجدن

مفعول مفاعيل فعولن كج احرب وقبضله هرجدن

چشمه نكار اولدي كوزه برداق اسمه مجوي جويي ارمق

چشمه نكار كوزه بوداق مجوي نهج حاظوه راسمه ديمكدر

جويي ارمق عربچه نهر امد خندق اعمق فرو فكندن اشغي

برمق زرد صمرو عربچه صفر كبود كوك يعني مائي بويه لي

دسته سياه قاره وقره عربچه حمد اسود بسيد وسفيد

ان يعني بياض عربچه ابيض سرخ قرمزي عربچه احمر

سبز عربچه خضر كي يشل يشل جويد كزينه بيوك طوقمق

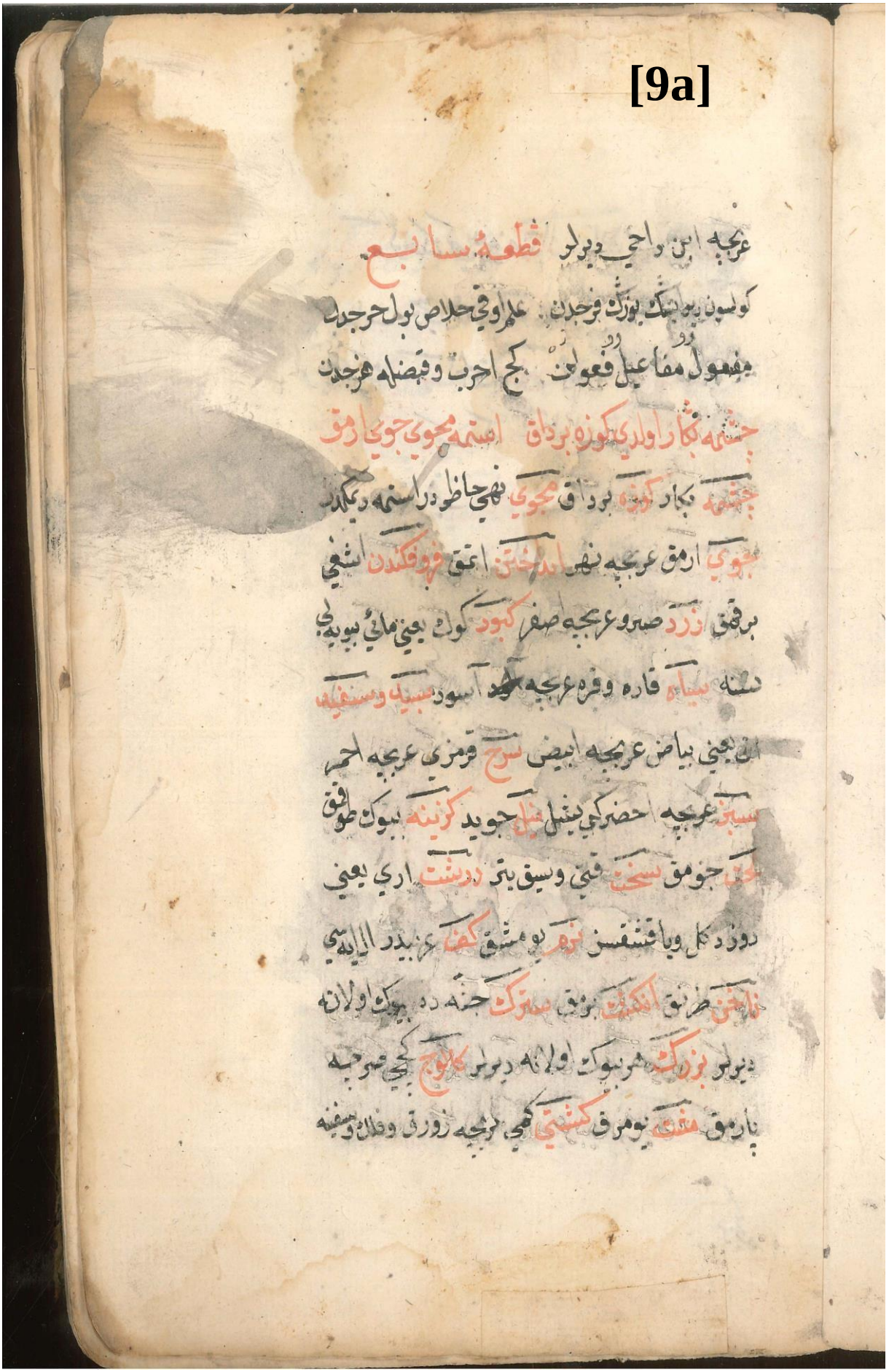
كزمك جوقمق سنجق قبي ويسق يتمك دوشت اري يعني

روز دكل ويا قشقس نرم يومشق كف عربدر الله يي

ناخن طرنق انكشت بوقمق سمرك حنه ده بيوك اولان

ديولر بوزكك هم بيوك اولانه ديولر كالوج كچي صوجه

پارمق عشت يومرق كشتي كمي عربچه زورق وغال وسفينه

[9b]

زورق کوجک کمی یعنی صندال وقایق ویرمه وقدح
معنا سنه دکی کلور سبب اینیش فراز یوقش بلند
یوکسک پست الجق برهید فورتلدی خلاص اولدیکی
ان کس که اوکسسه که شد اولدی هراسان فورقاق
هراس فورقی قطعه ثامن

افتاب طلعتک چون عالمی روشن قیلور
نه یازه کم دوبشسه سایک سوولمه کلشن قیلور

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلات

بورمل بحری درر کیم طبعکی روشن قیلور

میچکد یعنی دلم هم رک طمر دی فانه خون
بازه نلمش جوق سماط ارایسته بسیار خون

میی اداب حال چکد طمر یعنی دامر رک طمر خون قان عربچه
دم ارایسته بزه نلمش یعنی حاظر وه مهیا بسیار جوق عربچه
کثیر خوان سماط مخصوص دکلدر مطلق یمکدن طعام یلنی
لسنه یه درلو سفره کبی وسیری کبی باز کونه عکسینه

ترجمه

[10a]

ترکجه ترسنه کلکونه وکلغونه قزلجه وقزلجق نکر یکدللر
بوزلرینه سورد اولدیجی قزلجه در سرنکون باشی اشغی
دیمکدر تن وبدن فارسیده ترکیده مستعمل در کوزه معناسنه
روزه بوزسنه کرده یکرك شیشه اویکن یعنی اوچکر پهلو
ایکی سو طرف وجهت معناسنه کشت یان عربجه صنوب
سروبن وبانمك فایری ترکجه اوجاد دیرلر زنسته
قورتلمش خلاص اولمش بسته بغلو اپاك واشغار معناسنه
دسته بغلمش اکن ترکجه صاب دیرلر بوی قیل عربجه
شعر خامه قلم نامه یازی عربجه مکتوب جامه طون عربجه
لباس صوج کناه عربجه اثم وزنب ذنوب وسیئات
بیغشان صاچ طاغد عربجه نشر یری امرد صبح عربجه
بغوط ایله بشاش امرد بنوش ایله دیمکدر یك بردد
دو ایکی سه اوچ چهار دوجار دردت پنج بش
شش التی هفت یدی هشت سکز نه طقوز ده
اون بشت یکرمی سی اوتوز چهل قرق پنجاه للی

[10b]

شصت التمش هفتاد يتمش هفتده اون يدي عدده دير لر
كاليوه وكاليوا بون يعني احمق وشاشعون وسرسم هشتاد
سكسن هشتده اون سكز هشتصد سكز يوز دير لر نود
طقسان صد يوز اصل فصيح سين ايله سد يوز هزار
بيك بشمار صي دمكدر عربجه تعداد ايله مي ادات
كن امر حاظر ايله ازمون صنه عربجه تجربه ايله وامتحان
اندرون ايجره آ حرفي كل معنا بنه در عربجه تعل كن
اكر شناسي الكليجي انيسك ورنه بوخسه ميهمان
مي ادات حال مان افرد قال دمكدر در في معناسنه در
برون وبيرون طشره قطعه تاسع
كل اميدي عقلي غواص ايت ايا علم هنر رهبر
غوص بحره سن طالوب جفر غل درّ له كوهر
مفاعيل مفاعيل مفاعيل مفاعيل
بوكه دائر هزج سالم اوقيوه ر ايا سرور
بور ديدن اوز نمكدر نور ديدن درد دور مك

تعريف

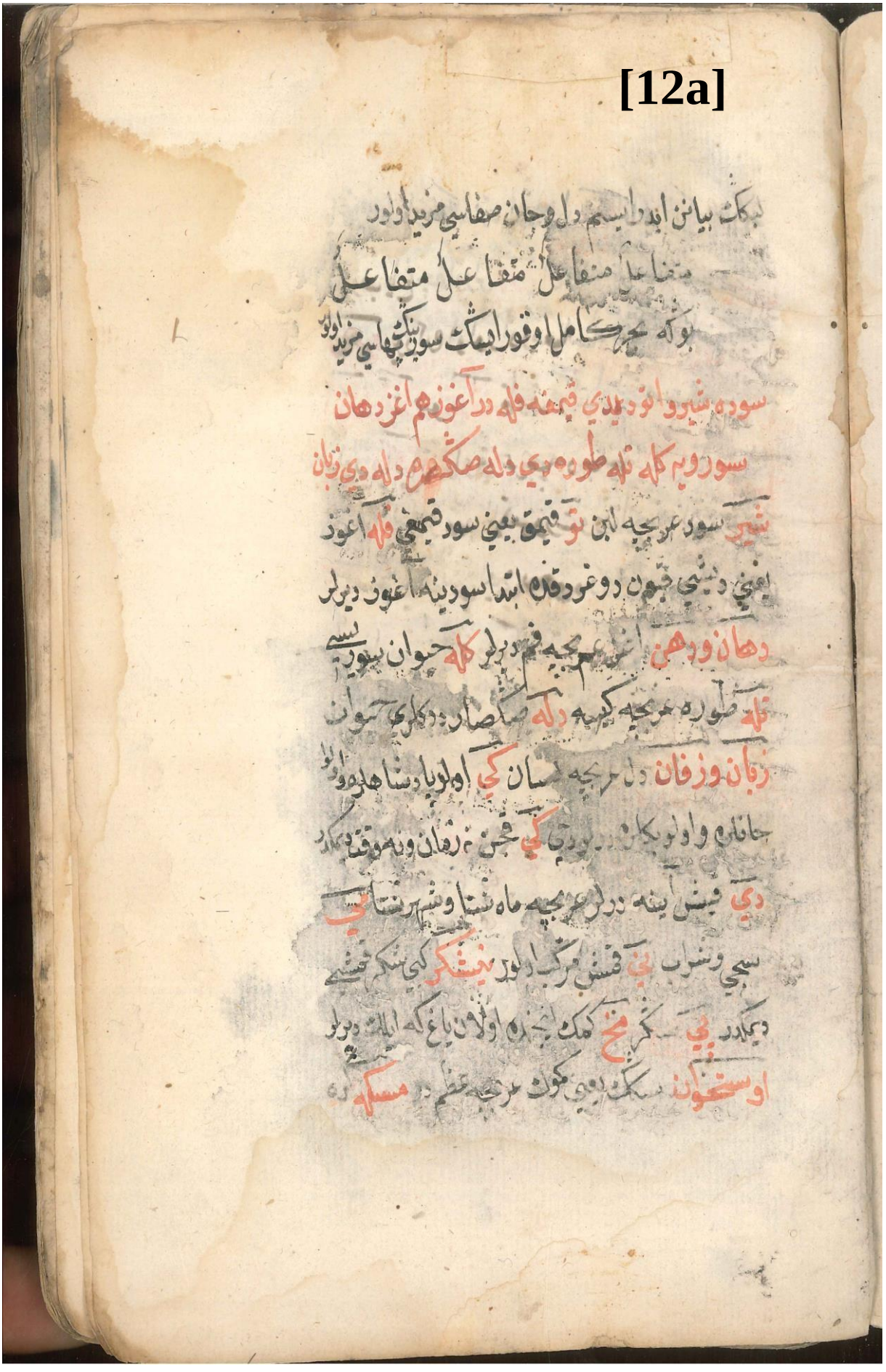
[11a]

[11b]

طلاء بر و نورك اوينيجق دميدن اوت اور پرمك
يعني بنمك رهانيدن اوزكمك وفور قوتق رسانيدن
ايو كورمك اولاشدرمق عربچه ايصال رساندك مثلاه
غژيدن سورتنمك وامكلمك بكرديدن بازاندم در كرديدن
برحالدن برحاله دونمك كردانيدن مثلاه كشتن وكرديدن
منزادفلر در اصلنده دونمك معناسنه در كژيدن اصرمق
تنك ايتمك عربچه كلب لاييدن اورمك واولومق تفاكش
پالكو علو سوختن يمق دوز يو ايسيابن دكش پرلرينه
يو دزلو دوختن دكمك مطلق سياب دكمك حميدن
اكلمك عربچه انحناد واخر و خم دادن مثلاه روفتن
سپورمك چه نه باشند اولا سرد صووق عربچه برد
تراوات تفصيلدر سرد تر صووق از لفظي دن معناسنه
عربچه من عن كبي يخ بوز مردم ادبم اعلاني خوشتن كندي
معناسنه در ديدن كورمك معناسنه در قطعة عاشر
نظر ايتدكده جمالكه كوزيمك ضياسي مديد اولور

لبنكاك

[12a]

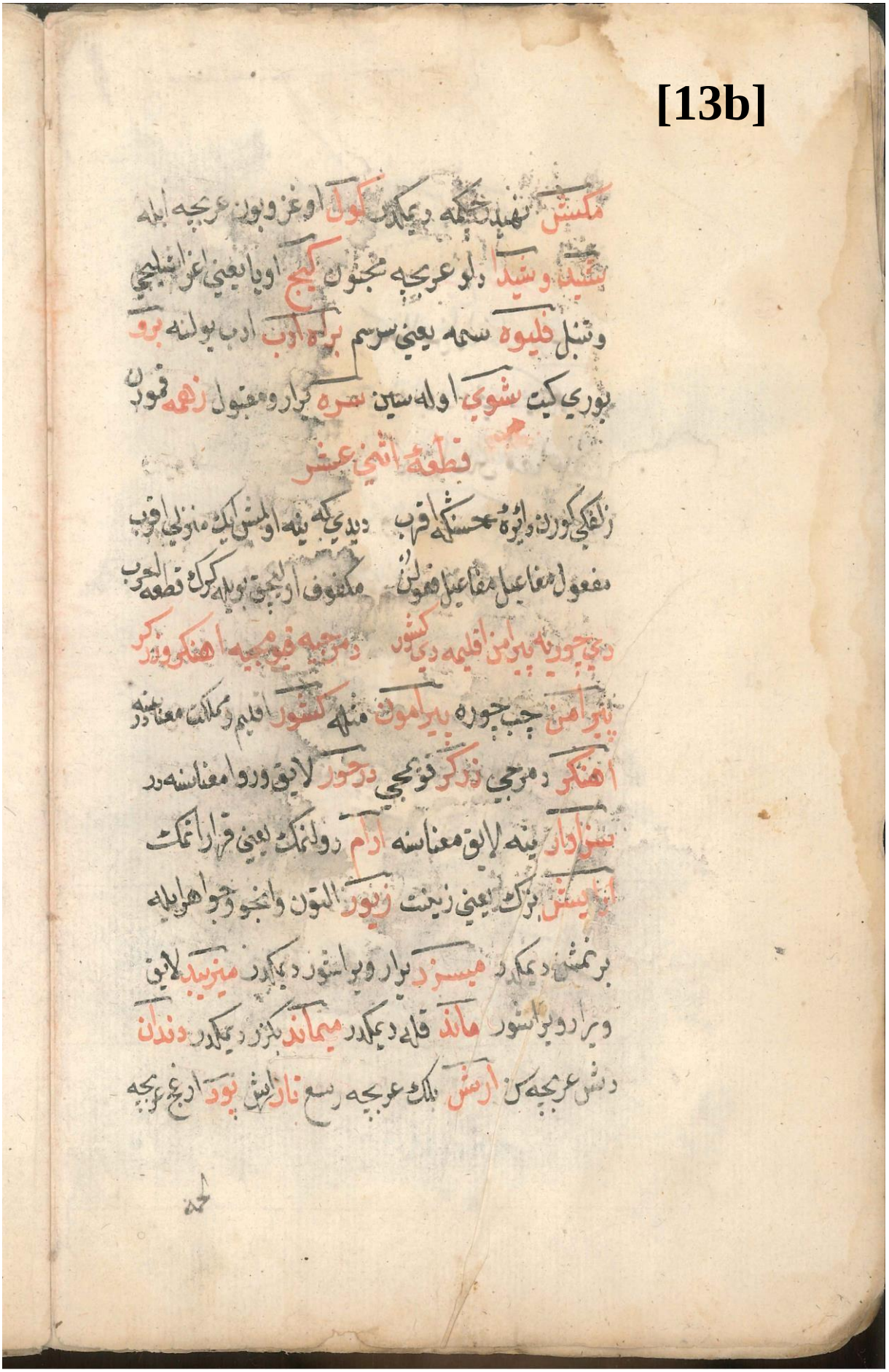

[12b]

یاغی یعنی تاره لیکه تره یاغی دیرلر زهره یاغوب که یاغورد
قویوب یاغ چقاررلر بهره اولوقه عربجه نصیب وحصه
زهره بورکده اولور اودمعناسنه ومجازا معناسنه دخی اولور
ایدان آب صو بدان قاوق مرکب اولیخه سیدکلری دیکه
اولور ماکیان تاوق عربجه دجاجه کفا فارسیده
مستدرك لفظ یوقدر الامزورت ورن ایجون لتشدید دیشور
کوف اوکی قوشنی یعنی بوهوده دکلری قوش بط هم رك
وهم فارسیده قاز دیمکدر فاخته اوکیك قوشنی کلاژ
مقسقان قوشنی مرغ مطلق قوشلرك بچه هرحیوانلرك
طوغن یوری لانه یوه یعنی قوشلرك مسکنی اشیان
دخی یووه در کاژه اوکه یاولق دیرلر وباخی یوسنا بچیلر
وصیادلر سیار ترکه کومه دیرلر نیین تمندن اولان
بایلا اوبه دیرلر خانه دخی اوه دیرلر عربجه منزل
وبیت در ستون درك عربجه عمود استان مثله بتو
سکا بهتر یکرك انکه اوکه رهی فارسیده وعربجه عبد

[13a]

شویه اول بسن بهال امرد قود یکدر این بویی آن
انی ذی نجدین فطعه احدی عشر
کل ایدم مسئله دیم خبری که بولاسن اول نکاره یری
که وافر کادیدی غزلی دخی نه باور بویی دیکرم
مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن
بوله عربی بحور دوشر نه توركی دوشر نه تورى
تلرك طلو یجه دخی دیی بوقوازه ربی یه دمه
دی میشق فیوف قویه بزه جونانه شبانسوریه دمه
تلرك کولدن یعان طلو یخ بون یجه بوز جغزله طلو
دیکدر برق قاین سقه دیی ولکورك وطمان مش قیوف
عربجه غنم بره قوزی شبان جوبان عربجه راعی دمه
حیوان سوز بیجی غله هرعربی هم فارسی ترکجه تکل یونخ
دیو بویند رق قبد بیاکه یخ صاوررلر غاوشنك اوکنده
هیش صان اوقی سنه زوله کی بویند رغه دوررلر کش
کوزل کش قولنوفه ایچی بکش بارانده امرد جك دیکدر

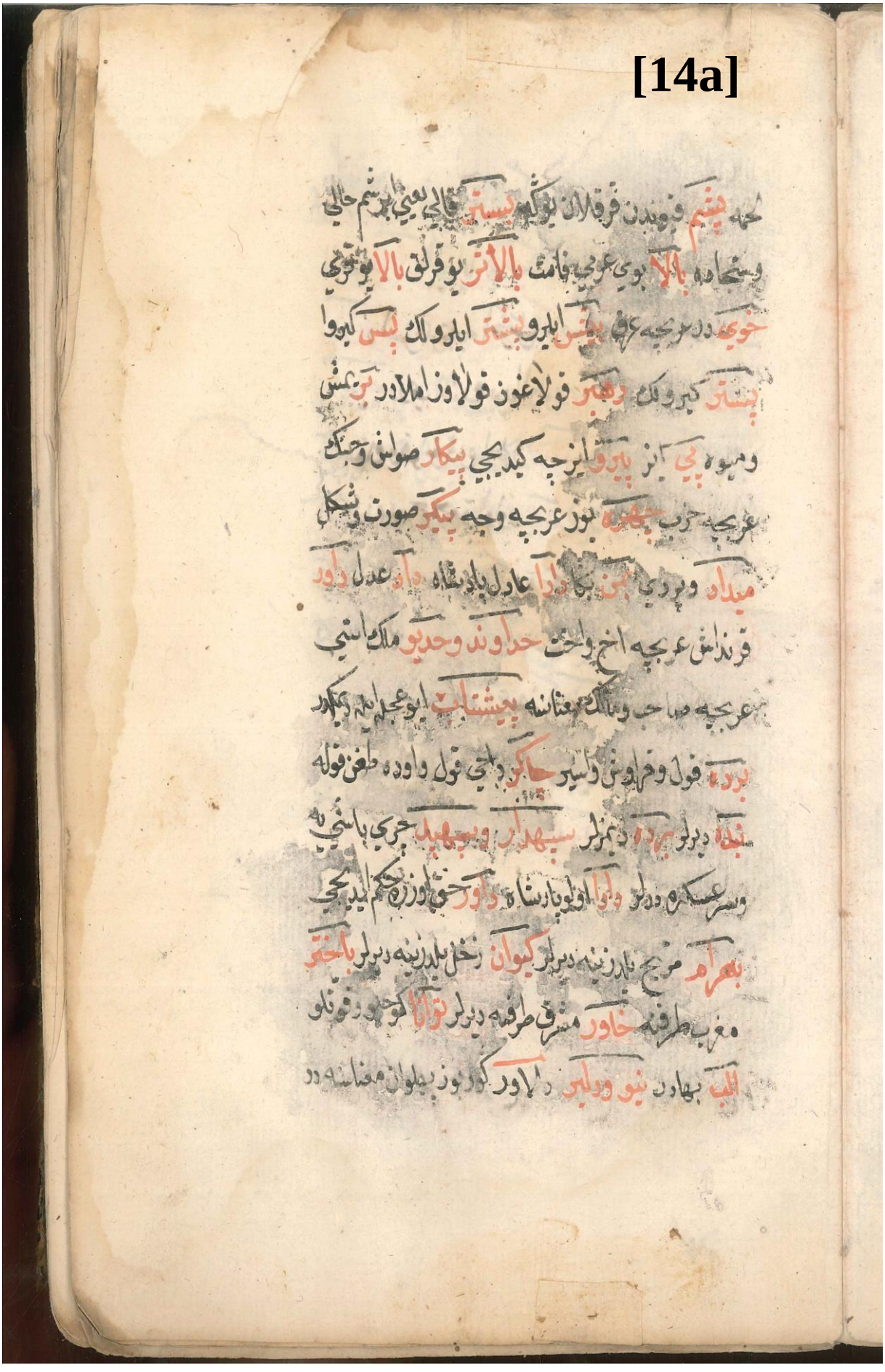
[13b]

مکسش تهدید نکمه دیمکدر کول اوغز وبون عربچه ابله
شید و شیدا دلو عربچه مجنون کیج اوپا یعنی اغر اشلیجی
وشبل فلیوه سمه یعنی سرسم برله اوب ادب یولنه برو
بوری کیت شوپی اوله سین سره کرار و معقول زهمه قمورن

قطعه اثنی عشر

زلفکی کورن دائره محسنکه اقرب دیدیکی بینه اولمش ایکی منزلی اقرب
مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن مکفوف اولنمش بولمه کرک قطعه الحرب
دیی چوریه پیرامن اقلیمه دی کشور دمرجیه فیومجیه اهنکر وذکر
پیرامن چپ چوره پیرامون منله کشور اقلیم و ممالک معناسنه در
اهنکر دمرجی ذکر فومجی درحور لایق ورو امعناسنه در
بسزادار بینه لایق معناسنه ارام دولمک یعنی قرار اتمک
ایرایش برک یعنی زینت زیور التون وانجو وجواهر ایله
برعمش دیمکدر میسرز کرار و براشور دیمکدر میزیبد لایق
ویرار و براشور ماند قاله دیمکدر میماند بکزر دیمکدر دندان
دیش عربچه سن ارش بلک عربچه رسع نارانش پود ارغ عربچه

[14a]

[14b]

لوجه شيا شي يعني اكري كوزلو عربچه اخولايي دست
السز لوك الي اياغي كسك ادم لنگ اعسق عربچه اعج
لال دلسز عربچه اخرس كر صاغر سرخيژه قرامق
دژپيه دري التنده پيدا اولور جور كبي بزه ديرلر الكزيا
قاسفده وقولتوقده اولور دنبل چيبان آرتخ سكل وجود
انسانده بودجي چوق اولور مرد ار رجل معناسنه كر اويوز
دركلري مرض پيروق يكن عربچه ظفر سكاليش اونكولمك
يعني فكر وصانو ودجي جدل وعناد معناسنه در پاداش
جزا ويرامزلغه بدل وعوض كيفر دنجي جزا ويرامزلغه
عوض فرمان بيروق بر امر دور بويروغي صوت دعمكدر
دوشو اول دعمكدر بزه پوله شوبره اول پوله كيردعمكدر
راست طغري عربچه مستقيم رو بودي وكيت ايدر همشه
دوام معناسنه راست روايدر طغري بوري دائم دعمكدر فافهم

قطعه ثالث عشر

كلزار خيال اطفي حسنكدر مزينلدر شيرو عسل وسكر اعلاكدر مبينلدر

مفقود

[15a]

مفعول مفاعیل مفعول مفاعیل اوزن اوزن هزج خصوص بدر مخمس

هم سایه دی تابستان دی کولکیه هم سایه

هم دلجی زمستان قیش دی قوکشوی همسایه

تاب حوارن تابستان زمان معناسنه یای یار معناسنه در

یا بستان یاز وقتی سایه کولکه عربجه ظل ازم صوروق

عربجه یز دستان طرف زمان قیش هم موافق معناسنه همسایه

قوکشی عربجه جار بهار یاز پاییز کوز وقتی کرم اسحاق

وقتی سوما صوروق وقتی نزار اصلوات یاک نزار

اصلی ریب و اصلی پاک دیمکدر فرومایه اصلی الحق اصلسز

وبد اصل امادم خاطر النمش پرداخته دوزلمش قوشلمش

نازیدن نازلنمق پیرایه برک عربجه زینت مناسبی بالق

عربجه حوت ماهیلاون عربجه خته نوز زنجد عربجه نمل

کثر آکری دم قویرق کردم عقرب صد بوذ پای اونوچ دم

صد پایه چیان امرود بوکون ایندوزی قرانورسن فرزیادین

بمیان اورتایه ایدکلور معناسنه در قطعه رابع عشر

[15b]

دل بناك سنا هم جان چاكر و اله يوزينكه هم شمس جاور

مستفعلات مستفعلات بودر قرقل اى قدى عرعر

قو قمشه در لر كذيه كنده بكسست اوزلمش قو بمشه كنده

كذيه وكنده قو قمش ومردار قو قيلو نسنه بكسست

بازلنده اوزلمش معناسنه كنده قو بمشى فرخنده وفرخ

قيلو وبختلو حرم شارلق وسرور كويه اغلمق عربجه بكا

خنده كولمك وكلمش عربجه ضحك آفرينده يراديجى

عربجه خالق وموجد ومحدث روزكون ديمكدر روزى

رزق روزى دهنده رزق ويريجى عربجه رزاق معناسنه

پوينده يلديجى وچابجى عربجه سرعت ايديجى دونده سكريجى

كشنده چكيجى كشنده ديليجى عربجه قاتل معناسنه

خود كندو وا ضمير مفعولدر بستودن اولمك عربجه مدح

كب لاف اورمق زننده اوريجى كب زننده لاف اوريجى

هرچه هرنه بخواهى دلرسك رو امر دركت وار معناسنه

خواه امر دراسته معناسنه در فى معناسنه نويس ديمكدر

[16a]

قطعه خامس عشر

متفاعلن فعولن متفاعلن فعولن بوكه كامل مفطف دديلراي جان افندي

ندا وصط ستره قزيمق دور ستردن

بلكو قبلان فسانه مثل وقصر ستردن

ستره ماوسطرم ستردن قزيمق يعني تراش اينمك فسان بلكي

طاشني فسانه مثل تركيه ماثل دديلر ستردن قصر انسان دن

وحيوانلدن طوغرو ميناره قصر ديلر ستردن وكمك يعني

ميوه اغجي وكمك فشاندن صاچمق وطاغتمق فشردن صقمق

فشردن طوتمق حود مقابله بغل قوجاق لنج اورده يعني

آغز اچمجي وبوجاغي كنج توحق يعني كوشه نشيمن اوتورمق

مكان بيرقاچه اوتلاق بري علف اوت علفزار اوتلو يير زار

اسم جاهر دده كياه حيوان يمكي اوت در دفتر اوراق نوار

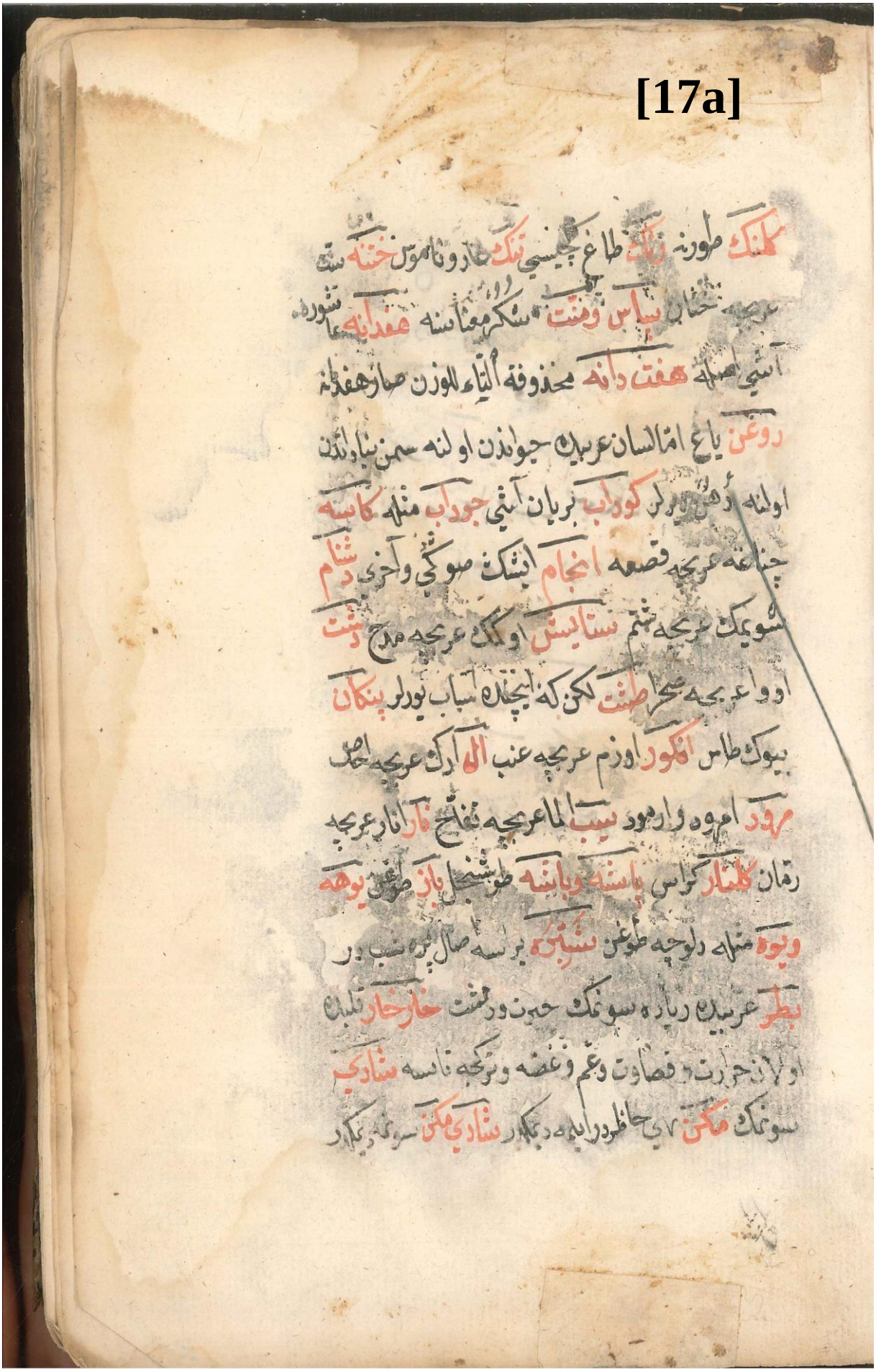
اوركن كه اودغان دديلر كه آت چاپرنده قارن بوزار اوجيه بغلامق

شيهم جارق رانين باشم دديلري اورمه شلوار ديركه تركمان

[16b]

طائفه سي كيرلر خركه قره اولركه كچه دن اولور كرزن
جوبانلر كيز قلبق ديرلر بهيمه جمليه وقويه توس بنكويي
ايلك واحسان كن آمر درايله بتو سكا بند نصيحت تركيچه
اوكت اينك آشته ازمن بندن قطعهٔ سادس عشر
رخسار كه اوزره اول خال حال اوزره اول سيه مو
صبا نك آتشي اوزره عنبر عنبرده دود خوشبو
مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن
اولسه مضارع احرب ورنجي اولور آنك بو
باليق كل آهك الجي هم غليجق اولدي داسه
متين كلنك وكورك پارود داجي ماسه
كل باليق آهك الجي داسه اكين باشنده اولان قليجق متين
كلنك كه طاشي كسرلر پارود وماسه كورك بلنك قبلان
تنك آبر قولاغي تنك طار دوبر جيوان كه قولان ديرلر ارتنك
چين ديارنده مانچو دكري نقاشلك كتابيدر كه انده نقوش
عجيبه واردر ارتنك مثله ژنك اسپ پاس وكبر عربچه دنس

كلنك

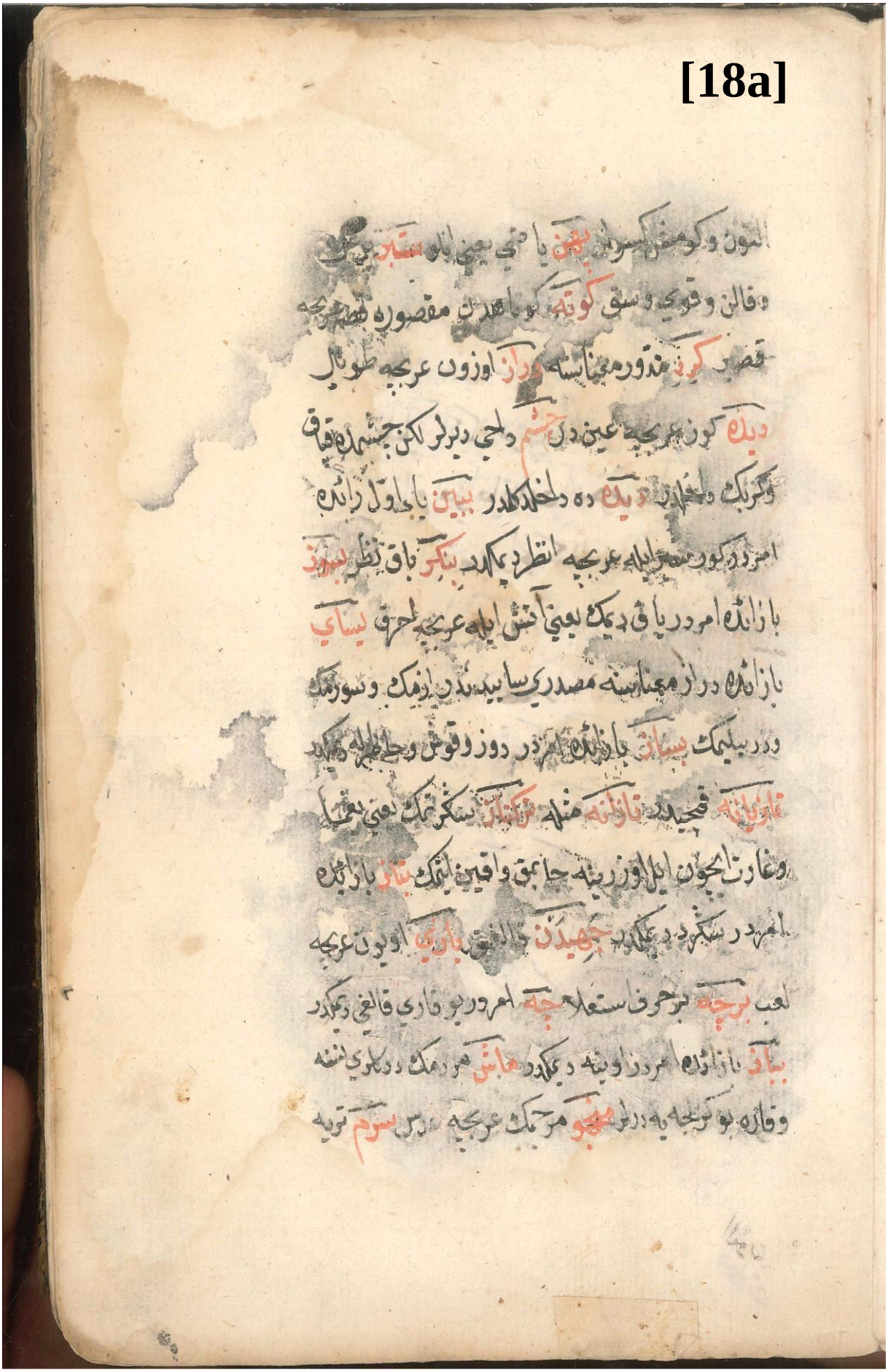
[17a]

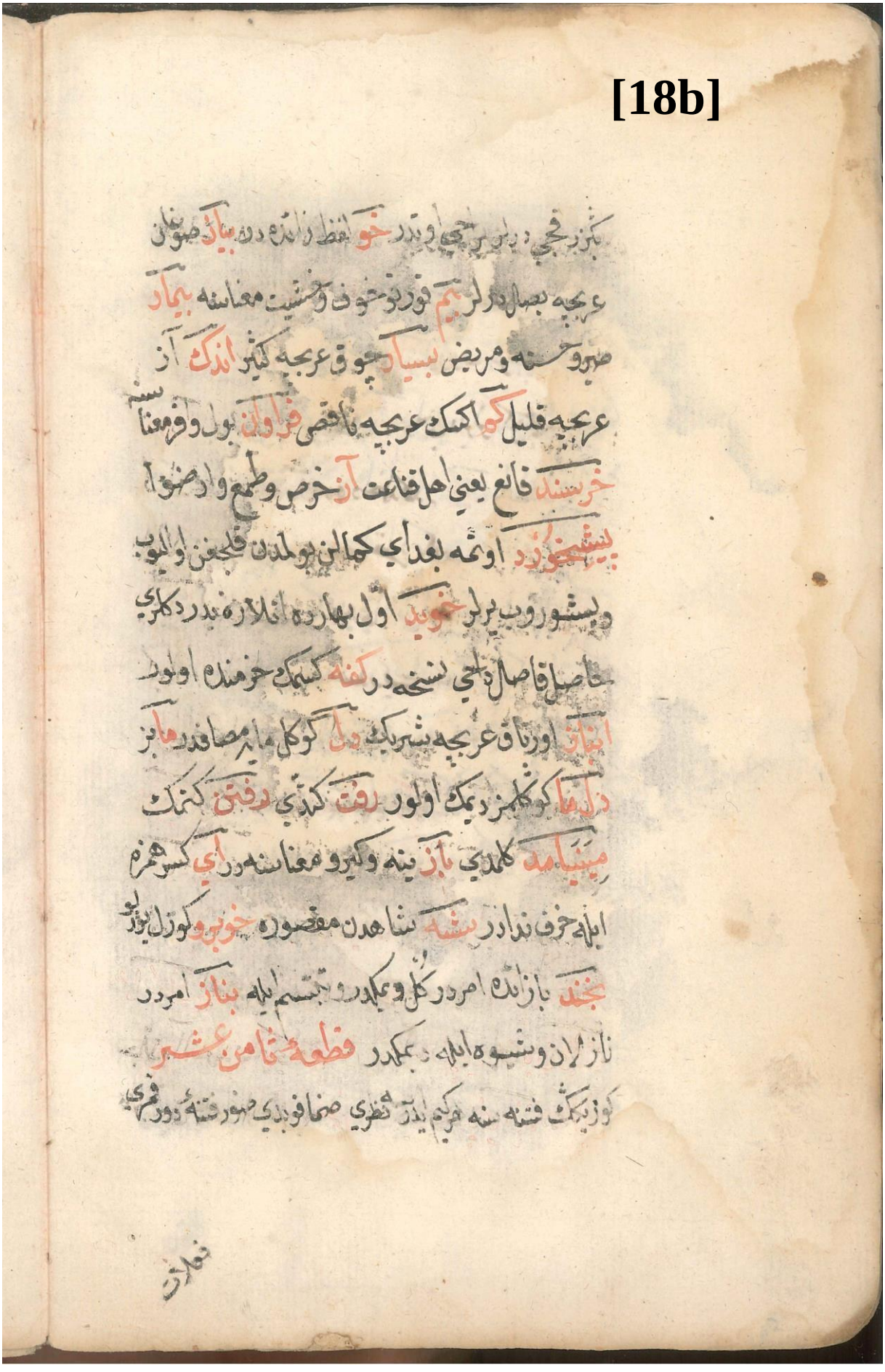
[17b]

توسن با مع معناسنه سور دوکن وجمعیت عربچه ونیچه لفظ
سور عربی وفارسیده مستعمل اندوه غصه معناسنه
اصلی اندوهدر مبارهی حاضر در کتورمه دیکمدر با اوائل
مصاحبتدر سوک یاس وماتم ومصیبت معناسنه در قطعه عشر سابع
کوزیکمک فتنه سنه جان مفتون صیحنمک عقل سنه دل مفتون
فاعلاتن مفاعلن فعلن بوحفیف اولدی قصر ایله مجنون
ایوخرس وطکون نه خوک وکزار سک مکس ایت سنک دی خرکره اویاز
خرپش ایو عربچه رمث خوک وکزار طکون عربچه خنزیر سک
ایت عربچه کلب مکس سنک عربچه ذباب خرکره اویاز
بر نوع سنکمدر که کرمیت هوادهٔ حیوانه اوشوب مضطرب ایدر
وارن ووارین وولوان درسک عربچه مرفق وارنج ضمه
بدست قولنش عربچه ساعد بازو قول عربچه عضد باز قولدهکه
درلر سوزن اکنه عربچه ابره سوزندان اکنه لک کزاز شوک
سوفار اوق کرندر ریحی اکنه وچوقلدور بوردوسنه دیرلر
سوفال منله کاز صدویه اول صدویه که انکله محصوص

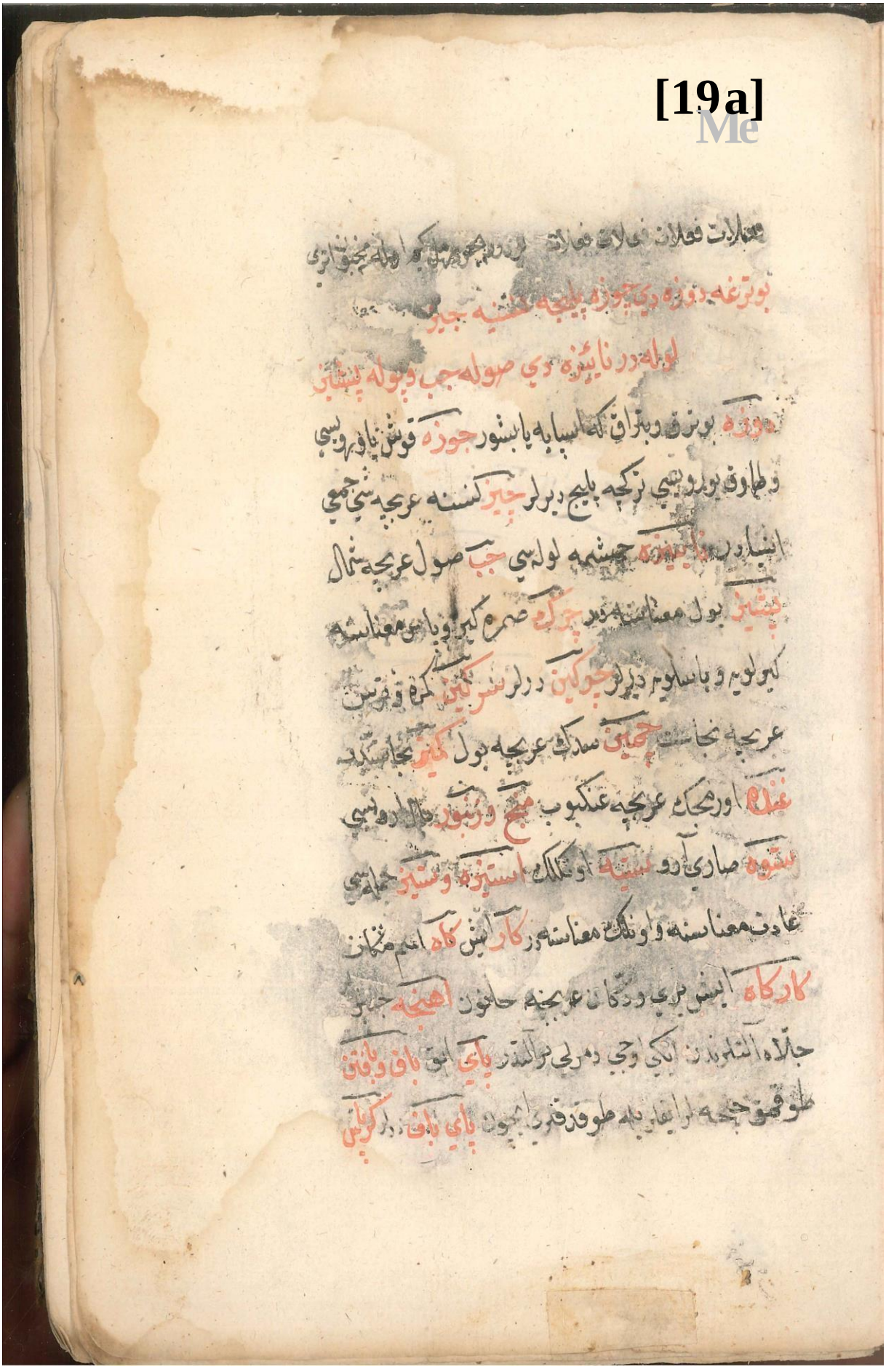
النون

[18a]

[18b]

[19a]

[19b]

بز بوغامي بعضي ولايتك چادرجي درلر پيشه صنعت
پيشه ميسنه كك وبوزمان كفش پاشمق درفش بيز
اسكجيلر وپابوجيلر وصراجر فولندوري تيغ دجي دبوللر
زاغ قرغه دام طوزاق وآغ پناغ اپيلك اوجي وبرشم نلجي
بند باغ عربجه قيد زاغ طاغ عربجه جبل پالبز باغ
وبوستان روبيش بوريسيش وكدش روم دريوزجي
وكيت كه كاف عربي تراسكا بابه كوك در فى معنا سنه
رستاخيز ورستخيز قيامت كونيه درلر وخنى تاپون

قطعه تاسع عشر

دل بند دورسكاوهم چاكرجان سترين لبكه روح روانم جيوان
مفعول مفاعيل مفاعيلن فاع بودرن رباعي دوراولنجه عيان
تك حمله وقهر اوزم تكاپوتاك هم روزدراوزم جيوغي پرتقدير چاك
تك وقهر حمله اتمك تاك اوزم تفكي يعني صمه جيوغي چاك برق
عربجه حرق برك يپراق بار شجره تين يمشه يعني ميوه يه
درلر بنيخ اغج كوكي عرق الشجر كاك بكسمار حفه كردن

بوعمق

[20a]

بوعنصق معنانسنه در اوش سنه يعني صنجه جلد سيناك ايدم
جنت مله جالاك منابه زرف ريزه يعني عجيب شكرف
اولو محشم وزني كاف برف شكاف ابرق يعني ايرطمي
واجلمش كو كاف غليظه يله چوقر عربجه خفر مغاك داجي
چوقور در بار يوك عربجه حمل بار يول سه بار اوج كره
معنانسنه در بار اجارت ودستور معنانسنه در افسر تاج
كرسنه اج عربجه جوع زاج وزاك قره بوينه اكله اولمك
شد اولدي اكله شد اولكه اولدي نيك ايو عربجه زاج
راست طوغري اورا اكثا چه پاك نه نور قوولمه پرو ديمكدر
فافهم قطعه عشريه

عاشق اولان اي كل دلاله چاره آرار
برضعيف صرمغله سينه سينه چاره آرار

مفاعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن

بو وزن مطوي مبيل نام اوله سين اصل هزج

بختن اولدي المك هر داجي ماشور انك

[20b]

هم دلجي آشو كل سرح اولدي بسوس اولدي كبك

بخاش الملك ماشو الك ماشوب شاكل بالجي سرح آشو

اشي دوكلوي بالجي بسوس كبك وحريسه خواهر قيز قوندش

عربچه اخت مادر مادر عربچه ام ترکجه انا بدر آته عربچه

آب والد همدم آدم اوغلاني وكوزبيكي چشم كوز عربچه

عين هيمه وهيزم اودن عربچه حطب خاكستر كول آتش

بنان اوجاغ اودن حاصل اولدر عربچه رماد دير لر آوز اودعربچه نار

انكشت كور اخكر كوز يعني آتش قوردي ذلك مثله زنك دري

عربچه جلب زنده يمالي اسياب ديم هم عربيده هم فارسده صحيحتا

جرم صغير دير لر پوست دري خواست دلك عربچه

ايران خنك بوزات عربچه قرن سمند صاروآته قولاجي دير لر

سركش جمس مغاسنه يعني هارون ويا وز سكسك بالكن طوزه

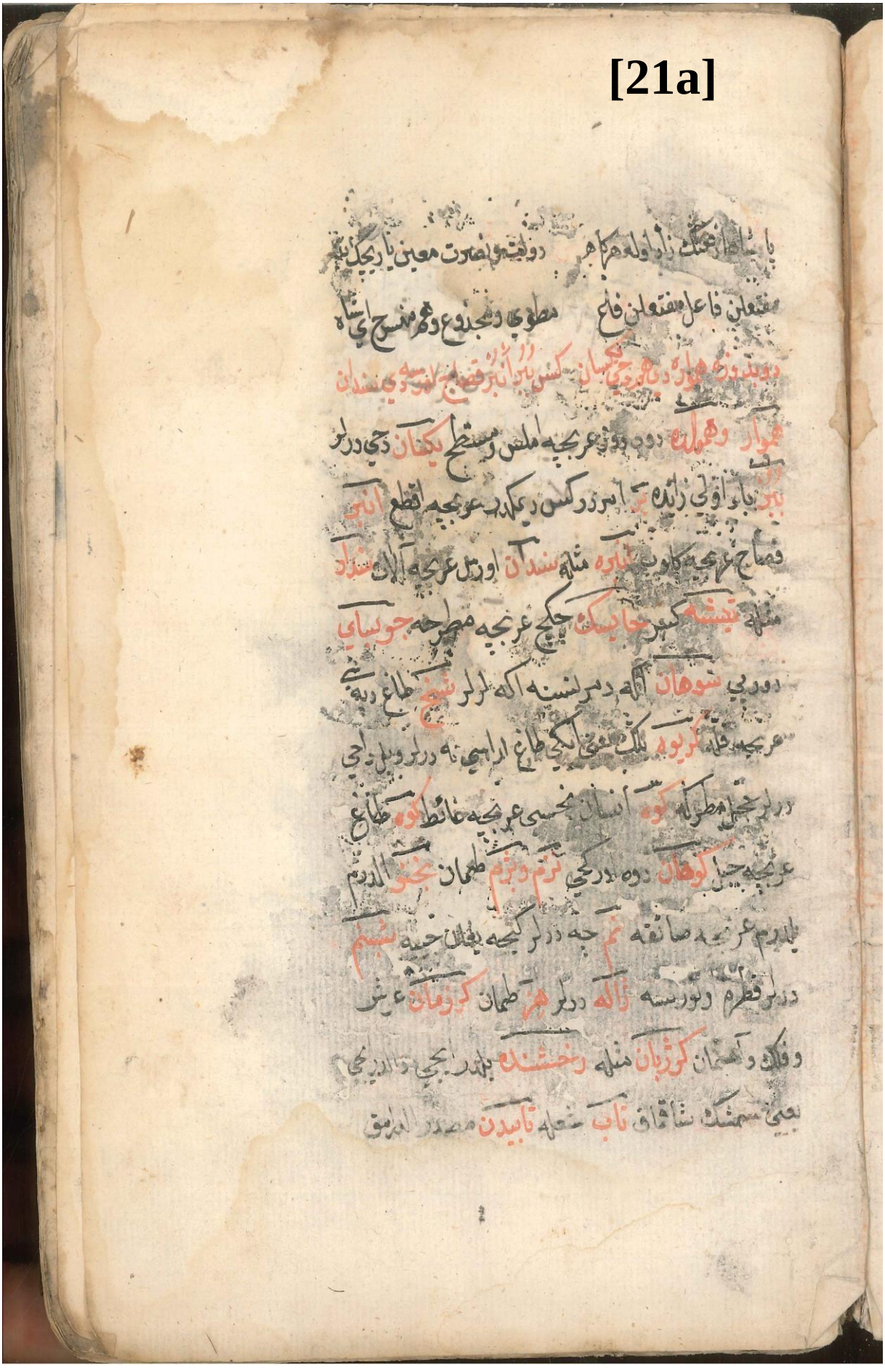
دير لر نرمرو دوك يعني يوميشق يوروشني طوز چنك بنجه

شتابي ايورسن بكنه يارزوغه ومعاصيه واثم هوروشن

بوروبشت بوروبيشك تابكجا قدم دك ونوه راك قطعه احدي عشرين

پادشها

[21a]

[21b]

اسم فاعلي تاباندر وورخشان دخي الدرامقدر ديوتاب
امرودراكله ديمكدر عربجه فاقهم دده وزاد دول ودوتل
عربجه نسل يعني حسب نسب سامان يون بويش يعني
عقللي وازعاتلي واوغرلي وقدملي سامان جد جهد
ايمك چيين بوكلم صاچ بوكلمنه دراو بركسه حشمت
عذر ايتدي يكك ايكي بوردي صاردي دهسك دخي اكدي
بوكدي ديرلر خم شد اكلدي عربجه منحرق اولدي نسيج
باو اوتلي زائده امرد صاروده وله وبوك بوماق ايله ديمكدر
كز اكري عربجه اعرج دوي بكردان بوردخور بور
دوندرديمكدر بكرد باز ائله امرد كج وكيت طورمه
صاول ديمكدر عربجه مرور وعبور ايله بخور باز ائله
امرد رسي ديمك عربجه كل نبوتش باز ائله نوش ايله
ديمكدر بيا شام باز ائله بوردخي ايچ عربجه اشرب
مضاسنه در ميز قونق عربجه مسا فر ميزبان قونوق
الوب رعايت وضيف ايدن عربجه مضيف مهمان دخي

قونوق

[22a]

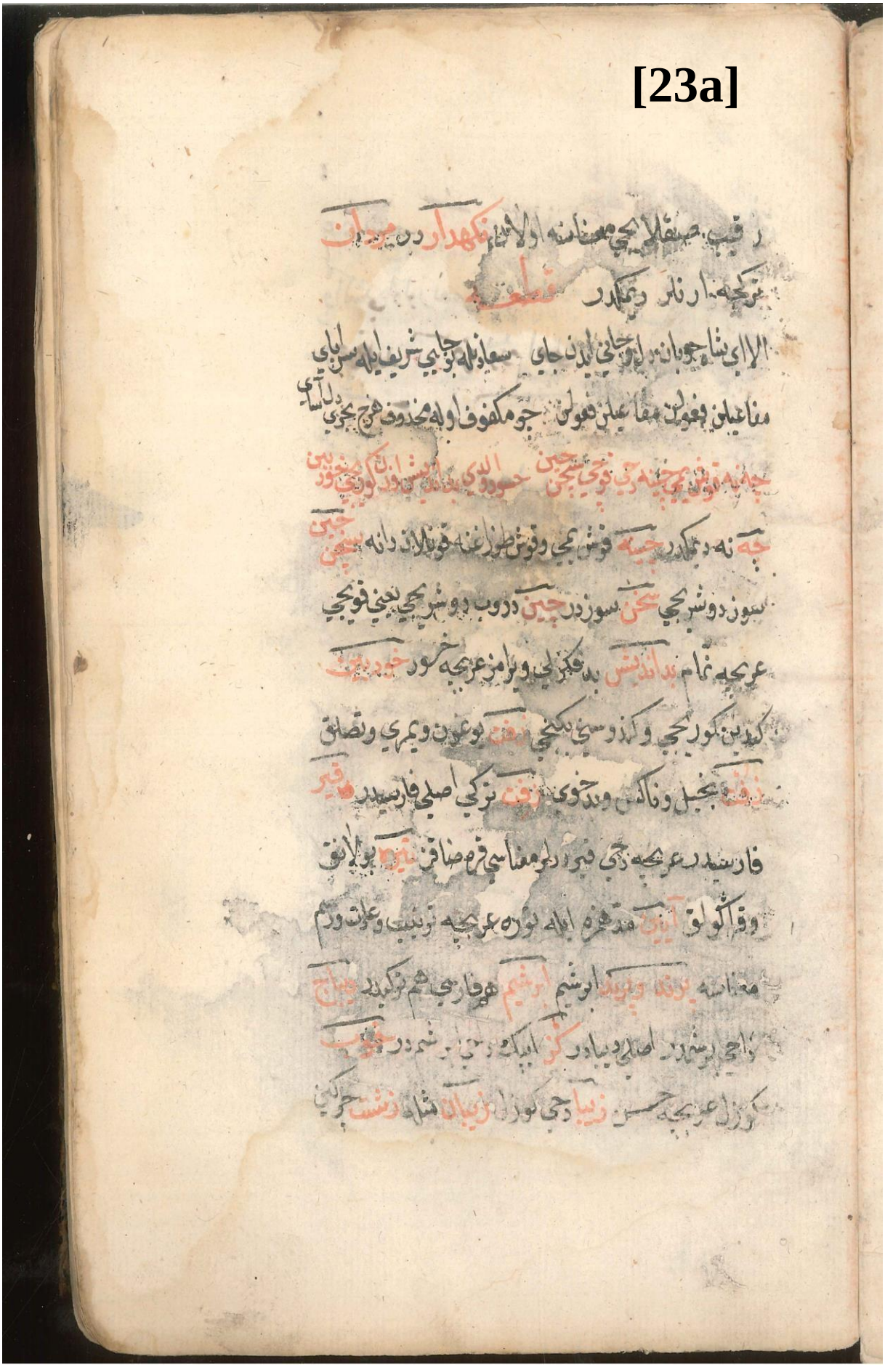
قوتو فارسیه مساوی وصیف کاشانه پیش اوی عربچه بیت
المنشا کاخ کوشک وچارطاق دیوار مطلق چرداق
ایوان دجی چرداودر غمکسار عربچه یی مونس ومصاحب
هردد کوچی اسرار سویلشیجک مکسه نرکچه دردش درلر
دم نفس همدم آش یعنی بیله اولیجی دوست یاباق صوک
عربچه اخر رکود رکوبدن مقصوده یزیلره یی عربچه حرفه
پشت ارقه عربچه ظهر میان بیل یعنی قوینشاق قوینشلان
بحار آب صو دوان آچی جانه دجی دیلر روان جان فارسیده
عربیاده روح میوه انسانه یکجک یمش بیوه صول عورت
جرثومه فاوون تنکیر لسانده عربده قرمود جسنه بطیخ دیلر الفاظا
بیشتر کدر کذلک فارسیده دجی فاوون وقارپوز جسنه جرثومه
یانلمه ناوه وحلواجی قرانی ناوان دیرم یعنی بورج وامله دیلر
من بن دیمکدر عربچه انا متن باکلشدیرد بطمان که اکیسوز
المنش درشدور کیلمه فارسیده نرکچه وجی سنایدیرا ولجک
معناسنه عربچه صاع دیلر پیمانه اولچکه دیلر قدح مصانه در

[22b]

مشهوردر پیمان عهد وقول وقرار کران اغر عربجه ثقیل
سبک یعنی عربجه خفیف وختم تیز ودخت مثله عربجه بنت
کران تیز یعنی خط پهالی وقیمتلی عربجه عالی ارزان اوجوز
عربجه حیص صوغمان جوکان چوکان وجی فارسیدر صوغمان
اوجی اکری عصادر کوچک غلطان غلتان دلغی لغتدر چالاکر
بولنور طونکه جوکان ایله محمو عنک معنایی یوالنن طوپ جغر دیمکدر
زاله تشول طوپ مدرکه اوقرلردجی صوارزنان پنرلر کنارنجه
تلفقدرلر ابنان طوغرجی عربجه جواب مهر کولنش مهر محبت
مهان بورندروق دوه بولاری شتر دوه یان حفظ ایدیجی
یعنی دوه جی شتربان دوه جی بیوش باء اولی زائده امردرکی
یعنی تسلایی کی پیوشان باء اول زائده امردرکیدر معنایانه
نیفه طمان آغی ایق طونک ایکی یاغنک اره سی که اچ
طون یفه سی دیمکدر کریبان مطلق یفه در باهمه هپسی
فوخلقی پروردکار مبالغه نربیه ایدوب تسلیجی عربجه رب
هست در یعنی وارمعناسنه نگهبان کوزه دیجی عربجه

رجیز

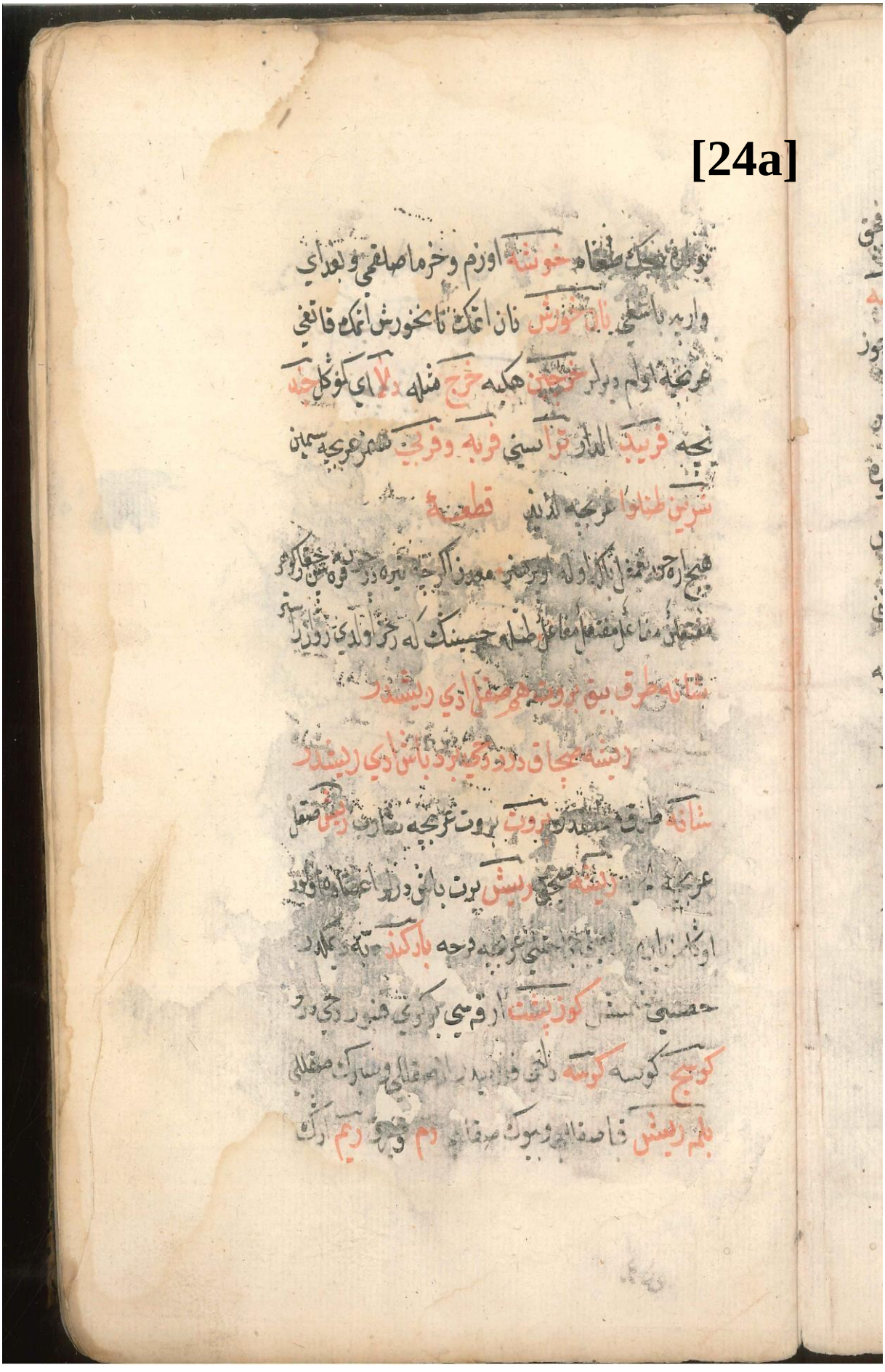
[23a]

[23b]

عربچه صبح چرکین دجی فارسیدر تلک طاغ اریکی که اوفجق
والکثابی اولور بعض لغتده کستانه دیمشلر کلک قلم خامه
دجی قلمدر مویز قره اوزم اصلی عربیدر کوز قور عربچه جوز
کرکان دجی دیولر بوده ومرده مرسین بیراغنه دیرلر
شبیو ارسلان عربچه اسد روبه روباهدن مفصوله
دکو عربچه ثعلب کفتار سرتلان عربچه ضبع یوز یارس
دوکلری جانوردر کتام برنجی جنوبلرده اینی ومکانی ومسکنی
زود ادمان ایله حاصل اولان لوح وقوت دیر کیج عربچه
مکث دور ایراق عربچه بعید کور طاغ مرکبی وسیر
وسیله عربچه مقبره پو طلو عربچه مشحون وملو سیم
کمش عربچه فضه کیسه پرسیم اقچه طلو کیسه دمکدر
زر التون کیسه پرزر التون طلو کیسه دمکدر کاسه
چن عربچه فضه زرین زر التون یا ایله تون نسبت
ایجوندر کاسه زرین التونه منسوب کاسه یعنی
التوندن کاسه دمکدر خوشه وتوشه وزنبنک ازو یعنی

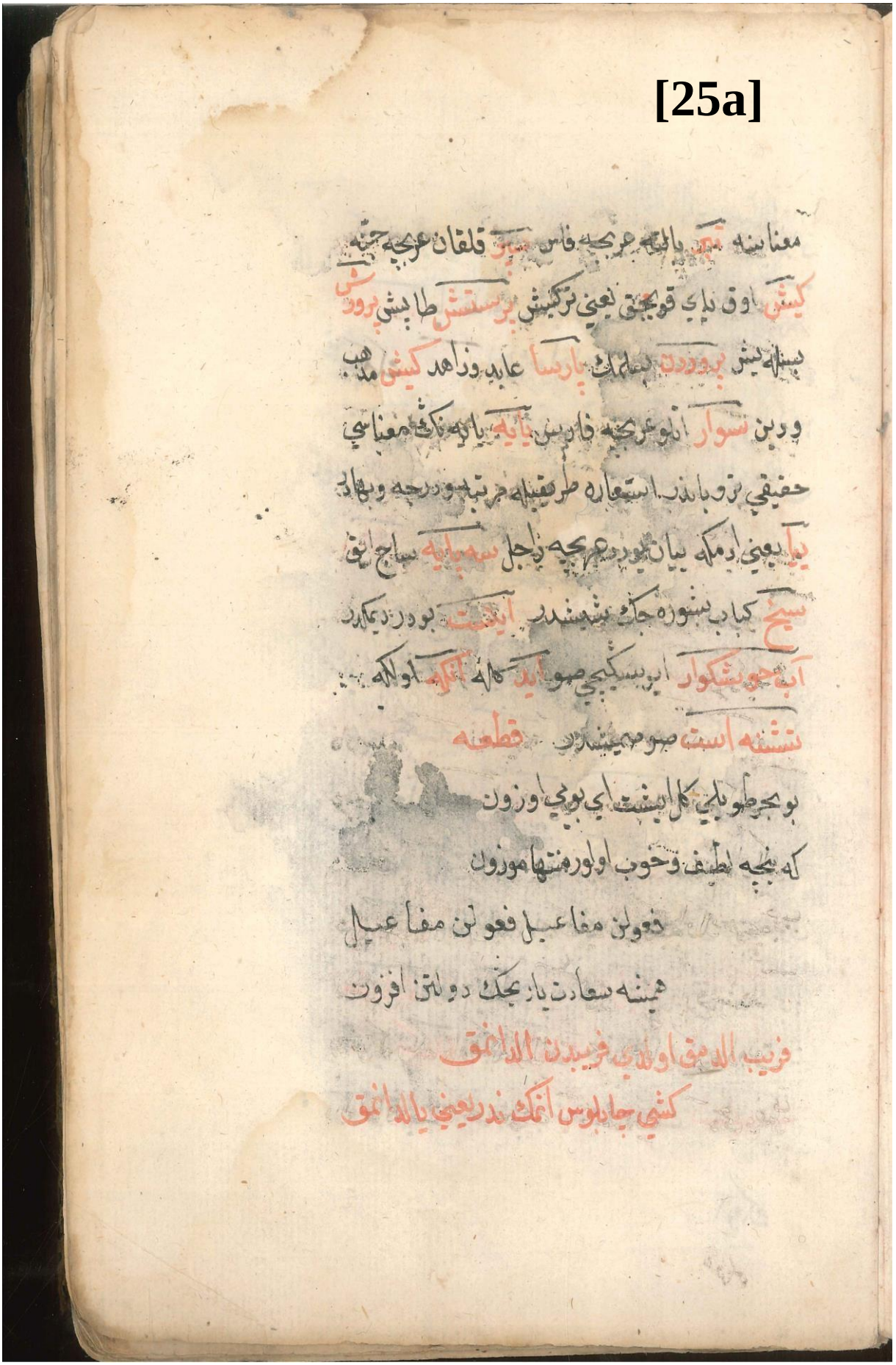
[24a]

[24b]

داريني يعني جراحن عربجه حدر يم يارلم عربجه نصف دوال
صرم تركي عبارتدر يعني قالنش وناصيه كله باشي وبه
وقفا عربجه وامس كاوميش ضوصغري بابندر پيله كوز
قپاغي عربجه جغن پر طاو عربجه مشخون كدد قوري
قوق عربجه قرع معناسنه تهي بوش عربجه حالي بسر
باش عربجه راس بيش ارتق عربجه زائد چيره يكن عربجه
غالب وبوركلي وجه عتلي ذيره براوتلر وكنوني درلو خيره
بوش اويشمش تركجه طوتق ادمه درلو بوش هم تركيدر هم
فارسيدر خيره منله ايشه كوجه يا قشمان ادم نوش بال
عربجه عسل بيلش اغيلو حيوانن دكني ومطلق دكندر مژده
مشتاق مژد كه عربجه اجرت وثواب كري دونم واولكه
يعني اكيلو تزلمي بولك بولك ايدرلر تركجه اولك عربجه حرب
درلو ويژه اري وباك دينه اوق يكويشه عرقريشدر قر
رونق كوزلكه تازه لكه لطافته عربيدن فارسيده رونق
درلو امّا فارسيده مخصوصجه قر تبشديد ديكر دخي وغيري

مولم

[25a]

معنا سنه تير پالنه عربجه فارس شير قلقان عربجه جنبه
كيش اوق ياي قوبجق يعني تركيش پرستش طاپش پرورش
بسنله پيش پروردن بعلمك پارسا عابد وزاهد كيش مذهب
ودين سوار انلو عربجه فارسي پايه پايه نك معناسي
حقيقي تروباندر استعاره طريقيله مرتبه ودرجه وبهاده
يا يعني املكه بيان اولور عربجه راجل سه پايه ساج اوچ
سيخ كباب پشوره جك پشيشدر آيشت پوردر ديمكدر
آب جو شكوار ايو پسكيجي صو آيد كاله آكله اولكه
تشنه است صو ميشدر قطعه

بو بحر طويلي كل ايشت اي بويي اوزون
كه بنجه لطيف وخوب اولور منتها موزون
فعولن مفاعيل فعولن مفاعيل
ميسنه سعادت يار بحك دولتي افزون

غريب الدمق اولدي غريبدن الداغمق
كشي جابلوس انمك ندر يعني يالداغمق

[25b]

فریب الدایشی فریفتن الدامق عربچه حداع فریبیدن الدامق
جالبوس یا التقلمق یعنی یوزینه وصقالله کولمک کشیدن
چکمک کشادن احمق واحلمق بمنکیدن بازلمق بوکمیه
فاقیوب طوطلمق یعنی صوقرامق غنودن برشیی طمانوب
امز غمق واویومق بخسپیدن بازلمق یاتوب اویومق
بیالیش بازلمق یصدق عربچه وساده نهادن قومق
عربچه وضع بیالش نهادن سر جمله سنک معنایی یاش
یصدوغه قومق وبصدوغی یصدمق پسندیدن بکنمک
عربچه تحسین کزیدن برشیک ایوسینی سیحمک واوکرنمک
عربچه انتخاب سرایدن وسرایدیجی ابولامق یعنی غزل
وبسته اوقمق عربچه نظم بشر میدن بازلمق اونمق
چشیدن برشیک اتنی بلمک یچون طامق عربچه ذوق
خوردن طعام یمک عربچه اکل مزیدن برشیی امک عربچه
مصی مکیدن مثله بغزیدن بازلمق کورمک وارسلان
اوکرنمسی والکونمق یعنی بوشیدن ندسنمک نشتابیدن

ایومک

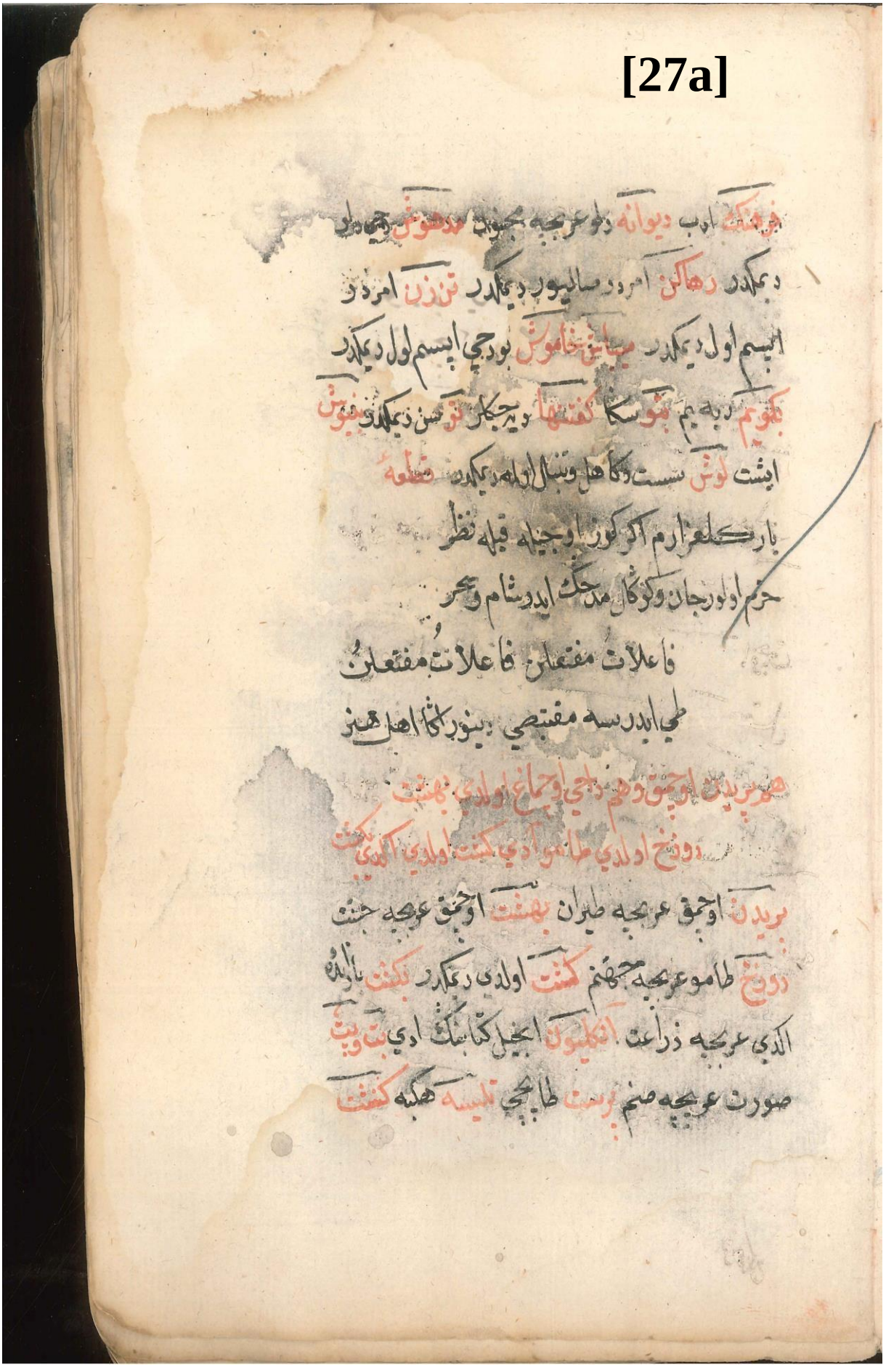
[26a]

ایومک عربچه یعجاه سفتن دلاک دمک عربچه نقب دزدیدن
الهمک عربچه لبث و مکث فنجا کرمک تمظی غلطیدن
یوالنیق عربچه تدخرج چرخیدن و چرخیدن حیوان اوتلامق
آغشتن اصلامق و اصلامن شدن نیز پاشن اولق زیاران
یغموردن به ازجانست جاندن ایوردن این گفتار بوسوز
اگر میگتی اگر ایدرسک یاودر اقامق عربچه تصدیق قطعه
سکا زسمن برشکرلب پری رو یکی عنبر و تر صبحی غالیه بو
مفعولن مفعولن مفعولن مفعولن تقارب کامله سالم اوشبو ایپری رو
جم آغجی کبرة اقتین آغجی غوش آغ دلکن خولدر یوم یاتغوش
کبرة جم آغجی عربچه صنوبر غوش قتین آغجی که اندن اوق
دوزرلر خول آغج دلن قوش یوم هم عربچه وهم فارسی یاتغوش
پرپر اوتکی کون دی دوز عربچه امس دوش دون کیچه
پرندوش اونکی کیچه اصراغی یعنی دون دکل اونکی کیچه دیمکدر
جامه خواب دوشک عریان هم عربچه فارسیدر چپلاق
ویالنجق عربچه در دراغوش کن اسم درفوج وقوجاقلامق عربچه جمع

[26b]

آغوش مطلق قوجاغ و قوجغ خلم وخنم سومك عربچه
نخاط بيني برون عربچه انف خيره قفا والكسه بناگوش
قولق دبي وقولق توزي وقولق دوزي چيزي كربي كبي
معنا بينه رجي كلور كبي ميمون اهو كيك عربچه ظبي
خركوش طوشن عربچه ارنب خوردن يمك يمك سير
طوق يعني طعام دن طويمش عربچه شبعان دير لر
روزه اورج عربچه صوم نوزه ادك عربچه خف پاپوش
بيچ معنا سنه ايق اورتسي وپاپوچ ديوتوساي اوچق
طوتمش عربچه مصروع ديوتوساي منله خرد عقل
عربي تركچه اوس بيهوش اوكي كتمش واوصي كتمش
آتيپ طوقشمه ويان يانه كلمه آشوب هرنسنه نك اوركوب
بري برينه قرشمسي رزم اورش غوغا وخنك خالاوكش
فتني غوغا وفتني كفتكو سروش انبيا عليهم السلام حضرتنه
خبر كتورن فرشته وملائكه به دير لر فرشته فارسيدر
اصلي پرهشته در بانك فابه تبديلي فارسيده سابقدر

ترهنار

[27a]

[27b]

کاسا کشتن مثله سنج نقطه یا الی قروب یول ایدرلر
رنج زلق یعنی طیمی تمق وسورچمک رنج وفرنج چرکین
وچیل غایت چرکنه درلر خشوک چرکین زشت مثله
خواهد امدن وخواهد امدیسن کلیسر درر بیرت
باشکه وی ضمیر در اول دیمکدر هرچه هرنه دیمک
نبشت یازدی عربجه کتابت ایندی نهاد اصل بدن
سرشت مزاج وطبیعت بحر طویل
هرکه خوب اخلاق ایله موصوف اوله
دولت کونین انکا معطوف اوله
فاعلات فاعلات فاعلات فاعلات
وزنی بودر جون رمل محذوف اوله
جاه منصب جاه قوبی راه یول
کاه صمان که وی کاهومرول
جاه هم عربی وهم فارسیدر منصب دیمکدر جاه قوبی
عربجه بره راه یول عربجه طریق کاه وکه صمان عربجه

[28a]

تابن کاهو مازولا زن عربجه عورت وقسا مادر آنا عربجه
آنم ووالده زن مادر قتین انا شوی ار عربجه زوج
پیو بنکه وکالین وکلن وتیزه وایکیزاوغلان وکویه درکلری
بوجك که چوقه دلك دراك ایدر زن پدر قتین آته یمکدر
نول قز بوریني ومطلق قوش بورنده دیولر فوزنده اوغل عربجه
ابن داماد کوبکو عربجه خاتن مول اویناش یعني زاینه عورتلر
روسپي نزکجه خشم غضب خشمناك خشملي وغضبلي
لیوه کنه خشم وغضب نیزه طوك وسورنا وکوس بیوه اوغل
اوغلي عربجه ابن این پل کپرو عربجه جسر دزله قاصرغه عربجه
اعصار کوزباد مثاله بادبان کمي یلکني عربجه شراع یسنان
امجك ترکمان لغتي عربجه لذبه در سنان چلقوین یتمق یعني
بوزیلمه اوزرینه باتمق پشت آت یلسي دوشاب یکمز عربجه یلس
عند الاطبا دوشاب حرما یکمزدر اورم یکمزینه رب الصنوبر
خرك دوش عربجه رؤیا کاشیه رخم معاناسنه کلور عربجه نوم
کپك کلك قوشي کبك بیوه عربجه براغوت سپیش بت عربجه قز

[28b]

چکره طلمه جلکه دجي دیرلر کویک معناسنه کرک صو کوپکي
اولسون کرک اغز کوپکي اولسون فخفخه کرفلي اتک اله وارد
یچغو کلاشق کوفکه دمرده وغیري نسنه ده اولور کلاشکر
مثله کره دجي کوف پوز آغز عربجه فم بدفون دجي آغز زاغز
جوره سي دهان مثله ثم وباخود زم آورد نژید عضله
وقیغو ملول واویکه یلمش دژم مثله ایستادن کیدر ایکن
طورمق خاستن قالقمق عربجه قیام کاستن اکسلمک
واکسلمک عربجه نقص وانتقاص کاهد وکاهنده مثله پرستو
قرلنغچ پرستک مثله دوزي فولاغي سیماب زیوه وشیوه
عربجه زینق زیوه ترکیده دجي مستعمل درجرس یاسنین
وقویروغي اوینادرجیکک دیرلر بوقوشدده سرخاب اکث
افقي عربیده محام دیرلر دیده بان کوزجي کواه طانق عربجه
شاهد جاي یرعربجه مکان جا مثله پناه صفناجق
یرعربجه ملجا کریزوکریز قاچاجق یر وقچش مصدري
کریختن قچمق عربجه فرار جاي کریز قچه جق یر ناز مطاق

[29a]

دیه تارک دیه جک تارک معناسنه در تنز دیمکدر معناسنه در
تاشق اول حط دیرکه عمورتلر بوزلرینه یز دیرلر ترکیه جغت
وچوبق دیرلر رامغوک اورد دیکمکدر تشدد دانساندم و
جیولدم اولور زانو بز بجه رکبه پرزول طوپق وآشق
دیالدیرمق انجک چشن وچشق بیرام عربجه عید ودوکون دیمکه
چشنه مثله لالنک پشمی که یاغده پشور دیکمکدر تمرزدن
لالت مثله سیکی برزیادة الیاء اورزن سیچی وشراب خمر
دیمکدر سکی میخانه میک بیلک که اسوار دیرترکجه مصاق
دیرمش کارایش سلهم قارنیدیه فورخو ناک آدات اتصال
وانصاف دیر کارسیمناک فورقولو ایش کاک اوق دیمکه که
جانور طاشلرلر بوغ صوبیدی وصوارغی وقورباغه کوزن
صغن یعنی کیک کوزمک مثله خاک توز، خاک صیراق توزه
دیه یعنی صیراق یعنی اوردن کنورمک ریختن دوکمک عربجه
صب بکریختن برزیادة الباء فاجق ماچهجی سمرانجی وبالاین
آنی یعنی سیسجانه اشتام جزع وفزع عربیدر العربان سوء الخلق

[29b]

سنب وسم طنق ترکمان لغتیدر طرنق دیمکدر بخست
اویقوده خورلدی سکسینه صقق وحسه عربجه کسر
وانکسار دوزست بتون وصاغ دیمکدر اسا انسنمه
واسنمک عربجه نشاوب سرفه اوکسرک عربجه سعال
یوشیله کزلو واورتلو عربجه خفی یوسیله حورک وچورمش
مقهره بوبخق اکسه کوکی عظم الوقیه والازنه کاغدمره سی
سوخته فاوسوختن لفظندن ماخوذ یانمش دیمکدر آتش زنه
چقماق دیرلر کاسنی کوبنک دیکلری اوندر عربجه هندبا دیرلر
سپند اوزرلک نخمی وبازره کونلک کهوش قوقار شند
قوش بورنه یعنی منقاریله دیرلر شنیدن مثله ابنوه غلبه
عربی ترکجه سی کوره مک انکزد قاچمی دیکلری صاقو نصره
بالمدد نخجیر اوعربجه صید واربابنه صیاد دیولو نخجیردر
اوچی دیمکدر دو بر نخجی جناوره دیرلر خست طرملادی
شست بالواغی بشت یوق عربجه لا اری فارسیله
حرف ایجابدر ترکجه سی اوت عربجه سی نعم درویلی دن

است

[30a]

هست دانیکه عمله دیکا اولور انت دیمکدر هست معناسنه
استعمال اولنور بیق صیغه سی ترکچه یکا سوبسو هریکا کمین
بیوسوکه ادم صغلشور انکشتری یوزک عربجه خاتم نکین
یوزک فاشی عربجه قصی پنبه پنبق عربجه قطن هندوانه
قربوزه هندوانی مثلو پوزینه میمون کبی معناسنه یاپوز
یاپمان فانه سی ابرنجن بلازوک که عورتلر قولارینه طقارلر
دست ابرنجن دیولر کوشواره کوپه کوشواره مثلو تیهو
چل قوشی صلو صغرجق قوشی عربجه زرزور دیولر شناویدن
صوده یوزمک عربجه سباحت شناکردن مثلو شناویدن
میزمق عربجه ترشیح تراویدن مثلو بنا ایدن زیادة الباء
اکلدمک اکلدیمه نالهٔ دیولر زنویدن سکلدمک زاتکشمک
وایت اولمق کماویدن صوغمق عربجه تبسم وضحک
کواریدن سکمک ای هضم وقامق وسکوب قانق مستمند
اکلو یعنی سکاتیلو وسیلة المقاصد حاجتلو وغملو لاغر
ارق یعنی ضعیف عربجه هزال تلخ اچی ترشی اکشی غوره

[30b]

قورق يعني حام اورنم خنوز اواسبابي عربجه متاع البيت
قاب قجق بالته وكسر وغيري باردان قبه قجعه ديرلر
باردان اوقلاغويه حراره وجواله ديرلر زارزار اغلمجي
وآه ديجي وناله ايديجي زاره مثله لابه ياواش لاب مثله
عربجه تضرع نزار اريق وانجه حسشكي ديرلر
درد اغري وبوري عربجه وجع اويخته اصلمش عربجه
مصلوب درد اوغري وحرس عربجه سارق يافتي يولمق
كفتن ديمك وسويلمك عربجه تكلم سفتن دلك دلمك
سخنه كلمه لغزيدن دوتوه وتف واوف ويوزيه توكرمك
وبيزار اولمق شكوه هيبت شكهه مثله كرده كوه كوردستان
بربيوك طاغدر باربيزن وباروزن يلبارده عربجه مرغوله
بي حروف نغمه در بيغم طتسوز باسمه طاتلو عربجه لذيذ
حبه عربي وفارسيده ايكي اربه آغري رابه ديرلر تركيجه
دانه خوشه صلغم آربه وبغداي باشغي عربجه سنبله ديرلر
دنبه كون بردق وقربه يه ديرلر بلبله قورشوندن قوح ويجم

[31a]

كلندر ديرلر سكيزيدن بوكلمك وقا القمق وچالقمق
نسور الفيه ديرلر يشخور كوش يعني حيوان كوشنمسي
زغنك ايچقوق آروغ كارمك عربچه جشا دروغ يالان
عربچه كذب بيه ايچ يا عجي جزره قفزه دوده اوبه يعني
چوبا نارك يا يالانزده اولان مكاني عربچه حيمه وچادر چركه
دخي چادر درون ايچ يعني هرنسنه نك ايچروسي خاتون
بازي اوه عربچه صحرا كنار نزكچه قيركك عربچه طرف چاروب
سپوركه خار دكن عربچه شوك همنا آدم آمه كارمك
نظير وشبيه معناسنه بكدش نزكچه در همزاد ايكز بيله دوغمش
دميك اكيز كول عربچه غدير دريا دكز عربچه بحر خنه ايچنه
قيرا اولان اوكه كورخانه درلر فراخ كنش عربچه واسع
شغال چقال دكاري حيوان شكلاخ طاشليو يا علي در
زاج لوحصه عوردندر يشيار مامي يعني ابه كه طوغورمن
عورته يا دم يدد عربچه قابله اسمال بويل يعني بوسنه
باد يللر دكن سنه چريدن وچربدن اوتلامق بحر زيادة الباد

[31b]

امرد راونلاه ریمکدر بزشک بعض اوبه ایچون اوروکوک
دان اونجی ادمه ویرلر پیلور جرجیر اماس ولماس کوزده
الولان سیش ورم وبلی ایله تدن اولان قیرجق کوپله
صوارمدن اولان قبارجق یغور لغاو اکین اولور عربجه حلب
کله ایکی عربجه صغیر مه اولوعربجه سپید به ایوه دکلری
عربجه سفرجل کوره یومق ویومرو تسنه کلیه دجی درلر
کوه دوکمه عربجه عقده درخت کسلمه مشراع کسلدکل مقطوعه
چوب درلر شاخ بوداق مجی کلوات حال نهند قورلر نهادن
قومق انجمن درنک وجمعیت پری عربجه محفل ومجلس آبستن
اسناذن وحیواندن کبه اولان دیشیه درلر زادن طوغمق وطوغورمق
برنخ امک ورحمت وحسنه لک ذنجه مثله رنجو مثله کنقش
سروآغاجی کنو کنوردکلری ذن لق وشالق وشاک
بلاس یعنی اسکی قفتان نو ونو یکی عربجه جدید دیوجه
سلکه ونخته بنی وکوبه ولوو زله مثله بشو بازلمش امرد
بیقه یوعربجه غسل دیمکدر یکدار بازلمش امرد قوبرک ایله

کلو

[32a]

كلو نوغاز عربجه خلق پا ايق پرهنه جياق عربجه عاري
پا پرهنه پالن ايق بنده نوكر عربجه عبد بنده كي قوللق
ديمكدر بارمغه كي قيش كونلرنده لعمور ايله قاپانوق يقلان
قاپ دركه ترنجه قاي ديرلر قيش دجي ديرلر پس پتر وانجق
پسين اراتخبورد عربجه دانمان كذلك ترنجه سي اويله اولمه
مهما پرس مدده ايربشمي كاورس طرو پيغوله مطلق
يوجه كوك اوبوجاغي ودجي طارسوقاق وزاويه پيغله مثلا
اجوع اوجاغمله اذن اتش يقدي وانجقرق اتشدان مثلا
واتش يرست طبرخون قزل سكوت سكود بيد طبري دجي
ديرلر وطلغو اغاجي كه ميوه سنه كره بولي وبيره بولي ديرلر
تخلخون چتن جوز كه ايچي حقمق كوجدر تخلخون مثلا كنون
شمدي معناسنه عربجه الان كنون دجي شمدي معناسنه در
رنك كونلمك ولوم وعيوب نشك قع دجي قورو وروه ترجي
برگستوان وبرگستوان آت اسبابي ترنجه چقال اتمق خود
نوغاغه يعني دمر لغيه كه بشاد ديرلر جنك كونده باشلرينه كيرلر

[32b]

يل پهلوان وبهادر وصاحله طوار پهلوان رجي فارسيدر شجاع عربي
وقوتلي ودلير وصوباشي وسرعسكره ديولر رسته اصوراسي
يعني عربچه صف رست مثله خسرو قين اتا خست مثله
خسته كذلك خسوينه قين اتا خسوينه مثله خسره
وخسرينه وخسود وخسوده كذلك هسيني وارلق عناوجود
پيوسته اولاشمق عربچه متصل اهسته ياپ ياپ ديمكدر
پشو وپشوفه كوپجك كه قوانوس ديولر سني تنبيه جانور
يعني عورت پخم وفلاخون جبان كه طاشي اتاردلر بالا يوجه
يعني بوكسك والايه پوريجي يعني پزونك عورت تذبيه اويوق كه
بوستانده قوردلر دوزمه صورت بيسه وپيسه الاولاجه والا
قرغه وصفصفك وابرض پيستان قامسلق پريان نقشلو
حريرو غلس هويدا آشكاره وعيان زنبر تنكه بالجي چكردلر
زمبد مثله ملخ چكركه عربچه جراد شوخ كيردباس نازيجه
ديمكدر عربچه دبا كدر وسخ عربسيدر جرك رجي وسخ معناسنه
درهم عربي وهم فارسيدر دنبه قويرق تب سنه عربچه حمى

دكنه

[33a]

زخمه تدک ویاپ کدک بخیه تکمک خاوشی بجیک بوجیه کمه
زیره صاریاق وزرده چوب دیبن یاپیجی عوجیه کاغد کوکدن
یوجا نوردد یاخود یغه کبی یوزنو زلری اولور یوقوشی اعمش
عوجیه خریشی دیولر ارج کوکدان لفظیک ترکیسی ارج
فارسیده قیمت ودولت ومقدار معناسنه در غملیچ بوعضو دن
غجغلمق تقو جنق عوجیه غدغه دیولر غلغلج مثله نیپاریک
آکز یعنی بجلمش اکن یری ازدف یازدن طاغ میوه لرندن
الیچ دیولر یعنی یرمیوه در عوجیه زعرور دیولر بید سکود
اغاجی عوجیه خلاق کز یلغون اغاجی وارشون نهال تازه
وال که شجردن واوت یعنی حکیم اویتی یال یبون وکردن
وبوی یوس دارو درمان عوجیه دوا معناسنه الیچی اوته داروی
عوشبه دیولر کنجد سم سم یعنی صوصم کنجید مثله پسته
وپسته فتح فسنق سنجد وسنجید کدیه در یاغلرده
اولور یرمیوه در دیولر کهواره بشیاکه دیولرده صوملوب
اویتو دولو عوجیه مهد دولر لفتر لاوتالی معناسنه بوک وسمن

[33b]

وقوتلو لطر ومهتر مثلا سوكند اندعربچه يمين يمانت
وقسم كروه بولك عربچه حرب كروه مثلا شاه كلدو البوب
وكمش دوربلك مساوين بده ايچينه سنه قورلر يشلون
مثلا دكر عباري مغاسنه دوك اي تركچه دمردن وآجدن
اولور ايلك وايب ايكرلر يوا قولاي وطاقت وكاكاوغ وكاه
وميل برخو كيلار كه انده ذخيره قولر سوب قورشون
وزير زمين شوره طوزلو يره وآت پازاري سراب صحرالرده
اسپي وقلرده ايراقدن صوكبي كورينور پندوز چولدوز
عربچه سمار كرم اسپي عربچه خار سرد صوق عربچه
برد كاج سله كه آومك يورينه ويكيرينك اكسه سينه
اورلر كرج دم پاره وقاوت قارپون دلي ويقه اويندوسي
برين داجي كرج كبي دلم دلم ايتمكه درلر سر پشم يلم يعني
توتقال وملينقرم ديورر پچ پچ سخت واشكنجه وبلا
بسيج يول تدارك نوا نغمه ومقام نوا نصيب وچكردك
وطوطي قوشي ولغت وعسكر كاكا كشي وهنرلي ادم

دلو

[34a]

دار و کشی کیا ایش کوچ خب کن اسم فاعل دیمکدر شلاب
بلجو عربجه طین و جرکاب زب کمر یعنی اسلاق و قولای ناب
صافی و خالص دیمکدر ناب ناب لفظنک معنای اولی ایله
و کوهشک ضیا سنیدر بو یا بک معنای اولان شعله عربجه
آتش دیمکدر اطلاق اولنور ناب قرمق ناب طاهر معناسنه
ناب ایله بوکلوب و بوکلم اولمسی و زلفک وجیه بوکلمسنه دلیل
فهرست کتاب اولی و قانون و ضابط اجمالی فهرین مثلث اصله
فهرنج بزدشت حضرت ابراهیم علیه السلام ملتدن بوکیمک
استمیدر ایی درم اتمام بیت ایچوندر کفته بالفتح الف یری
یا و بلوب اجلمش چفته اکیلوب و ولاشمش سپیرغم انواع
فسلکن عربیدر ریحان و الضمیران و من ریحان فاموس یک بیتا
و یک برین هر نسنه نک دینه اطلاق اولنور سپهر
کوک عربجه سما آسمان معناسنه سپهر و یک کوک مثلو
سپیرم ریحان ترکجه سی فسلکن بشوم اوتمق عربجه حیا
و ادب شرمیدن اوتمق فاعم و کوزه قاریشمش معناسنه

[34b]

زرد فام صاروشين فام بوراده رنك معناسنه در كلكونه
كلكبي همام عربيدر بيوك پادشاه وهر قومك اولوسنه ديرلر
تن كلمن توني سكانادر مرخ مغربده ايكي سمجوردر بيوك اني
تسوز ديرلر آتشي چقار شام لغتي تركيدر كرخ كوشك وساري
وحضرت شيخ معروفك بشهريدر برخ برآز بعض وجزء
برخي مثله لوند فاران وغافل وبيحيا ونفسنه تابع اولنده
صاغنش كه معناسي ارمليه اند مثله ملند لاف اورب سوز
چكنه خرون عربي هم فارسيدر بوايكي لسانده اشب نان خرام
اوكرنمك عجمي آت وياوزات تند مطلق ياورندر بدرود كرد
سفر كيدن فلانلره آسان فال ديمكدر عربجه وداع ايلديي ديمكدر
نبرد جنك عربجه معركه حمله وجنك ايديجي بهادر نبرده
ديولو بيدار اويانق كرمدار عاشق آهار دقيق استوار محكم
هنجار ايجه ومعمار اربن بني سالار اولوكشي وسر عسكر ديولو
سوك ياس ومصيبت سوكوار ياسلو سوكدار مثله موشخوار
خيلاف بردبار بوك كوزيجي عربجه سوءلغتي آرد دجي

بردبار

[35a]

بربار دیرلر بردار منله مویدن اعلمق سمر افسانه قصه
وحکایه افسانه دخی فارسیدر شبه صاری برنج وقره بوغدی
عرعر قچه وفاحشه عورت وجوان اوغلان کوکنار خشخاش
ویرینوع بسیار در کوکرچای دیمکدر پیو کوکوم دیرلر برنوع قوز جغز
درکه چوقه یمکی بک سیور عربجه عنه دیرلر سوسنبار کلر
دیرلر برجانور در عربجه صب کنجور خزینه وخزینه دار دیرلر
خوره کر اسپوجی یعنی طبیب دیمکدر راز شیرازه قریب برقریه
در قومی سنی در راز عربجه سر مروز هری شهرینه یعنی
برقوم در قومی رافضی در هری خراسان ملکینک تختگاهیدر
علم برشهر بنک آدیدر طراز علم دکاری شهر در طرز منله
ساز سلاحه وآلته وجالقویه دیرلر لیز خمور وحمیر اندز
اصمرلق واصمرلمه کنز بیوک کزر جوماق خامیاز اسمک
عربجه تشاوب کاز سنانی عربجه احول وسایبان وطرنه
تینوس خرمنده نوکه که کاطناس دیرلر زاز خرمن وخرمن
قیومی ودوه دکی وحوز حوب وباطل سوز وبراوندرکه عربجه

[35b]

عبس وغلیظ دیرلر **تفش** اسلاك عربجه حرارت **تموز**
اورته یاز آیی **هنوز** شمدی عربجه فی الحاله دیمکدر **فسوس**
حیف ایلمك واوفاق طوغرامس نشنه ومسخره لغه المغه دیرلر
چغز ایچی چرکلی چبان **ونش** عربی دیر فارسیده **چرک** ایچی
فارسیده کیر وباس معناسنه **طبش** برشهرك آدیدر **منش**
طبع وطبیعت **شکالیش** حیله ومکر واندیشه ودعوت **بوش**
کثرت نوکچه درنی جماعت معناسنه **بوش** عربیده البوش
الجماعة من الناس المخالطین جوهری صحیح **رخش** لغت پهلویه
کشش عربجه شمس **رخش** بلخده برشهر آدیدر وهراندیشه
ابتدایه دیمکدر رخشش درلر **درخش** پلدرایش ویلدرمق وشمشك
مغ کاهن وآتشه طیناں کافر وزندیق ومنکر قیامت دیمکدر
بونیوزی **فروغ** شعله یعنی آتش اندیلغی وعلو **لاغ**
خورند وشتها عربجه هزل **مغ** قوم کوماغ کبجه فرکوسی
نغول دریك عربجه عمیق **کذاف وکذافه** بیهوده
سوز وباطل وعبس ایش **نشاف** عقلسز واحمق

[36a]

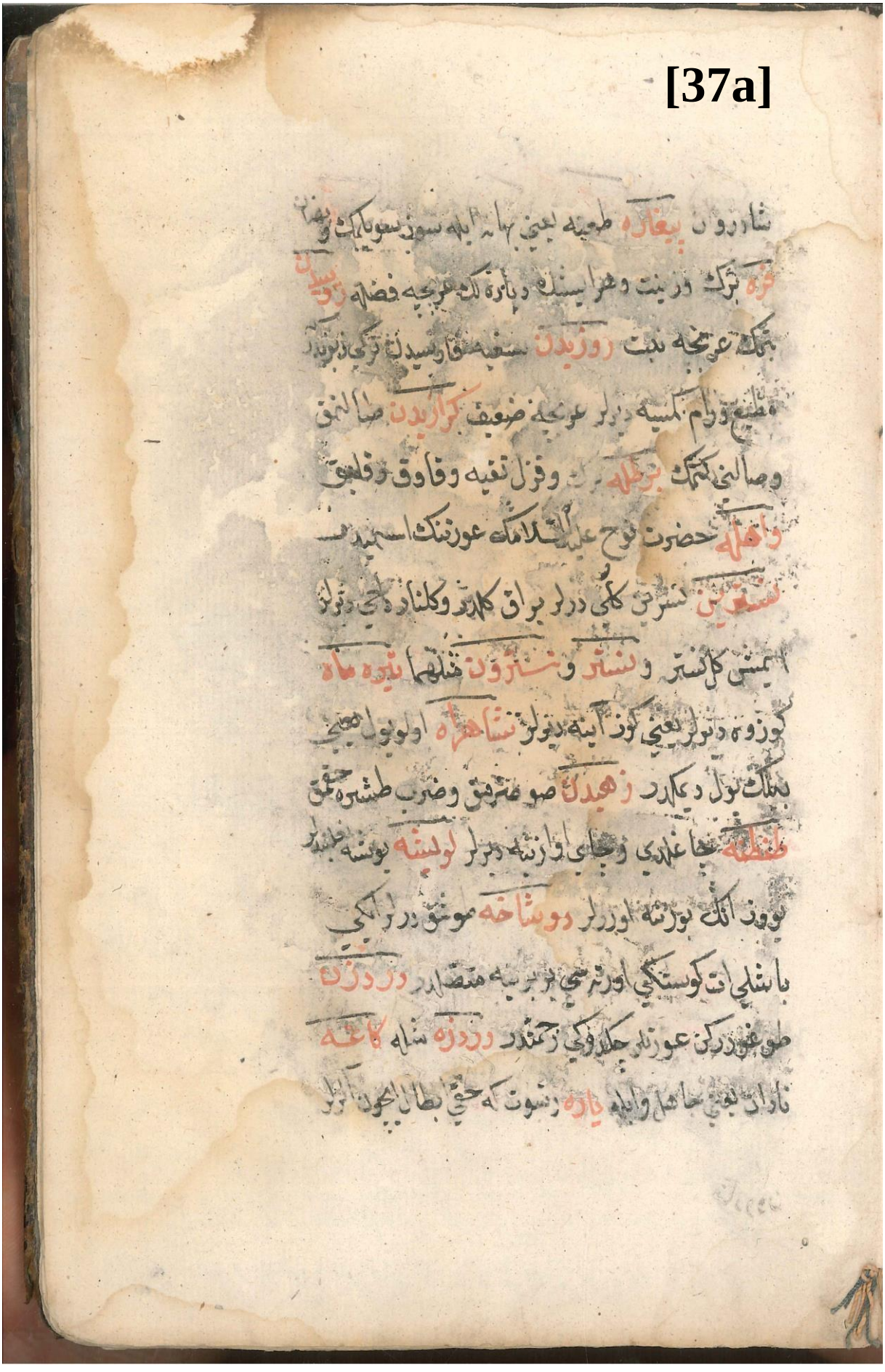
زشت حزين چركين معناسنه در در بوز لغه پشلمش
تسمه يه دولر پشانه وقا نشانجي وسائر نشان عربجه هدف
وعلامت قفه طبراق قاپ يي دسچي وبرزق خفه اسكي
يورتن يا پلاس قاوه ديرلر آژنك قاشلاق وقاش اوزرنده
اولان وبورنده اولمق بكلم وبوروشق پيرتكدن وغضبدن
اولور چين داچي فارسيه بكلم معناسنه خنبك وخنك
صفاق اكزي قوش يا زلرايدر طنك مطلق اواز در بغشاق
تكي قفان هنك قوت ورزوم معناسنه وادبه ايسنه قصد
ومعاره شنك شترين وبنيوه لي محجوم دولر چوبك يكنه لي
نشو وعربجه هرزه خنبلوك الي اياغي اكلمش كسه فوجه لغتدن
يا جفل ايكن خدنك غم وغصه وناسه وقساوت بورك
ايكي تخته دركه بربرينه بغليوب قوشق اوركو دولر زخم دركاري
خنك كوچك عربجه حزين غمناك غملو غملين مثله ناوك
قوغوش اوقي ناك براوتدر مسك كبي قوقار مسك اوليي دولر
نافرجام وناسزا برشيه لايق اولميان كشي وشي

[36b]

نوزیدن دوشیدن کسی را مراعات او کردن
نوزیدن صوتیله چاغرمق نکوهیدن یوب پیچیب خورلمق
یعنی نوکیدر دیمکه دیر نوزیدن قوتمق عوچه کسب
نولیدن اکر نمک یعنی ارسلان اوکر نسیی وپاغرمق وکمرمی
کمرمی سویلمک امون بحاردن بوزه عوچه صحرا کانون
قارسیدر وعربیدر دمرن مغاله دیر کانون قارسیدر تکیه
اوتلی وکوهر پوچاق مانون عم عربی دهم قارسیدر خیر واعلا
دیمکدر تکیه خاتون وعورت دیمکدر کیهان پادشاهلر
دیرلر غرغران سوتنی سرتنی وامکلیو امکلیو یورین کمسه
دیوده بان عشیره وقبیله دیمکدر ترنجیدن طرلدیغمق
غضه کلمک بهمن اورنه قیش آیی توزیدن قولاق اوده مک
یعنی خرمت ایلمک سپوزیدن عنف ایلمه وصنعت ایلمه ترشی
ایچی صوقمق سرجیلر ساز صوقدقلری کیی فرسودن
بوزلوب اسکمک واشنمق وقومق شادروان بیوک
ومنقش دوشک وای کون اعلنمیه وجمع اولمدن معروف اولان

شادروان

[37a]

[37b]

بخسودن زیاده یبون اولق ایکنی عباریی توکیدر
زیاده یمکدن دمدمه هم عربی وهم فارسیدر اولنه
عربجه صوت شلهه عورت ترجمه بولغورشون باشی
خجم کوچک که یعنی اوتاقلرایچنه اچه قولرقوبره
وقونبره دیولر خو بودق قرمن راغ بوداغنه دیرلر
ماهکانه ایلق یعنی علوفه ویرلنه عربجه شهریه
ماهکانی مثلهه پیشکاه صدر یعنی اولولراوتورلجق
مکان پیشکهه مثلهه فرزانه اولوروکیم ودوقتون معناسنه در
کناه وقت وزمان معناسنه در بافه هدیان وهرزه
یاوه کو هرزه سویلیجی یاجیلهه برنوع قابدرکه اوجیلر
زیاده قاریغنجه کیرلرقاره باغیه لرجنیر درلر خه خه
کلمهٔ تحسین در زهی زیب معناسنه در بیکانیکا وعجب
عجب وهی هی وعوش کلدک معناسنه در آجی عربیدر
پاشاووزیر معناسنه وانه جه قوشی یی نفی یعنی
بوش عربجه خالی ته مثلهه تهی راجی فارسیدر بعض

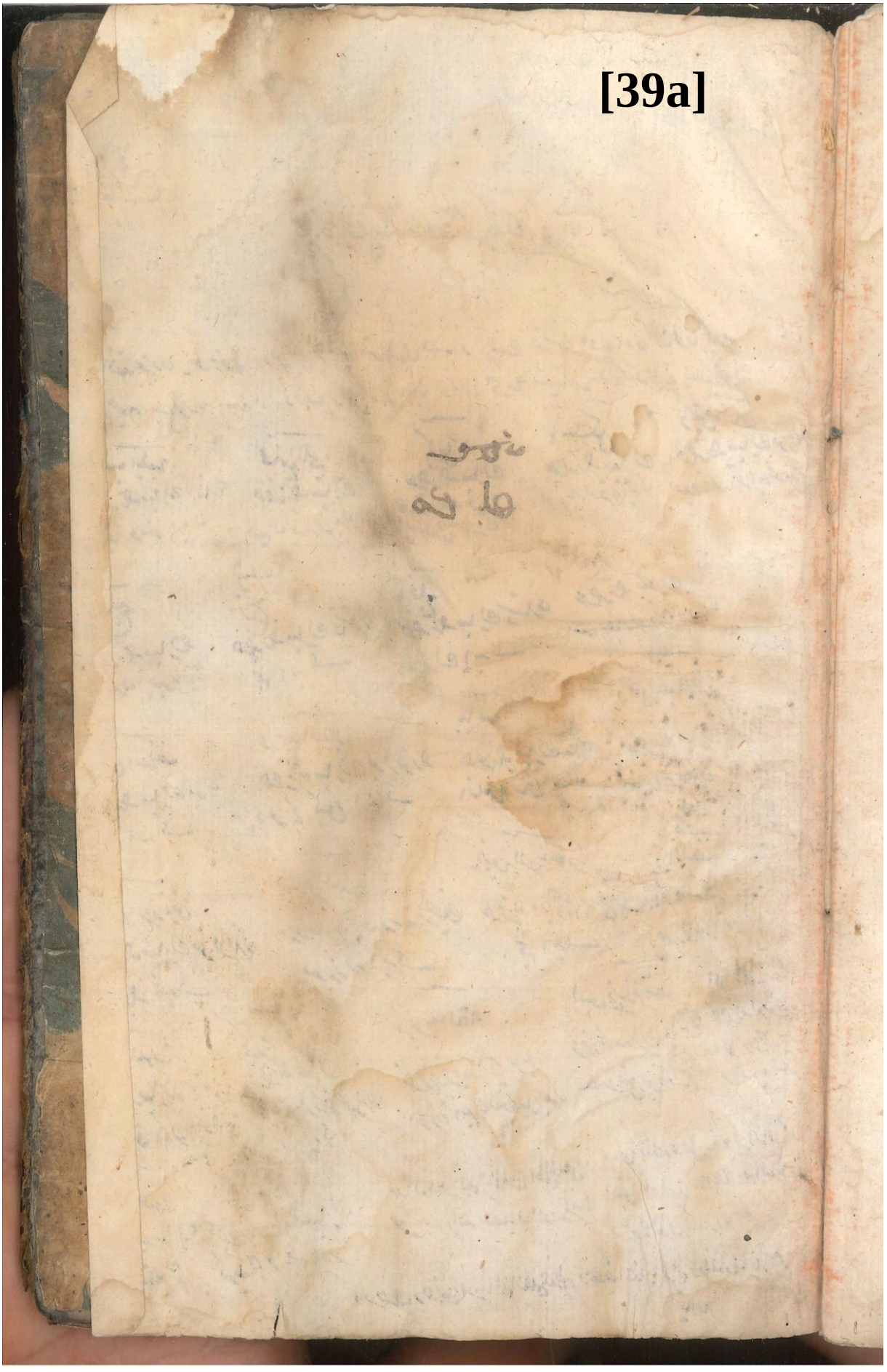
نسخه

[38a]

نسخه ده دی ایکی یوسنه عربچه احروف معناسنه
یعنی نهی اذا صحیح دکلدر خذو توکرک عربیدن برلاق
دیرلر تفو توکرمک مصدردر تفو بوبرک یعنی برو لا
تبک استیدر رفو اودره دیرلر بوتوخ کاو کشدر و یمانلق
معناسنه ترجی کاور فقط یارر کندورکی کندرک یعنی
بوکه صغرکه اوک طاقه سی سنک جون اولور پشکیر
وغله بتدی کندور وکندرمه مثله رستبتو پیاچ دیرلر
کجیرک قاوندرکه یسلی وقزل وصاریلی خطاری اولور
دکورل رابجه سی وار عربچه نسخه سنده یر لر.

قد تمت هذه الاشعار بعون الله الملك الغفار
نسخه احدی وثمانین ومائة والف تمت

[38b]

[39a]

[39b]

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Kasım TUTAR
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Şanlıurfa Anadolu Teknik Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, 2018
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Ahmed Efendi bin Yahya Efendi el-çelebī'nin "el-Kitāb-ı Şerḥ-i Şāhidnāme"si (Tuhfe-i Şâhidî Şerhi) (Giriş-İnceleme-Metin - Sözlük-Tıpkıbasım)
Yabancı Dil / Diller	Arapça
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Akdeniz Üniversitesi TÖMER – Yabancılara Türkçe Öğretme Programı, 2019, Antalya. Pedagojik Formasyon Eğitim Sertifikası (Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi), 2018, Antalya. Hüsniye Özdilek Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi-Öğretmen, 2018, Antalya. Osmanlıca Öğretmenlik ve Katılım Sertifikası (KYK), 2017, Antalya. Antalya Suna İnan Kıraç Eğitim Parkı (TEGV), Gönüllü Eğitmen ve Rehberlik, 2015-2017, Antalya. Şanlıurfa Anadolu Teknik Lisesi-Web Tasarım, MEB, 2012, Şanlıurfa.